

ANUARIO DEL SEMINARIO DE FILOLOGÍA
VASCA “JULIO DE URQUIJO”

International Journal of Basque Linguistics and Philology

XXXIV-2

2000

GIPUZKOAKO FORU ALDUNDIA
DONOSTIA

DIPUTACIÓN FORAL DE GIPUZKOA
SAN SEBASTIÁN

ANUARIO DEL SEMINARIO DE FILOLOGÍA VASCA "JULIO DE URQUIJO"
International Journal of Basque Linguistics and Philology
ASJU

Sortzaileak / Fundadores / Founded by
Manuel Agud - Luis Michelena (†)

Zuzendaritza Batzordea / Consejo de Dirección / Board of Directors

Lehendakaria / Presidente / Chairperson
Patri Urkizu (EI, Donostia)

Bokálak / Vocales / Members of the Board
Jon Kortazar (EI, Bilbo)
Joseba Andoni Lakarra (EHU, Gasteiz)
Ibon Sarasola (EHU, Gasteiz)
Xarles Videgain (EI, Baiona)

Zuzendaria / Director
Ibon Sarasola (EHU, Gasteiz)

Argitaratzailea / Editor
Joseba Andoni Lakarra (EHU, Gasteiz)

Idazketa Batzordea / Consejo Editorial / Editorial Board

Gidor Bilbao (EHU, Gasteiz)
Iñaki Camino (EHU, Bilbo)
Ricardo Gómez (EHU, Gasteiz)
Joaquín Gorrochategui (EHU, Gasteiz)
Miren Lourdes Oñederra (EHU, Gasteiz)

Javier Ormazabal (EHU, Donostia)
Jon Ortiz de Urbina (Deustua)
Iñigo Ruiz Arzalluz (EHU, Gasteiz)
Blanca Urgell (EHU, Donostia)
Koldo Zuazo (EHU, Gasteiz)

Aholku Batzordea / Consejo Asesor / Advisory Board

Jacques Allières (Toulouse)
Patxi Altuna (Deustu-Donostia)
Jesús Antonio Cid (Complutense)
Mª Teresa Echenique (Valencia)
EHU-ko E.F.S.-ko Burua (P. Goenaga)
Jean Haritschelhar (Euskaltzainburua)
José Ignacio Hualde (Illinois)
Bernard Hurch (Grazt)
Jon Juaristi (EHU, Gasteiz)
Itziar Laka (EHU, Gasteiz)

Jesús María Lasagabaster (Deustu-Donostia)
Francisco Oroz Arizcuren (Tübingen)
Jon Ortiz de Urbina (Deustua)
Beñat Oyharçabal (CRNS-Baiona)
José Antonio Pascual (Salamanca)
Georges Rebuschi (Sorbona III)
Rudolf P.G. de Rijk (Leiden)
José Mª Sánchez Carrión (Gasteiz)
Iñaki Segurola (Orotario Euskal Hiztegia)
Juan Uriagereka (Maryland)

Idazkaritza Teknikoa / Secretaría Técnica / Technical Secretariat

Ainhoa Aranzabal (EI, Gasteiz)

José Ángel Ormazabal (EI, Donostia)

Eta Gasteizko Filologia Fakultateari atxikitako EHU-ko Euskal Filologia Saileko irakasleen laguntzarekin.

ASJU 1954ean sortutako euskal linguistika eta filologiazko nazioarteko aldizkaria da eta iker-eremu horietarik edo horietarako ere interesgarri izan daitezkeenarik goi mailako artikulua, ohar eta liburu-iruzkinak argitaratzen ditu. Urtero bi zenbaki ateratzen direlarik, ASJU-k badu, orobat, GEHIGARRI sail bat non artikulua formatoaz gorako lanak argitaratzen diren, epe jakinik gabe.

Orijinalekiko hartuemanetarako ikus bitez zenbaki bukaerako EGILEENTZAKO OHARRAK. Harpidetza eta eskarietarako: Eusko Ikaskuntza. San Antonio, 41 - 01005 Vitoria-Gasteiz. Tel.: 945231552. Fax: 945148752. E-mail: eigazteiz@infonegocio.com.

ASJU es una revista internacional de lingüística y filología vasca fundada en 1954. Se publican en ella artículos, notas y reseñas sobre los campos mencionados y otros relacionados con, o de interés para los mismos, en la actualidad de periodicidad semestral. Sin regularidad preestablecida ASJU publica en sus ANEJOS trabajos de formato superior al de un artículo.

Para correspondencia relacionada con los originales véase la INFORMACIÓN PARA LOS AUTORES al final del número. Para suscripciones y pedidos: Eusko Ikaskuntza. San Antonio, 41 - 01005 Vitoria-Gasteiz. Tel.: 945231552. Fax: 945148752. E-mail: eigazteiz@infonegocio.com.

ASJU is a International Journal of Basque Linguistics and Philology founded in 1954. It publishes highquality papers, notes, squibs and reviews about the above mentioned and other related topics in two issues per year (up to a total of 700 pages). Longer works are published as SUPPLEMENTS to the regular issues of the ASJU.

For correspondence about papers see the INFORMATION FOR AUTHORS at the end of this issue. For subscriptions and order: Eusko Ikaskuntza. San Antonio, 41 - 01005 Vitoria-Gasteiz. Tel.: 945231552. Fax: 945148752. E-mail: eigazteiz@infonegocio.com.

ANUARIO DEL SEMINARIO DE FILOLOGÍA VASCA “JULIO DE URQUIJO”

International Journal of Basque Linguistics and Philology

XXXIV-2

2000

GIPUZKOAKO FORU ALDUNDIA
DONOSTIA

DIPUTACIÓN FORAL DE GIPUZKOA
SAN SEBASTIÁN

© Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo»

EUSKO IKASKUNTZA - SOCIEDAD DE ESTUDIOS VASCOS

Arabako, Bizkaiko, Gipuzkoako eta Nafarroako Diputazioek 1918an sortutako erakundea

Miramar Jauregia - Miraconcha, 48 - Tel. 943 - 31 08 55 - Fax 943 - 21 39 56 - 20007 Donostia

Internet: <http://www.eusko-ikaskuntza.org> - E-mail: ei-sev@sk.ehu.es

ISSN.: 0582-6152. Depósito Legal: S.S.-400/1967

Inprimategia: Michelena artes gráficas - Astigarraga (Gipuzkoa)

ANUARIO DEL SEMINARIO DE FILOLOGÍA VASCA “JULIO DE URQUIJO”

International Journal of Basque Linguistics and Philology

XXXIV 2, 227-447, 2000
ISSN: 0582 - 6152

Sumario

	Página
Summary	230
ALBERDI, Xabier; GARCÍA, Julio; UGARTEBURU, Iñaki Perpaus osagarri izenlagunak: tradizioa (II)	231
GABILONDO, Joseba Itxaro Borda: Melancholic Migrancy and the Writing of a National Lesbian Self	291
GAMINDE, Iñaki Jatabeko intonazioaz	315
IGLESIAS, Hector Le suffixe <i>-aga</i> , “lieu de”	337
KORTAZAR, Jon Literatura konparatuaren saioak (II). Pott Banda: Atxaga, Sarrionandia	343
MARTÍNEZ, Asunción El léxico vasco del pastoreo en <i>El Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja</i>	361
MÚGICA, Matías Notas de fonética histórica (II). Finales en <i>-(i)ano</i> , <i>-(i)one</i> , <i>-ina</i>	397
OLAZIREGI, Mari Jose The Basque literary system at the gateway to the new millennium	413
VILLOSLADA, Iñaki; TORREGARAI, Elena Joannes Etxeberriren “euskal gazteriarri diskurtsoa”ren analisisia: kultura klasikoaren transmisioa Euskal Herrian	423
Analytic Summary	443

ANUARIO DEL SEMINARIO DE FILOLOGÍA VASCA "JULIO DE URQUIJO"

International Journal of Basque Linguistics and Philology

XXXIV, 2, 227-447, 2000
ISSN: 0582 - 6152

Summary

	Page
ALBERDI, Xabier; GARCÍA, Julio; UGARTEBURU, Iñaki Adnominal phrases: the tradition (II) (Orig. eu)	231
GABILONDO, Joseba Itxaro Borda: Melancholic Migrancy and the Writing of a National Lesbian Self (Orig. en)	291
GAMINDE, Iñaki On the intonation of Jatabe (Orig. eu)	315
IGLESIAS, Hector The suffix <i>-aga</i> , "place of" (Orig. fr)	337
KORTAZAR, Jon Essays on compared literature (II). Pott Banda: Atxaga, Sarrionandia (Orig. eu)	343
MARTÍNEZ, Asunción The Basque shepherding lexicon in <i>The Linguistic and Ethnographic Atlas of Aragon, Navarre and Rioja</i> (Orig. es)	361
MÚGICA, Matías Notes on historical phonetics (II). Endings in <i>-(i)ano</i> , <i>-(i)one</i> , <i>-ina</i> (Orig. es)	397
OLAZIREGI, Mari Jose The Basque literary system at the gateway to the new millennium (Orig. en)	413
VILLOSLADA, Iñaki; TORREGARAI, Elena Analysis of "Euskal gazteria" by Joannes Etxeberri: the trans- mission of classic culture in the Basque Country (Orig. eu)	423
<hr/> Analytic Summary	<hr/> 443

Perpaus osagarri izenlagunak: tradizioa (II)¹

(Adnominal phrases: the tradition (II))

Alberdi, Xabier
Euskal Herriko Unib.
Euskara Institutua
Sarriena Auzoa, z/g
48940 Leioa

Garcia, Julio
Euskal Herriko Unib.
Zientzi Fak.
Euskal Filologia Saila
Sarriena Auzoa, z/g
48940 Leioa

Ugarteburu, Iñaki
Euskal Herriko Unib.
Medikuntza eta Odontologi Fak.
Euskara Teknikoa Saila
Sarriena Auzoa, z/g
48940 Leioa

Artikulu hau aldizkari honetan berean argitaratu eben zatiaren ("Perpaus osagarri izenlagunak: tradizioa (I)") jarraipena da. Bertan, aurrera darrai balako perpausen azterketak euskal literatura tradizioari dagokionez. Oraingoan, honako alderdion azterketa eskaintzen dugu: 1) perpaus osagarri izenlagun adjuntuen eta argumentalen arteko bereizkuntza; 2) tradizioan nabari den predikatu-egituren aldeko joera; 3) tradizio idatzian gebien erabiliriko predikatu-egitura eta izen-egituren deskribapena; 4) bainbat menderagailuren tradizioa (zenbait markaren berritasuna -(e)LAREN, -(e)NAREN, -(e)NEKO...; euskalkien arabera banaketa -(e)N/-(e)LAKO eta -(e)LAKO markaren izaera markatugabea; 5) zehargalderako eta "subjuntibokoak" deituriko perpaus osagarri izenlagunen tradizioa.

Giltz-Hitzak: Sintaxia. Perpaus izenlagunak. Izenen mendeko perpausak. Perpaus konpletiboak. Tradizioa.

En este artículo, continuación de una primera parte ("Perpaus osagarri izenlagunak: tradizioa (I)") publicada en esta misma revista, se prosigue con el estudio de la tradición literaria de las oraciones adnominales completivas en euskera. En él se ofrece un análisis de los siguientes aspectos: 1) distinción entre subordinadas sustantivas argumentales y adjuntas; 2) predominio en la tradición literaria de las estructuras predicativas sobre las nominales; 3) descripción de las estructuras predicativas y nominales más usadas en la tradición escrita; 4) tradición de las diferentes marcas de subordinación (carácter innovador de marcas como -(e)LAREN, -(e)NAREN, -(e)NEKO...; distribución dialectal de las marcas -(e)N/-(e)LAKO y carácter no marcado de la marca -(e)LAKO); 5) tradición de las completivas adnominales interrogativas indirectas, así como de las denominadas "de subjuntivo".

Palabras Clave: Sintaxia. Oraciones adnominales. Oraciones subordinadas sustantivas. Oraciones completivas. Tradición.

Dans cet article, suite d'une première partie ("Perpaus osagarri izenlagunak: tradizioa (I)") publiée dans cette même revue, on poursuit l'étude de la tradition littéraire des propositions adnominales complétives en euskera. On y analyse les aspects suivants: 1) distinction entre subordonnées nominales argumentales et adjointes; 2) prédominance dans la tradition littéraire des structures prédictives sur les nominales; 3) description des structures prédictives et nominales les plus utilisées dans la tradition écrite; 4) tradition des différents signes de subordination (caractère innovateur de signes tels que -(e) LAREN, -(e) NAREN, -(e) NEKO...; distribution dialectale des signes -(e) N/-(e) LAKO et caractère non marqué du signe -(e) LAKO); 5) tradition des complétives adnominales interrogatives indirectes, ainsi que celles "de subjunctif".

Mots Clés: Syntaxe. Propositions adnominales. Propositions subordonnées substantives. Propositions complétives. Tradition.

(1) Artikulu hau Euskal Herriko Unibertsitateak diruz lagundutako ikerketa-proiektu baten (UPV 033.356-HA097/98) bigarren emaitza da. Aldizkari honetan bertan (ASJU, XXXIV-1, 2000, 5-64 orld.) argitaratu zen "Perpaus osagarri izenlagunak: tradizioa (I)" artikulua jarraipena da oraingo hau.

Sarrera²

Bigarren artikulua hau, aldizkari honetan bertan argitaratu genuen lan baten (“Perpau osagarri izenlagunak: tradizioa (I)”) jarraipena da. Harako hartan izenez izen aztertu genuen perpau osagarri izenlagunen tradizioa. Oraingo honetan, perpau-mota hauei buruzko beste alderdi batzuk arakatu ditugu. Hurrengoak, hain zuzen ere: 1) perpau osagarri izenlagun adjuntuen eta argumentalen arteko bereizkuntza (lehen atala); 2) tradizioan nabari den predikatu-egituren aldeko joera (bigarren atala); 3) predikatu-egituren eta izen-egituren azterketa eta sailkapen xehea (hirugarren atala); 4) adierazpeneko perpau osagarri izenlagunetako menderagailuen tradizioa (alde batetik, *-(e)LAREN*, *-(e)NAREN*, *-(e)NEKO*... moduko tradiziorik eza; bestetik, *-(e)N/-(e)LAKO* menderagailuen arteko “lehia” edo euskalki-banaketa eta *-(e)LAKO* markaren izaera markatugabea —laugarren atala—); 5) zehargalderako eta subjuntiboko perpau osagarri izenlagunen tradizioa (bosgarren eta seigarren atalak).

Bigarren artikulua honetan, lehenik gaiari buruzko ikuspegi teorikora hurbildu gara (lehen atala); ondoren, egitura honen tradizioaren inguruko xehetasunak jorratu ditugu (gainerako atalak). Eginkizun geratzen da, oraingoz, bi ikuspegiak —teorikoa eta filologikoa— uztartzen dituen ikerketa.

1. Perpau osagarri izenlagunen beste sailkapen bat: osagarri adjuntuak eta osagarri argumentalak

1.1. Sarrera: adjuntuak / argumentuak

Perpau osagarri izenlagunak, gutxienez, bi irizpideren arabera sailka eta azter ditzakegu. Irizpide bat perpau osagarriaren barne-egitura da. Horrela, perpau osagarri izenlagunak —aditzen edo adjektiboaren mendeko osagarriak bezalatsu— modalitatearen eta erabilitako adizkiaren arabera sailka ditzakegu. *EGLU V*-en (145-158 orr.), esate baterako, honako hiru sail nagusiok bereizten dira: adierazpenekoak, zehargalderakoak eta subjuntibokoak. Eta horietako batzuk, gainera, jokatuak edota jokatugabeak izan daitezke. Hain zuzen ere, gure ikerlanean sailkapen hirukoitz horri lotu gaitzaizkio orain arte literatura-tradizioaren azterketa egiteko eta azterketa horren emaitzak aurkezteko. Dena dela, bada perpau osagarri izenlagunak sailkatze-ko beste irizpide bat: osagarriaren eta izen gobernatzailearen arteko egiturazko erlazioa. Hain zuzen ere, atal honetan, gaingiroki eta hastapen gisa bada ere, egiturazko erlazio horren inguruko gorabeherak jorratu nahi ditugu.

Euskararen gramatika deskribatzean, Goenagaren (1978) ekarpenaz geroztik, ‘izenlagun’ deitura erabili ohi da izen-sintagmaren muina den izenari

(2) Lehenengo eta behin, gure eskerrik zintzoena adierazi behar diegu lanean zehar sortu zitzaizkigun zalantza eta galdera batzuei erantzunaz lagundu diguten guztiei eta, bereziki, Euskaltzaindiko Gramatika Batzordeko hurrengo kideei: Miren Azkarate, Patxi Goenaga, Jose Antonio Muxika eta Beñat Oihartzabali. Bihoakie hemendik gure esker ona. Era berean, Euskaltzaindiari eskertu behar diegu, gure ikerketarako *Orotariko Euskal Hiztegia*-ren corpusaz baliatzeko baimena emateagatik. Eskerrak, orobat, UZEIri eta Miriam Urkiari, aipaturiko corpuseko datuen bilaketa erraztu zigulako eta datuok gure eskura jarri zituelako.

—oro har— ezkerretarik laguntzen dioten eta *-ko* eta *-en* markak dituzten adjektibo gisakoak izendatzeko. Ikuspuntu horretatik, *-ko* eta *-en* kasu-markez horniturik ageri zaizkigun izenaren ezkerreko osagai-mota guztiak ‘izenlaguntzat’ jotzen ditugu, haien artean bestelako bereizkuntzarik egin gabe.

Kontua da, ordea, izenaren inguruko osagai guztiak ez dituztela erlazio berdinak sintagmaren muina den izenarekin. Hain zuzen ere, egiturazko erlazio-desberdintasun hori adierazi edo islatu nahi da ‘argumentuak/adjuntuak’ bereizkuntzaren bidez. Ikus dezagun bereizkuntza hori nola mamitzen den perpausaren eremuan, geroago perpausaren eta izen-sintagmaren arteko parekotasuna erakusteko.³

Unitate lexiko askoren esanahia ezagutzeak berez dakar esanahi horri lotzea funtzio semantiko batzuen sarea, zeinak esanahiaren arabera behar diren parte-hartzaileak, haien izaera eta haien garrantzi erlatiboa zehazten dituen. Badakigu, esate baterako, hitzaren esanahia ezagutzen dugunez gero, *eman* aditzak hiru parte-hartzaile mota eskatzen dituela: agentea (ematen duena), tema (ematen dena) eta hartzailea (ematen dena jasotzen duena). Horrelakoetan, *eman* aditzak hiru argumentu dituela eta haietako bakoitzari funtzio semantiko desberdina ezartzen diela esaten da.

Gauzak horrela, perpausaren mailan ‘argumentuak’ eta ‘adjuntuak’ bereizi ohi dira. Argumentuak, aditzak eskatzen dituen edo ezinbesteko dituen osagaiak dira; halakoei aditzak kategoriazko zein semantikazko murriztapenak ezartzen dizkie. Adjuntuak (edo zirkunstantzialak), aldiz, ezinbesteko ez direnak edo agerpen libreagoa dutenak izango lirateke. Hurrengo adibideetan, burua edo ardatza azpimarraturik ageri da, argumentuak letra etzanaz eta adjuntuak biribilez:

- (1) a. Goizean *Mirenek* zehatz-mehatz deskribatu zuen *lapurra*.
b. *Borgesek* aspaldi itzuli zuen *T. S. Elliot*.

Bada, izen batzuek —aditzek edo adjektiboek bezala— badute argumentu-egitura. Eta horrek esan nahi du haien egitura lexikoan beste parte-hartzaile batzuen agerpena islatu behar dela, eta beraz, argumentuak hautatzeko gaitasuna dutela. Bistan dagoenez, izen guztiak ez dute argumentu-egitura: *txakur*, *mahai* edo *sagar* bezalako izenen egitura lexikoan ez dago kanpoko parte-hartzailei buruzko erreferentziarik; ondorioz, haien modifikatzaile guztiak adjuntuak izango dira. Ostera, argumentu-egitura duten izenekin (hala nola *deskribapen*, *itzulpen*, *harrapaketa*, *behar*, etab.) sintagma bereziak eratuko dira, non perpausaren mailako harreman semantikoen antzekoak gauzatu ahal izango diren. Ondorengo adibidean, izen-sintagmaren mailan perpausaren mailako erlazio semantikoen oso antzekoak (agentea, tema) ezartzen direla ikus daiteke:

- (2) a. Goizean *Mirenek* zehatz-mehatz deskribatu zuen *lapurra*.
b. {*Mirenen*} {*lapurraren*} {goizeko} deskribapen {zehatz}a.
agentea tema adjuntua adjuntua
- (3) a. *Borgesek* aspaldi itzuli zuen *T. S. Elliot*.
b. {*Borgesen*} {*T.S. Ellioten*} {aspaldiko} itzulpena
agentea tema adjuntua

(3) Xehetasun gehiagorako ikus bedi M.V. Escandell (1995).

Goiko perpaus eta izen-sintagmetan (2a/2b, 3a/3b), badirudi mantendu egiten direla buruak bere argumentuekin dituen erlazio semantikoak: izan ere, perpausetan zein izen-sintagman elementu bera (*Miren*) hartzen dugu agentetzat eta elementu bera (*lapurra*) jotzen dugu tematizat. Bestalde, izen-sintagmek, perpausetan ageri diren argumentuak gordetzeaz gain, adjuntuak (*goizeko, zehatza*) ere onartzen dituzte, perpausoko kideko elementuen (*goizean, zehatz-mehatz*) interpretazio bertsua hartzen dutenak.

Maiz, argumentuak eta adjuntuak elkarrengandik bereizteko, osagaien izaera nahitaezkoa edo hautazkoa erabili ohi da frogabide gisa: argumentuen agerpena, buruak eskaturiko osagaiak diren heinean, nahitaezkoa izango da; adjuntuak, ordea, buruak hautaturiko osagaiak ez diren neurrian, aukerakoak izango dira. Hala ere, irizpide horrek perpausentzat balio du batik bat, baina ez hainbeste izen-sintagmen kasuan:

- (4) a. *Zehatz-mehatz deskribatu zuen.
b. Deskribapen zehatza.
c. Deskribapen zehatza oso lagungarria gertatu zitzaion poliziarri.

Beraz, sarritan erabiltzen den arren, osagaiak kentzeko aukera ez da froga erabakigarria osagai horien izaera argumental edo adjuntua ezartzeko. Bestalde, ez da egia izen-sintagmetako buruak beti beren argumentuak gabe ager daitezkeela. Izan ere, sintagmak prozesua —eta ez emaitza edo ondorioa— adierazten duenean, ezinbestekoa gerta daiteke argumentuen agerpena:

- (5) a. [Lanen etengabeko geldiarazpenak] ikaragarri atzeratuko du antzerkiaren inaugurazioa.
b. ?/*[Etengabeko geldiarazpenak] ikaragarri atzeratuko du antzerkiaren inaugurazioa.

Dena dela, adjuntuen hautazko izaera baino gehiago, buruak bere argumentuei ezartzen dizkien kategoriako eta semantikazko murriztapenak dira bereizkuntza erabakitzen dutenak. Murriztapenok kontuan hartzen ez badira, ondorioa agramatikaltasuna (7) edo semantika ezohikoa eta bortxatua (8) izango da:

- (6) a. Batzuek uste dute [lurra zapala dela].
b. [Lurra zapala delako] ustea.
(7) a. *Ministroak aurkeztu zuen [museoa irekiko zela].
b. *[Museoa irekiko zelako] aurkezpena.
(8) a. #Postaz bidali zuen bere zintzotasun osoa.
b. #Bere zintzotasun osoaren postazko bidalketa.

Ez *aurkeztu* aditzak, ez *aurkezpen* izenak ez dute perpaus-mailako osagarririk onartzen; beraz, (7)ko adibideek ez dituzte betetzen beren buruek ezartzen dizkieten kategoriako murriztapenak eta horixe da haien agramatikaltasunaren arrazoia. (8)ko adibideetan hautaketa semantikoa bortxatzen da: osagarria (*bere zintzotasun osoa*) kualitate abstraktua adierazten duena da eta nekez izan daiteke postaz bidalia. Ondorioz, (8)k, onartzekotan, interpretazio metaforikoa baizik ez luke onartuko.

Perpausetako eta izen-sintagmetako argumentu-hautaketan arteko paralelismoa gorabehera (ikus ondoren, lehengo (2) adibidea, orain (9) zenbakiarekin errepikatua), bistan dago desberdintasun nabaria dagoela funtzio semantikoen gauzapean sintaktikoan. Gure adibidean, izen-sintagmaren barnean *-en* atzizkia da argumentuen adierazlea (9b); perpausean (9a), ostera, bestelako markak (ergatiboa edo absolutiboa kasu-markak, gure adibidean) erabiltzen dira argumentuak gauzatzeko. Ondorioz, (9a) eta (9b) adibideetan buruen eta argumentuen arteko erlazio semantikoak berberak diren arren, ez dira inola ere berdinak erlazio horiek gauzatzeko erabilitako sintagmen ezaugarri formalak. Adjuntuei dagokienez ere gauza bera esan daiteke. Perpausetan ageri diren adizlagunek (*goizean, zehatz-mehatz*) egokitu beharra daukate izen-sintagmaren barruan agertu ahal izateko: *goizean* adizlagunak izenlagunaren itxura hartzen du izen-sintagman (*goizeko*), eta *zehatz-mehatz* aditzondoak izenondoren itxura hartu behar du (*zehatza*).

- (9) a. Goizean Mirenek zehatz-mehatz deskribatu zuen lapurra.
b. Mirenen lapurraren goizeko deskribapen zehatza.

Argumentu-egitura duten izenak bi multzo nagusitan sailka ditzakegu. Multzo batean, aditzetikako izen eratorri batzuk ditugu (*deskribapen, itzulpen, harrapaketa*, etab.), erator-oinarri duten aditzaren (*deskribatu, itzuli, harrapatu...*) argumentu-egitura jasotzen dutenak. Horrelako izenez esaten da argumentu-egitura “jarauntsia” dutela. Bigarren multzoan, argumentu-egitura “berezkoa” dutenak leudeke: batetik, berenez, nolabaiteko erlazioa adierazten dutenak, hala nola *aita, seme, adiskide, aberri*; bestetik, irudikapen-izenak, hala nola *argazki, film, erretratu, margolan*, eta haiekin batean buru-lanaren emaitza adierazten duten beste batzuk (*liburu, artikulua*).⁴ Hurrengo adibidean, *irudi* izenak hartzen dituen argumentuen interpretazioa erakusten da:

(10)	{ <i>Riberaren</i> }	{ <i>eskalearen</i> }	{ <i>irudia</i> }
	Argumentua	Argumentua	
	“agentea”	“tema”	

(10)ean ikus daitekeenez, argumentu-egitura duen izenak interpretazio semantiko jakin bat ezartzen die bere argumentuei: *irudi* izenak —izen abstraktu gisa ulertuta— “agentea” interpretazioa ezartzen dio *Riberaren* izenlagunari eta “tema” interpretazioa *eskalearen* izenlagunari.

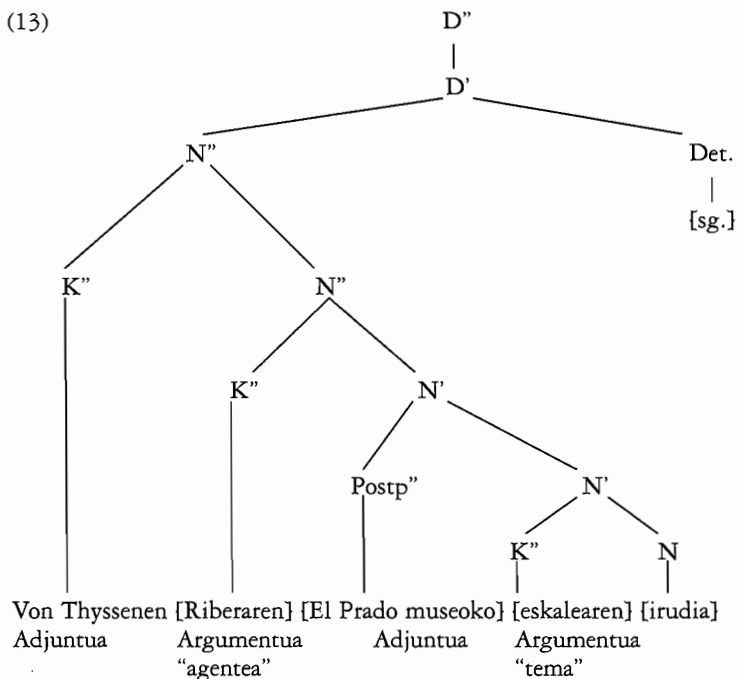
Beheko adibideetan, ostera, izenaren eta izenlagunaren arteko erlazioa bestelakoa da: izenak ez du argumentu-egiturarik eta haren izenlagunaren interpretazio semantikoak askotarikoak izan daitezke. Beraz, argumentu-egiturarik gabeko izenen modifikatzaileak adjuntuak izango dira eta ez argumentuak.

- (11) Ardanzatarren taberna

Testuinguruaren arabera, hainbat interpretazio izan ditzake (11)ko izenlagunak: izan daiteke, lehenik, Ardanzatarrek daukaten taberna (“jabetza”); izan daiteke

(4) ‘Argumentu-egitura’ terminoaren bestelako ulerkera —estuago— baterako ikus Grimshaw (1990). Beherago, 1.4 azpiatalean, autore horrek duen ikuspegiaren laburpena eskaintzen da.

→ N'; N' + argumentua → N"). Adjuntuek, ostera, ez dute eraginik sintagmen barne-egituran (N' + adjuntua → N'; N" + adjuntua → N").

1.2. Perpaus osagarri izenlagun adjuntuak eta argumentalak

Perpaus osagarriaren eta izen "governatzailearen" arteko erlazioari erreparatuz gero, gutxienez, bi eratako perpaus osagarri izenlagunak bereiz ditzakegu.⁷ Batzuetan, beheko adibideko parafrasi kopulatiboak agerian uzten duenez, identitate edo berdintasunezko erlazioa dugu bi osagaien artean:

- (14) a. Sariak banatuko direlako albistea pozgarria da.
b. Albistea, alegia, sariak banatuko direla, pozgarria da.

Beste batzuetan, ostera, ez dago berdintasunezko erlazioirik perpaus osagarri izenlagunaren eta izen governatzailearen artean. Esate baterako, nekez onar dezakegu beheko (15a) perpausaren parafrasi gisa (15b) berridazketa, non osagarria aposizio ez-murrizgarri gisa ematen den:

- (15) a. Armarik ez zuelako froga erabakigarria izango da.
b. *Froga, alegia, armarik ez zuela, erabakigarria izango da.

(7) Ik. Leonetti (1993, 1999) eta Grimshaw (1990: 73-106).

Bistan dagoenez, (14) moduko perpausetan, non identitate edo berdintasunezko erlazioa baitago bi osagaien artean, nekez defenda daiteke perpaus osagarria buruaren benetako argumentua dela.⁸

Kontuan hartzen bada identitatezko erlazioa zenbait izenekin (*albiste, berri, aitzakia, entzuera, hipotesi, ideia, iritzi*) gertatu ohi dela, lehen ondorioa izen horiek hartzen dituzten perpaus osagarrien izaerari dagokiona da. Alegia, horrelako izenen perpaus osagarri izenlagunak ez lirateke argumentalak, adjuntuak⁹ baizik.

Gaztelaniazko adierazpeneko perpaus osagarriak aztertzean, Leonetti-k (1993, 1999) bitariko perpaus osagarri 'sustantiboak' bereizten ditu: alde batetik, 'argumentalak', izenek hautatuak eta gobernatuak; bestetik, 'aposiziozkoak', modifikatzaile huts direnak eta identitatezko erlazioan oinarrituak. Bietatik, lehenengoak bakarrik dira aditzen mendeko perpaus osagarrien parekoak, argumentuak, alegia. Bi osagarri-mota hauen arteko kontrajarpena hurrengo adibide-bikoteetan erakusten da, non a) adibideak argumentalak diren eta b) aposiziozkoak.

- (16) a. La solución de [que no haya aparcamiento] no puede ser la grúa.
b. La solución esa de [que los vehículos circulen en días alternos] no eliminará el problema del aparcamiento.
- (17) a. La única ventaja de [que no llueva] es que no hay ocasión de perder el paraguas.
b. Con esto obtenemos la ventaja evidente de [que el gasto es menor].
- (18) a. La explicación de [que suspendas siempre] es que no te preocupas por entender bien la asignatura.
b. La explicación esa de [que han aumentado los precios] no es muy convincente.

Goiko a) adibideetan, mendeko perpausa izenak hautatua da eta haren esanahia osatzen du, aditz baten mendeko osagarrietan gertatzen den antzera. Goiko b) adibideetan, ostera, mendeko perpausak zehaztu edo mugatu egiten du izenaren denotazioa. Lehenbizikoetan, argumentaletan —a) adibideak—, zer den konpondu beharrekoa (16a), zer den abantaila duena (17a) eta zer den esplikazioa behar duena (18a) adierazten da mendeko perpaus osagarriaren bitartez. Bigarrenetan, aposiziozkoetan —b) adibideak—, mendeko osagarriak zehaztu egiten du zein den konponbidea, zein den abantaila eta zein den esplikazioa. Aposiziozkoetan, izenaren eta osagarriaren arteko erlazio semantikoa hurrengo aposizioetakoaren antzekoa da: *tu hermano Jorge, la ciudad de Valencia, el mes de abril*, etab. Ikus daitekeenez, sekuentzia horietan guztietan aposizioak zehaztu edo mugatu egiten du izenaren denotazioa.

Gaztelaniaz, perpaus osagarri batzuk izenik gabeko sintagma batean txertaturik ageri dira (19). Horrelakoetan, Leonettiren arabera (1999:2087), ez dago, zentsu heretsian, 'izen gobernatzaileaz' hitz egiterik, erakusle neutroa —izenen zenbait tasun baditu ere— ez baita gai izaten osagarri gisa mendeko perpausak hautatzeko. Horrelako perpausak apositiboak izango dira nahi eta nahi ez: lehenik, mendeko osagarria

(8) Ikus beherago (1.4) azpiatala.

(9) Edo 'modifikatzaile' hutsak, Grimshaw-k (1990: 91-106) darabilen terminologiaz baliatuz.

hauta dezakeen izenik ez dutelako; bigarrenik, mendeko osagarriaren zeregina, semantikaren aldetik erakusle neutroaren erreferentea edo edukia zehaztea delako.

(19) *Eso de que no hay dinero suficiente*

Leonettiren (1999) arabera, osagarri 'sustantibo' mota bakoitzaren izaera gramatikal bereziak (izenak hautaturiko 'osagarriak', mendeko argumentalen kasuan; modifikatzaile 'adjuntuak', aposiziozkoen kasuan) desberdintasun ohargarriak sorrazten ditu bi perpaus-mota hauen jokamoldean. Aldi berean, desberdintasunok —azken batean, izen "governatzailearen" izaera gramatikaetik eratorriak— irizpide formal gisa erabil daitezke perpaus osagarrien mota biak elkarrengandik bereizteko. Hona hemen, aipatu gramatikariaren arabera, osagarri-mota bien arteko desberdintasunak:

Desberdintasunak	ARGUMENTALAK	APOSIZIOZKOAK
1. Parafasia: aposizio ez-murrizgarria	-	+
2. Parafasia: predikatiboa	-	+
3. Preposizioak	<i>de, a, con, por...</i>	<i>de</i> (bakarrik)
4. Determinatzaile mugagabea	+	-
5. Erakusleekin ordezkatzea	+	-
6. Plurala	+	-
7. Tematizazioa	+	-
8. Aditzaren modua (indik./subj.) hautatzea	+	-
9. Kontrola	+	-

Ondoren, desberdintasun horietako batzuk¹⁰ euskarari aplikatzen saiatuko gara, perpaus osagarri adjuntuak besteetatik bereizteko xedearekin.

1.2.1. Osagarri adjuntuen eta argumentalen arteko desberdintasunak

Aurreko taulako ezaugarriak aztertzen hasi aurretik, beharbada, goraxeago gaztelaniari gengozkiola (19) aipaturiko desberdintasun nagusi hura azpimarratu beharko genuke. Izan ere, euskaraz (*EGLU V*: 149-150), gaztelaniaz bezalatsu, zenbaitetan isilpean geratzen da perpaus osagarri izenlaguneko izena (20-21). *EGLU V*-etik jasotako hurrengo adibideetan ikus daitekeenez, behin izena isilduta, determinatzailea (20) geratzen da agerian —mugatzailea (-*e*)LAKOA) nahiz bigarren graduako erakuslea (-*e*)LAKO hori—, zenbaitetan (21) are inesiboarekin ere (-*e*)LAKOAN).

- (20) a. *Orain beste batekin ateratzen hasi delakoa* entzun dut.
 b. *Egia da Maite eta Koldo banandu egin direlakoa?*
 c. *Norbaitek aidean ekarri zitualakoa* edo esaten ei eben. (Ag G 89)
 d. *Ezin izan duelako hori* ez dio inork sinestu.
 e. *Zer da Ameriketara joatekoa zarelako hori?*
 f. *Diru asko irabazten duelako horrekin*, harro-harro dabil.

(10) Bistan dagoenez, preposizioei dagokien desberdintasuna ez da aplikagarria euskararen kasuan; ezta tematizazioari (*De que suspendas, existen varias explicaciones posibles*) dagokiona ere.

- (21) a. *Nabiko diru nuelakoan*, denda hartara sartu nintzen.
 b. *Bazkaltzera etorriko zinelakoan*, plater bat gehiago jarri genuen.
 c. *Andra Polpolek ereti haretan errime eta jator jokatu ebalakoan* nago. (Erkiaga Txurio Txoria 88)
 d. *Eztia nekarrelakoan* beaztuna ekarri det. (Ag G197)

EGLU V-en esaten denez (149. or.), (20)ko adibideen modukoetan *kontu, berri...* edo horrelako izenen bat isilarazia dagoela pentsa daiteke. Hots, beherago azalduko denez (infra 1.3), perpaus osagarri adjuntua hartu ohi duten izen horietako bat dago isilarazia, eta ez perpaus osagarri argumentala hartzen duten horietako bat (*aztarna, beldur, damu, esperantza, froga, susmo...*).¹¹

Beraz, izena isildua duten perpaus osagarri izenlagun guztiak adjuntuak izango dira nahitaez: lehenik, osagarria argumentutzat hauta dezakeen izenik ez dutelako; bigarrenik, perpaus izenlaguna determinatzailearen erreferentea zehaztera datorrelako. Horrelakoetan, Leonettiren arabera, zentzu hertsian, ez dago esaterik izen batek gobernaturiko osagarriak direla, ez baitago izen gobernatzailearik eta determinatzaileek ez baitute osagarri gisa mendeko perpausak hautatzeko gaitasunik.

(21) modukoetan, badirudi *uste* izena isilarazi dela (*nabiko diru nuelakoan* = *nabiko diru nuelako ustean*). Beheko azpiatal batean erakutsiko denez (1.3), *uste* izena 'mistoen' sailekoa litzateke; eta perpaus osagarri adjuntuak hartzen dituzten izenekin bezala, izenaren eta perpaus osagarriaren artean identitatezko erlazioa dago (*Nabiko diru nuelako ustea* perpausan, *ustea* da "nahiko diru nuela"). Kontua da ezinezkoa dela horrelakoetan perpaus argumentala hartzen duten izenetako bat *(-e)LAKO frogan/beldur-rean/damuan...*) isilarazita dagoela pentsatzea. Dena dela, *(-e)LAKOAN* hori egitura egina da eta inesiboarekin ageri den unetik, adberbialen sailean sartzekoa litzateke.

Ondorio gisa, esan daiteke izena isilpean duten euskal egituren azterketa perpaus osagarri adjuntu eta argumentalen arteko bereizkuntza edo aurkaritza aldeztara datorrela.

1.2.1.1. Parafrasia aposizio ez-murrizgarri baten bidez: adjuntuetan bakarrik

Izenaren eta haren perpaus osagarri izenlagunaren arteko zehaztapenezko erlazio predikatiboa agerian geratzen da, baldin eta izen-sintagmaren parafrasian perpaus osagarria aposizio ez-murrizgarri baten bidez ordezkata badaiteke. Beheko (22-24) perpaussek, adjuntuak direnez gero, onartu egiten dute aposizio bidezko parafrasia. Hurrengo adibideetan (25-27), ostera, parafraasi apositiboa ezinezkoa da, osagarri izenlagunak adjuntuak ez direlako eta modifikatzaile esplikatibo hutsaren zeregina betetzen ez dutelako.

ADJUNTUAK

- (22) a. Jenobeba aurkitua izan delako albistea pozgarria da.
 b. Albistea, alegia, Jenobeba aurkitua izan dela, pozgarria da.

(11) EGLU V-en, *kontu* eta *berri* izen isilaraziekin batean, *susmoa* izena ere aipatzen da, baina aposizioen adibide gisa, ematen den adibidetik ondoriozta daitekeenez:

Zenbaitek egin duen *susmoa*, *alargunaren ondasunek batipat liluratu zutelakoa*, ez daiteke ausarkeriarik gabe ahotan har (MIH 236).

- (23) a. Hizkuntza eraberritu daitekeelako iritzia aski onargarria da.
b. Iritzi hori, alegia, hizkuntza eraberritu daitekeela, aski onargarria da.
- (24) a. Astia irakurtzen emateko aitzakia paregabea da.
b. Aitzakia, astia irakurtzen ematea, paregabea da.
c. Huts txikiak direlako aitzakia onartezina da.
d. Aitzakia, alegia, huts txikiak direla, onartezina da.

ARGUMENTALAK

- (25) a. Gurasoak maite ditugulako froga da gure begirunea.
b. *Froga, alegia, gurasoak maite ditugula, da gure begirunea.
- (26) a. Hori bekatu delako beldurra funsgabea da.
b. *Beldurra, alegia, hori bekatu(a) dela, funsgabea da.
- (27) a. Ikusmen ona izatearen kausa harrigarria da.
b. *Kausa, ikusmen ona izatea, harrigarria da.

1.2.1.2. *Parafrasi predikatiboa: adjuntuetan bakarrik*

Era berean, adjuntuek bakarrik onartzen dute parafrasi predikatiboa: alegia, halako parafrasia, non mendeko osagarria izenari buruz predikatzen baita. Hain zuzen ere, parafrasi horrek perpaus izenlagun adjuntuetan izenaren eta osagarriaren artean dagoen erlazio semantikoa islatzen du, eta horregatik, berriro ere, lehengoan antzeko kontrajarpenak lortzen dira.

ADJUNTUAK

- (28) a. Jenobeba aurkitua izan delako albistea pozgarria da.
b. Jenobeba aurkitua izan dela(koa) albiste pozgarria da.
- (29) a. Hizkuntza eraberritu daitekeelako iritzia aski onargarria da.
b. Hizkuntza eraberritu daitekeela(koa) aski iritzi onargarria da.
- (30) a. Astia irakurtzen emateko aitzakia paregabea da.
b. Astia irakurtzen ematea aitzakia paregabea da.
c. Huts txikiak direlako aitzakia onartezina da.
d. Huts txikiak direla(koa) aitzakia onartezina da.

ARGUMENTALAK

- (31) a. Gurasoak maite ditugulako froga da gure begirunea.
b. Gurasoak maite ditugula(koa) da (gure begirunearen) froga.¹²
- (32) a. Hori bekatu delako beldurra funsgabea da.
b. ?Hori bekatu dela(koa) beldur funsgabea da.
- (33) a. Ikusmen ona izatearen kausa harrigarria da.
b. Ikusmen ona izatea kausa harrigarria da.

Goiko (31b), (32b) eta (33b) perpausak ez dira berez agramatikalak, baina egitura predikatibo horietako bakoitza ez da onargarria aurreko a) adibideko izen-sintagmaren parafrasi gisa. Adibidez, (31a) perpausaren begirunea hartzen da

(12) Perpaus hau berez ez da agramatikala, baina ez da onartzekoa aurrekoaren —(a) perpausaren— parafrasi gisa; gauza bera gertatzen da sail honetako (b) perpausetan.

gurasoenganako maitasunaren frogabidetzat; (31b)n, aldiz, maitasuna bera da (zer-baiten) frogabidea, hots, frogatu behar zena frogabide bihurtu da. Beraz, (31-33) azpimultzoko b) perpausetan ezin da izena predikatu osagarriari buruz: osagarri adjuntuak ez diren seinale.

1.2.1.3. Adjuntuak: determinatzaile mugatua bakarrik

Osagarri adjuntuek determinatzaile mugatua baizik ez dute onartzen.¹³ Osagarri argumentalek, ostera, determinatzaile mugatua zein mugagabea onartzen dituzte.

ADJUNTUAK

- (34) *Jenobeba aurkitua izan zelako *albiste bat* heldu zen.
- (35) *Hizkuntza eraberritu daitekeelako *iritzi bat* agertu zuen.
- (36) *Astia irakurtzen emateko *aitzakia bat* paregabea da.¹⁴

ARGUMENTALAK

- (37) Gurasoak maite ditugulako *froga (onenetariko)*¹⁵ *bat* da gure begirunea.
- (38) Sumindurak gudukatzea eta zanpatzea da egiazko prestuak garelako *seinale bat* ezin dudatuzkoa. (Dh 69: adibide laburtu eta moldatua).
- (39) Ikusmen ona izatearen *kausa (horietako) bat* harrigarria da.
- (40) San Agustiñ'ek maita zuen oso beti Jainkoa; baña gutxi nai ziolako *kezka samiñ batek* utzitzen etzion pakean iñon ere. (Lar *SAgust* 14)

Desberdintasun honek agerian uzten du osagarri izenlagun adjuntuen (*Hizkuntza eraberritu daitekeelako iritzia*) eta izenekin osaturiko izenlagunezko aposizio murrizgarrien (*Garaziko herria, Bilboko hiria, Gipuzkoako probintzia*, etab.)¹⁶ arteko lotura:

- (41) a. Hizkuntza eraberritu daitekeelako iritzia onargarria da.
b. *Hizkuntza eraberritu daitekeelako *iritzi bat* agertu zuen.
- (42) a. Gipuzkoako probintzia
b. *Gipuzkoako *probintzia bat*

1.2.1.4. Osagarriaren ordezkariak erabiltzeko aukera (argumentaletan bakarrik)

Osagarri argumentaletan (46-48) bakarrik da zilegi osagarriaren ordezkariak erabiltzeko (bonen, borren, haren) erabiltzea. Adjuntuetan (43-45) ezin da

(13) Hala ere, gure corpusean salbuespentzat hartu behar den hurrengo kontradibidea dugu, non "izena + izenondoa + bat" egitura hanpatua ageri zaigun:

Neure bekharua barkharu zaitalako *berri on bat* adiarazirik allegera nazazu, (...) (Harb 334).

(14) Hurrengo perpausetan *aitzakia bat* sekuentzia ageri zaigu, baina horrelako testuinguru batean osagarri izateari utziko lioke, helburuzkoa bihurtzeko (b izango litzateke a)-ren parafrasia): bistan dagoenez, horrelakoetan ezinezkoa da izenaren eta osagarriaren arteko identitatezko erlazioa, aitzakia ez baita "astia irakurtzen ematea".

- a. *Astia irakurtzen emateko aitzakia bat* bilatu zuen =
- b. *Aitzakia bat* bilatu zuen *astia irakurtzen emateko*.

- (15) Era berean, argumentalek bakarrik onartzen dute egitura partitiboa:
 - a. *Gurasoak maite ditugulako froga argienetako bat* da gure begirunea.
 - b. **Gizakia tximinotik datorrelako hipotesi zabalduenetako bat* ...

(16) Ikus aposizio-mota honi buruz Euskaltzaindia (1993: 89-93).

burutu ordezkatzeko hori, nahiz eta bestelako irakurketa onartzen duten perpaus gramatikalak sortzen diren (*Horren iritzia...* modukoak zilegi dira, baina “norbaiten” iritzia adierazteko eta ez ‘iritzia’ izenaren edukia zahazteko).

ADJUNTUAK

- (43) a. Jenobeba aurkitua izan delako albistea pozgarria da.
b. **Horren/baren...* albistea pozgarria da. (Agramatikala a)-ren prafraisi gisa)
- (44) a. Hizkuntza eraberritu daitekeelako iritzia aski onargarria da.
b. **Horren/baren...* iritzia onargarria da. (Agramatikala a)-ren prafraisi gisa)
- (45) a. Astia irakurtzen emateko aitzakia paregabea da.
b. **Horren/baren...* aitzakia paregabea da. (Agramatikala a)-ren prafraisi gisa)

ARGUMENTALAK

- (46) a. Gurasoak maite ditugulako froga da gure begirunea.
b. *Horren/honen/baren* froga da gure begirunea.
- (47) a. Hori bekatu delako beldurra funsgabea da.
b. *Horren/honen/baren* beldurra funsgabea da.
- (48) a. Ikusmen ona izatearen kausa harrigarria da.
b. *Horren/honen/baren* kausa harrigarria da.

Jokamolde horretan, adjuntuak bat datoz izenlagunezko aposizioekin. Izan ere, izenlagunezko aposizioetan ere ezinezkoa da aposizioaren ordezkariak erabilteza:

- (49) a. Gipuzkoako probintzia
b. **Haren/horren/honen* probintzia

1.2.1.5. *Plurala (argumentaletan bakarrik)*

Perpaus osagarri adjuntuak hartzen dituzten izenek ez ohi dute plural-markarik onartzen (50-52). Osagarri argumentalak, aldiz, bateragarriak dira pluralaren markarekin, non izen gobernatzailea zenbakaitza ez den.

ADJUNTUAK

- (50) **Gorpua* aurkitua izan delako albisteak zabaldu dira.
- (51) **Hizkuntza* eraberritu daitekeelako iritzia zabaldu dira biltzarrean.
- (52) **Arratsaldea* irakurtzen emateko aitzakiekin irten da etxetik. (Agramatikala osagarriaren eta *aitzakia* izenaren arteko identitatea adierazi nahi bada).

ARGUMENTALAK

- (53) Gure begirunea eta fideltasuna dira gurasoak maite ditugulako *frogarik hoberenak*.
- (54) Ikusmen ona izatearen *kausa batzuk* harrigarriak dira.
- (55) Eskoriazako mendietan arkitzen dira burnia, ta likurta noizbaiten ere atera oi ziralako *aztarna egiazkoak*. (Izt C74)
- (56) Aita-semeak elkarturik egotea nahi du baserritarrak, eta galduan geldituko ez direlako *segurantzia* ematen zaizkie ondorengoei. (MIH 150)

- (57) Egun baten ginoiazala, arbola arteko kerizpe batetik, asi jatan esaten: eza-gututen dot neure semia, etxeko gustijok zabiltzala ni osatuko nasalako *esperantzeetan* sartu nairik, baña deustazun amodijua gaitik dirautsut, (...). (JJMg *BasEsc* 278)
- (58) Maritxoren eskutizik artzen ez nituelako *kezkek*, zerbaitengatik ziran. (Alz *Ram* 68)
- (59) (...) Jesu-Kristo debruen eskuetarat ematerat doha, eta bizkitartean bere nausia bezala adoratzen eta bere salbatzailea bezala maithatzen duelako *itxurak* egiten diotza; menturaz hitzez ere erraterat atrebizten zajo. (Dh 221)
- (60) Zerbait egiten zela erantzun, zitzaion edo zerbait egiten zelako *itxurak* egiten genituela. (MEIG III 155)

Adjuntuekin plurala errazago onartzen den kasu bat aipatu ohi da inguruko erdaretan: hain zuzen ere, osagarri bat baino gehiago lotzen zaizkionean izenari (adibidez, *Las mentiras de que el libro es un plagio y de que se escribió en dos semanas*). Euskarazko corpusean ez dugu horrelako pluralik aurkitu, joera sintagma osoak juntatzea izaten delako (61) eta ez komuntzadura egitea (62, 63).

ADJUNTUAK

- (61) Jai egunean edanean, ta jokoan umeentzat bear litzakeana garbitzen¹ dezu-na, asko bider aditu dezu, ez dagoala zuretzat Zerurik, etxe ori utzi dezazun artean, ta bearrera saia zaitezen artean; baña zuk eziñ adiskideakiñ bildu gabe *bizi zaitezkealako aitzakian*, eta *Jaunaren miserikordia andia dalako aitzakian*, aienatzen dezu zere biotzetik Jainkoaren itza, ta gisa onetan aurrera zoaz zere oitura madarikatuan. (AA III 597)
- (62) ??Makal zegoelako eta dirurik ez zuelako *aitzakiekin*, etxean geratu zen.
- (63) ?Makal dagoelako eta dirurik ez duelako aitzakiak onartezinak dira.

Adjuntuekin plurala erabiltzeko debeku hori perpaus osagarriaren izaera murriztaileari lotua dago: perpaus osagarriaren eta izenaren arteko erlazioak izena singularrean agertzea dakar, non ez zaizkion osagarri bat baino gehiago lotzen izenari (63). Alde horretatik, azpimarratzekoa da, berritri ere, izenlagunezko aposizioekin (64) gertatzen den paralelismoa:

- (64) a. Gipuzkoako probintzia
b. *Gipuzkoako probintziak
c. Gipuzkoa eta Bizkaiko probintziak

1.2.1.6. Modua?

Gaztelaniaz, Leonettiren arabera (1999:2096), izen batzuek (*deseo, necesidad, prohibición, posibilidad*) —aditz batzuek bezalatsu— subjuntiboaren agerpena eragiten dute; beste izen batzuek (*conclusión, creencia, seguridad*) indikatiboaren agerpena eragiten bide dute; azkenik, izenen hirugarren sail batek (perpaus osagarri apositivoak hartzen dituztenek, hau da, *hecho, idea, circunstancia, hipótesis, conjetura* modukoek) modu biak onartzen dituzte. Gaztelaniaz, bada, moduaren hautaketa hori apositivo/argumental bereizkuntzari loturik dago: argumentaletan izena da, bere ezaugarri

lexikoen arabera, modua hautatzen duena (buruaren eta argumentuaren arteko gainerako erlazioetan bezala); apositiboetan, berriz, izenaz kanpoko beste faktore batzuk (besteak beste, perpauseko gainerako osagaiak —aditzak, izenondoak, adberbioak, ezetzapena—, edo informazio berriaren eta informazio ezagunaren arteko bereizketa pragmatikoa) dira moduaren hautaketa eragiten dutenak (esate baterako, *sorprender* aditza da subjuntiboa hautatzen duena hurrengo perpausean: *Nos sorprendió el hecho de que vinieran juntos*).

Euskaraz, ordea, adizkiaren moduaren irizpidea ez da oso lagungarria adjuntu eta argumentalen arteko bereizkuntzari begira. Izan ere, subjuntiboko perpaus osagarri izenlagunak oso bakanak eta bitxiak dira literatura-tradizioan (infra 6. atala). Salbuespen bakarra *beldur* izenarena izan daiteke, itxura guztien arabera bera baita bizpahiru agerralditan subjuntiboaren agerpena eragiten duena:

- (65) Bai, kezka beteak; bada izerdi ta neke andiarekin biltzen diranak dira ta nolanai bilduak izan, bildu ondoan *galdu* edo *aitu* ditezen *beldurrarekin* jabearen bihotza kezka, aranzek ta arazok betetzen dutenak beintzat, an, emen, jokoan, tripazanzan, atseginkunz zikin zenbaitetan edo egin behar ez litzaiken beste gauzaren batean gastatzen asi ezker... (Mb IArg I 063)
- (66) Eskritura Santak dio, zala gizon justua, simplea, edo maliziarik etzuen, Jaungoikoaren bildur andikoa: eta etzala kontentatzen berak bakarrik gaitzik ez egiteaz, baizik Aita, edo guraso zala akordaturik bere seme alabak Jaungoikoaren bildur santuan azitzen zituala: eta aek utsegiteren bat Jaungoikoaren kontra *egin zezatelako bildurrez*, aekgatik Jaungoikoari sakrifizioak ofrezitzen ziozkala. (Gco I 452)

Gure corpuseko gainerako izenekin, ezta aditzetik eratorritako izenekin ere (*agindu*), nahiz eta oinarriko aditzak subjuntiboko osagarria subkategorizatu ahal izan (*agindu zion kutxa egin zezala*), ez dugu aurkitu subjuntiboko perpaus osagarri izenlagunik: alegia, gure corpusean ez dago *kutxa egin zezalako agindua* tankerako sintagmarik. Nolanahi ere, goiko (65-66) modukoena izaera bitxia onartuta ere, honako hau azpimarratzea komeni da: halakoetan modua hautatzea *beldur* bezalako izen argumental batekin bakarrik gerta daiteke eta ez *albiste*, *berri* edo *hipotesi* bezalako izenekin, alegia, moduaren hautaketa ezin da gertatu argumentu-egiturarik gabeko izenekin, hau da, perpaus izenlagun adjuntua hartzen dutenekin.

1.2.1.7. Kontrola: argumentaletan bakarrik?

Perpaus osagarri izenlaguna jokatu gabea denean, adizki jokatu gabe horren isileko subjektua interpretatzeko era komunztatuak —gaur egun 'kontrol' deritzon fenomenoak— datu jakingarriak ematen dizkigu osagarri-mota biak elkarrengandik bereizteko. Behoko (67-68) eta (69-70) azpimultzoen artean desberdintasun nabaria dago adizki jokatu gabearen subjektua interpretatzeko orduan: argumentaletan (69-70), itxura guztien arabera, izenaren argumentu diren osagarriak dira (*polizia* eta *Mikel*, hurrenez hurren) subjektuaren erreferentzia kontrolatu eta zehazten dutenak. Beraz, (69) eta (70) adibideetako izen-sintagmak, hurrenez hurren, era honetara uler daitezke: “poliziak hartu duen erabakia (esperantza/ziurtasuna...) berak {poliziak} gaizkilea arxilotzeko”; “Mikelek duen esperantza berak [Mikelek] azterketa gaindi-

tzeko". Adjuntuen adibideetan (67-68), ostera, isileko subjektuaren aurrekariak izen-sintagmatik kanpo bilatu behar dira: (64)an *esan ziguten*; eta (68)an *zeramazkiala eta joan zan*. Beraz, honako interpretazio hau egiten dugu: "esan ziguten guri [guk] aldegitoko"; "[Halako,] joan zan [berak,] astia irakurtzen emateko...". Bestalde, (70a) bezalako argumentaletan, subjektuaren erreferentzia ematen digun sintagma barruko argumentuak (gure adibidean, *Mikel*) eragozten du sintagmatik kanpoko osagaiak parte hartzea erreferentzia zehazteko orduan: hau da, (70a) adibidean, *Mikel* argumentuaren agerpenak eragozten du interpretatzea *gainditu* aditzaren subjektua *ikas-kideak* kanpoko sintagmaren erreferentziakidea balitz bezala.

ADJUNTUAK

- (67) Pake santuan bizi giñan gu ogei ta lau bat urtian, eta pabrika egin ziguten gure araiako atian, *aldegiteko kontua* esan ziguten egun batian, etzuten onik izan gu andik bialdu giñun artian. (Uzt Sas 251)
- (68) Galtzarbean liburu bat eta eskuan aulki txiki bat zeramazkiala, *ordutik iñular-arte astia irakurtzen emateko aitzakiakin*, basopeko itzalera joan zan. (TAG Uzt 263)

ARGUMENTALAK

- (69) *Gaizkilea atxilotzeko poliziaren erabakia / esperantza / ziurtasuna...*¹⁷
- (70) a. *Azterketa gainditzeko Mikelen esperantzak* erabat harritu zituen ikaskideak.
b. ?*Mikelen azterketa gainditzeko esperantzak* erabat harritu gintuen.¹⁸

Beraz, adizki jokatu gabeen subjektuaren interpretazioari buruzko datuok izen gobernatzailerean ezaugarri lexikoen garrantzia azpimarratzera datoz: osagarri argumentalen kasuan, perpaus osagarria hartzen duen izenaren argumentu-egitura erabakigarria da, halako eran ezen haren argumentuak aurrekaritzat hartzen baitira egiten dugun interpretazioa egiteko. Osagarri adjuntuetan, aldiz, izena, argumentu-egiturarik ez duenez, ez da gai subjektuari erreferentzia jakin bat ezartzeko eta izen-sintagmatik kanpoko osagaien esku geratzen da eginkizun hori.

Nolanahi ere, joera orokorrak baditu salbuespenak. Alde batetik, osagarri adjuntuak hartzen dituzten izen batzuk, argumenturen bat hartzeko gaitasuna dutenean, gai izan daitezke subjektuaren interpretazioa zehazteko. Ondoko adibidean, esaterako, *aitzakia* izenak hartzen duen argumentua (*Peru*) da subjektuaren interpretazio erreferentziakidea eragiten duena:

- (71) Arratsaldea irakurtzen emateko Mikelen aitzakia...

Beste alde batetik, osagarri argumentala hautatu ohi duten izen batzuk (*abantaila, kausa...*) ez dira gai goiko adibideetan (69-70) aipatu ditugun osagarrien modukoak hartzeko (**Gauzak ongi egitearen Mikelen abantaila...*). Ondorioz, subjektuaren

(17) Gure adibideak tradizioko hurrengo sintagmaren tankera bera du:

Jesus hiltzeko Pilatoren agindua. (Lard 456)

(18) Gure adibidea tradizioko hurrengo sintagmaren hurrenkeraren arabera eratuta dago:

Jesus'en iñori ez esateko aginduari begiratu gabe, soraio onek bereala barreatu zuen, zer gertatu zitzaion, eta (...) (Lard 386)

interpretazioa kanpoko elementuen esku geratzen da: ondoko adibidean, *Mikel* osagaiaren esku joan daiteke adizki jokatu gabearen subjektuaren interpretazioa.

(72) Mikelek berehala ulertu zituen [gauzak azkar egitearen abantailak]

Ondorioz, kontrolaren efektuetarako —Leonetik (1999:2098) aitortzen duenez—, perpaus osagarrien eta adjuntuen arteko bereizkuntza baino garrantzitsuagoa da izena gai izatea argumentuak onartzeko, argumentuok aurrekaritzat har baitaitezke adizki jokatu gabearen subjektua interpretatu ahal izateko. Nolanahi ere, irizpide hau perpaus osagarri-mota biak bereizteko guztiz erabakigarria ez bada ere, oro har, egia da adjuntuen jokamoldea bat datorrela (67-68) adibideetan erakutsitakoarekin, eta, argumentalen jokamoldea (69-70) adibideetan erakutsitakoarekin.

1.3. Perpaus osagarri izenlagunak hartzeko gaitasuna: izenen sailkapena

Perpaus osagarri izenlagun adjuntuen eta argumentalen arteko desberdintasunen arrazoa, azken finean, haiekin batean ageri zaizkigun izenen ezaugarri lexikoetan bilatu behar da, batez ere, argumentuak hautatzeko duten gaitasunean. Leonettiren arabera (1999:2098), osagarri izenlagunak hartzeko gaitasunari bagagozkio, lau eratako izenak bereiz daitezke:

1. Lehenengo eta behin, inolako perpaus osagarri izenlagunik onartzen ez duten izenen saila dugu, hala nola, *mahai, etxe, eliza, egunkari...* (**Informazio interesgarria eskaintzen duelako egunkaria*). Izen horiek, argumentu-egiturarik gabekoak direnez gero, ezin dute argumenturik hautatu. Bestalde, halako izenak ezin dira predikatu perpaus bati buruz (**Informazio interesgarria eskaintzen duela egunkari ona da*). Ondorioz, perpaus osagarri izenlagunak agertu ahal izateko bi mekanismoak itxita daude izen horiekin.
2. Bigarrenik, perpaus osagarri izenlagun adjuntuak bakarrik onartzen dituzten izenak ditugu: *albiste, berri, aire, aitzakia, ideia, hipotesia, kontu, sentimendu, zurrumurru...* Sail honetakoak, argumenturik hautatzen ez badute ere, erraz predika daitezke perpaus bati buruz (*Jenobeba aurkitua izan delako albiste/berria/aitzakia/ ideia/hipotesia/zurrumurrua...*).
3. Hirugarrenik, hautatzeko duten gaitasunari esker, perpaus osagarri izenlagun argumentalak hartzen dituzten izenak daude. Morfologia-eraketaren aldetik, bakunak (*aztarna, beldur, damu, esperantza, froga, itxura, kontzientzia, min, poz, segurantz, seinale, sospetxa, susmo, zantzu, ziurtasun...*) zein eratorriak (*itxaropen, irudipen*) izan daitezke. Azken hauek, izen eratorriek alegia, oinarri duten aditzetik (*itxaron, iruditu*) "jaraunsten" dute perpausak hautatzeko ahalmena.¹⁹

(19) Gaztelaniaz, hirugarren sail honetako izen batzuek osagarri apositiba ere onar dezakete: gogoratu goragoko (16a/b), (17a/b) eta (18a/b) adibideetako kontrajarpenak. Eta euskaraz ere, gure datuegian antzerako adibiderik aurkitu ez dugun arren, uste izateko da ez direla ezinezkoak horrelako kontrajarpenak. Hona hemen, asmatutako adibideak:

- a. Hilketak izan zelako *froga bat* aurkitu du poliziak. [argumentala]
- b. Hilketak-lekuan arma bat zegoelako *froga* erabili du poliziak ustezko hiltzailea atxilotzeko. [adjuntua]

4. Aipatuez gainera, Leonetik laugarren sail bat bereizten du gaztelaniaz: izen “misto” deiturikoez osatzen dutena. Sail honetako izenekin (*conclusión, decisión, promesa, creencia*, etab.) nolabaiteko identitatea dago osagarriaren eta izenak denotatzen duenaren artean: *la decisión de que se cierre a las tres* sintagman, izenaren denotazioa bat dator perpaus osagarriaren edukiarekin (*que se cierre a las tres*). Beraz, alde horretatik, horrelako egiturek apositibo deituriko perpaus osagarriaren ezaugarri batzuk edukiko dituzte. Beste alde batetik, moduaren hautaketari eta subjektuaren kontrolari bagagozkie, egitura hauek argumentalen ereduari jarraitzen diote, izen hauek oinarri duten aditzetik “jaraunsten” dituztelako aipaturiko azken bi propietateak. Hortik, “misto” deitura, nagusiki apositiboen ezaugarriak eduki arren, aditzetatiko jaraunspenari esker, argumentalen zenbait ezaugarri ere badituztelako.

Euskaraz ere, beharbada, ‘mistotzat’ jo daitezke hurrengo izenak: *agindu, erabaki, promes, uste*. Izen horiek guztiak lotura garbia dute aditzekin²⁰ eta uste izateko da hortik bereganatu dutela argumentuak hautatzeko ahalmena. Beste alde batetik, adjuntuen antz handia dute, izenaren eta perpaus osagarriaren artean identitatezko erlazioa dagoelako: *hitzari eusteko erabakia* sintagman, izenaren erreferentea bat dator osagarriaren edukiarekin, hau da, “erabakia, hitzari eustea da”. Ondorioz, bietariko ezaugarriak dituzte: batetik, adjuntuen antza dute (73-77); bestetik, argumentalen ezaugarri bat (kontrola) dute (78).

ADJUNTUEN JOKAMOLDEA

1. Parafrasia aposizio ez-murrizgarri baten bidez (identitatea)

- (73) a. (Haren) Agindu hori, aurrera segitze(ko)a, alegia, etsigarria da.
 b. (Haren) Erabaki hori, aurrera segitze(ko)a, alegia, etsigarria da.
 c. (Haren) Promesa hori, aurrera segitze(ko)a, alegia, txalagarria da.
 d. (Haren) Uste hori, dirua jasoko duela, alegia, erdi ustela da.

2. Parafraisi predikatiboa (identitatea)

- (74) a. Aurrera segitze(ko)a agindu etsigarria da.
 b. Aurrera segitze(ko)a erabaki etsigarria da.
 c. Aurrera segitze(ko)a promes alaigarria da.
 d. Dirua jasoko duela(koa) uste erdi ustela da.

3. Determinatzaile mugagabea

- (75) a. *Jesusen izena ez berriz aitatzeko *agindu huts batekin*, gehiago gabe, utzi zituzten.
 b. *Bere hitzari zintzo *eusteko erabaki bat* hartu zuen.
 c. *Eskatzen dugun guztia *emango digulako promes batek* lasaitu gaitu.
 d. *Itasadarrak itsasoko ura *zurrupatzten zuelako uste bat* zabal zebilen herrian.

4. *haren/horren/honen

- (76) a. Aurrera segitzeko agindua etsigarria da.
 a'. **Haren/horren/honen* agindua etsigarria da (agramatikala aurrekoaren parafraisi gisa)

(20) *Agindu* eta *erabaki* izenak ez ezik, aditzak ere badira, eta beste biek aditza osatzen dute beste osagai baten laguntzaz: *promes egin/promestu, uste izan*.

- b. Aurrera segitzeko erabakia etsigarria da.
- b'. **Haren/borren/bonen* erabakia etsigarria da (agramatikala aurrekoaren parafrasi gisa)
- c. Aurrera segitzeko promesa alaigarria da.
- c'. **Haren/borren/bonen* promesa etsigarria da (agramatikala aurrekoaren parafrasi gisa)
- c. Dirua jasoko duelako ustea erdi ustela da.
- c'. **Haren/borren/bonen* ustea erdi ustela da (agramatikala aurrekoaren parafrasi gisa)

5. Plurala

- (77) a. *Jesusen izena ez berriz aitatzeko *agindu butsekin*, gehiago gabe, utzi zituzten.
- b. *Bere hitzari zintzo *eusteko erabakiak* hartu zituen.
- c. *Eskatzen dugun guztia *emango digulako promesek* lasaitzen gaituzte.
- d. *Itsadarrak itsasoko ura *zurruptatzen zuelako usteak* zabal zebiltzan herrian.²¹

ARGUMENTALEN JOKAMOLDEA

6. Kontrola

- (78) a. Jesusen inori ez esateko agindua²²
- b. Jesusen inori ez esateko erabakia [+kontrola]
- c. Jesusen inori ez esateko promesa [+kontrola]
- d. Dirua jasotzeko Jesusen ustea ustel gertatu da. [+kontrola]

1.4. Grimshaw-ren (1990) azterketa: izenen bestelako sailkapena

Bukatzeko, aitortu beharra daukagu, eskaini ditugun ikuspegia eta banaketa —funtsezkoenean, Leonetik egiten duen gaztelaniaren azterketari (1993, 1999) jarraituz burutuak— ez datozela guztiz bat Grimshaw (1990) hizkuntzolariaren azterketarekin. Gaingiroki bada ere, laburbil dezagun azken autore honen ikuspegia.

Nominalizazioa aztertzean, Grimshawk bi eratako izen eratorriak bereizten ditu: a) “gertakari konplexua” adierazten dutenak (*complex event nominals*); b) “gertakari soila” (*simple event nominals*) eta “ondorioa” (*result nominals*) adierazten dutenak. Lehenengoek (*destruction* tankerakoek) “prozesua” adierazten dute eta argumentu-egitura dute (79b); bigarrenek, oster, “prozesu baten ondorioa edo emaitza” edota “gertakari soila” adierazten dute eta argumentu-egiturarik gabekoak dira (80b).

- (21) Dena dela, *uste* izenak inoiz —“itxaropena” azpiadiera duenean— plurala onartzen bide du:
 - a. Nik zure mendekoen ama izanaz oiei mesede eta on andiak *egiteko usteak* nituen! (Arr GB 32)
 - b. Ez bakarrik agindu zion bere laguntza, bai ta ere ondo *aterako zalako uste aundiak*, baliatzen zala Juan San Pauloko Kardenal, Sabinako Obispu, bere biotzeko lagunaren bitartez.
 - c. Urduri egozan, artega, ainbesteko sua ikusi eta ezer *egiteko usteak*, txakur-amesak izan zeitekezalakoan. (Erk BatB 13)

(22) *Agindu* izenaren (eta aditzaren) ezaugarri lexiko-kontzeptualek debekatzen dute interpretazio korreferentziala, aginduak beste norbaitek betetzekoak baitira eta ez norberak betetzekoak. Nolanahi ere, badago nolabaiteko kontrola, *Jesusen* argumentuak eta izenak berak era jakin bateko interpretazioa (ez-korreferentziala) eragiten dutelako.

- (79) a. The enemy destroyed the city.
 b. The enemy's *destruction* of the city.
- (80) a. The physicists claimed that the earth is round.
 b. The physicists' *claim* that the earth is round.

Zenbaitetan, hala ere, anbiguotasunak sortzen dira, izen berak bi irakurketak ("prozesua" / "ekintza soila" edo "ondorioa") onartzen dituelako (*expression, examination, development...*). Horrelakoetan, badira zenbait baliabide anbiguotasuna desegiteko: a) *frequent, constant...* moduko aditzondoak gehitzea (81); b) agente gisa interpretatzen den osagaia sartzea (82). Kontua da, "prozesua" interpretazioan ezinbestekoak direla izenaren osagarriak (81b/81c, 82b/82c), aditzaren osagarriak ezinbestekoak diren era berean (81d, 82d).

- (81) a. The expression is desirable.
 b. *The frequent expression is desirable.
 c. The frequent expression of one's feelings is desirable.
 d. We express *(our feelings).
- (82) a. The examination take a long time.
 b. (*)The instructor's examination took a long time. [Agramatikala prozesua adierazteko]
 c. The instructor's examination of the papers took a long time.
 d. The instructor examined *(the papers).

Beraz, 'complex event'/'simple event'-'result event' banaketatik honako ondorio/iragarpen hau eratoritzen da: gertakari konplexua adierazten duten izen eratorrien osagarriak ezinbestekoak izango dira (83a), aditzen osagarriak beharrezkoak diren era berean (83b).

- (83) a. The destroying *(of the city). [Agramatikala parentesi artekoa agertzen ez bada]
 b. They destroyed *(the city). [Agramatikala parentesi artekoa agertzen ez bada]

Grimshawren arabera, goiko (80b) modukoetan, alegia, izen baten mendeko perpau osagarrietan, izenak ez du "prozesua" adierazten: beraz, ez du argumentu-egiturarik eta ondorioz, perpau osagarria ez litzateke benetako argumentu sintaktikoa izango. Hizkuntzalari honen arabera, izenen mendeko perpau osagarriak *beti* dira aukerakoak (84a), are izenari dagokion aditzak argumentuak ezinbesteko dituenen ere (84b):²³

- (84) a. The *announcement/conclusion* (that an investigation has been initiated) was inaccurate.
 b. *They announced. / *They concluded.

(23) Grimshawren arabera, sail honetako izenek, oro har, 'result nominals' direlakoan jokamolde eta propietateak edukiko lituzkete: a) ez dute *frequent, constant* moduko adberbiorik onartzen (**The frequent/constant announcement that they were the greatest eventually became tiresome*); b) plurala onartu beharko lukete (?*The announcements that the problem was solved and that no issues remained were greeted with scepticism*); c) *yesterday's* bezalako adjuntuak onartzen dituzte (*yesterday's statement that the president intends to retire...*); d) ez dute kontrola eragiteko gaitasunik; etab. (ik. Grimshaw, 1990: 73-80).

Gauzak horrela, Grimshawk hiru eratako izenak bereizten ditu:

- (85) a) Perpaus osagarriak onartzen ez dutenak (*dog, cat...*);
 b) Argumentu-egiturarik eduki ez arren, haien egitura lexiko-kontzeptualagatik, perpaus osagarria onartzen edo hautatzen dutenak (*announcement, conclusion, attempt, observation, statement...*);
 c) Argumentu-egitura dutenak ("prozesua" adierako *destruction, observation...*).

Ikuspuntu horretatik, izenen inguruan dabilzan osagai "sateliteak" hiru multzotan sailkatzen ditu: a) modifikatzaile edo adjuntu hutsak (86a); b) berak 'complements' (osagarriak) deitzen dituenak, alegia, izenen mendeko perpaus osagarriak (86b); c) 'sintaxi-argumentuak', argumentu-egitura duten ("prozesua" adierazten duten) izenek hartzen dituzten osagaiak (86c).

- (86) a. *John's dog.* [*John's* = modifikatzaile edo adjuntua]
 b. *The knowledge that Dukakis was ahead.* [perpaus osagarria = 'complement']
 c. *The enemy's destruction of the city* [*the enemy's; of the city* = argumentuak]

Grimshawren teorian, predikatuek duten osagarriak hautatzeko gaitasuna ez da esplikatzen argumentu-egituraren bidez, egitura lexiko-kontzeptualaren bidez baizik. Beraz, ikusmolde horretan, ez da harrigarria argumentu-egiturarik gabeko izenek beren osagarrien hautaketa eragitea (86b): halako izenek ez dute argumentu-egiturarik, baina badute egitura lexiko-kontzeptuala, era jakin bateko osagaiak hautatzea eragiten edo zilegizatzen duena.

Egitura lexiko-kontzeptualaren zeregina oso garbi ikusten da aditzetik eratorritako izena duten perpaus osagarrietan (86b, adibidez: *knowledge < know*). Halako izenek oso lotura garbia dute aditzarekin, halako eran non hurrengo korrelazioa betetzen baita: aditzak nolako osagarriak hartzen dituen, izenak halako osagarriak hartuko ditu (87).

- (87) a. They asserted that the answer was obvious.
 b. Their assertion that the answer was obvious...
 c. They attempted/resolved/offered to leave early.
 d. Their attempt/resolve/offer to leave early...
 e. They decided that he should leave early/to leave early.
 f. Their decision that he should leave early/to leave early...
 g. They requested that he leave early.
 h. Their request that he leave early...

Modifikatzaileen kasuan, aldiz, izenaren egitura lexiko-kontzeptualak ez du jokatzeko inolako eginkizunik. Goiko (86a) adibidean, *John's* modifikatzaile hutsa da eta ez dago *dog* izenaren egitura lexiko-kontzeptualari lotua: jabe bat edukitzea ez da inolara ere *dog* hitzaren esanahi lexikoaren eskakizuna.

Grimshawren arabera, modifikatzaileen ezaugarri nagusietako bat kopula bidezko egitura predikatiboa onartzea da (88).

- (88) a. John's dog.
 a'. The dog is John's.
 b. The book by/about/on Chomsky.
 b'. The book is by/about/on Chomsky.

Horrela, izen batzuek (*knowledge, attempt*) hartzen dituzten perpausak ez dira modifikatzaile hutsak, osagarriak baizik. Beraz, ezinezkoa dute parafrasi kopulati-boa:

- (89) a. *The knowledge was the Dukakis was ahead.
 a'. *The knowledge that Dukakis was ahead was ours.
 b. *Their attempt was to climb a mountain.
 b'. *The attempt to climb the mountain was theirs.

Modifikatzaileen bereizgarria —kopula bidezko egitura predikatiboa onartzea (88)— kontuan harturik, ordea, (85)eko sailkapena berridatzi beharrean aurkitzen da Grimshaw. Izan ere, *decision, conclusion, arrangement* moduko izenek —perpaus osagarria hautatzen dutenak— onartu egiten dute predikazio bidezko lotura hori:

- (90) a. Their conclusion/belief/hypothesis/proposal was that there is no relevant data.
 b. Their decision was to leave at six/that they should leave at six.
 c. The arrangement was for them to leave at six.

Gauzak horrela, (90)eko izenek hartzen dituzten perpausak modifikatzailetzat hartzen ditu eta ez —(85)eko sailkapenaren arabera zegokienez— osagarritzat.

Ondorioz, Grimshawren azterketaren (1990) eta gurearen —Leonettirenaren (1993, 1999)— artean dagoen desberdintasun nagusia 'argumentu sintaktikoak' ulertzeko ikusmoldean dago. Gure azterketan, izenak bere "osagarrien" kategoriako eta semantikazko hautaketa eragiteko izan dezakeen gaitasunean oinarritu gara argumentuak adjuntuetatik bereizteko. Grimshawren arabera, oster, osagarriak hautatzeko ahalmenak ez du zerikusi zuzenik argumentu-egiturarekin, izenen egitura lexiko-kontzeptualarekin baizik. Perpaus bat osagarritzat hartzen duten izenek ez dute, oro har, argumentu-egiturarik ('complex event nominals' ez direlako), eta haien egitura lexikoa da perpaus bat osagarri modura hautatzea zilegiztatzen duena. Bestalde, (90)ean ikusi denez, perpaus osagarri horietako batzuk adjuntuak edo modifikatzaileak dira, eta beste batzuk (89) 'osagarriak' (adjuntu edo modifikatzaileen eta argumentuen bitarteko kategoria). Baina, edozein moduz ere, izenen mendeko perpaus osagarriak, oro har, ez lirateke izango 'argumentuak'. Deiturak eta sailkapenak gorabehera, adostasuna egongo litzateke bi ikusmoldeen artean perpaus osagarri adjuntuak (modifikatzaileak) eta ez-adjuntuak ('argumentalak' gure terminologian, 'osagarriak' Grimshawrenean) bereizterakoan eta izen jakin batzuek perpaus bat osagarritzat hartzeko duten gaitasuna azpimarratzerakoan.

Bukatzeko, gure aldetik, zerbait gaineratu nahi genuke izenen mendeko perpaus osagarrien hautazko edo aukerako izaera dela eta (ik. supra (84) eta (5)). Beheko (91a)

modukoak argumentuaren edo osagarriaren faltagatik agramatikalak baldin badira, antzeko gabezia nabari da (91b) tankerakoetan parentesi arteko perpaus osagarria kentzen bada: euskaraz, behintzat, badirudi testuinguru batzuetan beharrezkoa izan daitekeela perpaus osagarria.

- (91) a. *Uste zuen.
 b. Egin zuen ardoa, eta *(ura bezala zelako) ustean edan zuen behar baino gehiago.
 c. *Espero dut.
 d. Batzuetan goseak egoten naiz, baina orduan *(hurrengo egunean jateko) esperantzan kantatu egiten dut.

Beraz, gorago esan bezala, ez du ematen osagaien beharrezkotasuna irizpide erabakigarritzat hartu behar denik (supra 1.1).

2. Perpaus-egiturak eta izen-egiturak: predikatu-egituren aldeko joera

Perpaus osagarrien gobernatzailea izena edo izenaren gainean eraturiko predikatu-egitura izan daitekeelarik, aztertu nahi izan dugu mendeetan zehar ba ote den alderik egitura bat eta bestearen agerpen-maiztasunean. Izan ere, pentsa daiteke diakronian gertatzen diren aldaketa semantikoen ondoren sor daitezkeela hainbat predikatu-egitura, edo alderantziz, hainbat izen erabil daitezkeela gaur egun perpaus izenlaguna alboan dutela, inguruko hizkuntzen eta itzulpenaren eraginaren ondorioz. Baina oro har, ezin esan daiteke azken mendeetan hizkuntzak alde baterako edo besterako joera nabarmena erakusten duenik. Esan daiteke, eskuarki, maizago erabiltzen dituela euskarak predikatu-egiturak perpaus osagarrien gobernatzaile, batez ere ekialdeko euskalkietan. Era berean, predikatu-egitura nagusitzen da testu zaharrenean (XIX. mendera arte). Gipuzkeraz eta bizkaieraz, nagusitasun hori ez da hain nabarmena; izan ere perpaus izenlagun asko ageri da azken bi mendeetako testuetan, bereziki 'uste' izenaren ingurukoak.

Ondoko taulek erakusten dute zein den mendez mende bat eta bestearen agerpen-kopurua. Kontuan izan behar da ez dagoela datuok garaiaren arabera (taularen ezker aldetik eskuin aldera) irakurtzerik, erabili den testu eta corpusaren arabera (delako agerpen-kopurua; balio dezakete, ordea, taula biak erkatzeko, erkaketa horrek erakusten baitu tradizioan bezala gaur egun ere maizago dugula predikatu-egitura perpaus osagarrien gobernatzaile. Dena den, datu hauek orokorrak dira eta aurrera-geago emango ditugu datu zehatzak, hitzez hitz. Azken finean, batzuetan zail gertatzen da erabakitzen predikatu-egitura dugun edo izen soila. Hainbat adierazlek pentsaraz diezaguke hurbilago gaudela izenetik (mugatzzailea izatea, kasu-marka eramatea...) edo predikatu-egituratik (egitura osoaren ordena bereko agerpen-maiztasun handia, izena mugatzailerik gabe...), baina erabakia hiztegiak baino ezin du eman, funtsean arazo lexiko-semantiko baten aurrean gaudelako. Hortaz, ondoko taula osatzeko agerpen bakoitza batera edo bestera sailkatu dugu, nahiz eta hauetako asko zalantzakoak gertatu zaizkigun.

1. Taula: IZENLAGUN-EGITUREN BILAKAERA

	1600	1600-1650	1650-1700	1700-1750	1750-1800	1800-1850	1850-1900	1900-1950	1950>	GUZTIRA
B						70	45	79	32	226
G				1	68	60	130	120	159	538
L	8	32	18	2	11	18	13	12	8	122
Z			1		1		1	1		4
GN							1	1		2
BN	1							3	4	8
Bat									46	46
Guzt.	9	32	19	3	80	148	190	216	249	946

2. Taula: PREDIKATU-EGITUREN MENDEKO OSAGARRIEN BILAKAERA

	1600	1600-1650	1650-1700	1700-1750	1750-1800	1800-1850	1850-1900	1900-1950	1950>	GUZTIRA
B						83	23	52	18	176
G				1	34	63	92	107	153	450
L	14	44	63	33	36	41	103	21	56	411
Z			15		4	4	4	1		28
BN					1		1	1	17	20
Bat									81	81
Guzt.	14	44	78	34	75	191	223	182	325	1166

3. Gobernatzailetzat predikatu-egitura daukaten perpau osagarriak

Atal honetan banan-banan aztertu ditugu izenak, baina zein aditzekin ageri diren eta aditz bakoitzarekin nola osatzen den perpau osagarria aintzat hartuz. Horretaz gain hainbat eragile jorratu ditugu, hala nola, a) subjektu-erreferentziakidetetasuna (perpau nagusiak eta osagarriak subjektu bera dutelarik joera handia dago perpau osagarriaren aditza jokatu gabea izateko), b) erreferente berriak zehaztu beharra (testuan aurretiaz aipatu gabeko erreferente baten agerpenak isla du aditza jokatu edo jokatu gabea izatean; aintzat hartu behar da aditz jokatu gabeak ez duela pertsona-markarik), c) aspektua (aspektua [+ burutua] eta aditza jokatu gabea dituelarik, perpau osagarriak ez du *-t(z)eko* atzizkia hartzen, perpau jokatu gabeen atzizkirik ohikoena alegia, partizipioari gehitzen zaion *-aren* hondarkia baizik; horren erakusgarri *damu* izena dugu), d) izenaren adiera (izenak hartzen duen adierak eragina izan dezake perpau osagarriaren forman: esaterako, *uste* izenak zein adiera hartzen duen, jokatu edo jokatu gabea da perpau osagarriaren aditza), e) kasu-marka, hau da, izena kasu absolutibo edo bestetan (inesibo, sozietibo, instrumentalean) agertzea: *EGLU V*-en arabera (1999: 156), izena inesibo, sozietibo edo instrumentalean dagoelarik eta perpau osagarriak zein menderagailu [*-(e)la, .../-(e)lako*] hartzen duen, predikatu-egituraren (*etorriko dela beldurrez*) edo izenaren (*etorriko delako beldurrez*)

mende dago perpaus osagarria; horren harian, lan honetan aztertu da bi elementu gobernatzaile horietarik zeinen mende ageri diren gehienbat perpaus osagarriak izena deklinabide-kasu horietarik batean dagoelarik. Gainerako deklinabide-kasuak, bestalde, (hots, inesibo, soziatibo, intrumental eta absolutiboaz kanpokoak) “gainerakoak” sailean sartuak ditugu; haietan deklinaturik izenak mendeko ditu perpaus osagarriak corpuseko erakusgai guztietan (alegia, ez du predikatu-egiturarik osatzen aditzarekin):

- (92) Ezpairik gabe, aitor arrigarri ta unkiagarri onek indar aundia ematen dio *Jainko ba-delako usteari*; batez ere, aditzera ematen digu ba-dituela gure iza-teak lokarri autsi-eziñak siñeste onekin. (Vill *Jaink* 028)
- (93) Orduan Boozek erran zioen ahaide hari khentzeaz bere zapata, *bere zuzena utzten zioelako seinaletzat*. (Lg I 249)

Eta f) orobat hartu behar da aintzat absolutiboan dagoelarik zer betekizun duen izenak sintaxi-egitura eta mintzagai-egitura; deklinabide-kasu horretan, izan ere, izenak predikatu-egitura osatzen du aditzarekin baldin eta ez subjektu ez mintzagai ez bada.

- (94) (a) *Ainbeste armadun mendean zeuzkalako berria* Errege baten gogoa bete, eta biotza zabaltzeko adiña bazan; baña Dabid'ek etzuen poz andirik artu. (Lard 205)
- (b) *Berria hainbeste armadun mendean zeuzkala...

AGINDU

Predikatu-egitura		
- <i>(e)LA agindua</i>	<i>etorri</i>	(1)
Izenlagun-egitura		
- <i>t(z)eko agindua</i>	<i>bete</i>	(2)
- <i>t(z)eko agindua</i>	<i>eman</i>	(5)
- <i>t(z)eko agindua</i>	<i>etorri</i>	(1)
- <i>t(z)eko agindua</i>	<i>hautsi</i>	(6)
- <i>t(z)eko agindua</i>	<i>hartu</i>	(1)
- <i>t(z)eko agindua</i>	<i>izan</i>	(1)
- <i>t(z)eko agindua</i>	<i>ukan</i>	(1)
Gainerakoak		(10)

Bistakoa denez, perpaus izenlagun jokatu-gabeak erabiltzeko joera nabaria dago *agindu* izenarekin (predikatu-egitura gobernatzaile duen adibide bat besterik ez dugu aurkitu), haren bi adieretan: “mandatu” eta “promesa” (aitortu behar dugu, dena dela, testuinguru osoa ez daukagula-eta, zenbaitetan zail dugula bereizten bi adiera horietarik zein darabilgun). Perpaus osagarriak jokatu-gabeak badira ere, ez da guztietan betetzen subjektu-erreferentziakidetasuna perpaus nagusi eta mendekoaren artean (haren betetzea dugu arruntena perpaus osagarri jokatu-gabeetan); horrela, *eman* aditzarekin, esaterako, perpaus nagusiko zehar-osagarriaren eta mendeko perpausiko subjektuaren artean dugu erreferentziakidetasuna eta ez subjektuen artean, ondoko adibidean ikus daitekeen bezala:

- (95) Orduan eraman zuen deabruak iri sandura Yerusalemera), yaurretxearen gal-durrean ezarri zuen ta esan zion: Yainkoaren semea bazera, egotzazu zere burua or bera; idatzia baitago: [ø], *Zu zaintzeko agindua eman die bere [Aingeruak]*, beren eskuetan yasoko zaituzte, zure oñak arrien bat yo ez dezan. (Ir YKBiz 47)

AITZAKIA

Predikatu-egiturak:

-(e)LA <i>aitzakia</i>	<i>eman</i>	(2)
-(e)LA <i>aitzakia</i>	<i>ukan</i>	(1)
-(e)LA <i>aitzakiatzat</i>	<i>hartu</i>	(3)
-(e)LA <i>aitzakiatzat</i>	<i>eman</i>	(1)

Izenlagun-egitura

-(e)LAKO <i>aitzakiarekin</i>	ø	(4)
-(e)LAKO <i>aitzakian</i>	ø	(11)
-(e)LAKO <i>aitzakiaz</i>	ø	(3)
-t(z)eko <i>aitzakiak</i>	<i>eman</i>	(1)
-t(z)eko <i>aitzakiarekin</i>	ø	(10)
-t(z)eko <i>aitzakian(tan)</i>	ø	(9)
-t(z)eko <i>aitzakiaz</i>	ø	(1)
Gainerakoak		(2)

Izen honen inguruan adierazteko da oro har gutxitan dugula predikatu-egituretan tarteko, eta gehienbat adjuntu gisa ageri dela, inesibo, sozietibo edo instrumentalean deklinatua. Izena kasu horietan egonik izenlagun dira perpaus osagarriak, jokatuak zein jokatugabeak. Jokatugabeetan subjektu-erreferentziakidetasuna gertatzen da perpausen artean; jokatueta, ostera, erreferentziakidetasuna duten zein ez duten erakusgaiak aurki daitezke.

ALBISTE

Predikatu-egitura

-(e)LA <i>albistea</i>	<i>bidali</i>	(1)
-(e)LA <i>albistea</i>	<i>eduki</i>	(1)
-(e)LA <i>albistea</i>	<i>egon</i>	(1)
-(e)LA <i>albistea</i>	<i>ekarri</i>	(1)
... <i>albistea</i>	<i>eman</i>	(1) (zati-zehargaldera)
... <i>albistea</i>	<i>hartu</i>	(2) (zelan...-n)
-(e)LA <i>albistea</i>	<i>ibili</i>	(1)

Izenlagun-egitura

-(e)LAKO <i>albistea</i>	<i>eraman</i>	(1)
-(e)LAKO <i>albistea</i>	<i>barreiatu</i>	(1)
-(e)LAKO <i>albistearekin</i>	ø	(1)
Gainerakoak		(1)
-t(z)eko <i>albistea</i>	<i>ekarri</i>	(1)

Izen honen perpaus osagarriak predikatu-egituren zein izenen mendeko ageri zaizkigu (lehenengoetarik bigarrenetarik baino gehiagotan baina), eta bat ez beste

guztiak jokatuak dira. Izenlagun diren kasuetatik (izen-sintagman tarteko diren kasuetatik, alegia), bitan perpaus osagarriak mintzagai dira eta beste bietan *albiste* izena absolutiboaz bestetan dago: batean soziationean eta bestean ergatiboan.

ARRASTO

-(e)LA *arrasto* *atera* (1)

AZTARNA

-(e)LAKO *aztarna* *aurkitu* (1)
 -(e)N *aztarna* *aurkitu* (1)
 -(e)LAKO *aztarna* *ikusi* (1)
 ...*aztarna* *utzi* (1) (zati-zehargaldera)

BELDUR (ikus. Alberdi ag.:2.7)²⁴

BERME

-(e)LA *berme* *izan* (2)
 -(e)LA *berme* *jarri* (1)
 -(e)LA *berme* *ukan* (5)
 -t(z)eko *berme* *izan* (1)

Lehen ere esana badugu ere [Alberdi (ag.); 2.8.], interesgarri deritzogu berriro aditzera emateari oraingo honetan atributuzko perpausak ditugula eta ez predikazio-perpausak (ugarienak corpusean). Haietan *berme* izenak predikatu-osagarriaren betekizuna du.

BERRI

Predikatu-egitura

-(e)LA *berria* *banatu* (4)
 ...*berria* *banatu* (1) (zati-zehargaldera)
 -(e)LA *berria* *barreiatu* (2)
 -(e)LA *berria* *ekarri* (7)
 ...*berria* *ekarri* (1) (zati-zehargaldera)
 -(e)LA *berria* *eman* (2)
 -(e)LA *berria* *eraman* (2)
 ...*berria* *eraman* (1) (zati-zehargaldera)
 -(e)LA *berria* *etorri* (2)
 -(e)LA *berria* *bedatu* (4)
 -(e)LA *berria* *belarazi* (1)
 -(e)LA *berria* *heldu* (2)
 -(e)LA *berria* *jakin* (1)
 -(e)LA *berria* *ukan* (3)
 ...*berria* *ukan* (1) (zati-zehargaldera)
 ...*berria* *egon/izan* (1) (zati-zehargaldera)

(24) Aipu dugun artikulua honen lehenengo zatia da (autore berberak egina); ezin zehaz dezakegu ordea haren argitaratze-lurtea, bigarren zati hau idazten ari den araoan argitaratu gabe baitago. Horren kariaz, eta geroago ere berriro aipatu behar izango dugunez, aurrerantzean "Alberdi (ag.);" izendatuko dugu.

Izenlagun-egitura

-(e)LAKO berria	<i>aditu</i>	(2)
-(e)LAKO berria	<i>adierazi</i>	(1)
-(e)LAKO berria	<i>barreiatu</i>	(1)
-(e)LAKO berria	<i>ekarri</i>	(1)
-(e)LAKO berria	<i>eman</i>	(1)
-(e)LAKO berria	<i>eraman</i>	(1)
-(e)LAKO berria	<i>bedatu</i>	(3)
-(e)LAKO berria	<i>belduliritsi</i>	(2)
-(e)LAKO berria	<i>jakin</i>	(1)
-(e)LAKO berria	<i>ukan</i>	(1)
-(e)LAKO berria	<i>zabaldu</i>	(2)
-(e)LAKO berriarekin	\emptyset	(6)
Gainerakoak		(4)

Albiste izenarekin gertatu bezala, *berri* izenarekin ere jokatuak dira perpaus osagarri guztiak, predikatu-egituraren zein izenaren mende egon. Izenlagun gisa, ondoko kasuotan agertzen dira:

a) predikatu-egituraren perpaus osagarriaren ordezeko izanik²⁵

- (96) (a) Etxerakoan, bere morroiak bidera atera zitzaizkion, ta *bere semea bizi zalako berria eman zioten*. (Ir YKBiz 075)
 (b)(...) berria eman zioten bere semea bizi zela

b) mintzagaien

- (97) Batzarrearen bi mandatari oiek, San Pablo eta San Bernabe'rekin batean, Antiokia'ra joan ziran: eta ain ondore negargarriak izan zitzaiekan despita, *guzien gogora zapaldu zalako berria* zer poz eta atsegiñekin ango Kristauak artu zuten esatea, erraz ez da. (Lard 510)

c) subjektuan

- (98) *Ainbeste armadun mendean zeuzkalako berria* Errege baten gogoa bete, eta biotza zabaltzeko adiña bazan; baña Dabid'ek etzuen poz andirik artu. (Lard 205)

d) izena absolutiboaz bestetan dagoelarik

- (99) Gaztea zen oraindik Fernandez ta ondasunduna, ta beregandik bere gaitza kendu naiez, barber-tan, medikutan ta sendagaitan gastatzen zuen kupide bage; baña eriarrentzat etziran deuserako barber-medikuen alegiñak eta sendagai guzien indarrak, eta guzien ondoan gelditu zen iltzeko tranzean ta *elizako gauzak artu behar zituelako berriarekin*. (Mb IArg II 333)

Berri izena soziation dagoelarik, esaterako, *promes* edo *esperantza* izenekin ez bezala, corpusean ez da aurkitu *elizako gauzak hartu behar zituela berriarekin* ez *berriarekin elizako gauzak hartu behar zituela* gisako segidarik. Hau da, corpusean ez dago *berriarekin* predikatu-egituraren erakusgairik.

(25) Hiztuna bere eskuko da perpaus osagarria predikatu-egitura horren edo izenaren mendean jartzeko.

e) mendeko perpausen barruan, baldin eta hauen menderagailua azken buruan jarria bada; hona azken kasu honen bi adibide:

- (100) Etzuen orrenbat galdu Davidek bere seme gaizto Absalon galdu zuen aldian, ta galdu bazuen ere berari bere erreinu guzia kenzera zetorrela ta beraren soldadu berei eman zien batall gaiztoan, *ill zelako berria aditu zueneko*, damuz, bihotzeko miñez ta naigabez beterik asi zen esaten: Absalon, nere nere seme maitea, nere seme Absalon, nork eman lezakedan zure ordezi ni ill ta zu bizirik gelditzea... (Mb IArg I 172)
- (101) Bazirudien, eta Amalek'tar ark uste izango ere zuen, Dabid'gandik sari andiren bat artuko zuela, *legez eta bidez zegokion Errege-aulkia Saul illarekin ustuzala, eta berak eseri baizik etzuelako berria eraman zuenean*; baña Dabid zuzen-onak etzuen era artan odoldutako aulkirik nai, eta are gitxiago odol-isurle batgandik albista hura artzerik: bada, Dabid Israel'ko Errege egiazkoa izanak etzion Saul iltzeko eskurik iñori ematen, eta eskua ezarri ziona, kastigatu nai izan zuen. (Lard, 183)

Menderagailua azken gunehorretan ez dagoenean, aldiz, (adibidetegian denborazko perpausentzat gertatzen da batez ere hori) predikatu-egituren mende ageri da perpaus osagarria (erakusgai batean izan ezik):

- (102) Horrelako irakaspenez eta zaraman bizitze sainduaz argitu zituen luzez ikasleak, eta aintzina ere hari zen lan berari, *jakin zuenean berria, Erromako enperadorak hari zirela* Esiptoan atxeman zetzazketen giristino guzien preso altxarazten eta hilarazten. (Jnn SBi 127)
- (103) *Berria barreiatu zenean preso zela*, goiz arrats ez zen jendea haren presondegiathertzen, eta guziak hunkituak itzultzen ziren haren saindutasunaz, Jainkoarentzat haren amodio khartsuaz, etsaizentzat haren karitate miragarriaz. (Laph 088)

DAMU

Predikatu-egitura

-t(z)ea <i>damu</i>	<i>ukan</i>	(8)
-t(z)ea <i>damu</i>	<i>izan</i>	(1) (nor-nori)
-t(z)eko <i>damu</i>	<i>izan</i>	(3) (nor)
-t(z)eko <i>damua</i>	<i>hartu</i>	(1)
partizipioa + <i>damu</i>	<i>ukan</i>	(24) (+burutua)
partizipioa + <i>izana damu</i>	<i>ukan</i>	(7) (+burutua)
partizipioa + <i>damua</i>	<i>ukan</i>	(2) (+burutua)
partizipioa + <i>damutan</i>	<i>egon</i>	(2) (+burutua)

Izenlagun-egitura

-(e)LAKO <i>damu</i> + hondarkia	\emptyset	(22)
partizipioa + -aren <i>damu</i> + hondarkia		(5) (+burutua)
-t(z)eko <i>damuak</i>	<i>ukan</i>	(1)

Damu izenari buruz aspektua dugu aipakizun, [+burutu] aspektua nagusi baita haren perpaus osagarrietan, hala jokatu nola jokatugabeetan (hauexek ditugu ugariek adibidetegian). Nabarmentzeko da, berebat, zein bitartekoz adierazia den buru-

tasun hori jokaturgabeetan: predikatu-egituretan zein izen-sintagmetan (hau da, perpaus osagarria izenlagun izanik) partizipioa da perpaus osagarriaren aditza; baina lehenengoetan absolutiboan dago deklinatua (104) eta bigarrenetan berriz jabego-genitiboan (-en) (105):

(104) *Damu dot, Jauna, biotz osotik zeu ofenditua.* (CatAnz 1.)

(105) San Agustinek diño: Baldin damuturik, garbaiturik bazagoz lengo egiñaz, eztozu geiago egin bear; ta egiten badozu agiri da eztozula lengo deungero egiñaren damurik. (A@4n GGero 307)

Jokatuetan, “partizipioa + aditz laguntzailea” forma ageri du adizkiak.

Aspektua [-burutua] denean, bestalde, *-t(z)en* edo *-ko* aspektu-marka dauka erantsia adizkiak perpaus osagarria jokatua denean. Jokaturgabea delarik, berriz, aditz-izen gisa ageri da perpaus osagarria, *-t(z)ea* edo *-t(z)eko* bukaerarekin predikatu-egituretan eta *-t(z)eko*-rekin izenlagunetan —aintzat hartzeko da izenlagunaren erakusgai bat besterik ez dugula—.

Esan behar da, bukatzeko, *damu ukan* aditz-perifrasian absolutiboan ez ezik instrumentalean ere ageri direla partizipioa eta aditz-izena. Halakoetan, baina, mende-ko perpausa ez dugu perpaus osagarri, adberbiozko baizik.

DUDA

Duda

egin

<i>-(e)LA duda</i>	<i>egin</i>	(1)
<i>-(e)LA dudarik ez</i>	<i>egin</i>	(9)
<i>zehargaldera + duda</i>	<i>egin</i>	(2)
<i>-t(z)eaz dudarik ez</i>	<i>egin</i>	(4)
<i>-tzera dudarik ez</i>	<i>egin</i>	(1)

egonlizan

<i>zehargaldera + duda</i>	<i>egonlizan</i>	(2)
<i>...-(e)LA dudarik ez</i>	<i>egon</i>	(36)

etorri

<i>zehargaldera + duda</i>	<i>etorri</i>	(1)
----------------------------	---------------	-----

izan

<i>zehargaldera + duda</i>	<i>izan</i>	(1)
<i>-tzera dudarik</i>	<i>izan</i>	(1)

ukan

<i>-(e)LA dudarik ez</i>	<i>ukan</i>	(21)
<i>zehargaldera + duda</i>	<i>ukan</i>	(2)
<i>-t(z)eaz dudarik ez</i>	<i>ukan</i>	(1)

eduki

<i>-(e)LA dudarik ez</i>	<i>eduki</i>	(1)
--------------------------	--------------	-----

hartu

<i>-(e)LA dudarik ez</i>	<i>hartu</i>	(1)
--------------------------	--------------	-----

Dudan

∅	zehargaldera + <i>dudan</i>	∅	(2)
	zehargaldera + <i>duda-mudan</i>	∅	(1)
<i>eduki</i>	zehargaldera + <i>dudan</i>	<i>eduki</i>	(1)
<i>egin</i>	-(e)LA <i>dudan</i>	<i>egin</i>	(1) (ezezkakoa)
<i>egon</i>	-(e)LA <i>dudan</i>	<i>egon</i>	(1) (ezezkakoa)
	zehargaldera + <i>dudan</i>	<i>egon</i>	(10)
<i>geratu</i>	zehargaldera + <i>dudan</i>	<i>geratu</i>	(3)
...	zehargaldera + <i>dudan</i>	<i>ibili</i>	(1)
	zehargaldera + <i>dudan</i>	<i>sartu</i>	(1)
	-(e)LA <i>dudan</i>	<i>ipini</i>	(1) (ezezkakoa)

Izen honen perpaus osagarrien inguruan lehenik eta behin adierazi behar da ez dugula haietarik bat ere aurkitu corpusean izenlagun gisa, ez jokatueta ez jokatugabeetan, eta bigarrenik banaka batzuk direla (7 besterik ez) jokatugabeak; halakoa aditz-izen gisa ageri dira, *-t(z)ez* edo *-t(z)era* bukaerarekin.

Perpaus osagarri jokatuak dagokienez, bitarikoak ditugu formari begira: *-(e)LA* atzizkidunak eta zehargalderak. Forman ez ezik, sintaxian eta semantikan ere ageri dituzte, ordea, bereizgarriak. Horrela, *-(e)LA*-dunak —corpuseko bat izan ezik— ezezkako perpaus nagusien osagarri dira; haietan izena (*duda*) partitiboan dago batik bat, eta haien bidez gertakari baten baieztapena iradokitzen da; edo, bestetara esanez, ez da *dudan* jartzen gertakari hori —balio faktiboa hartzen du—:

- (106) Santa Katalina Sienekoaren bizitzean horrenbat espirituko eramaitza ega goramendu, horrenbat zuhurziazko hitz, bai eta hark egin predikuak ikusi ditudanean, *eztut egin dudarik bere zeruko esposaren bibotza eraman zuela kontemplazioneko begi hartaz*; [...]. (SP Phil 379)

Zehargalderak, aldiz, baiezkako perpaus nagusien osagarri ditugu; hauetan inesi-boan dago gehienbat izena; eta, adierari dagokionez, gertakari bat jazo edo ez jazotzearen inguruko *duda* edo zalantza adierazten dute —balio ez-faktiboa hartzen dute—:

- (107) Zeruko glorian Jaungoikoaren edertasuna beti ikusi, ta gozatzeko ni izanik: *ditxa ori izango dedan, edo ez, dudan nago*. (Cb Eg II 017)

ERABAKIA

Predikatu-egitura

-(e)la erabakia	<i>hartu</i>	(2)
-t(z)ea erabakia	<i>hartu</i>	(1)

Izenlagun-egitura

<i>-t(z)eko erabakia</i>	<i>hartu</i>	(10)
<i>-t(z)eko erabakia</i>	<i>eman</i>	(1)
Gainerakoak		(2)

Bistakoa denez, *-t(z)eko erabakia* segida da nagusi; hartan perpaus osagarria izenlaguna da eta jokatu gabea. Esan behar da, ohar gisa, erakusgairik gehienak XX. mendekoak direla.

ESPERANTZA

Predikatu-egitura

<i>(e)la erabakia</i>	<i>hartu</i>	(2)
<i>(e)la esperantza</i>	∅	(2)
<i>-(e)LA esperantza</i>	<i>galdu</i>	(1)
<i>-(e)LA esperantza</i>	<i>hartu</i>	(1)
<i>-(e)LA esperantza</i>	<i>ukan</i>	(63)
<i>-(e)LA esperantza</i>	<i>izateko da</i>	(3)
<i>esperantza...-t(z)eko</i>	<i>ukan/eduki</i>	(5)
<i>-(e)LA esperantzetan</i>	<i>egon/izan</i>	(3)
<i>subjuntiboa esperantzan</i>	<i>egon/izan</i>	(1)
<i>esperantzatan...-t(z)eko</i>	<i>izan</i>	(1)
<i>-(e)LA esperantzarekin</i>	∅	(5)
<i>-(e)N esperantzarekin</i>	∅	(2)
<i>-(e)LA esperantzaz</i>	∅	(1)

Izenlagun-egitura

<i>-(e)LAKO esperantza</i>	<i>eman</i>	(1)
<i>-(e)LAKO esperantzan</i>	∅	(4)
<i>-(e)LAKO esperantzarekin</i>	∅	(4)
Gainerakoak		(4)
<i>-t(z)eko esperantza</i>	∅	(3)
<i>-t(z)eko esperantza</i>	<i>ukan/eduki</i>	(10)
<i>-t(z)eko esperantza</i>	<i>egon</i>	(3)
<i>-t(z)eko esperantzarekin</i>	∅	(7)
<i>-t(z)eko esperantzan(tan)</i>	∅	(8)
<i>-t(z)eko esperantzaz</i>	∅	(1)
<i>-t(z)eko esperantzarik gabe</i>	∅	(5)
Gainerakoak		(10)

Esperantza izena osagai duten egituretarik *esperantza ukan/eduki*²⁶ da, ezbairik gabe, ugariena: guztira 78 agerraldi. Haietarik, taulan ageri denez, 63tan jokatu da

(26) Adierazi behar da ugariago ageri dela *ukan* aditza *eduki* aditza baino. Esaterako, jokatuen 63 erakusgaietarik 3tan baizik ez da *eduki* aditzaz eraikia predikatu-egitura hau.

perpau osagarriaren aditza eta 15etan jokatu gabea. 15 hauetarik 5 predikatu-egituraren mendeko perpau sak dira (*esperantza ukan/eduki...-t(z)eko* hurrenkera ageri dute) eta gainerako 10ak izenlagunak.

Esperantzan egon/izan andanari²⁷ dagokionez, haren bost agerraldi besterik ez dugu. Lautan jokatu da perpau osagarria eta bosgarrenean jokatu gabea. Eta bostak predikatu-egituratzat jo behar ditugu: perpau osagarri jokatu gabe bakarra ere (108), *-t(z)eko*-duna, harakotzat jo behar da, *esperantza* izenari ez datzekio eta.

- (108) *Baldin bazina esperantzatan hemendik urtbe baten buruan erdiesteko iaun handi batenganik zenbait kargu edo errenta, ez lizateke erhokeria handia, bitartean, anarteraifoko denboran, iaun haren kontra ibiltzea?* (Ax, 117)

Bestalde, badirudi “perpau osagarria + *esperantzan/esperantzarekin/esperantzaz* \emptyset ” egituretan (aditzik lagun hartu gabeak haiek) joera handixeago dagoela izen-sintagma (109) erabiltzeko predikatu-egitura (110) baino: hogeita hamabi agerraldietatik bederatzi ditugu predikatu-egituretan sailkatuak, dela perpau osagarria, jokatu izanik, *-(e)LA* atzizkiak osatu delako (8 aldiz) (110), dela jokatu gabea delarik izenaren ezkerreko guneaz bestetan ageri delako (behin) (111).

- (109) Utzazu beraz burutik buruan darabillazun erhokeria hori, egunetik egunera, heriotzeraifño luzatuz eta ephe hartuz, *orduan erremediatuko zarelako esperantzarekin*, anarteraifño bekhatutan egoite hori. (Ax, 145)
- (110) Aloña mendian daukagu Birjiña bat arantzan, zerbait esan nai nuke nik orren alabantzan, *lagunduko didala nago esperantzan*, beragatikan asi naiz orren konfiantzan. (PE, 104)
- (111) *Baldin bazina esperantzatan hemendik urtbe baten buruan erdiesteko iaun handi batenganik zenbait kargu edo errenta, ez lizateke erhokeria handia, bitartean, anarteraifoko denboran, iaun haren kontra ibiltzea?* (Ax, 117)

Azterketa honetan tarte berezia merezi du egitura batek, “perpau osagarria + *esperantza* \emptyset ” egiturak alegia; adberbio antzera jokatzen baitu izena absolutiboan dagoelarik ere. Hau da, segida hau berdina da betekizun sintaktikoan aurrekoekin, hots, izena inesibo, soziatibo edo instrumentalean daukatenekin:

- (112) Zeren zuek bizitzen zareten bezala, bizitzen zaretelarik ere, alegeraki, deusen beldur gabe, *salbatzeko esperantza*, eta esportzu handi batekin zabiltzate. (Ax, 98)
- (113) Myndian ikhusten dvgvn gaiza gvzietarik batere ezta heioa beno egunkalagorik, alabadere inhur edo gvtik dirade hari khostvmatvrik beriaz lotsa eztenik ta mila lekua urthuts haren ihesi gogo honez egin elirokianik, *esperantza bidietan eziala bathuren*. (Egiat, 165)

Egitura honetan, bestalde, goiko bi erakusgaietan ageri denez, jokatu gabea (112) zein jokatu (113) izan daiteke perpau osagarria, eta are predikatu-egituraren mendeko perpau gisa agertu ere, (113) adibidean bezala.

(27) Izen horren pean ondoko predikatu-egiturak dira sartuak: *-(e)LA esperantzatan egon*, subjuntibo + *esperantzan egon* eta *esperantzatan...-t(z)eko izan*.

Subjektu-erreferentziakidetasunari dagokionez, perpaus osagarri jokatu gabeen erakusgai guztietan gertatzen da, perpaus nagusiaren eta mendekoaren artean. Haren izateak ez dakar berekin, ordea, aditz jokatu gabea ezinbestean erabili beharra; bada, jokatu ugartan ere aurki daitezke, ondoko erakusgai dugun bezala:

- (114) (f) Beraz [zuk]; *esperantza abal dukezu*, [zuk]; *eztuzula oraino neurria bethe*. (Ax, 83)

FIDANTZIA

-(e)LA <i>fidantzia</i>	<i>ukan</i>	(1)
-t(z)eko <i>fidantziarekin</i>	∅	(1)

FROGA

-(e)LA <i>froga</i>	<i>egon/izan</i>	(1)
-(e)LA <i>froga</i>	<i>hartu</i>	(1)
-(e)LA <i>froga</i>	<i>izan</i>	(1)
-(e)LA <i>froga</i>	<i>ukan</i>	(2)
-(e)LA <i>froga</i>	<i>utzi</i>	(1)
zati-zehargaldera + <i>froga</i>	<i>izan</i>	(1)
-(e)LAKO <i>froga</i>	<i>izan</i>	(1)
-(e)LAKO <i>froga</i>	<i>ukan</i>	(1)

Taulan agerienez, izen honen predikatu-egituretan, jokatuak eta -(e)LA atzizkiak eraikiak dira perpaus osagarriak gure adibidetegian. Perpaus osagarria izenlagun den bi kasuei dagokienez [-(e)LAKO *froga*], batean [115 (a)] predikatu-egitura erabil liteke izen-sintagmaren orde; hau da, zilegi genuke horretan -(e)LAKO ez baina -(e)LA atzizkia baliatzea [115 (b)]. Beste kasuan (116), ordea, ez dago ordezte hori egiterik; hartan, alabaina, *froga* izena perpaus nagusiaren mintzagai da, eta halakoe-tan, perpaus osagarriak izena besterik ez baitu hartzen gobernatzaile, -(e)LAKO atzizkia erabiltzen da:

- (115) (a) Burtu ona zukela ezin ukatua, bainan *nibun ez bezalakoa zitakelako frogarik ez dugu*. (Ardoy SFran 299)
 (b) ... ez dugu frogarik inon ez bezalakoa zitekeela.
- (116) Gure burubei nahi diotzotegu gerizatu onesten ditugun hurriskiak: *bek onesten ditugulako froga, da*, hekien gordetzeko dugun atenzioea. (Mih 025)

GALDERA

zehargaldera + <i>galdera</i>	<i>egin</i>	(2)
-------------------------------	-------------	-----

HITZ

-(e)LA <i>hitz</i>	<i>eman</i>	(1)
--------------------	-------------	-----

IRITZI

-(e)LA <i>iritzi</i>	<i>egin</i>	(1)
-(r)en <i>iritzia</i>	<i>izan...-(e)LA</i>	(6)
-(e)LAKO <i>iritzia</i>	<i>barreiatu</i>	(1)
-(e)LAKO(aren) <i>iritzia</i>	<i>ukan</i>	(1)

Lekukotasun “ugariena” ez ezik, besteen aldean tradizio zabalxeagoa ere badu *-(r)en iritzia izan...-(e)LA* egiturak: haren aurreneko agerraldiak XIX. mendearen lehenengo erdikoak dira eta beste hiru egiturenak berriz XX. mendeakoak.

IRUDIPEN

<i>-(e)LA irudipena</i>	<i>ukan</i>	(2)
<i>zati-zehargaldera + irudipena</i>	<i>ukan</i>	(2)
<i>zehargaldera + irudipenak</i>	<i>eman</i>	(1)
Gainerakoak: <i>-(e)LAKO</i>		(3)

ITAUN

<i>zehargaldera + itauna</i>	<i>ibili</i>	(1)
------------------------------	--------------	-----

ITXAROPEN

Predikatu-egitura

<i>-(e)LA itxaropena</i>	<i>eduki/ukan</i>	(3)
<i>itxaropena...-(e)N</i>	<i>eduki/ukan</i>	(1)
Subj. <i>itxaropena</i>	<i>ukan</i>	(1)
<i>itxaropena ...-t(z)eko</i>	<i>eduki/ukan</i>	(2)
<i>itxaropena ...-t(z)eko</i>	<i>hartu</i>	(2)

Izenlagun-egitura

<i>-(e)N itxaropena</i>	<i>eduki/ukan</i>	(4)
<i>-(e)N itxaropenarekin</i>	∅	(1)
<i>-(e)N(eko) itxaropenetan</i>	∅	(2)
<i>-(e)N gainerakoak</i>		(8)
<i>-t(z)eko itxaropena</i>	<i>eduki/ukan</i>	(8)
<i>-t(z)eko itxaropena</i>	<i>egon</i>	(3)
<i>-t(z)eko itxaropena</i>	<i>galdu</i>	(2)
<i>-t(z)eko itxaropenarekin</i>	∅	(1)
<i>-t(z)eko itxaropenik gabe</i>	∅	(2)

Ageri denez, nagusi dira perpaus osagarri izenlagunak (31 agerraldi) predikatu-egituren aldean (9 agerraldi). Haietan aditz jokatudunak *-(e)LAKO* atzizkiaz barik *-(e)N* atzizkiaz dira eraikiak —corpus orokorrean banakak dira *-(e)N* menderagailua daukaten perpaus izenlagunak—. Jokatugabeetan, bestalde, guzti-guztietan gertatzen da subjektu-erreferentziakidetasuna perpaus nagusiaren eta mendekoaren artean, jokatueta ere badago baina.

ITXURA

Predikatu-egitura

<i>-(e)LA itxura</i>	<i>egin</i>	(1)
----------------------	-------------	-----

Izenlagun-egitura

<i>-(e)LAKO itxura</i>	<i>egin</i>	(6)
<i>-t(z)eko itxura</i>	<i>egin</i>	(7)
<i>-(e)N itxura</i>	<i>egin</i>	(1)

Izen honekin ugariago erabiliak dira perpaus osagarriak izenlagun gisa predikatu-egituraren mendeko gisa baino. Esan beharra dago, hala ere, *-(e)LA*-ren erakusgai

bakarra dela hamabosterarik aspaldikoena, XVII. mendekoaren bigarren erdikoa hain zuzen; *-(e)LAKO*-ren lehenengo agerraldiak, berriz, XVIII. mendekoaren bigarren erdikoa dira eta *-t(z)eko*-renak XX. ekoak.

KEZKA

Perpaus-egitura

<i>-(e)LA kezka</i>	<i>eduki</i>	(2)
<i>-(e)LA kezka</i>	<i>egon</i>	(1)
<i>-(e)LA kezketan</i>	<i>jarri</i>	(1)
<i>kezka...-t(z)eko</i>	<i>ukan</i>	(3)
<i>zehargaldera kezka</i>	<i>ukan</i>	(5)
<i>zehargaldera + kezka</i>	<i>jaio</i>	(1)
<i>zehargaldera + kezkak</i>	<i>eman</i>	(1)
<i>zehargaldera + kezkarekin</i>	∅	(1)
<i>zehargaldera + kezkatan</i>	∅	(3)
<i>zehargaldera + kezketan</i>	<i>egon</i>	(4)
<i>zehargaldera + kezketan</i>	<i>gelditu</i>	(1)

Izenlagun-egitura

<i>-(e)LAKO kezka</i>	<i>ukan</i>	(1)
Gainerakoak		(3)
<i>-t(z)eko kezka</i>	<i>ukan</i>	(8)
<i>-t(z)eko kezka</i>	<i>eduki</i>	(1)
<i>-t(z)eko kezka</i>	<i>gabe</i>	(2)

Lehenik adierazi behar da, beste formen aldean, oso gutxi direla *-(e)LAKO* atzizkiaz osaturiko perpausak (lau besterik ez), haietan, baina, lekukorik zaharrena dugu, XVIII. mendearen lehenengo erdikoa:

- (117) San Agustiñ'ek maita zuen oso beti Jainkoa; baña *gutxi nai ziolako kezka samiñ batek* utzitzen etzion pakean iñon ere. (lar *SAgust* 14)²⁸

Berebat urriak dira *-(e)LA* atzizkiaren agerraldiak (lau agerraldi): bat XVIII. mendearen bigarren erdikoa, eta beste hirurak XX. mendekoak.

Aztertzeke dauden beste bi egiturei dagokienez, bestalde, [*-t(z)eko kezka* eta *zehargaldera + kezka* egiturak, alegia], bataren zein bestearen agerraldi gehienak XX. mendekoak dira. *-T(z)eko kezka* egituraren erakusgai guztiek *ukan* aditza dute lagun,²⁹ eta haietan absolutiboan dago izen gobernatzailea. "Zehargaldera + *kezka*"

(28) Perpaus osagarria daraman izen-sintagma subjektu izateak ezinbesteko egiten du hura izenlagun izatea.

(29) *Eduki* aditza *ukan* aditzaren sinonimotzat jo dugu. Eta *gabe* postposizioarekin berdin jokatu dugu, *ukan* aditzaren ezezkako parafrasitzat hartuz:

- (a) Eta *etxekoan gora-berak agertzeko kezka aundirik gabe*, onela jarraitu zun: Alaba bat badik, aspaldian ezkontuta ikusi nai lukena eta egiteko ori erabat antolatzekotan deitu ote nauen pentsatzen ari nauk. (Etxde *JJ* 053)
- (b) Eta *etxekoan gorabeherak agertzeko kezka handirik ez zuelarik*, honela jarraitu zuen:...

egitura, bestetik, orobat ageri da *ukan* aditza lagun, baina baita aditz horretaz beste-ekin (ikus taula) edo aditzik gabe ere (halakoetan *kezka* izena absolutiboaz bestetan dago); zehargalderarik erdiak zatizkoak dira:

- (118) Sinagogatara ta erri-buru ta agintarien aurrera eramango zaituztenean, ez egon kezketan, zer edo nola erantzungo duzuen edo zer esan bear duzuen. (Ir YKBiz, 278)

KONTU

(ohartu)

- <i>(e)LA kontuan</i>	<i>eroril/jausi</i>	(5)
zati-zehargaldera + <i>kontuan</i>	<i>eroril/jausi</i>	(1)

(ohartarazi)

- <i>(e)LA kontuan</i>	<i>jarril/ipini</i>	(1)
zati-zehargaldera + <i>kontuan</i>	<i>jarril/ipini</i>	(1)

(asmoa)

- <i>(e)N kontuan</i>	∅	(1)
- <i>t(z)eko kontua</i>	<i>ukan</i>	(3)
- <i>t(z)eko kontuan</i>	∅	(6)

(arreta)

- <i>t(z)eko kontua</i>	<i>egin</i>	(1)
- <i>t(z)eko kontua</i>	<i>ukan</i>	(3)

(gaia)

- <i>(e)LAKO kontua</i>	<i>asmatu</i>	(1)
- <i>t(z)eko kontua</i>	<i>aditza</i>	(2)

(beste batzuk)

zati-zehargaldera + <i>kontua</i>	<i>eroan</i>	(1)
- <i>(e)LA kontuak</i>	<i>atera</i>	(1)
zehargaldera + <i>kontua</i>	<i>atera</i>	(1)

Kontu izenaren agerraldiak, kasuan kasuko adiera dela bereizbide, sei sailetan bildu ditugu: "ohartu", "ohartarazi", "arreta", "asmoa", "gaia" eta "beste batzuk". Bereizketa hau oinarri hartuz eta adiera bakoitzarekin perpaus osagarria nola sortzen den begiratu, igartzen da badagoela halako erlazioa perpaus osagarriaren osabidearen eta adieren artean; izan ere, "ohartu" eta "ohartazi" sailetan perpaus osagarriak predikatu-egituraren mendekoak dira eta jokatuak, eta "arreta", "asmoa" eta "gaia" sailetan berriz izenlagunak eta jokatugabeak —salbuespenak albuespen—.

MIN

- <i>t(z)ea min</i>	<i>izan</i>	(3) (nor-nori)
- <i>t(z)ea min</i>	<i>ukan</i>	(5)
- <i>t(z)earekin min</i>	<i>ukan</i>	(1)
- <i>t(z)eaz min</i>	<i>egin</i>	(1) (nor-nori)
- <i>t(z)eaz min</i>	<i>izan</i>	(1) (nor-nori)

Taulatik atera daitekeenez, izen honekin ez dugu predikatu-egiturak baizik cor-pusean: perpaus osagarriarekin batera atributuzko perpausak osatzen dituzte, izena predikatu-osagarri ukanik. Perpaus osagarria jokatu gabea da eta *-t(z)ea* atzizkiduna batik bar; hiru erakusgaitan, ordea, kasu horretaz besterekin ageri zaigu, hala nola hurrengoan:

- (119) Sarraski hartarik lekhora, israeldarrei *min zitzaien ikhustez bere arteko tribu bat arras galdua*. (Lg. I 242)

Poz

<i>-(e)LAKO pozez</i>	∅	(4)
Gainerakoak		(5)
<i>-t(z)ea poz</i>	<i>ukan</i>	(1)
<i>-t(z)eko pozez</i>	∅	(3)
<i>-t(z)eko pozean</i>	∅	(12)
Gainerakoak		(14)

Poz izenarekin, izenlagun ditugu perpaus osagarri guztiak, bat izan ezik, eta haietarik gehienak jokatu gabeak dira. Perpaus izenlagun jokatu etan hainbatek [+buru-tua] edo [puntu-karia] dute aditz-aspektua; eta agian horrexeri, aspektua nabarmendu beharri alegia, egotz lekiok aditz jokatu erabili izana:

- (120) Ara baño len ta emen bertan ere baditu Jangoikoaren grazian ta adiskidanzan bizi denak bere lan ta neke onen alde Jangoiko berak ematen dion graziaren ta lagunzen inz goxo, leun ta atsegin andia, bai ta bere *Jangoiko maiteak nai duena egin duelako poza* ta bakea ere; ta bake ta poz, zeruko garbia ta parerik bagekoa. (Mb IArg I 304)

Badira, ordea, [+gero] aspektudunak ere (bi adibide). Haietarik, batean erabili teke aditz jokatu gabea jokatuaren orde; baina bestean [121 (a)], mendeko perpausaren subjektua zehaztu beharrez (ez baitago subjektu-erreferentziakidetasunik) ezin besteko gertatzen da aditza jokatzeari:

- (121) (a) Trankillago nago orain, ta *bezuza aurki jasoko duelako pozez*. (Txill Let 59)
 (b) #Trankillago nago orain, ta *bezuza aurki jasotzeko pozez*

PROMES(A)

Predikatu-egitura		
<i>-(e)LA promes</i>	<i>*edun</i> ³⁰	(2)
<i>-(e)LA promes</i>	<i>ukan</i>	(1)
<i>-(e)LA promes</i>	<i>egin</i>	(5)
<i>-(e)LA promes</i>	<i>eman</i>	(4)
<i>-(e)LA promesekin</i>	∅	(2)
<i>promes(a)... -t(z)eko</i>	<i>egin</i>	(3)

(30) *Promes darotzut* gehiago konfesatuko naizela, aphezari falta gustiak erranen diotzadala. (G@8c 107)

Izenlagun-egitura

-(e)LAKO <i>promes</i> + hondarkia	aditza	(1)
-t(z)eko <i>promes(a)</i>	egin	(5)
-t(z)eko <i>promesarekin</i>	∅	(1)
-t(z)eko <i>promesan</i>	∅	(2)
Gainerakoak		(3)

Izen honen erakusgaietatik atera daitekeen ondorioak ez du bide baterako (jokaturako) edo besterako (jokatugaberako) joera berezirik agerian jartzen: perpaus osagarri jokatugabeetarik jokatuetarik beste dago. Batzuetan zein besteetan subjektu-erreferentziakidetasuna dago perpaus nagusiaren eta osagarriaren artean eta batzuen eta besteen lehenengo agerraldiak XVII.aren mendearen aurrekoak dira.

Perpaus osagarri izenlagun jokatu bakarrari (122) dagokionez, uste izateko da halabeharrez sortu dela horrela, jokatua alegia; jokatugabea balitz, alabaina, informazioa galduko litzateke, promesaren jasotzaileari buruzkoa hain zuzen:

- (122) 1a Jaungoikoa bera gure Aita guztiz poderosoa, eta guztiz ona izateak: 2a aren Seme bakar maitea, Jesu-Kristo gure Jauna, Jaungoiko, eta gizon egiazkoa, gure Erredentore, eta gure bitarteko andia izateak: eta bere senidetzat, eta bere zati, edo mienbrotzat arturik edukitzeak: eta *aren izenean eskatzen degun guzia emango digulako promesa andiak.* (Gco I 407)

SEGURANTZA

Predikatu-egitura

-(e)LA <i>segurantzza</i>	∅	(1)
-(e)LA <i>segurantzza</i>	eman	(3)
-(e)LA <i>segurantzza</i>	hartu	(2)
-(e)LA <i>segurantzza</i>	ukan/eduki	(4)
zati-zehargaldera + <i>segurantzza</i>	ukan	(1)
-(e)LA <i>segurantzzarekin</i>	∅	(1)
<i>segurantzza</i> ...-t(z)eko	ukan/eduki	(1)
<i>segurantzza</i> ...-t(z)eko	hartu	(1)

Izenlagun-egitura

-(e)LAKO <i>segurantzza</i>	∅	(1)
-(e)LAKO <i>segurantzza</i>	egon	(1)
-(e)LAKO <i>segurantzzarekin</i>	∅	(3)
Gainerakoak		(2)
-t(z)eko <i>segurantzza</i>	ukan/eduki	(4)
-t(z)eko <i>segurantzza</i>	∅	(2)
Gainerakoak		(1)

Izen honen erakusgaietan aurkitzen dugu autore bera baliatu dela (a) perpaus osagarri jokatuaz zein jokatugabeaz:

- (123) Bai, etare galdegiten duguna *impetraturen dugulako seguranza handirekin*. (L@8c, 072)
- (124) Erraiten dudana, eztut launaren arauz erraiten, baina *erhogaoz bezala gloriatzeko seguranza humetan*. (L@8c, 327)

(b) Perpaus izenlagun jokatu gabeaz zein predikatu-egituraz:

- (125) Eta bazeneundeke, baldin iuramenturik egiten eztuzun egunean, *hamar ezkuturen irabazteko segurantzaz bazendu*. (Ax, 180)
- (126) *Abal dukegu esperantza, fidantza eta segurantzaz bizitze luzea emanen derakula*; eta noiz nahi den, zahartzean, eta hare hiltzerakoan ere, geure bekharu guztiak barkhatuko derauzkigula. (Ax, 88)

(c) Perpaus izenlagun jokatuaz zein predikatu-egituraz:

- (127) Ezin erran diteken bezalako lorian, Jainkoaren beraren gozamenean, atseginzko itsaso batean, mundu huntan ezin erran, ezin gogoan har diteken bezalako zorion batean, eta hori menderen mende guzietakotzat, eta *zorion hura sekula guzian galduko eztutelako segurantzarekin*. (Dh 199)
- (128) Hain gaxtoki ta erhoki ematen zaizkon nausi biguin haren, debru madarika-tuaren zorreak, erran nahi da; sekula guziko etsiak, errabiak, deboilamenduak, hortz-karraskek su-elementek, mundu huntan senti edo asma ditezken thormenta guziak hurbiltzen ere etzaizkoten bezalako thormentek, *segurantzarekin sekula guziak ezin ilkbiko direla suzko leze betarik, lebertuak dauzkatziten gisa guzietako thormentak sekula guzian ezin akhabatuko direla*. (Dh 201)

Guztiarekin ere, halako isuria sumatzen da. Alegia, izena absolutiboaz bestetan (inesiboan, soziatiboan) dagoelarik ugariago dira erabiliak perpaus izenlagunak, eta “*segurantzaz + aditza*” segida dagoenean berriz predikatu-egiturak, perpaus osagarri jokatuekin zein jokatu gabeekin.

SEINALE

Predikatu-egitura

zati-zehargaldera + <i>seinale</i>	<i>egin</i>	(1)
-(e)LA <i>seinale</i>	<i>eman</i>	(1)
-(e)LA <i>seinale</i>	<i>izan</i>	(15)
-(e)LA <i>seinale</i>	<i>ukan</i>	(1)
-(e)LA <i>seisaleak</i>	<i>egon/izan</i>	(1)
-(e)LA <i>seinalea</i>	<i>ageri</i>	(1)
zati-zehargaldera + <i>seinaletzat</i>	<i>baliatu</i>	(1)

Izenlagun-egitura

-(e)LAKO <i>seinale(a)</i>	<i>izan</i>	(9)
-(e)LAKO <i>seinalea</i>	<i>egon/izan</i>	(1)
-(e)LAKO <i>seinalea</i>	<i>ekarri</i>	(1)
-(e)LAKO <i>seinalea</i>	<i>eman</i>	(1)
Gainerakoak		(1)
-t(z)eko <i>seinale(a)</i>	<i>izan</i>	(3)
partizipioa+(r)en <i>seinalea</i>	<i>izan</i>	(1)

Ugariena izateaz gain,³¹ *-(e)LA*-dun perpaus osagarriak lekukorik zaharrenak ditu, XVII. mendearen aurrekoak; *-(e)LAKO*-ren lehenengo agerraldia, berriz, XVIII. mendearen bigarren erdikoa da. Jokatugabeei dagokienez, oso bakanak dira jokatuen aldean; eta haietan bi egitura aurkitzen ditugu: *-t(z)eko izena* (ohikoena jokatugabetaan) eta partizipioa + *-aren izena*; azken honen bidez, beste izen batzuetan ikusi dugun bezala, [+burutu] aspektua adierazten da.

- (129) Ez dirudi, horratik, maizegi erabili dugunik, aipatzea baita *erabili izanaren seinalerik* nabarmenena, eta aski urriak dira Gramatikaz aurki daitezkeen izena baino urrunagoko aipamenak. (MEIG VI, 79)

SOSPETXA

<i>-(e)LA sospetxa</i>	<i>egin</i>	(2)
<i>-(e)LAKO sospetxa</i>	<i>eduki</i>	(1)

SUSMO

<i>-(e)LA susmoa</i>	<i>jarri</i>	1
<i>-(e)LA susmo</i>	<i>ukan</i>	3
<i>-(e)N susmoa</i>	<i>izan</i>	1
<i>zehargaldera + susmoa</i>	<i>eduki</i>	1
<i>zati-zehargaldera + susmoa</i>	<i>hartu</i>	1
<i>zehargaldera + susmoa</i>	<i>jarri</i>	1
<i>zehargaldera + susmoa</i>	<i>sortu</i>	1
<i>zehargaldera + susmo(a)</i>	<i>ukan</i>	3
<i>-(e)LAKO susmoa</i>	<i>hartu</i>	1
<i>-(e)LAKO susmoa</i>	<i>ukan</i>	4
<i>-(e)LAKO susmoa</i>	<i>izan</i>	1

Izen honek (hala predikatu-egituran nola izen-sintagman) perpaus osagarria harzeko joera arestikotzat jo behar da: corpusean XX. mendekoak dira erabilera horren erakusgai guztiak. Haietan *ukan* aditzarekin ageri da ugariago *susmo* izena, eta hirutara eraturik aurkitzen dugu perpaus osagarria: *-(e)LA* atzizkiarekin, zehargaldera (*ote-duna*) edo izenlagun gisa; hiru erabide horietarik —datuei begira— zeinetarako joera handiagoa dagoen ezin adierazi ordea.

USTE

(a) <i>Ustea</i>		
<i>-(e)LA ustea</i>	<i>ukan</i>	(3)
<i>-(e)LA ustea</i>	<i>egin</i>	(1)
<i>-(r)en ustea da...-(e)LA</i>		(3)
<i>-(e)LAKO ustea</i>	<i>ukan</i>	(8)
<i>-(e)LAKO ustea</i>	<i>eduki</i>	(1)
<i>-(e)LAKO ustea</i>	<i>bestarik</i>	(6)
<i>-(e)N usterik</i>	<i>ukan</i>	(1)
<i>-(e)N usterik</i>	<i>izan</i>	(3)

(31) Haietarik gehienak (hamalau) autore berarenak dira, Pouvreaurenak alegia.

-t(z)eko <i>ustea</i>	<i>ukan</i>	(26)
-t(z)eko <i>ustea</i>	<i>hartu</i>	(3)
-t(z)eko <i>ustea</i>	<i>besterik</i>	(9)
-t(z)eko <i>usterik ez</i>	<i>izan</i>	(3)
(a.1.) <i>Uste + izenondoa</i>		
-t(z)eko <i>uste osoa</i>	<i>hartu</i>	(1)
-t(z)eko <i>uste osoa</i>	<i>eduki</i>	(1)
-t(z)eko <i>uste guztia(k)</i>	<i>galdu</i>	(2)
-t(z)eko <i>uste handia</i>	<i>eduki</i>	(1)
-(e)LA <i>uste osoa</i>	<i>eduki</i>	(1)
(b) <i>Ustearekin</i>		
-(e)LAKO <i>ustearekin</i>	∅	(4)
-t(z)eko <i>ustearekin</i>	∅	(13)
(b.1.) <i>Uste+izenondoa+ -(r)ekin</i>		
-t(z)eko <i>uste onarekin</i>	∅	(1)
-t(z)eko <i>uste handiarekin</i>	∅	(1)
-t(z)eko <i>uste onagaz</i>	∅	(3)
-(e)LAKO <i>uste guztiarekin</i>	∅	(1)
-(e)LAKO <i>uste eragabekoarekin</i>	∅	(1)
-(e)LAKO <i>uste osoarekin</i>	∅	(2)
-(e)LAKO <i>uste berriarekin</i>	∅	(1)
(c) <i>Ustean (ustetan)</i>		
-t(z)eko <i>ustean</i>	∅	(78)
-(e)LAKO <i>ustean</i>	∅	(48)
-(e)N <i>ustean</i>	∅	(3)
-(e)LA <i>ustean</i>	∅	(1)
-t(z)eko <i>ustean</i>	<i>egon (izan)</i>	(7)
-t(z)eko <i>ustean</i>	<i>ibili</i>	(3)
-(e)LAKO <i>ustean</i>	<i>egon (izan)</i>	(3)
-(e)N <i>ustean</i>	<i>egon (izan)</i>	(1)
-(e)LA <i>ustean</i>	<i>egon (izan)</i>	(2)
(c.1.) <i>Uste osol/guzti/...-an</i>		
-(e)LAKO <i>uste handian</i>	∅	(1)
-(e)LAKO <i>uste osoan</i>	∅	(24)
-(e)LAKO <i>uste irmoan</i>	∅	(1)
-(e)LAKO <i>uste guztian</i>	∅	(1)
-(e)LAKO <i>uste osoan</i>	<i>egon</i>	(3)
(d) <i>Ustez (usteaz)</i>		
-(e)LAKO <i>ustez</i>	∅	(3)
-(e)N <i>ustez</i>	∅	(7)
-t(z)eko <i>ustez</i>	∅	(56)

Azterketa honetan sailkapen semantikorik egin ez bada ere, adierazi behar da *uste* guztiek ez dutela adiera bera; horrela bada, hiru adiera-edo bereiz daitezke: “uste

hutsa”, “itxaropena”³² eta “asmoa”. Eta, antza denez, *uste* izenak adiera horietarik bat edo beste hartzeak eragina du perpaus osagarrien eraketan. Esaterako, *uste* izenak “itxaropena” edo “uste hutsa” adierazten duenean perpaus osagarria jokatu da eta -(e)LAKO atzizkiak sortua, eta *uste* izenaren adiera “asmoa” bada, ostera, jokatu gabea eta -(z)eko atzizkiduna. Dena dela, bereizketa formal hori ez da oso zurruna eta salbuespenak atzeman daitezke. Horrela, *uste* izenak “itxaropen” adiera duelarik, adibidez, jokatu gabe aurki daitezke perpaus osagarriak, gutxi baina; hauetan, ordea, jokatueta ez bezala, subjektu-erreferentziakidetasuna dago perpaus nagusiaren eta eta osagarriaren artean:

- (130) Gurasoak aur gabe luzaro bizi izan ziran, eta *amak aurrik izateko uste guziak galduta zeuzkanean*, Aingeru bat, gizonaren antzean, aurkeztu zitzaion, eta itzegin zion onela: Leorra zera; baña seme bat izango dezu; ez edan ardorik, eta ez sagardorik, ez eta gauza loiturik ere jan, zeren egingo dezun seme bat, ganibitak buruan ukituko ez diona, au da, illerik ebakiko etzaiona: bera asiko da, Filistin'tarren mendetik Israel'tarrak ateratzen. (Lard, 139)

Bukatzeko, *uste* izena inesibo, sozietibo edo instrumentalean³³ deklinatua dagoen erakusgaietan izenlagun dira gehienbat perpaus osagarriak, taulan bistakoa denez, eta banaka batzuk bakarrik ageri dira predikatu-egituraren mendeko gisa.

ZALANTZA

Predikatu-egitura

-(e)LA <i>zalantzan</i>	<i>egon</i>	(1)
-(e)N <i>zalantzan</i>	∅	(1)
zehargaldera + <i>zalantzan</i>	<i>egon</i>	(10)
zehargaldera + <i>zalantzan</i>	<i>jarri</i>	(4)
zehargaldera + <i>zalantzan</i>	∅	(1)
zehargaldera + <i>zalantzetan</i>	<i>ibili</i>	(1)
zehargaldera + <i>zalantzaz</i>	<i>egon</i>	(2)
<i>zalantzan...-t(z)eko</i>	∅	(1)

Izenlagun-egitura

-(e)LAKOa <i>zalantza</i>	<i>ukan</i>	(1)
-t(z)eko <i>zalantzan</i>	∅	(1)
-t(z)eko <i>zalantzan</i>	<i>jarri</i>	(1)
-t(z)eko <i>zalantzan</i>	<i>aurkitu</i>	(1)

Izen honen inguruan bi esankizun ditugu: batetik, *zalantza*N + *aditza* andana dela ugariena, eta bestetik, zehargaldera gisa ageri direla gehienbat perpaus osagarriak (hau da, predikatu-egituren mendekoak dira).

(32) Adiera hau duelarik, *uste* izenak modifikatzailearen bar du lagun hartua (gehienbat izenondoa baina zenbatzaile orokorra ere bai), modifikatzaileerik gabeko erakusgarriak ere aurki daitezke baina.

(33) Hau da, *EGLU V*-en arabera (1999: 156) izen deklinatu soilak aditzik gabe perpaus osagarria-ekin batera predikatu-egitura osa dezakeen kasuetan.

4. Perpaus izenlagun adierazpenekoak: menderagailuen azterketa

4.1. Erabilera berrien $-(e)LAREN$, $-(e)NAREN$, $-(e)NEKO$, $-(e)LAKOAREN$... agerpena: XX. mendeko berrikuntzak

EGLU V-en arabera,³⁴ $-(e)N$ eta $-(e)LAKO$ dira adierazpeneko perpaus osagarri izenlagunak eratzeko balia daitezkeen menderagailu bakarrak. Gainerakoak ($-(e)LAREN$, $-(e)NAREN$, $-(e)NEKO$, $-(e)LAKOAREN$, $-(e)LAZKO$...) erabide okerztat jotzen ditu *EGLU*k, literatura-tradizioan oinarririk ez dutela salatuz.³⁵

Gure oraingo datuek erabat baieztatu digute literatura-tradiziorik ezaren salaketari hori: izan ere, horrelako perpaus osagarri izenlagunak (" $-(e)LAREN$ + izena", " $-(e)NAREN$ + izena", etab.) urri-urriak dira *OEH*ren corpusean eta, gainera, guztiz ezezagunak eta erabili gabeak XX. mendea iritsi arte. Ikus ditzagun emaitzak atzizkiz atzizki.

" $-(e)LAREN$ + izena" egitura okerraren lau adibide besterik ez dugu gure datubasean eta laurak dira idazle berarenak, Anabitarteren *Aprika-ko basamortuan* (1961) idazlanekoak, hain zuzen ere.³⁶

- (131) Ondasun aundiak gordeta *dauzkatelaren susmoa* ere bada. (Anab *Aprika*, 55)
- (132) Uste onekin, koldartu gabe, nere maleta eskuan, ostera biurtu nintzan etzalekura, ango lau txoperretatik bateren bat El Golearako bidean *joango zalaren uste berriarekin*. (Ibid. 70)
- (133) Beste aldez, nengoan leku artan gero ta egoera txarragoa *egingo zitzaidalaren ustea* neukan, naiz eta ain arrera ona izan eta ain gogoz nik eskerrak eman. (Ibid. 63)
- (134) Xigarro bat erre bitartean, aren erdia bakarrik edan nuan, zerbait artzearren, an inguruan ikusitako putzu artatik ekarria *izango zalaren ustearekin* nazkatuta. (Ibid. 64)

" $-(e)NAREN$ + izena" egitura osagarri okerraren sei adibide besterik ez dugu aurkitu gure corpusean. Seiak XX. mendeko idazleenak dira:³⁷

- (135) Prakerre geratu zan odola irakiten eبالa, abua ligortuta, bijotza zartadaka, anasarik artu ezifnik, ikaraka, bere abotik jaurti gura ebazan irain ta

(34) Ik. 151-152 orr.

(35) Hona hemen, *EGLU* V-eko hitzak (151 or.): "Adierazpeneko perpaus izenlagunei buruzko azterketa bukatzeko, gogoan izan behar da baztertzekoak direla literatur tradizioan oinarririk ez duten zenbait erabilera trakets, oraintsu zabaldu eta behar baino gehiagotan entzuten direnak. Perpaus izenlagunari nolako menderagailua dagokion jakin ez, edo horretan ziurtasunik izan ez, eta zeinahi atzizki erabiltzen dute batzuek gaur egun zeregin horretan. Horrela, esandako $-(e)LAKO$ eta $-(e)N$ atzizki zuzenen lekuan, $-(e)LAREN$, $-(e)LAZKO$, $-(e)NAREN$, edo are $-(e)NEKO$ okerrak erabiltzen dituzte batzuek perpaus izenlagunon azken buruan."

(36) *EGLU* V-eko 1.3.2.6 atalean esaten denez (58-59 orr.), $-(e)LA$ perpausak izen-sintagma ez direnez, ez dira deklinatzen eta, hortaz, ez dituzte $-K$, $-I$ eta $-EN$ kasu-atzizkiak ez eta instrumentaleko $-Z$ atzizkia hartzen (**Zuk hori esan duzulak barritu nau*). Bestalde, menderagailu soilak ezin ordezkia ditza ke kasu-atzizki horiek (**zuk hori esan duzula barritu nau* > *zuk hori esateak/esan izanak barritu nau*; *zerak barritu nau*, *egun guztian ez dela etorri*). Perpaus osoan bete dezaketen funtzioari dagokionez, ikus *EGLU* V (35-37 orr.).

(37) Dudazko beste adibide bat ere badugu, Astarloarena, baina erabilitako atzizkia ez da $-(e)NAREN$, $-(e)NEN$ baizik:

birauak ezin oguzi ta; sartu yakon bijotzaren erdijan asmo deunga zitala; noz-edo-noz asmo au *bete al ixango ebanaren itxaropenak* zerbait nasaitu eutson bere barruba, ta batzau zan beste gastiekaz. (Kk *Ab I* 52)

- (136) Beste aldetik, sinestean lanak ditu, bainan, dirutsua *danaren zantzua* bada-kuskigu. (A *Ardi* 52)
- (137) Andi, benetan: *bizi danaren beldur* nauzu, ordea. (Zait *Sof* 84)
- (138) Oi baino goizago bildu ginan goiz batean, Delo'tik itxasontzia *itzulia zana-ren berri* entzun baikenuen aurreguneko arratsalde. (Zait *Plat* 105)
- (139) Izan zaite arbola fruitu ekarle, herria beti *bizi denaren seinale*, gero're izan dadin hitz hauen erraile: Gora urepeldarrak! (Xa *Odol* 112)
- (140) Baiña, motza zalako edo, abots txarrekoa zalako edo, egun bat be ez eban igaro Mari Pepak, alako baten Praiskuk itxi edo etxetik kanpora *botako ete ebanaren bildur* barik. (Bilbao *IpuiB* 84)

“(e)LAKOAREN + izena” egituraren hiru adibide baizik ez dugu gure datu-basean eta hirurak XX. mendeko idazle batek idatzitakoak dira, Jokin Zaitegik idatziak, hain zuzen.

- (141) Onen itzak eta zureak, Oidipu, lèraz esanak *diralakoaren iritzia* dugu. (Zait *Sof* 68)
- (142) ...ixillaldi orrek estanda egineta gaitz burrunbatsua *ekarriko dulakoaren beldur naiz*. (Zait *Sof* 87)
- (143) Ikasle gazteon gurasoak ere birloraturik xoratu) bizi ziran, eta inolako luza-penik bage lurra-estali dirua ordaintzen zuten, beren semeen onerako ustez, esku-andiko gizon eginak *onduko ziralakoaren ustean* alegia. (Zait *Plat* 114)

“(e)NEKO + izena” tankerako perpaus osagarri izenlagun garbiak —adierazpenekoak— sei dira guztira eta seiak dira XX. mendeko idazleen lumatik jalgiak: bost, Eusebio Erkiagarenak (1958ko eta 1962ko idazlanetakoak); eta seigarrena, Nemesio Etxanizena. Hona hemen, adibideak:³⁸

Eztabe itxaron gura errijan meza enzun artian, eta urteten dabe bestian enzuteko ustiagaz, edo benturaz *enzungo eztabenen bildurragaz*, edo mezarik eukiko daben dudiagaz; eztria denporaz elduren, eta galzen dabe mezia. (Astar II 52)

(38) Horrelakoez gainera, baditugu corpusean “-(e)NEKO + izena” egituraren adibide zahar bi: Leizarragarenak dira biak, baina denbora-kutsua darie eta *noizko promesa* eta *noizko segurantz*a zentzuan ulertu behar ditugula dirudi, eta ez aurrekoetan bezala perpaus osagarri izenlagun gisara. Hona hemen, bi adibideak:

- a) Hik aditzen duk beraz, haur xipien Salbadore *deklaratz*en *zeneko promesa*, Iainkoak Sakramendu exteriorrez haien gorputzetan zigilatu nahi ukhan duenaren gainean, ezlitzatela razoin Kristen ethortearekin fidelek konfirmazione eta seguranza gutiago luten, ikhusririk ezen lehenagoko promes bera dela egungo egunean-ere, etare klarokiago hura testifikatu izan zaikula eta eginez konfirmatu. (Lç 8c *Im*)
- b) Igorri ukhan ditut bada anaie hauk, gure zuezazko gloriatzea alde hunez bano ezten: erran dudan bezala, prest zaretentzat: Badin Macedoniakoak enekin ethor baditez, eta prestatu gabeak eriden bazaitzatez, ahalke iragan eztezagun(ezterradaizat zuek) zuezaz *gloriatu gareneko seguranza bunetan*. (Lç 8c)

- (144) Irsas-egiko bizitokitik legorrerago, lurrarterago, portutik asago *joango zaneke damua*. (Erkiag Arran 125)
- (145) Biotz bateri egi-iko eskea, irudi atsedin bati egindako galdea, neskatilla ederrari azalduko autorkuntzearen ordezkotzat, erantzuera baikorra-edo artu ustez, amesa egia *biurtuko ete zaneke itxaropena*. (Erkiag Arran 61)
- (146) Dagoala, noizbaitean Nikanor'en zorrak *kitutuko dituaneko itxaropen gozoan...!* (Erkiag BatB 166)
- (147) Ta galtzeko bildurra, *kenduko ete deuseneke kezka urduria*. (Erkiag BatB 167)
- (148) Xabier gaxorik *zaneke albiste txarrak* jo zuan Izar'en biotzean. (NEtx Antz 158)

Erkiagak zehargalderako izenlagunak egiteko ere badarabil *-(e)NEKO* menderagailua:

- (149) Ta ganera, Dorregarai santu-jalearen alabarik zaarrena, Letamendi alargu-nagaz *ezkontzen ete zaneke zurrumurrua*. (Erkiag BatB105)

Beste hainbeste esan beharra daukagu “*-(e)LAZKO* + izena” tankerako perpaus osagarriei buruz: oso bakan agertzen dira horrelakoak —bi adibide besterik ez— eta beti ere oraintsuko idazleen artean:

- (150) Honen aburuz, aldia *badelazko iduripenak* bere jatorria iraupen hutsa, gogoaren berezgarria, eta alda hutsa, ukigaiaren berezgarria, nahastekatzean dauka. (Mde Pr 328)
- (151) Areago oraindik: biaramonean, *zordun zalazkoa* badoa artzekodunaren etxera, arenean bazkaltzeko ustean. (Zait Plat 17)

Aurreko ikerlan batean (cf. Alberdi, Garcia, Ugarteburu 1997:209), *Eguno Euskararen Bilketa-Lan Sistemakoa (EEBS)* corpuseko datuetan oinarrituta, hemen aipagai ditugun egituren (“*-(e)LAREN* + izena”, “*-(e)NAREN* + izena”, etab.) hazkunde nabarmena egiaztatu genuen XX. mendeko hizkuntza idatzian: izan ere, *EEBS*n askoz handiagoa da horrelako egituren maiztasuna *OEH*ren corpusean baino. Nolanahi ere, orduan ez genekien halako erabilerek —berriak izanik ere— ba ote zuten oinarririk edo aurrekaririk lehenagoko literatura-tradizioan. Orain, ordea, erabateko ziurtasunez esan dezakegu azpiatal honetako egitura guzti-guztiak, funtsean, XX. mendeko berrikuntzak direla, eta are garrantzitsuago dena, esan dezakegu idazle on eta eredu-garrien artean oihartzunik ez, edota oso jarraipen urria izan dutela.

4.2. *-(e)N* / *-(e)LAKO* menderagailuen banaketa

Euskarazko literatura-tradizioaren azterketatik atera daitekeen ondorioetako bat perpaus izenlagunen maiztasun apala da, are adierazpeneko perpausetan ere; izan ere, auzo-hizkuntzetako joerekin alderatuz gero, oso nabarmena da perpaus osagarri izenlagunen urritasuna (cf. supra 2. atala).

Bestalde, perpaus izenlagunen artean ugarienak diren adierazpen-perpausetan ere bada askatu gabeko beste korapilo bat, hain zuzen ere, *-(e)N* eta *-(e)LAKO* menderagailuen banaketari dagokiona.

Euskaltzaindiaren gramatikak ere (*EGLU V*: 145-152) ez digu argitzen auzia. *EGLU V*-en arabera, “*uste, susmo, beldur, esperantza* eta horrelako izenen”³⁹ perpaus osagarri izenlagunek *-eN* hartzen dute menderagailu. Baina beherago adierazten denez “perpaus horiek, bestalde, (...) *-(e)LAKO* menderagailuarekin ere egin daitezke: *emango ziotelako ustea, datorrelako hipotesia, seme bakarra delako horrekin*”.

Bestalde, *EGLU V*-en arabera, aurreko izenak (*uste, susmo, beldur, esperantza*) berraritzen dituen beste izen-multzo zabalago batek (*berria, zurrumurrua, hitza, kontua, ustea, susmoa, esperantza, aitzakia, hipotesia, iritzia, kezka...*) *-(e)LAKO* menderagailuaren bidez hartzen du perpaus osagarri izenlaguna. Azken multzo honetako izenak azpimultzoetan sailkatuta datoz, balio semantikoaren arabera:

- (152) a. komunikaziozkoak: *berri, zurrumurru, hitz, kontu...*
 b. iritzizkoak: *uste, susmo, esperantza, aitzakia...*
 c. balizkoak: *hipotesi, iritzi...*
 d. arretazkoak: *kezka...*

Gauzak horrela, *EGLU V*-eko azalpenak irakurri ondoren, gutxienez bi interpretazio egin daitezke: a) pentsa daiteke, izen guztiekin erabiltzen denez gero, *-(e)LAKO* dela perpaus osagarri izenlagunak egiteko menderagailu ohikoa eta markatugabea, eta *-(e)N*, izen-multzo txikiago batek hautatzen duenez gero, menderagailu markatua dela;⁴⁰ b) pentsa daiteke, berez, bi menderagailuak erabat baliokideak direla, baina arrazoiren batengatik —arrazoi semantikoengatik, beharbada— *-(e)LAKO* maizago baliatzen dugula.

Interpretazioak interpretazio, ikus dezagun orain tradizio idatziak zer erakusten digun. Gure ikerlanaren helburuetako bat bi menderagailu horien (*-(e)N/-(e)LAKO*) erabilera eta tradizioa aztertzea zen. Hasteko, hona hemen *OEH*ren corpusa arakatu ondoren lortu ditugun emaitzak:

1. Taula: BI MENDERAGAILUEN BANAKETA EUSKALKIAREN ARABERA

	<i>-(e)LAKO</i>	<i>-(e)N</i>
Bizkaiera	25 agerraldi	18 agerraldi
Gipuzkera	174	34
Lapurtera	49	1?
Zuberera	1	Ø
Goi-nafarrera	4	Ø
Behe-nafarrera	1	Ø
Batua	22	Ø
GUZTIRA	276	53

(39) *Hipotesi* izena ere bai, ematen duten adibidearen arabera:

Euskara Afrikatik datorren hipotesia defendatu dute batzuek.

(40) Kontuan har bedi *EGLU V*-en, *-(e)N* menderagailuaren ordez *-(e)LAKO* balia daitekeela (*Euskara Afrikatik datorren hipotesia* nahiz *Euskara Afrikatik datorrelako hipotesia*) esaten dela, baina ez dela kontrakoa esaten, alegia, *-(e)LAKO* menderagailuaren ordez *-(e)N* erabil daitekeela.

2. Taula: “-(e)LAKO + IZENA” EGITURAREN BILAKAERA

	1600	1600-1650	1650-1700	1700-1750	1750-1800	1800-1850	1850-1900	1900-1950	1950>	GUZTIRA
B						19 agerr.	1 agerr.	2 agerr.	3 agerr.	25
G				1	48	30	45	31	19	174
L	1	5	8	Ø	9	9	5	11	1	49
Z							1			1
GN					1		1	2		4
BN									1	1
Bat									22	22
Guzt.	1	5	8	1	58	58	53	46	46	276

3. Taula: “-(e)N + IZENA” EGITURAREN BILAKAERA

	1600	1600-1650	1650-1700	1700-1750	1750-1800	1800-1850	1850-1900	1900-1950	1950>	GUZTIRA
B						1	3	14		18
G							8	7	19	34
L			1?							1?
Z										
BN										
Bat										
Guzt.			1?			1	11	21	19	53

4. Taula: BI MENDERAGAILUEN BANAKETA IZENAREN ARABERA

	-(e)LAKO	-(e)N
aitzakia	17 agerraldi	2 agerraldi
albiste	3	1
aztarna	2	Ø
berri	27	Ø
beldur	25	4
damu	22	Ø
entzuera	1	Ø
errezelo	1	Ø
esperantza	11	2
froga	2	Ø
iduripen	2	Ø
iritzi	1	Ø
itxaropen	Ø	11

itxura	6 agerraldi	1 agerraldi
kezka	6	Ø
kontu	1	1
kontzientzia	1	Ø
poz	9	Ø
promes	1	Ø
segurantz	6	Ø
seinale	14	1
sentimendu	1	Ø
sospetxa	1	Ø
susmoa	5	Ø
uste	110	29
zalantza	Ø	Ø
zantzu	1	1

Emaitzak ikusita, lehen ondorioa bi menderagailuen banaketa dialektalari dagokiona da (ik. 1. taula); izan ere, “-(e)LAKO + izena” tankerako perpaus osagarri izenlagunak euskalki guztietan aurkitzen ditugu, bai hegoaldekoetan, bai iparraldekoetan; “-(e)N + izena” tankerako egiturak, ordea, mendebaldeko euskalkietan baizik ez ditugu aurkitu (bizkaieraz eta gipuzkeraz, batik bat).

Are gehiago, -(e)N menderagailua erabiltzen duten euskalkietan ere —bizkaieraz eta gipuzkeraz—, oro har, -(e)LAKO menderagailua ateratzen da garaile, nahiz eta bizkaieraz —XX. mendean, batez ere— halako joera sumatzen den -(e)N menderagailuaren alde.

Era berean, bi atzizkien arteko konparaketa izenez izen egiten bada (ik. 4. taula), antzeko emaitza ateratzen da. Tradizioan -(e)N atzizkia hautatzen duten izenekin ere maiztasunaren balantza nabarmenki makurtzen da -(e)LAKO egituraren alde (*itxaropen* izenaren kasua salbuespena da):⁴¹ ugariagoak dira -(e)LAKO *esperantza* egituraren agerraldiak (11), -(e)N *esperantza* egituraren agerraldiak baino (2); ugariagoak dira -(e)LAKO *uste* egituraren agerraldiak (110), -(e)N *uste*-renak baino (29), ugariagoak dira -(e)LAKO *aitzakia* egituraren agerraldiak (17), -(e)N *aitzakia* egiturarenak baino (2), etab.

Bestalde, hutsune esanguratsuak erakusten ditu goiko izenen araberrako zerrendak (4. taula). Izan ere, izen guztiek —*itxaropen* salbuespena da— hartzen dute -(e)LAKO menderagailua duen perpaus osagarri izenlaguna. -(e)N menderagailuarekin, ordea, maiz agertzen zaizkigu hutsuneak: gure corpusean ugari dira perpaus izenlagunetan -(e)N menderagailua behin ere hartzen ez duten izenak (*damu*, *itxura*, *kezka*, *poz*...).⁴²

(41) Azalpen dialektal erraza izan dezake *itxaropen* izenaren salbuespenak. Izan ere, OEHren arabera, hitz hori XIX. mendearen erdialdeaz geroztik dokumentatzen da eta hegoaldeko idazleen artean, batik bat.

(42) Azpimarratzekoak dira “*ikusit zaitudalako pozak* negar eragiten dit” eta “*Zeru ederra galzen duelako damu eskergabea* da bere ill-aldian alfer-epel-nagiak duen bigarren kaltea” moduko egiturak. Izan ere, *poz* eta *damu* izenen perpaus izenlagunetan badirudi bi egitura uztarturik daudela: horrelakoetan badirudi perpaus osagarri izenlagunean -(e)LAKO atzizkiaren balio kausala ere sumatzen dela.

Gure ustez, datu hauetatik guztietatik, *-(e)N* menderagailua duten perpaus osagarri izenlagunen izaera markatua segitzen da, literatura-tradizioari bagagozkio, behinik behin. Bestela esanda, literatura-tradizioan, *-(e)LAKO* genuke menderagailu ohikoa edo markatugabea perpaus osagarri izenlagun adierazpenekoak egiteko (guztira 276 agerraldi), eta *-(e)N* menderagailu ezohikoa edo markatua (guztira 53 agerraldi), gutxienez, euskalkiaren arabera markatua, mendebaldeko euskalkietara mugatua dago eta.

Historian zehar, gainera, *-(e)N* / *-(e)LAKO* menderagailuen arteko lehiari bagagozkio, honelako joera nabari da mendebaldeko idazleen artean (ik. 3. eta 4. taulak): XX. mendea arte erabatekoa da —baita bizkaieran ere— *-(e)LAKO* menderagailuaren nagusitasuna; baina XX. mendiaz geroztik *-(e)N* atzizkiak gero eta maiztasun garaia-goa erakusten du, *-(e)LAKO* atzikiarekin lehian sartzeraino. Bilakaera hori nabarmenagoa da bizkaierazko idazleen artean: mogeldarrek-eta *-(e)LAKO* erabiltzen dute ia huts egin gabe, baina XX. mendean lehia horretan *-(e)N* menderagailuak hartzen dio gaina *-(e)LAKO* menderagailuari.

Azpiatal honi bukaera emateko, ikerketa sakonagoa merezi duten zenbait aztergai aipatu nahi genituzke. Hasteko, tradizioa gorabehera, interesgarria litzateke aztertzea *-(e)LAKO/-(e)N* menderagailuen arteko lehia zertan den gaur eguneko hizkuntza mintzatuan (mendebaldeko euskalkietan batik bat): ea erabateko balio-kidetasuna ote dagoen bi menderagailuen artean edo zein irizpideren arabera erabakitzen den hautua. Mereziko luke, orobat, ikertzea lehia horretan *-(e)N* markak erlatiboarekin nahasteko duen arriskuak zenbateraino jokatu duen *-(e)LAKO* menderagailuaren alde, eta, alderantziz, mendebaldeko euskalkietan *-(e)LAKO*ren balio kausalarekin nahasteko arriskuak eraginik izan ote duen beste marka (*-(e)N*) aukeratzeko.⁴³ Orobat, merezi du agian azpimarratzea “*-(e)N* + izena” tankerako perpaus izenlagun osagarri gehienek aspektu burutugabeko aditza (beraz, nekez edo gutxitan aspektu burutukoa) agertu ohi dutela (“...ongi hartuak *izango ziren* esperantza osoarekin”; “*egingo daben* ustean fiatu”; “ez nintzan piyatzan *amilduko zan* bildurrarekin”; etab.), ezaugarri hori zehazki nola interpretatu behar den ez bada-kigu ere.

5. Zehargalderak izenlagun?

5.1. Zehargalderak zer diren

Lehen ere adierazi dugunez *EGLU V*-en (145-158 orr.) honako hiru sail nagusiok bereizten dira perpaus osagarrientzat: adierazpenekoak, zehargalderakoak eta subjuntibokoak. Azter ditzagun, bada, bereziki zehargalderakoak, gogoan hartuta bi direla erantzun beharreko zalantza edo galdera nagusiak:

(43) Beharbada, gaizki-ulerturako bidea saihestea izan da izen batzuekin (*damu, poz...*) beti-beti “aditza [+burutua] + *-(e)LAKO*” erabiltzeko arrazoia: idazleen adibide guztiak (a) tankerakoak dira eta ez (b) tankerakoak.

a) eta gelditu ziren *hartu zutelako* damuarekin...

b) eta gelditu ziren *hartu zuten* damuarekin...

- a) Nola bereiz daitezke predikatu-egituren mendeko perpaus osagarrien artean zehargalderakoak eta adierazpenekoak?
- b) Ba ote dago benetako zehargalderazko perpaus osagarri izenlagunik?

Gaia aztertzeko, jakina, zehargalderako perpaus osagarri izenlagunen tradizio urria dugu arazo nagusia. Horretaz gain, lehen galderari erantzuna emateko arazo berezia gertatzen da menderagailua: izan ere, $-(e)N$ da zehargalderak duen menderagailua, euskalki guztietan, eta $-(e)N$ bera dugu perpaus izenlagunek —baita adierazpenekoek ere— erabiltzen duten menderagailuetako bat. Hortaz, aditzen osagarrietan gertatzen den $-(e)N / -(e)LA$, $-(e)NIK$ banaketa ez da izenlagunen artean erabakigarri gertatuko zehargalderakoak bereizteko.

Bestalde, oso zalantzazkoa da zehargalderak perpaus izenlagun izatea. Badira, ordea, izen baten inguruan osatutako predikatu-egituren mendean ageri direnak.

Gogora dezagun, beste ezer baino lehen, zer diren zehargalderak. Era zuzenean galdera-itxura izango luketen mendeko perpausak ditugu zehargalderak; hortaz, *gal-detu / galdegin / itaundu* bezalako aditzen objektua (galdetzen dena galdera baita) galdera izango da era zuzenean eta zehargaldera mendeko perpausaren itxura hartzen duenean. Pentsa daiteke, bada, aditz-sail horren pareko tasun lexiko-semantikoak dituzten izenek ere (argumentu-egitura dutenak) zehargalderak hartuko dituztela: *galdera, itauna...* Bestalde, badakigu zehargaldera gisako perpausak ez direla gehienetan benetako galdera izaten; horrela, *erabaki, pentsatu...* aditzen mendeko zehargalderen ezaugarri nagusia ez da informazioa eskatzea (galdetzea, alegia) eta bai ezezaguna den atal bat identifikatzea eskatzea (zatizko galderetan) edo ekintza baten baieztapena eskatzea. Horren arabera, honela sailkatzen dira zehargalderak: 'bai / ez' erako galderak, aukera-galderak, zati-galderak.

- (153) Ez dakit joango naizen
- (154) Baskoniak irabazi duen jakin nahi nuke
- (155) Ez dakit nork ekarri duen gutuna

Zehargaldera hauen adierazle gertatuko dira 'bai ala/edo ez' egituraren agerpena, 'ala' juntagailua (aukerakoetan) eta galde hitzak (*noiz, non, nor...*) zatizko zehargalderetan. Horietaz gain *ea* eta *ote* hizkiak ager daitezke indargarri gisa. *Ote* ez dago, berez, galderari lotua baina bai zalantza edo susmoari: galdera zuzenetan agertzen da mai-zen, baina baita zehargalderetan ere.

5.2. Sailkapena

Lehen aipatu dugun sailkapena lagungarri dugu zehargalderak identifikatzeko eta sailkatzeko. Atzizkia $-(e)N$ delarik (bestela ere perpaus osagarriak izen- edo predikatu-egiturari lotzeko darabilguna), bestelako adierazleak aurkitu beharko ditugu gure corpuseko zehargalderak identifikatzeko. Hiru sail bereziko ditugu, baina alde zuzenetik kontuan hartzea komeni da sail batean zein bestean predikatu-egituren mendekoak direla nagusi. Oso gutxi dira izenlagunak, gobernatzailetzat izena dutenak. Azken hauek, bestalde, beti dira zatizko galderak —galde-hitza dutenak, alegia— edo *ote* hizki indartzailea dutenak.

5.2.1. Adierazle morfosintaktikoak: 'bai-ez' erakoak, zati-galderak...

Hauen artean, 'bai/ez' erakoak dira izenlagunen artean zailenak identifikatzen, -(e)N atzikia baita adierazle formal bakarra. Horrela, ez da erraza maiz zehargaldera eta adierazpen-perpaua bereizten, eta bereizketa egitekotan testuinguruari, elementu pragmatikoei edo izen- nahiz predikatu-egituren ezaugarriari begira egin beharra gertatzen da; badirudi, esate baterako *beldur* hitzak zalantza adiera hartzen duela maiz eta osatzen dituen predikatu-egiturek zehargalderak har ditzaketela, gehienetan *ote* hizkia dutenak, baina baita halako hizkirik gabeak ere. Perpau hauetako batzuk ezezkakoak izan daitezke. Hona adibide batzuk:

- (156) Eta *beldur* naiz giritinoetarik ere, gehienek, *bide bura hartzen duten*. (Ax 093)
- (157) Itz auetara, bere biotzeko gaiztakeria bere lagunen artean ondo *ezagutuko zan bildurrez*, atera zan Apaizburuekin itzegittera ta noiz bear zuten Jesus lotu erakustera. (Inza *Azalp* 066)
- (158) Egia esan, Araba eta Nafarroa Garaiko zenbait tokitan elizgizonak herri mintzairari *horren atxikiak ez ziren susmoa* izan daiteke. (MEIG VI 032)

Hauen antzekoak ditugu aukera-galderak, perpau-egituren mendeko:

- (159) Onetarako ezta biar duda onek denpora luzian irautia; bada bein uste izan ezkero eztala ziurtuba fediak dinuana, eta *dudan geratu ezkero alan dan ala ez*, egin zan pekatu, gero damaturik atzera biurtuten bada ere. (Astar II 010)
- (160) Ziur ziur egon biar zara an eguala itanduten deustuben denporan; bada *dudan bazagoz, baeguan ala ez*, pekatu mortal egingo dozu. (Astar II 056)
- (161) *Ongi dagoen ala ez, zalantzan jarri da*, eta zalantzan jarri nahi gintuzke. (MIH 321)
- (162) Ni, behintzat, *zalantzan egona nauzu* luzaroan, ekhidin hori, ekidin oraingo idazkeran, k-rekin, ez kh-rekin, *zuzena ote zen ala hutsen batek sortua*. (MEIG I 235)

Kasu bakarren batzuetan ageri da *ea* hizkia predikatu-egitura baten mendeko aukera-zehargalderan:

- (163) Bai ordea, bada duda, eta duda ere handia, ea azken oren hartan, egiazko penitenziarik, behar den urrikimendurik izanen duenz bekhatoreak. (Ax 134)

Bestalde, badira corpus honetan zatizko zehargalderak ere, objektu funtzioa edo bestelakoren bat betetzen dutenak, hauek ere predikatu-egituren mendeko:

- (164) Ontziko nagusia joan zitzaion bein leun leun *ia zergatik ateratzen ez zan galdera egiñaz*. (JAIRaz *Bizia* 108)
- (165) Dena den, *ez duka* beraz hire *iduripenik, noré egin duen* hemengo krima hori? (Larz *Senper* 026)
- (166) Badira etxeko jaun batzuk egunero etxian *zer kastetan dan kontu ze edo ziatza daruenak*; onenbeste diru atera nituban okelatako, ainbeste ardaa ekarteko. (Mg *CO* 034)

5.2.2. Adierazle lexiko-semantikoak

Bestela aurreikus bazitekeen ere, ez dirudi bat datozenik zehargaldera objektutzat har dezaketen aditzak eta aditz horiekin lotura duten izenak edo predikatu-egiturak. Honela, ez dago ia zehargalderarik *galdera* edo *itauna* hitzen mende eta badirudi hala-koetan forma zuzenera jo ohi dutela idazleek.

Ikuspuntu honetatik hiru multzotan bana ditzakegu zehargalderako perpausak hartzen dituzten izen- edo predikatu-egiturak:

- a) Maiztasun handienekoak dira *duda* edo *zalantza* adierazten dutenak: *duda*, *zalantza*... Oro har adierazpenekoak nahiz zehargalderak har ditzakete, baiezkoak edo ezezkoak, ia beti predikatu-egitura modura. Hauen artean maiztasun handienekoak bost hauek dira: *beldur*, *duda*, *kezka*, *susmo*, *zalantza*.
- b) Maiztasun urrikoak dira 'esan, adierazi' adiera dutenak: *berri*, *albiste*, *seinale*...
- c) Maiztasun urrikoak dira *galdera* zuzenekoaren parekoak, 'galdetu' adiera dutenak alegia: *galdera*, *itauna*...

Ikusi hurrengo atalean zehargalderen gobernatzaile diren izenen (edo predikatu-egituretako izenen) zerrenda osoa.

Hona orain adibide batzuk:

- (167) Milla esker, Txomin; Oñatin guri *zer gertatu ote zaigun beldurrarekin* egongo dira, eta bigar goizean lenengo meza entzunta bideari ekin bear diogu; baña eskeintzen dizut etorko naizela berriz ere, bizi banaiz, zuek ikustera eta nere antziñako kabo purriolarekin egun batzuek igarotzera. (*Zab Gabon* 056)
- (168) Lurra idiki, eta su eta garrak botatzen zituen; eta odeietatik jatxi zan sufre eta suzko jasa ikaragarriak 7odoma, Gomorra, Adama, eta Seboin'go erriak irazeki, eta osotoro erre, eta kiskaldu zituen, *zer izan ziran aztarnarik ere utzi gabe*. (*Lard* 020)
- (169) *Dabilz duda andietan, pekatu bazirean, edo expazirean*; *duda* onegaz duaz urteak, geitu konfesiño dongaak, ta joten dabee askok infernua, ta konfesau daruez errazago asi ezkeru egin dituen pekatu ezañagoak. (*Cat Bus* 051)
- (170) Ontziko nagusia joan zitzaion bein leun leun *ia zergatik ateratzen ez zan galdera egiñaz*. (*JAIraz Bizia* 108)

5.2.3. Beste batzuk

Aipatu beharra dago, dena den, maiz ez datozela bat irizpide formalak eta adierari dagozkionak. Izan ere, hiztunaren ziurtasun- edo zalantza-mailaren arabera zehargaldera edo adierazpenekoa izan daiteke perpaus bera eta hori ez da erraz erabakitzen. *Ote* hizkia dutenak ere formalki *galdera* baina esanahiari begira adierazpenekoak *-(e)LA* dutenen parekoak) direla esan daiteke (*EGLU-V*: 83). Are gehiago, badira *ote* hizkia duten baina *-(e)LA* menderagailua *-(e)LAKO*, izenari lotzeko) dutenak. Hona adibide batzuk:

(171) *Aspertuko ote garelako beldurrez* edo, klasikoekin gaudela aspertzeari ez baitezke egoki, klasikoek, egia esan, maiz gogait eragiten baditugu ere. (MEIG I 154)

(172) Hauetatik batzu, *berak asmatu ote zituelako susmoa* ere zabaldu da.. (MIH 251)

Eta, era berean, zatizko zehargalderak *-(e)LAKO* menderagailua dutenak:

(173) Ez nuen nahi sinetsi bainan zorigaitzez da egia hemendik berriz ez jakin *norat zoazilako berria*; iduritzen zaut bigarren aldiz uzten dutala herria. (Xa *Odol* 295)

Edo *beldur* izenak osaturiko predikatu-egituren mendeko direlako eta *ote* zalanza-adierazlea dutelako zehargalderatzat har ditzakegun baina beste lotura-hizki batzuk dituztenak: *-(e)NEKO*, *-(e)NAREN*...

(174) Ostera, ziñoenez, *osasundutzenago ete zaneke barriak jaso ebezan* errian. (Erkiag *Arran* 177)

(175) Egigurengo Martin, Juanaren legezko gizona, *gaixorik ote zaneke berria* jaso zuten Bergarako perietan. (NETx *LBB* 054)

(176) Baiña, motza zalako edo, abots txarrekoa zalako edo, egun bat be ez eban igaro Mari Pepak, alako baten Praiskuk itxi edo *etxetik kanpora botako ete ebanaren bildur barik*. (Bilbao *IpuiB* 084)

Baina *ote* hizkia hautazkoa da eta badira hizkia duten edo ez duten zehargalderak garai edo autoreen arabera. Oso maiz ageri da lexikalizatu samarrak diruditen predikatu-egituretan, *beldur* hitzak osatzen dituenetan adibidez.

Beste alde batetik, kontuan hartu beharra dugu badirela *nola* lokailua duten eta, hortaz, adierazpenekoak direnak ere, itxuraz zehargaldera direla pentsa bazitekeen ere. Ondoko bi adibide hauetatik lehena bakarrik dugu zehargaldera:

(177) Rodela bat eskuratu zuan alaberean bere lagun bati zorretan eskatu-ta, eta bere zelata autsia alik-ongiengia konpondu ondorean, *albiste eman zion* bere ezkutari Santxori *zeiñ egun ta zeñ ordu erabakiak zeuzkan*, bidean abiatzeko; au ere, bearrezkoenak ikusi-ta beraietaz ornitu zedin; bide-zorroak artzeko agindu zion batik-bat. (Berron *Kijote* 088)

(178) Geroago *egon zan albistea, zelan joan zan* Ondarroako txalupa batera, ta gizon bi il eutsezala euren iskillioakaz Ondarroarrari. (Echta *Jos* 116)

Eta badira, azkenik, kasu batzuk testuinguruaren arabera aztertu beharrekoak, besteak beste zehargaldera eta erlatiboaren arteko bereizketa egiteko.

(179) Eta nekez aurkituko dugu hizkuntzetan, bizidunen artean bezala, *denboraren zedarriak atzeraziko dituen aztarnarik*. (MEIG VI 086)

5.3. Zehargalderak izenlagun?

EGLU V-ek dioenez nekez osatzen dira euskaraz halakoak eta eskuarki nahiago dugu ohiko predikatu-egiturara jotzea halakoak adierazteko. Baina badira euskaldunak honako hauek bezalakoak arrunt eta zuzentzat dituztenak:

- (180) a. Madrilen zenbat aldiz izan naizen *galdera* ehun bider egin didate.
 b. Noiz hilko naizen *beldurra* askotan sentitu dut.

Tradizioak garbi erakusten du testuetako zehargalderak nekez agertzen direla izenlaguntzat eta tankera honetakoen artean predikatu konplexuen mendekoak izan ohi direla nagusi. Bestalde, testu idatzian gabe ahozko jardunean aztertu beharko genituzke goiko esaldiok zehargalderaren eta perpaus nagusiaren artean tarterik ba ote dagoen jakiteko eta ikuspuntu pragmatikotik perpaus horiek beste azalpenik izan dezaketen.

Baina zein dira gure literatura idatziaren corpusean aurkitu ditugunen artean benetan izenlaguntzat har daitezkeenak? Hona emaitza:

Corpuseko esaldiak (osagarri eta izenlagunak)	2119	%100
Zehargalderako osagarriak (predikatu-egituren mendekoak)	318	%15
Zehargalderako izenlagunak	16	%0,8

Ikusten denez, oso gutxi dira izenlaguntzat har daitezkeenak. Hona hemen corpusean aurreko irizpideak (formalak nahiz adierari dagozkionak: galde-hitza, *ote* hizkia...) kontuan izanik zehargalderako izan daitezkeenak. Hauen artean badira, jakina, adieragatik edo formagatik, adierazpenekotzat eman litezkeenak ere.

- (181) *Ostera, ziñonez, osasundutzenago ete zaneke barriak jaso ebezan* errian. (Erkiag Arran 177)
- (182) *Aspertuko ote garelako beldurrez* edo, klasikoekin gaudela aspertzeari ez baitezkiogu egoki, klasikoek, egia esan, maiz gogait eragiten baditugu ere. (MEIG I 154)
- (183) Ez nuen nahi sinetsi bainan zorigaitzez da egia hemendik berriz ez jakin *norat zoazilako berria*; iduritzen zaut bigarren aldiz uzten dutala herria. (Xa Odol 295)
- (184) Egigurengo Martin, Juanaren legezko gizona, *gaixorik ote zaneke berria* jaso zuten Bergarako perietan. (NEtx LBB 054)
- (185) Baiña, motza zalako edo, abots txarrekoa zalako edo, egun bar be ez eban igaro Mari Pepak, alako baten Praiskuk itxi edo *etxetik kanpora botako ete ebanaren bildur barik*. (Bilbao Ipuib 084)
- (186) Semeari etzedilla apostuetan sartu esaten zionean, naieza baño *bere mutilla parregarri geldituko otezan bildurra* ta berak aurreratutak diru ederren arriskua erakusten zuan geiago Ana Josepak. (Ag G 099)
- (187) Bestalde, gaiztakerien artean badira: kalte egin-naia, etsaiak etsairi, urruñaz edo iraiñez edo bietara, bietara ere apenez; besteren ona ukan nai, lapurrak bidekoarena; kaltea itzuri-naia, bildur zaionarena; bekaizgoa, doakabeak doatsugoarena, edota, zertanbait doatsu izanik *bestek berdinduko ote gaitun bildurra*, edo berdin zaigunaren eziñeramana; besteren gaitza gusto utsez naia, ezpatarien begira daudenena, edo irri-egille ta maxiolariena: labur,

makur oetako bat edo bi edo guziak batean diralarik, iru sorterro ditute: agindu-naia, ikusmiña, atsegalea. (Or *Aitoré* 067)

- (188) Orrek eta zer gertatuko zaigun bildurrak elbarritzen gaitu, eta gerta leiken ori geienean ez da gertatzen. (JAIRaz Bizia 095)
- (189) Indianoak, milla erreal emotea baño aoko agiñk ataratea gurago eban; baño, ezkontzarako bidea okertuko ete jakon bildurrak ikutu eutsanean, jarrita egoan tokitik aida batean jagi, inguruko gelatxo batean sartu ta atara zituan munbaitetik diru-paper batzuk. (Ag *Kr* 148)
- (190) Ez gaitezen izi buruak leber eginen otbe dion bildurrarekin. (Osk *Kurl* 114)
- (191) Guardiazibillak konturako ote ziran bildurrarekin, bere senarrari ez zitzaion alditxo ura motz egin. (Ugalde *Iltz* 031)
- (192) Biotz bateri egiñko eskea, irudi atsedin bati egindako galdea, neskattilla ederrari azalduriko autorkuntzearen ordezkotzat, erantzua baikorra-edo artu ustez, amesa egia biurtuko ete zaneke itxaropena. (Erkiag *Arran* 093)
- (193) Ta galtzeko bildurra, kenduko ete deuteseneko kezka urduria. (Erkiag *BatB* 167)
- (194) Jainkoaren ama sakratuaren alderako deboziona hagitz gomendatua da elizan; eta Elizako aitak hartaz mintzo dire, nor zerurat helduko seinale seguretari batez bezala. (Dh 260)
- (195) Hauetatik batzu, berak asmatu ote zituelako susmoa ere zabaldu da. (MIH 251)
- (196) Ardiak urte-garai guztitan badauka bere lantxua, gutxinez ere iduki bear nundik dabilen zantzua; jetzi bearrrik ez dala izaten bistan da ardi antzua, artzaiarentzat iñiz bada-ta oraintxen da deskantsua. (Uzt *Sas* 064)

Taula batek erakutsiko digu nolako egiturak ditugun:

zehargaldera-adierazlea (?)	lotura-hizkia	hitza	agerpen-kopurua
ote	-(e)NEKO,	beldur	2
	-(e)LAKO,	berri	2
	-(e)NAREN (?)	itxaropen	1
		kezka	1
		susmo	1
ote	-(e)N	beldur	5
galde-hitza	-(e)LAKO (?)	beldur	1
		susmo	1
galde-hitza	-(e)N	beldur	1
		zantzu	1
galde-hitza	Ø	seinale	1

Horietaz aparte predikatu-egiturak ditugu, predikatu-egitura modura beste atal batzuetan banaka aztertu ditugunak. Guztira, hauek dira agerpenak (parentesi artean adierazten da horietatik zenbat diren izen baten mendekoak izan daitezkeenak)

<i>izena</i>	<i>izena bera gobernatzaile</i>	<i>izenak osatzen duen predikatu- egitura gobernatzaile</i>
albiste	-	3
aztarna	-	2
beldur	7	226
berri	3	8
duda	-	27
froga	-	1
galdera	-	2
iduripen	-	3
itaun	-	1
itxaropen	1	1
kezka	2	21
kontu	-	4
segurantz	-	1
seinale	1	3
susmo	1	10
uste	-	1
zalantza	-	18
zantzu	1	1

Izenez izeneko azalpen zehatzak beste atal batzuetan eskaini ditugu, bereziki *beldur* hitzak osatzen dituen predikatu-egiturek gobernatu-izenlagunei dagozkienak.

6. Subjuntiboko perpaus osagarri izenlagunak

Zehargalderak bezala, oso nekez gertatzen dira subjuntibokoak izenlagun. Corpusean aurkitu ditugunetan ia denak dira *beldur* hitzak osatzen dituen predikatu-egituren mendeko. Guztira 233 agerpen ditugu corpusean, horietatik gehienak (229) *beldur* erako predikatu-egituren mendekoak; besteak *esperantz* (2), *itxaropen* eta *ustea* dira. Horien artean bost baino ez dira izenlaguntzat har daitezkeenak, predikatu-egituren mendekoak direla pentsatzeko arrazoiak ere badirela.

Hona hemen predikatu-egituren mendekoen adibide batzuk:

- (197) Baina eskola handirik ez zuelakotz, khasu guti egin zezoten beldur zen. (Laph 069)
- (198) Ostikoka asten da egiñaz irrintzi, eta alderatutzen ez die nai utzi, *beldurrez geldi dedin* jantzi gabetanik, bota zuen bezela amak sabeletik. (It *Fab* 134)
- (199) Hamar ezkurren behar zarenean edo bertze premia bat eta eskastasun bat duzunean, etzara fidatzen, *etzuzu esperantzarik*, prestuki bizitzen zarella eta bekhaturik egin gabe egoiten zarella, zeure premia eta eskastasuna *estal abal diazaizula* Iainkoak. (Ax 097)
- (200) Zu piztutzearekin, *itxaropen dut* nik ere betiko *piztu nadin*. (Or *Poem* 550)
- (201) Begira bestela nola ematen digun Imazek aditzera *bere ustea eta nabia* herriak *desarma daitezzen*: Kristaua iltzeko elementuak, obe ziraden galazi, etzan

pasako orain pasatzen, ai dan ainbeste desgrazi, guraso onak seme ederrak, eztitu alperrik azi, geren bururik eztezagula, tamañ'orretan ikusi, gerr'one-nian baño obia da, pake txarrenian bizi Egituraren ederrez ez genituzke beharbada aintzakotzat hartuko bertso hoek, eta hoen antzera beste asko, euskal literaturaren lorategi batean, baina ezin uka adierazi nahi dutena argiro eta bortizki adierazten dutenik. (MEIG III 111)

Eta beste hauek dira benetako perpaus izenlaguntzat ere har litezkeenak (izena deklinaturik eta postposizio duelarik agertzeak predikatu-egituratik urrunago gaudela pentsaraz diezagukeen heinean):

- (202) Eskritura Santak dio, zala gizon justua, sinplea, edo maliziarik etzuen, Jaungoikoaren bildur andikoa: eta etzala kontentatzen berak bakarrik gaitzik ez egiteaz, baizik Aita, edo guraso zala akordaturik bere seme alabak Jaungoikoaren bildur santuan azitzen zituala: eta aek utsegiteren bat Jaungoikoaren kontra *egin zezatelako bildurrez*, aekgatik Jaungoikoari sakrifizioak ofrezitzen ziozkala. (Gco I 452)
- (203) Ongi baino hobeki antzematen nion egitekoaren arriskuari, *alfer lana zedin bildurraz gainera*: ez baitira ikuspuntuak errazak erabakitzen, eta are behin eta berriz hemen bertan esanak berresan gabe gelditzea ere. (MEIG VI 025)
- (204) Bai, kezka beteak; bada izerdi ta neke andiarekin biltzen diranak dira ta nolana bilduak izan, bildu ondoan *galdu edo aitua ditezten beldurrarekin* jabearen bihotza kezka, aranzez ta arazoz betetzen dutenak beintzat, an, emen, jokoan, tripazanzan, atseginkunz zikin zenbaitetan edo egin behar ez litzaiken beste gauzaren batean gastatzen asi ezker; ta neke da ondasundun aberatsak bide batez ezpada, bestez artara bage luzaro irautea ta bere burua bekatuz badaere ez kezkatzea; zeren, esan oi denaz, aberatsa den gaiztoa edo gaiztakume, bere aitaren bidez ibilli oi dena: ...; ta alako bizitzan ere bai, baño eriotzeko hordu illunean ta ifernuan gero suzko negarra dariola esaten ta esaten beti-beti egon beharra; Zer atera genuen geren diru, izate ta ondasun guzitik? (Mb IArg I 063)

Bibliografia

- Alberdi, X., Garcia, J.; Ugarteburu, I., 1997, "Izenen mendeko perpausak: xx. mendeko erabilera", *ASJU*, XXX-1, 149-210.
- Alberdi, X., Garcia, J.; Ugarteburu, I., 2000, "Perpaus osagarri izenlagunak: tradizioa (I)", *ASJU*, XXXIV-1, 5-64.
- Azkarate, M., *ms.*, "Perpaus Izen Lagunak", Euskaltzaindiko Gramatika Batzorderako prestatutako txosten argitaragabea.
- _____, 1995, "Hobekuntza Ikastaroa", Euskal Herriko Unibertsitateko irakasle elebidunentzat prestatutako hobekuntza-ikastaroko material argitaragabea.
- Azkue, R.M., 1905-1906, *Diccionario vasco-español-francés*, (ik. "-lako" sarrera) Bilbao. Berrarg. La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao 1969.
- _____, 1925, *Morfología vasca*, (ik. §538-539), Bilbo. Berrarg. La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo 1969.
- Hernanz, M.LL., 1987, *La sintaxis*, Barcelona, Edit. Crítica.
- Demonte, V., 1991, *Teoría sintáctica: de las estructuras a la rección*, Síntesis, Madrid. Berrarg. Síntesis, 1994. [bigarren argitaraldiari dagozkio aipamenak]

- Egunkaria, 1995, *Estilo Liburua*, (ik. §109, 47. or.), Egunkaria, Andoain.
- Eguzkitza, A., 1993, "Adnominals in the Grammar of Basque", J.I. Hualde, Ortiz de Urbina (arg.), *Generative Studies in Basque Linguistics*, John Benjamins, Amsterdam, Philadelphia, 163-187.
- Escandell, M.V., 1995, *Los complementos del nombre*, Arco Libros, Madrid.
- Euskaltzaindia, 1993, *Hitz Elkartuen Osaera eta Idazkera*, Euskaltzaindia, Bilbo.
- _____, 1999, *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-V (Mendeko Perpausak-1)*, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Goenaga, P., 1978, *Gramatika Bideetan*, (ik. 269-272. orr.), Berrarg. Erein, Donostia 1980.
- Gorostiza, A., 2000, "Oposizioak datozenaren zurrumurru okerra", in Herri Arduralaritzaren Euskal Erakundea (HAEE), *Administrazioa Euskaraz*, 28. zk., 16.or.
- Gràcia, LL., 1995, *Morfologia lèxica. L'herència de l'estructura argumental*, Universitat de València.
- Grimshaw, J., 1990, *Argument Structure*, Cambridge, Mass., The MIT Press.
- Kintana, X. & Salaburu, P., 1984, *Euskara Hobeaz Hobe*, EHU, Leioa.
- Lafitte, P., 1944, *Grammaire Basque (Navarro-labourdin littéraire)*, (ik. §763), Baiona. Berrarg. Elkar, Donostia 1979.
- Leonetti, M., 1993, "Dos tipos de completivas en sintagmas nominales", *Lingüística* 5, 1-36 orr.
- _____, 1999, "La subordinación sustantiva: las subordinadas enunciativas en los complementos nominales", in I. Bosque, V. Demonte, *Gramática descriptiva de la lengua española*, 2, Espasa Calpe, Madrid, 2.083-2.104 orr.
- Oihartzabal, B., 1986, "Erlatibakuntza: perpaus erlatiboen egitura: izen erlatibatuaren beta-kizuna haren barnean", in P. Salaburu (arg.), *Euskal Sintaxiaren Zenbait Arazo*, EHUko Argitarapen Zerbitzua, 131-153.
- Rigau, G., 1999, "La estructura del sintagma nominal: los modificadores del nombre", in I. Bosque, V. Demonte, *Gramática descriptiva de la lengua española*, 1, Espasa Calpe, Madrid, 311-362 orr.
- Zubiri, Y. & Zubiri, E., 1995, *Euskal Gramatika Osoa*, (ik. 645. or. eta hurrengoak), Didaktiker, Bilbo.

Erabilitako laburdurak

- EGLU-V: Euskaltzaindia, 1999, *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-V (Mendeko Perpausak-1)*, Euskaltzaindia, Bilbo.

Itxaro Borda: Melancholic Migrancy and the Writing of a National Lesbian Self

Joseba Gabilondo
Univ. of Florida
Romance Languages and Literatures
Gainesville, FL 32611
Florida - USA

Itxaro Borda euskal idazlearen literatura lana aztertzen du artikulu honek. Emigrazioaren gaia planteatzen du idazle horrek, bere lanaren formak tratatzerakoan, bai eta bere "gutxienean kultura" globalizazioaren markoan kokatzerakoan. Sexualitatearen eta abertzaletasunaren arteko erlazioa globalizazio eta emigrazio markoaren barnean kontsideratzerakoan, artikulua, halaber, ukitu egiten ditu autorearen idazki lesbikoek euskal abertzaletasunarekiko jarrera malenkoniatsua egituratzen duten formak eta haren politika gorputzari buruz; modu horretara erbesteko beste emakume autore heterosexualek idazkietatik bereiz agertzen da. Artikuluan ondorioztatzen denez, Bordaren malenkonia kultura abertzale ofizialetik at den euskal ama nazional batengana zuzentzen da bereziki, eta horren ondorioz, Bordaren nortasunaren eta Euskal Herriaren bertso utopiko berriak idazteko gorputz eta toki emankorra bibratzen da.

Giltz-Hitzak: Globalizazioa. Emigrazioa. Literatura. Lesbianismoa. Abertzaletasuna.

Este artículo analiza el trabajo literario de la escritora vasca Itxaro Borda. Se plantea la cuestión de la (e)migración con el fin de tratar las formas en las que Borda sitúa su trabajo y a su "cultura minoritaria" dentro del marco de la globalización. Al reconsiderar la relación entre sexualidad y nacionalismo dentro de un marco de globalización y (e)migración, el artículo también trata de las formas en que sus escritos lésbicos articulan una postura de sujeto que es melancólica para con el nacionalismo vasco y su política del cuerpo, y de esta manera se distingue de los escritos exílicos de otras autoras heterosexuales. El artículo concluye que la melancolía de Borda se dirige específicamente hacia una madre nacional vasca, situada fuera de la cultura oficial nacionalista, que, a consecuencia de ello, se convierte en un cuerpo y lugar productivo para escribir nuevas versiones utópicas del "yo" de Borda y del País Vasco.

Palabras Clave: Globalización. Emigración. Literatura. Lesbianismo. Nacionalismo.

Cet article analyse le travail littéraire de l'écrivain basque Itxaro Borda. L'écrivain pose la question de l'émigration afin de traiter les structures dans lesquelles elle situe son travail et sa "culture minoritaire" dans le cadre de la globalisation. En reconsidérant rapport entre sexualité et nationalisme dans le cadre de la globalisation et de l'émigration, l'article traite également de la façon dont ses écrits de caractère lesbiens développent une attitude mélancolique à l'égard du nationalisme basque et de sa politique sur le corps, et se distinguent de cette manière des écrits depuis l'exil d'autres auteurs bétérosexuels. L'article déduit que la mélancolie de Borda s'adresse spécialement à une mère nationale basque, située en dehors de la culture officielle nationaliste qui, en conséquence, devient un corps et un lieu productif pour écrire de nouvelles versions utopiques de la personnalité de Borda et du Pays Basque.

Mots Clés: Globalisation. Emigration. Littérature. "Lesbianisme". Nationalisme.

I remember I met Itxaro Borda back in 1995 at Galeuzka, the annual meeting of national minority writers of Southwest Europe. They are writers who belong to the Basque, Galician, and Catalan nationalities, which spread over both the Spanish and French states as well as Andorra and other national diasporas located mainly in the Americas. That year Galeuzka took place in A Coruña, Galicia. What struck me most about Borda was her inclination to mingle with the Galicians, rather than “her own people,” that is, the Basques. She seemed to be at home among the Galicians rather than the Basques. But then, how can one feel at home among “strangers” when home is so precarious in the first place? I think I understood intuitively because even I no longer lived among my own people but in exile. I was one of the few, if not the only Basque speaker in Philadelphia, the city in which I lived at that time. It takes one migrant or exiled subject to know another. But unlike myself, Borda was temporarily out of the Basque Country. A few days later I returned to Philadelphia and she went back home to Maule, a city in the French Basque Country. However, the sense that she was a “migrant at home” stayed with me.

Nowadays there are countless volumes of literature on migrancy and exile, of which Homi Bhabha's *The Location of Culture* has become the most canonical. But little has been written about “not being home at home” from the standpoint of global migrancy. That is, very little has been written about this new condition if one disregards the old psychoanalytic, existentialist, and Marxist clichés of “alienation and estrangement,” of which Kristeva's *Strangers to Ourselves* is one of the latest updates. For a moment at Galeuzka, I intuitively thought that there was something radical about Borda's migrancy, one in which you do not abandon home.

Here I intend to examine Borda's radical migrancy, as I intuitively perceived it from my own exilic encounter with her back in 1995. I want to argue that Borda's radical migrancy is “melancholic.” Following Freud's distinction between mourning and melancholia (244-46), I have coined the term “melancholic migrancy” in order to refer to a form of migrancy that has permanently lost its “original home,” but needs this loss in order to define its identity and desire. That is why “melancholic migrancy” needs to be at home: only at home can the loss be felt, desired, and identified. That is also why “melancholic migrancy” is so radical: home cannot be closer and yet farther. Home is where you are but you can only experience it as loss. After examining Borda's work I conclude that melancholic migrancy becomes politically utopian, for it defies nationalism's articulation of “home” while it produces an alternative “nation” that is situated both locally and globally through cultural hybridation. In this sense, melancholic migrancy defies nationalist discourses of essentialism, uniqueness, and inner-homogeneity while underscoring cultural hybridity in order to challenge the class and sex articulations that legitimize hegemonic nationalism. Thus, Borda's melancholic migrancy is crucial to understanding not only her own work and predicament but also the limits and

(1) I would like to thank Kenneth Kidd, Michael Ugarte, and Jaume Marti-Olivella for their insightful editorial work and the staff of the library of the Center for Basque Studies, at University of Nevada, Reno, and most especially Marcelino Ugalde, for their help in locating some of the works I discuss here.

contradictions of Basque nationalism. Borda's self, a "melancholic, migrant self," is crucial to understanding our own selves, Basque and global.

There are many ways to be melancholically migrant among one's own. Mingling with others is only a later development, an attempt to be materially consonant with one's own original condition. In Borda's case this original condition comes from a specific juncture. She is the most prolific creative writer of the French Basque Country; she stands out as the most prolific woman writer of Basque literature. Yet she remains utterly marginal to both the general public and most contemporary accounts of Basque literature.

Her opus is long. Back in the early eighties she edited the first anthology of Basque women writers *Hogoigarren mendeko emakumeak idazle* (1984, *Women Writers of the Twentieth Century*). She also wrote an original satire about the Basque Country, *Basilika* (1984, *Basilica*) as well as a more personal yet critical account, in the first person, about the same topic: *Udaran betaurreko beltzekin* (1987, *In Summer with Sunglasses*). After collaborating with Mark Legasse on a work about Ravel, *Infante zendu batendako pabana: Maurice Ravelen musika* (1986, *Pavana for a Dead Infant: The Music of Maurice Ravel*), she also published three detective novels: *Bakean utzi arte* (1994, *Till They Leave Us Alone*), *Amorezko pena baño* (1996, *Just Love Sickness*), and *Bizi ninzano munduan* (1996, *Till I Lived in the World*). Throughout the years, she has continued to write poetry, her most prolific genre. Besides her early *Nola bizitza badoan* (1984, *As Life Goes By*) and *Kokrodil bat daukat bihotzaren orde* (1985, *I Have a Crocodile As a Heart*), she is also written *Just Love* (1988), *Bestaldean* (1991, *Across the Border*), and *Orain* (1998, *Now*). Finally she is also the author of a biography: *Manex Erdozaintzi-Etxart* (1934-1984).

Although she collaborates with the magazine *Maiatz*, which publishes most French Basque creative writers, Borda still seems to be alone. She lives in a peculiar state of migrancy among her own people. At least, so I thought when I met her in Galicia. At that point even I had not read anything by this writer deemed "marginal and difficult." Nevertheless I vividly remember that she appeared to be aware of her melancholic and migrant condition and did not seem ready to make any effort to change. She seemed to be quite happy mingling with her Galician counterparts. She was at home.

In 1998, she published her latest poem collection, *Orain (Now)*. Borda opens this book by quoting precisely a Galician poet, Chus Pato: "Estranxeira na miña propia historia / na miña propia paisaxe / na miña propia lingua / eu tamén." (Stranger in my own history, my own landscape, my own language, I too).

Melancholic Migrancy, Radical Muteness

A beautiful film by Werner Herzog, *Where the Green Ants Dream*, best illustrates this melancholic migrancy I am attempting to sketch in order to read Borda's work. In the film, a mining company's project to expand over a desert area in central Australia encounters the resistance of the natives. The natives think the drilling is going to wake up the "green ants," the apocalyptic animal or totem of their

mythology. They believe that if awakened, their mythical animal could bring the world to an end. But what concerns us here, in this discussion of migrancy, is one of the secondary characters of the film, the individual the rest of the natives call "The Mute." At one point in the film, the natives travel to the capital to testify in front of the Supreme Court in their lawsuit against the mining company. At precisely the point at which one of the white witnesses is testifying about the holocaust brought to the natives by Western civilization, The Mute stands up and, ignoring court procedures, addresses the tribunal. Struck by this apparent inconsistency, the judge makes an inquiry as to his status. One of the court clerks explains that The Mute is the only survivor of another tribe that spoke a completely different language from the rest of the natives. Although he can talk, The Mute can no longer communicate with anybody. He is the last speaker of his native tongue. However, the camera does not focus on him again; the film follows the conflict between the mining company and the natives. As I watch the film now, I realize how radical The Mute's condition is and how unnoticeable that position remains for the rest of white people in the film. The Mute has to be displaced by language in order to be perceived in his radical migrancy: he has to speak and he has to be named by others. Only the other natives' homeliness hides The Mute's radical migrancy, for he still is at home but no longer home.

Here I will take the story of The Mute, his radical migrancy, as a point of departure for resituating my encounter with Itxaro Borda and her work. However, in order to understand the manifold articulations of "muteness," it is important first to recall that "language" is one of the most potent and overarching metaphors produced in the twentieth century through which we imagine and depict the human condition. We speak of body language, artificial languages, visual language, etc. and we also attempt to encrypt in language the chaotic functioning of complex systems such as the stock market, the weather, or the astrophysical universe.

As I read Itxaro Borda's work, through all the contemporary meanings of the word language and its absence (muteness), I am beginning to suspect that she might be a mute, a very vocal and eloquent mute, in more than one way, and in more than one language. Although I have already pointed out some of the circumstances that position Borda's work as migrant, let me now elaborate and combine them under the umbrella-concepts of language and muteness. Besides being the most prolific northern writer as well as the most published Basque woman, Borda is one of the few women writers to identify herself as a feminist and activist. She is the first anthologist of Basque women's literature, having edited *Hogoigarren mendeko emakumeak idazle* (1984, *Women Writers of the Twentieth Century*).² She is also the only openly lesbian writer in the Basque Country. However, no other Basque woman or lesbian writer has joined her active feminist politics.

(2) I decided to cite Borda's every work by its Basque title with an English translation in parenthesis in order to retain a Basque marker of a literature that otherwise might seem, by default, written in English. In short, I want the reader to remember literally that Borda's literature is written in Basque and is not Basque literature written in "global" English.

Furthermore, she is from the North of the Basque Country, which also constitutes the southern part of the French state. This region has become peripheral to the hegemony of the Southern Basque Country (north of Spain) and partly dependent on the latter's economic and cultural might—if not its blatant imperialism. Any northern writer knows that her or his reading public is in the South, and Borda is not an exception. But she continues to write in “Northern dialects.”

At the same time, she is one of the most visible northern writers in the South. She publishes most of her work with Susa, the southern publishing house that most runs counter to the literary mainstream. Susa is “well known” for publishing risky material (from sexuality to politics) that other presses would turn down. Only two of Borda's works have been published in the North, in the collection published by the collective gathered around the journal *Maiatz: Nola bizitza badoan* (1984, *As Life Goes By*) and *Just Love* (1988). In other words, even though we southerners know that there is a literary activity in the North around the journal *Maiatz*, we do not “care” to read what they publish. Yet, Borda reminds us of this neglect by actively appearing among the southerners as a northerner.

Finally, as most southern writers are able to seek financial help from the cultural institutions of the two Spanish regional governments where Basque is spoken, Navarre and the Autonomous Basque Community, Borda remains economically isolated and neglected. Although the French government spends huge sums of money in the cause of universalizing French culture, when it comes to promoting national difference, cultural difference within the “French nation,” it shows no interest whatsoever in anything French that does not comply to its fundamentalist cultural standards. In this respect Basque is not that far from Arabic literature written in France.

Borda seems to be aware of her mute condition, resulting from the above juncture, but she also appears determined to remain “mute.” In all respects, she gives the impression of speaking not to the Basque Country, and by extension to the world at large, but to an impossible public. The intersection of the identities that form her writing leaves almost no readers. Progressive, non-middle-class, lesbian, northern, Basques would form her ideal reader community. But how many people are there at this crossroad of identities? Naturally, one could argue that her writing could become universal beyond the specific circumstances and identities that comprise it. But she makes no concessions. She is not easily readable. She does not seem to be concerned with being understood by other readers who do not belong to her “non-existent tribe” or do not speak her “mute tongue.” She looks at home in her radical migrancy. However, if I referred to Borda as “vocal and eloquent,” it is because she is the most prolific writer both among the northerners and women writers. She seems to be convinced that she has a readership, or that at least she is creating one. She seems to imply that her writing is creating a body of texts, a body of language, that will continue to speak in her absence. Hers is a resolute act of communication that is as radical as her migrancy. In short, she is a very eloquent “mute.”

However, once her “muteness” is precisely located in the above terms, it no longer seems to be so unique. If anything, her melancholic migrancy represents a local,

radical version of the most essential and constitutive condition of identity in global culture within or in contact with the first world. Nowadays identity is defined by an almost existentialist loneliness that specialization, diversification, and mobility bring about in the late-capitalist world. Thus, the reason why I want to coin the concept of “melancholic migrancy” in order to talk about Borda’s work lies in my attempt to reread her work in the midst of global culture while finding its proper and precise place. Otherwise we risk the possibility of losing her work’s specificity and political aim; Borda’s is not the postcolonial condition predicated by Bhabha or the borderland situation presented by Gloria Anzaldúa.

Among the many existing accounts of migrancy, Ian Chamber’s provides a useful perspective on Borda’s work. He defines migrancy as an impossible location that has recourse to language in order to situate itself in the mist of late-capitalist globalization: “Migrancy... involves a movement in which neither the points of departure nor those of arrival are immutable or certain. It calls for a dwelling in language, in histories, in identities that are constantly subject to mutation. Always in transit, the promise of homecoming —completing the story, domesticating the detour— becomes an impossibility” (5). But, in the case of Borda, we have the opposite form of migrancy: a radical migrancy in which the subject sets off in her voyage *without moving* from the point of departure, hence its melancholy. In a sense, Borda’s literature is very local: it is always circumscribed one way or another to her home region of the North Basque Country. Her characters always linger around the real author, as if they mirrored different aspects of her personality. Her writing, with only one honorable exception (*Allegro ma non troppo*, 1989), has never been translated nor into standard Basque, in the case of her northern-dialectal production, neither into any other language such as English, French, or Spanish.

In other words, hers is a literature that is very much local. It has never moved from where her author lives. And yet, it is migrant, even radically migrant, in the sense that *The Mute* helps us understand. It is not she who has moved, but rather her place, her locus. She is migrant by default. She still speaks her own language. It is we, by moving nearby and beyond, who trigger this radical migrancy. It is the southerner reading her work, the critic across the Atlantic, the male reader who does not want to “deal” with a lesbian character, the nationalist who does not find in her work suitable models of femininity or motherhood, the women writers who do not rally around gender and sex issues, the French cultural institutions that deem her work “non-French,” etc. In short, it is the new cultural and historical development triggered by the southern nationalism of the Basque Autonomous Community, on the Spanish side, that puts her in a perpetual migrancy. Ironically enough, the rise of Basque nationalism on the Spanish side is part of globalization: only as nation-states fade into larger political formations such as the European Community, do new forms of regional or sub-state nationalisms such as the Basque emerge and expand around their territories.

Furthermore, this radical condition also sets her writing in motion; it defines and situates her writing. Borda writes first of all because she knows she is a mute and so she needs to speak up, to let the world know she is a mute. By the time Borda comes

into being as a writer she is already in a state of migrancy. In this case, loss predates locality, hence its melancholic nature. Chambers does not speak of this other local and immobile, yet radical, migrancy. However, works such as Borda's make us realize that this other melancholic migrancy is also a very clear condition of global culture. There is nothing archaic about Borda's condition. One could rewrite Chamber's paragraph by saying that:

Melancholic migrancy involves an immobility in which neither the points of departure nor those of arrival change in the face of globalization. However, as language, histories, and identities are constantly subject to mutation, resulting from the geopolitical reorganization of global culture, melancholic migrancy calls for an impossible dwelling: always in the same position, the promise of homecoming —completing the story, domesticating the detour given by global culture— is lost.

Exilic Bodies, Migrant Selves

If I emphasized above the many uses and meanings of the word "language," it is because Borda's radical migrancy is not confined to her geopolitical and linguistic situation in the Basque Country. Her migrancy also traverses her body —her gender and sexuality— and turns it into a mute body as well, a homeless body of melancholia. If her work is compared with most other Basque women writers, it is clear that Borda's literature has a very different position vis-à-vis motherhood and thus Basque nationalism. As I have argued elsewhere ("Del exilio materno"), Basque nationalism only allows women to occupy the position of the natural, domestic, phallic mother. Most women writers, such as Arantxa Urretabizkaia, Laura Mintegi, Arantxa Iturbe, and Mariasun Landa live in the South and, thus, Basque nationalism's gender and sexual articulations determine their work. As a result, they adopt an exilic way of writing vis-à-vis Basque nationalist culture. In other words, all these southern writers define their work by negating the nationalist demand of domestic motherhood, and exiling themselves outside the nationalist imaginary. The exilic path taken by each author is different, but all of them write from a consciously embraced exilic position vis-à-vis nationalism's hegemonic culture.

Unlike Borda's work, the literature of all these women is not migrant but exilic. Arantxa Urretabizkaia's female characters are either abandoned by their lovers (*Zergatik Panpox*, 1985; *Why Darling?*) or must themselves abandon their lovers (*Saturno*, 1987; *Saturn*). These characters' heterosexual desire forces them to adopt a motherly position towards their male counterparts. As a result they have to exile their desire from themselves in order to survive. They remain in the Basque Country but their desire goes into exile: it cannot return to the Basque Country if the characters are to survive without becoming "nationalist, heterosexual, phallic mothers." *Saturno's* female protagonist, Maite, has no choice but to literally say "no" to her childish and self-destructive lover in need of motherly care. She literally steps out the narrative never to appear again. She remains in the Basque Country but her desire is literally exiled from the narrative and thus from Basque culture.

Mariasun Landa's characters always linger around the limit of adolescence, fully aware that once adolescence is trespassed they must deal with gender and sexuality as proscribed by nationalism. Her characters, usually children, clearly expose the adult world of the Basque Country, more than their own, but they always do so from the safe and exilic space of childhood. Childhood is the space in which desire and identity are not permitted to appear, to fully develop, beyond the prescribed ties of kinship. Only one character in Landa's production manages to circumvent the problem of exile and finds both identity and desire in migrancy. However, this character is not human but animal. It is the happy flea Errusika, the protagonist of the story that bears her name. She knows her true vocation and so becomes a ballerina. Since Errusika only has a family, not a homeland, she takes advantage of her migrant nature to travel towards Russia. On her way, she finds a new home in a Russian circus, and makes of this other migrant space her true and only home. This is probably the only character in women's literature that manages to avoid nationalist exile by embracing migrancy instead. However, she is a flea, not a human being. We, the readers, the nationalist readers, are exiled from this migrant happiness we can only envision as literary.

In the case of Arantxa Iturbe, the elaborate rewriting of gothic alternatives to marriage (adultery, crime, murder, criminal deception) shows that her female characters' desire is also elsewhere, beyond marriage and heterosexuality, in another land that is illegal or becomes criminal. Finally, in the work of Laura Mintegi, characters live in nations that resemble the Basque Country but cannot be pinned down. They live in Basque exile. Only in her latest novel (*Nerea eta biok*, 1992; *Nerea and I*) does the protagonist live in the Basque Country. However she ends up living vicariously, through her imprisoned son, a desire for a political and national self that Basque nationalism does not allow her to have beyond the domestic space to which she is ultimately confined.

In the case of Borda the opposite phenomenon takes place: nationalism and its *socium* become the space to which she wants to return. She wants to come home, but she cannot. Borda is not in exile, because she has never been in a nationalist Basque Country in the first place. She simply dreams of "returning" to a nationalist Basque Country in which she will be at home. Consider the opening stanza of her poem collection *Bestaldean* (1991, *Across the Border*):

We want the motherland on the wings of the south wind
 Doubting, suffering, jolting, or
 Strolling in the patios of Fresnes
 Without managerial gerontocrats
 Buying the newspaper with the cigarettes
 Walking the kids to school
 In the mist that makes beautiful the walls (15, my translation)³

(3) Fresnes is a suburb of Paris and the site of a jail where some Basque prisoners are confined. The word for "motherland" in Basque is gender neutral. I chose the feminine form.

Contrary to her southern counterparts, she expresses a mournful melancholia, a migrant longing, for the subject position against which the rest of the heterosexual women rebel: the national mother. She is a migrant daughter looking for a Basque nationalist mother she never had. At the beginning of the poem cited above, gerontocrats and children are set against each other, as if their mutual exclusion would open up the space for a subject who is both in power and capable of reproduction: the national mother. Note also that all references are to public spaces rather than domestic ones. But at the same time, as the poem opens up a potential space for such a nationalist mother, this space remains absent. The mother's place is negatively marked as non-existent; she is not mentioned. Hence the melancholic tone of the poem. Borda is not in exile, because she has never been at home in the first place. She has never been "home at home." At the same time she states her desire for a national space occupied and regulated by the absent mother: "We want the motherland." In this way also she is mute: her longing for the national mother cannot be understood by the rest of her heterosexual female writing peers—or male readers.

It is not a coincidence that she is the only writer to compile an anthology of Basque women's writings as a way to start her own literary work.⁴ Before she started to write her own self, she needed to know that a literary Basque Country existed in which her female self could find a place. Thus it is not a coincidence that her anthology is of women writers. She longs for a national community in which other women will welcome her. However, and ironically enough, she is the only woman writer to express concerns about "women's writing." Once again she is outside a home that she longs for but that does not exist; it has never existed except as loss.

The same year she published her anthology of Basque women writers, 1984, she also put out an allegorical satire of the Basque Country, entitled *Basilika* (*Basilica*). In this novel she narrates, in a humorous and critical tone, the story of a new fake miracle that takes place in a small village of the French Basque Country and uses Lourdes as its model. The fake miracle is staged with the cooperation of all the local authorities (religious, political, and scientific) as a means to create some economic prosperity in the region. At the end, the expansive economic impact of the miracle affects the entire Basque Country and helps to promote Basque culture. Interestingly enough, this novel positions Borda outside the Basque Country, as the critical instance that envisions, from the outside, the Basque Country as a self-contained, nationalist enterprise. In the true carnivalesque spirit of works such as Swift's *A Modest Proposal*, Borda envisions a way to use the religious and conservative culture of the Basque Country as the basis for a progressive and enterprising nation. Unlike previous and later allegorical accounts of the Basque Country (Andu Lertxundi's *Ajea du Urturik*, 1973; *Urturi is Hangover*, and Bernardo Atxaga's *Obabakoak*, 1989), Borda's allegorical account is not imbued with nationalist ideology. Her novel makes clear that nationalism is always a capitalist, economic enterprise for the advancement of a region and a particular social class. However, this outsider, migrant position

(4) She was also responsible for organizing the first meeting of Basque women writers in 1998, which most attended. There was no follow up or publications resulting from the meeting. The continuation and results of the meeting remain open.

adopted by Borda has the effect of creating a wholesome and encompassing representation of the nationalist Basque Country in a way that no other writer has attempted. Thus, the most migrant and carnivalesque account also becomes a foundational and nationalist literary representation of the Basque Country. This is probably the first time in the history of Basque literature that the Basque Country has been imagined and represented as a single nationalist community encompassing the North and the South.

Interestingly enough, the choice of a “fake miracle” to recreate an allegorical image of a nationalist Basque Country is not coincidental. In the narrative, the fake vision of the virgin is performed by a perverse adolescent following the instructions of her male lover, the new nationalist leader and congressman representing the French Basque Country in Paris. In its carnivalesque and abject details, the fake vision of the virgin also becomes the key allegorical performance of the Basque Country. As a result, the vision of a nationalist, reactionary, and religious *mother* is enacted in an impossible attempt to recreate and represent an absent, good mother who would bring the author of *Basilika* home. The novel implies that a good, nationalist mother could only be represented by the traditional, catholic Virgin, but at the same time, the narrative undermines the possibility of realizing such a “mother.” Thus the good mother is absent. As the story unravels, the girl and her male lover decide to immortalize the miracle by also faking her death. They pretend to bury her so that she can be sanctified later on. Therefore the novel “kills” the adolescent-mother religious bond for the sake of advancing a nationalist Basque Country. However, this fake death also brings the end of the real adolescent and her place in the nation. She flees to the South, changes her image, and returns in order to spend the rest of her life with her lover. At that point, her heterosexual bond with the male leader also becomes her only tie to the Basque Country. At the end of the novel her lover dies in a car accident. Although the Basque Country is “saved” with the consent of the authorities and even the blessing of the Pope, the adolescent cries mournfully, once again radically migrant in the Basque Country. She is instrumental in constructing, embodying, and representing the Basque Country, but at the same time she no longer has a place in it. As a result of faking her death and breaking her female bond with the impossible good mother, she no longer can live in the Basque Country. When her male lover dies, any connection with the Basque Country also dies with him. At the end, she kills herself on top of the coffin of her lover and moves onto “permanent migrancy” while the narrator avoids this sight as if it were too close for her:

Elorri [the female protagonist] exhaled: she lay down on top of Jon Kapagorri's [dead lover] coffin, with her intestines hanging outside her body, steaming. This touching story ended this way, since I, just like the others, shut my eyes in that difficult moment... (101, my translation)

Her next novel, *Udaran Betaurreko Beltzekin* (1987, *In Summer with Dark Sunglasses*), further emphasizes the radical migrancy already present in *Basilika*. Although the protagonist and narrator of the novel is no longer outside the Basque Country, the new relocation inside does not alter her migrancy: she remains as distant

from home as before. Furthermore, home is closer and thus farther, and so is her melancholic migrancy. The protagonist, Elena, tells her adventures as she hops aimlessly from summer town-festivities to concerts and from bars to motels. Her stories revolve around alcohol, anonymous sex, and friends. However, as she wanders through this nationalist and festive landscape, very much in the fashion of a flaneur/flaneuse, she longs for an absent male lover. At the end, she meets the object of her longing, Karl. But as she lies down in bed by his side, the novel does not narrate a happy ending but rather the narrator's realization that her desire is elsewhere and cannot be found within heterosexual love. At that point the narrator commits suicide and once again "removes" herself from the Basque Country. Home has moved elsewhere. Although the author keeps a distance from the character through a subtle irony, one can see how Elena's desire moves from the body of her male lover to the Basque nation and language. The religious and conservative components of *Basilika* reappear and negatively intimate the impossible object of Elena's desire: a non-heterosexual, non-male, national body.

She emptied the entire bottle of pills in her mouth. With no fear or hesitation. To carry out her decision. The next day, Karl would find Elena's hardened corpse, remembering the beautiful story of Romeo and Juliet. Excellent end. My soul is singing hymns... the innocent angels of a new celebration... For I will be forever the good girl that I am now... the golden chalice in the priest's hands. She opened the bible, on the pages of the Ecclesiastics, to die with honor in a Basque fashion... Yes. In these miserable countries, only the oppressors died of a natural death. The others, we, covered with shame and impotence, suffered death every minute... Elena lost consciousness. Whispering the new slogan "euskara [Basque language], ours, yours..." (100-1, my translation)

Only in her later novels does this lonesome, wandering female character find the object of her desire: women. But her new lesbian (and sometimes bisexual) desire allows her to once again displace her longing for the mother elsewhere. Her longing does not find its object in the actual bodies of her female lovers but in the "absent, national body" of the Basque Country. In her next two novels, *Bakean utzi arte* (1994, *Till They Leave Us in Peace*) and *Amorezko pena baño* (1996, *Just Love Sick*), the personal loneliness of the female character takes a professional turn: the protagonist is a rural private detective. This professionalization of the lonely lesbian subject is both a literary and historical relocation. On the one hand, Borda has found a literary genre in which the longing lesbian self locates a tradition that, although male in its genealogy, can be easily reappropriated for her own uses. As Sally R. Munt claims:

Can the mythically misogynistic monological male hard-boiled detective be transformed by a lesbian-feminist reading? Two archetypal traits lend the potential. First, he is a crusader, traditionally representing and reasserting with moral certitude the *status quo*, a redemptive figure, single-handedly stemming the tide of chaos... Aspects of feminism too were characterized by these same tendencies of evangelist salvation ("I was an

unhappy heterosexual until I found Women'), tempered, in the late 1980s, with a re-emphasis on discovery of 'self' and subjectivity. (120)

Following several critics, and recalling Judith Butler's theorization on sexuality and performance, I would suggest that the lesbian private detective is not a break or deviance from the traditional male canon. Rather the opposite, the lesbian private eye makes retrospectively clear that the lonesome male detective, in all its shades of *noir*, was simply performing masculinity. The detective genre is about performing lonesome and melancholic masculinity. Whether men or women can perform this type of masculinity is a historical development contingent upon women's struggle for equality rather than their performative abilities. In this sense, Borda's characters become "the redemptive figures, single-handedly stemming the tide of *nationalist* chaos." On the other hand, as nationalism has finally taken an institutional and political shape at least in the Southern Basque Country, any subject that wants to wander throughout the nationalist landscape needs to take a specific public shape as well. In this respect too, Borda's lesbian detectives follow the other main tradition Munt points out as constitutive of the detective genre:

Second, the detective hero is an outlaw, and here the parallel with lesbianism is clear. He is alone, isolated, on the edge, an observer, not a participator. This motif of lesbian identity has been imposed and internalized ever since *The Well of Loneliness* (1928), occasionally transformed by an inversion which endows lesbians with a superior vantage point from which to analyze the vagaries of institutionalized heterosexuality. So, the detective hero exhibits a paradox: he is at once a representative of society and a critique of it. (120)

The profession of private eye gives Borda's characters a public and private identity that allows them to pursue their search for the nationalist mother —mother-land and mother-tongue— from the edge, without participating in national reality. In this search, the lesbian detective becomes both the nationalist crusader and the critic of nationalism. She is the denouncer of the motherly loss as well as its melancholic restorer.

From this double relocation within the nationalist Basque Country, Borda's two detective novels show the same structure of longing. The detective novels begin by presenting the new case assigned to the detective while also describing her longing for an absent female lover. At the end of the novel, once the case is solved, the absent lover comes back and gives closure not only to the detective's quest for truth —the assigned case— but also to her quest for identity and desire. Moreover, the order of events is not coincidental. The detective's longing for the absent lover can only be fulfilled once the assigned case is solved. In other words, the detective's desire can only be solved once truth is restored. As I will discuss later on, the assigned cases are not simply circumstantial problems concerning private clients. As the detective investigates, both cases gradually unravel a national dimension. They are threads of a larger national tapestry. The solution to both cases requires disentangling a national, political problem. In *Bakean utzi arte* (1994, *Till They Leave Us in Peace*), the case concerns the plans of an energy company to build a gas pipeline that will cross

the entire region of Soule and change its geographic and economic landscape. In *Amorezko pena baño* (1996, *Just Love Sick*), a simple case of a car accident and consequent amnesia reveals the plans of an American military base in Navarre to expand its field of action at the expense of the local population's safety. Thus, only when national truth is explained and solved can the detective's personal desire be fulfilled. Although the detective's desire is symbolically sanctioned by the return of a lesbian body (the lover) at the end of the novel, ultimately it is directed towards unraveling the truth of another body: the national body. Only when the detective's desire to grasp, unravel, and represent the truth of the national body is solved, can she proceed to accept a lesbian body as a sanction of her national desire.

In *Amorezko pena baño* (1996, *Just Love Sick*), as she returns from the region of Navarre in which the American military base is located (Bardeak/Las Bardenas), the detective closes her interior monologue by abandoning herself in the arms of her lover, Zelda:

The dry smell of the Bardeak hardened me; I was a hiker, without possessions, without a house; the verb was courageous within me and the word echoed the impossible confession of the mediocre poet... Since I was able to cure Uritz's amnesia [assigned case], I realized that it was time to cure my own. The sharp, intrepid finger pointed to the direction and the task ahead. I was ready to spend all my nights with the same lover.

Erribera [area of south Navarre] was in my heart, begging for light and reassurance. The desert that I located in my mind would save me now. Only the geographers paid by the oppressor states calculated the rationally measured distances. The heart and matter of closeness and intimacy lied in the distance.

I was in the arms of Zelda. (203-4, my translation).

In her evocation of migrancy ("without a house") she captures its nature: as she internalizes the national landscape ("Erribera in my heart / the desert in my mind") and its problems ("oppressor states"), closeness and intimacy ("the heart and matter of closeness and intimacy") are not located in her lover's body but in the landscape that remains far away ("lied in the distance"). In other words, as she is about to embrace her lover, intimacy and closeness move away onto the national body she cannot embrace. She can only internalize the nation as loss in her mind and then proceed to embrace it in the lesbian body that stands for it.

Interestingly enough, the detective's desire and quest for the national body are always encoded as feminine. Her arrival to a new town or village is always sanctioned by the encounter with another woman whom she seduces or befriends. Moreover, most of the resources and knowledge the detective has or acquires in order to solve the problem derive from literature and history as told by female voices of authority. In other words, the national body is geographically, historically, and epistemologically encoded as female. The nation itself becomes an extended female body that the detective desires but never obtains in its incommensurability. In *Amorezko pena baño* (1996, *Just Love Sick*), a queen from the old kingdom of Navarre

(recreated as a literary character by the Basque romantic writer Villoslada) makes a magic appearance at the site where the detective is working. The queen then produces a magic beverage so that the detective can drink it and travel back in time and eventually gain insight into the case she is working on:

I was staring at the lady:

—Who are you?

—Lie down in bed [in a medieval sounding Basque] —asked the lady tenderly, and I got up from the ground.

Instead of arms, I had black and white wings; I realized I had the head of a bird. I was flying across nights, across centuries....

I did not know how long lasted the moment I turned into a bat. Nevertheless, when I woke up, the lady was sitting down on my bed by my side, silently, like a mother next to the feverish child, with a sad and pained look. She cleared her throat by coffin twice. Although she was about to talk, I repeated my question:

—Who are you?

—I am Zuriñe. The forgotten queen of Navarre.

—Zuriñe? But I thought you were just the invention of a romantic writer from Biana, Villoslada!

— - I have become the queen without a land. I gave you a beverage to drink and you saw the past. Raise your head! ... Those words were ours. I came to you to uplift my sorrows

The cries and laughs of the children of Argia school [Basque speaking school] were on my mind.... the wars carried out by the kings of Navarre in the name of greatness, the oppression we suffer nowadays, our situation of little hope towards a peace in which we can live with dignity and justice, and the case of Uritz. I stared at the rosy sky, admiring the sublime flight of the morning stork. I grabbed Zuriñe's elbow:

—And poor Uritz's encounter on the road to Argedas [her case]?

—I have given you strength to solve the case —she whispered and disappeared from my side. (110-12, my translation)

Every woman, every female voice becomes the marker of the extended national body the detective is trying to grasp, comprehend, and solve. Thus her desire is directed towards the national body as the latter disseminates itself over and through every woman encountered by the detective: every new place, clue, and case brings another woman and vice versa. As the detective of *Amorezko pena baño* (1996, *Just Love Sick*) states, she lives “in a big zapping of relationships” that take her “from town to town” (131). Ultimately her “zapping” or disseminating desire is directed to the impossible national mother she desires but cannot have. Desire moves restlessly through the national body so that it finally is never home. An intense lyricism rather than suspense

characterizes these novels. That is why this endless desire towards a disseminating, national body only stops when each individual case is solved. At that point the female lover comes back. She stops the detective's endless desire for the national body and stands for it. She locates and contains this national desire in her own body.

In her last book of poems, *Orain* (1998, *Now*), Borda writes about the actual loss of her biological mother. As Aurelia Arkotxa summarizes in her preface: "With the death of her mother, the poet's journey takes a new step: the wound is immense but the death have to be left with the death, 'Dust to dust.' The poet following the path of the Native-American medicine man, finds her way to cure" (14, my translation). Thus, Borda continues to migrate, to join other mutes who populate the mournful, globalized world of migrant melancholia.

Thus it is important to note that this dynamic of desire for the national mother is inextricably connected to lesbian sexuality. If the detective is a migrant subject looking for the nationalist mother she never had, it is precisely because her lesbian self is not threatened by the prospect of becoming one, unlike her heterosexual counterparts from the South. Indeed precisely because the detective cannot become the reproductive, heterosexual nationalist mother articulated and enforced by Basque nationalism, she desires it. She becomes the migrant subject looking for a motherland and -tongue. As I will discuss later on, Borda's linguistic choices also respond to the same migrant desire for the absent mother, one that is both mother-land and -tongue. Each word, each sentence, each dialectal choice, becomes a way to disseminate desire and represent the lack of a mother-tongue.

Finally, it is paramount to emphasize that, as Borda endlessly writes a "lesbian desire for the mother," this desire cannot be reduced to a personal or individual dimension —more precisely, to the familial psychodrama prescribed by psychoanalysis. Perhaps retrospectively one can trace the individual aspects of Borda's desire to her particular family psychodrama. However, her actual desire, as written and represented in her novels, is inextricably national, political, and geographic. It is not simply the desire for the biological mother of childhood, as psychoanalysis would have it, but rather for a more radical mother: a political, linguistic, and geographic mother. In this respect, although lesbian critical readings of psychoanalysis such as the ones effected by Teresa de Lauretis are useful in order to explain the libidinal mechanisms of desire, at the same time, these readings end up being very reductive.⁵ They reduce desire to an apolitical and ahistorical family psychodrama that is only present in middle-class, bourgeois families. In this respect,

(5) Teresa De Lauretis offers a similar explanation of the motherly loss and lesbian desire via Freud: I am arguing that the disavowal of castration is a force that propels the drive away from the originally lost object (the mother) and towards the object/signs that both acknowledge and deny a second, more consequential, narcissistic loss (the subject's own libidinally lost body-image), thus keeping at bay the lack of being that threatens the ego. This "displacement of value" (SE 23: 277) or transfer of affect onto the fetish allows the subject to reinvest libidinally in the female body, in other women, through its fantasmatic or intrapsychic image, of which the fetish is a metonymic sign." (265)

the analysis of Borda's work and desire reaffirms some of the criticisms raised by Third-World feminists of first-world, middle-class feminism.

Geopolitics

Borda's characters are never threatened and confined by the domestic space traditionally assigned to motherhood by Basque nationalism. It is not a coincidence that her first novels take place in carnivalesque spaces —town festivities, a Lourdes-like town— or that her later novels move to spaces of crime. These are public spaces in which domesticity is marginal. Furthermore, the literary convention of the lonely private-eye character allows her protagonists to travel throughout the Basque Country and map it while remaining in a permanent state of migrancy.

The detective's permanent migrancy also allows the author to literarily "reproduce" the Basque Country. Unlike most Basque literature written on either side of the French-Spanish border, Borda's narratives always cross this border and move on both sides so that they create a single space, precisely the one that constitutes the geography of the nationalist Basque Country. This crossing is a permanent feature in all her novels. Furthermore, crossing also affects the innermost part of the detective's own self: her desire. Usually the lover who appears at both the beginning and end of the novel comes from the opposite side in which the case takes place. When the case happens in Navarre, the lover is from Soule and vice-versa. In other words, the case and the lover overlap geographically so that the relationship between knowledge and desire is articulated across both states in a nationalist fashion.⁶

When I referred to crossing as a way to create a single national space, I meant it in a radical sense, too. Usually southern literature has never integrated the North in its attempts to represent the Basque Country. In its imperialism, the South has reduced the Basque Country to its Spanish side. The act of relegating the North to the nationalist geopolitical unconscious is actively pursued by the South because in this way the North becomes the South's other. The South usually invokes the North as the past —a past marked by the language of love and epic. In other words, the North is reduced to a literary site: not its present literature and culture but its oral tradition of the past, which in the form of ballads tells epic and romance stories. By relegating the North to the status of Other, the South becomes the only present and actual site of Basque nationalism. Furthermore, Spanish areas in which Basque has receded over the last 100 years and thus no longer is spoken by a sizable portion of the population are also relegated to oblivion by southern nationalism.

Borda, very conscious of this double oblivion effected by southern nationalism, organizes an alternative space that runs across the North and the Spanish-speaking South so that the central territory of Basque nationalism is moved to the background. By establishing a connection between both relegated areas while actively crossing the

(6) Furthermore, more regional differences are recorded in order to create a permanent sense of crossing. When the detective travels to Soule to solve a case, she will come from another province and so the fact that she is not Souletin will be inscribed as a meaningful identity in her novel: she is a "manexa" (*Bakean utzi arte* 120).

state border that separates them, Borda creates a marginal space that is *constitutively* marginal to Basque nationalism. Yet, only a nationalist writer would think of connecting both marginal spaces. In this way she maps and represents a space that is constitutively *more nationalist* than the one traditionally represented by southern nationalism. One could argue that the nationalist space of southern literature is Basque but ultimately remains Spanish, whereas Borda's is neither French nor Spanish but both and so it only exists in the Basque nationalist imaginary.

Furthermore, by limiting the area of action of her novels to sites, institutions, discourses, and people who naturally speak Basque (ikastolas or Basque-speaking schools, literature, political activists, music etc.) she also redefines this nationalist space as inherently limited by Basque language. In other words, Basque is the cognitive and historical limit of this Basque nationalist space that she represents in its marginality. In the case of *Bakean utzi arte* (1994, *Till They Leave Us Alone*), the popular ballad "Goizean goizik" becomes a clue to the case (114). In the same novel she renders a Basque poem by Gabriel Aresti originally written in standard into Souletin (109). In other words, she is the first writer to fully imagine an allegory of the Basque Country and then map it in all its historical and linguistic contradictions through the literary convention of the private detective. As a result Borda is actively creating a Basque Country that has never previously existed as literary representation.

As a result of this attempt to "recreate" a nationalist, geographical body, Borda assembles realities that are otherwise separated by hegemonic Basque nationalism. So much so that she depicts the active encounter of geographic, cultural, and linguistic realities that southern nationalism keeps separate in order to legitimize its own centrality. In *Bakean utzi arte* (1994, *Till They Leave Us Alone*), for example, Borda has three characters from three marginal dialects speak to each other in a way that only nineteenth-century dialectal collections once did. As a result, the marginal dialects of both the South and the North address each other bypassing the central dialect (Gipuzkoan) of Basque nationalism. The encounter between these three dialects does not happen in hegemonic nationalist land and so the effect is not one of recentering Basque nationalism but rather of decentering its hegemony.

Several contemporary cultural theorists (García Canclini and Bhabha) have called this process of culturally reorganizing objects and texts deriving from different geopolitical realities "hybridation." In the case of Borda, this hybridation of spaces and dialects has a disseminative effect. The Basque Country is no longer anywhere: each place and dialect disseminates the appearance of the mother-land and -tongue. As the standardization and centralization of Basque language and culture in the South have pushed some cultural and dialectal traditions to the periphery, the latter have returned to their local traditions in order to claim their regional differences as a form of resistance to standardization and centralization. At the same time, as each peripheral tradition has attempted to unify its own local resources, this unification has also created a second wave of standardized forms. Yet, this second wave of peripheral standardization has also become subject to further local resistance and further peripheral standardization, in a potentially endless cycle of standardization and peripheral resistance. For example, nowadays there is a "standard" Biscayan

dialect, which just few years ago did not exist. At the same time, people who speak other Biscayan local varieties feel now discriminated by “standard” Biscayan —just the same way Biscayans originally did. Now, for example, the speakers of the Biscayan variety of the Deba valley feel discriminated by the standardization of Biscayan, which is based on the variety from Markina, etc. In other words, standardization has created a peripheral rebellion which no longer is standardized but can no longer “genuinely” become local either for resistance requires unification and thus ultimately standardization.

This process of dissemination and hybridation is innovatively captured in Borda’s work because ultimately hybridation implies disseminating desire for the mother-tongue: a home language that does exclude by law any speaker regardless of his or her dialect. Ultimately, hybridity creates permanent migrancy, linguistic and cultural.

Class and the Economy of Hybridation

Hybridation, as explained above, does not stop at the borders of Basque nationalism’s geography, culture, and language. Because Borda’s writing is not hegemonic but at the same time remains nationalist, the process of hybridation in her work starts within the borders of the Basque Country but expands outwards into global culture. Hers is probably one of the most inclusive bodies of literature as far as hybridation is concerned. Her novels include endless references to global culture, detective stories, road films, reggae, rock, etc. Also, archaic, rural, and camp forms of Basque culture are incorporated into her work in innovative ways. The almost obliged visit paid by the detective to the shepherds of the area in each novel is part of this hybridation of non-modern elements of Basque culture. Such moments pay tribute, a hybridated tribute, to the foundational narrative of the Basque novel: costume literature (*obiturazko literatura, costumbrismo*) and more specifically Txomin Agirre’s *Garoa* (*Fern*). Furthermore both Spanish and French are spoken in her work. In *Bakean utzi arte* (1994, *Till They Leave Us Alone*), one can read the following “Basquized” French and Spanish dialogues:

Dressed with the T-shirt of the rock group Negu gorriak:

—Ke no jode, ke no! [in Spanish in the original but transcribed with Basque ortography: “fuck no, no way!”]

—Te digo ke si. Ai ikastolas i gaueskolas aki. [in Spanish in the original but transcribed with Basque ortography: “I am telling you. There are Basque-speaking schools and night schools here!”]

—Es una pelmada en realidad. [in Spanish in the original “after all, a bummer”]

—Nothing happening here. It’s very underdeveloped... Me gusta Xiberoa pues. [in Spanish in the original but transcribed with Basque ortography: “I love Xiberoa, then.” The first sentence is in Biscayan Basque, not standard Basque] (92-3)

...

—Have you seen this man in his workplace these days?

—No ja le pa vü. Me ier kalkixox bizar le paze. [in French in the original but transcribed with Basque orthography: “No, I have not seen him. But yesterday something strange happened to him”]

—Kua? [in French in the original but transcribed with Basque orthography: “what?”] (96, my translation)

In other words, because Borda’s version of nationalism is not centered and hegemonic but migrant and marginal, it allows for the incorporation and hybridation of global culture in a way that official nationalist Basque culture does not. If Borda longs for an absent national mother, this melancholic migrancy generates a dissemination that opens up Basque culture to global culture. In this sense Borda’s work underscores the fact that the relationship between gender, sex, and nationalism is central to the understanding of Basque culture.⁷ As I discuss elsewhere, hegemonic Basque nationalism is centered on an absent masculinity that stands for the former’s non-sovereign but hegemonic position. Basque nationalist hegemony is masculine but absent in most cultural representations. This absent masculinity erases cultural difference through violence and relegitimizes itself as the only possible subject of Basque culture (“Uncanny Identity”). Daniel Calparsoro’s *Salto al vacío* (1995, *Jump in the Void*) is the newest and most paradigmatic filmic representation of this absent yet hegemonic, nationalist masculinity. Because Basque nationalism erases difference, it cannot tolerate hybridation. At this crossroad one can begin to understand the political importance of Borda’s work.

The fact that the publishing house Susa puts out Borda’s work can be understood as a result of the relationship between hegemonic nationalist culture and hybridation. Susa has published most of the Basque literary production that in one way or another subverts in carnivalesque ways official, nationalist, Basque culture. As Jackie Urla’s research proves, cultural hybridation and political contestation go hand by hand in the Basque Country. Interestingly enough, this hybrid, contestatory culture is the one most aware of globalization as well as most playful about the political and utopian potential of hybridation. However, in most cases hybridation is short-circuited in order to uphold nationalist masculinity, as in the example of Xabier Montoya’s work, especially his *Emakume biboteduna* (1992, *A Woman with a Mustache*).⁸ In the case of Borda, dissemination characterizes her entire work.

In this sense Borda’s work raises questions about the important relationship between nationalism and hybridation. Borda’s high levels of hybridation underscore the intolerance hegemonic nationalisms exhibit towards hybridity. In official, nationalist Basque culture borders—cultural, linguistic, and geographic—must be respected as clear demarcations that expunge ambiguity. Borda’s work instead helps us to understand that the presence of Spanish, French, and English (global) language

(7) Atxaga’s work for example is fragmentary not hybrid. It responds to the old tenets of modernism. He cannot tolerate hybridation although his younger production (*Etiopia*) did.

(8) Although most of his previous work was published with Susa this specific volume was published with the most mainstream press: Elkar. It was met with praise throughout the nationalist spectrum.

and culture is an important component of Basque nationalist culture. Their presence must be hybridated in celebratory ways, for their denial brings nationalism to cultural and political paranoia or suicide (in the form of conservative and policing purism). Borda's work emphasizes the necessity of accepting the migrant nature of any nationalist cultural enterprise in late capitalism. She stresses the fact that nowadays only those elements of Basque culture that can afford hybridation can reveal their global dimension; only the dissemination of Basque culture into Spanish, French, and English proves that indeed Basque culture is part of global culture, not the other way around. On the other hand, one can conclude that only the interests of a social class, which needs to keep hold of the nationalist hegemony in the Basque Country, require the denial of hybridation and the affirmation of purity. In this respect hybridation has the economic and political potential for reinventing Basque culture beyond hegemonic southern nationalism.

Finally, but most importantly, Borda's work reminds us that hybridation reveals the migrant nature of Basque culture. Once migrancy is accepted, Basque nationalism is decentered and no position can claim the "home position." Just as Borda is a French-Basque writer, southerners are clearly marked by their Spanish location: they are Spanish-Basques. As a result, other Basques living in the diaspora, most of them American-Basques, become just as central as anybody else to the new hybrid, migrant location of Basque culture. To refer to William Douglas's formulation of "hyphenated Basque identities," Borda's work and its hybridation reminds us that all Basques are hyphenated. There is no "non-hyphenated, original" Basque position. Any purist tendencies within Basque nationalism stress the hegemony of southern Basque nationalism. Southern Basque nationalism is in need of the mirroring, negative image of Spanish nationalism, and as a result tends to promote purism and non-hybridated identity forms (non-Spanish, purely Basque). No other form of Basque nationalism is caught in this problem. Although all Basques are marked by the longing for a Basque national body (linguistic, cultural, geographic, etc.) the hybridation of Basque culture and its global dissemination point to a different reality. All of us are hyphenated and so the non-hyphenated national body—motherland and mothertongue— does not exist but as desired body: the absent body of the mother.

However, and unlike most American versions of hybridation (García Canclini, Bhabha, and Anzaldúa), the one proposed by Borda is nationalist and so allows for a specific location: the Basque Country. In other words, Borda does not belatedly infiltrate some new form of global consumerism and commodification under the rubric of "migrancy" or "globalization." Her hybridation is clearly situated as both global *and* Basque.

Pleasure and Melancholia

I forgot to add that the vision of *The Mute* in Herzog's film made me melancholic, universally mournful, in a way that I only understood later when reading Freud's essay on mourning and melancholia. It is not a coincidence that a very similar and profound sense of melancholia pervades Borda's work. A lyrical and

vital contemplation of the Basque Country, always wrapped in melancholia, defines her work. Precisely this very same Basque Country that pushes her into migrancy makes her melancholic. It is a radical and political melancholia, an outmost migrancy, which only a mute can experience to its full extent. This melancholia is central to the understanding of Basque literature, for as Freud lucidly pointed out, melancholia hints at the loss of identity and desire. We feel melancholia because all the mutes share one language, the language of loss. But unlike Freud, Borda and all the "radical, migrant mutes" announce a different type of loss, a different type of melancholia: one that is productive of identity and desire. Borda proposes a different type of loss. The migrant who does not stand in a position of power cannot lose it. Thus in the case of migrancy, melancholia becomes a way to gain a position of power by simulating loss. Borda proposes a different model from Freud's: what if we first have to lose an object, pretend that we lost it, in order to desire and find it? What if loss precedes the lost object? What if loss is a way to find desire and identity? What if loss is a political strategy to gain power?

In the case of hegemonic, Basque nationalism, negating difference through violence is the main way to produce culture (from terrorism to cinema). As I elaborate elsewhere, this violent dynamic is generated by the mirroring effect that Spanish and (southern) Basque nationalisms have on each other. Only by negating itself can (southern) Basque nationalism become desirable to Spanish nationalism (Uribe's *Los días contados*, 1994; *Numbered Days*) and only by negating Spanish nationalism can (southern) Basque nationalism regain an identity (Atxaga's *Obabakoak*). In this respect, Borda is the voice, the reminder, of a lost Basque Country, the one negated by hegemonic Basque and Spanish nationalisms. Borda's work is a detective-like search for all the traces of Basque culture that hegemonic nationalism negates and relegates to the periphery through violence. In this sense, melancholia is always on the verge of utopia, and so Borda's work is also a "memory" of everything that the Basque Country might regain, recuperate, and, as a consequence, become. In this sense, The Mute is the most important person to listen to, and so is Borda herself.

It is clearly the case that southern hegemonic nationalism represents the second moment in history in which nationalism has been able to form a political and social Basque body (The Autonomous Basque Community of Spain). The first time was the short interval at the end of the second Spanish republic. Thus, and practically speaking, the democratic period following the death of the dictator Franco is the first time Basque nationalism has organized itself as a geopolitical reality. In order to consolidate this founding nationalist community for the first time in history, other areas of Basque culture have been pushed to the periphery. The confusion around the term "Basque Country" is a good example of this displacement. "Basque Country" refers to all regions in which Basque culture is present. But at the same time, "Basque Country" stands for its nationalist, political realization: the Autonomous Basque Community of the Spanish state. Thus while the "Basque Country" has come into existence for the first time, some of its regions have also been lost. Here I use the term "lost" because they have never participated in the political formation of the Basque Country but, at the same time, remain a part of

it. In this sense, loss precedes and makes possible gain. Certain parts of the Basque Country have never been politically incorporated into the (Spanish Autonomous) “Basque Country” and so have been lost before the “Basque Country” has been formed. For example, when southerners go to Soule to attend a cultural event such as a pastoral, they experience the pastoral as a lost Basque cultural object or event. However, this lost object has never belonged to the political Basque Country in the first place. In this sense, loss comes first and makes us melancholic. But melancholia can also become actively political and utopian in the sense that makes us want to create, expand, and produce a future and utopian Basque Country that will include all forms of loss. In this sense, loss becomes productive, provocative, mobilizing. Melancholia thus becomes a form of politics, and as I will discuss below, also a productive form of identity and desire.

At this point it is worth rereading Freud’s formulation of melancholia in order to fully understand its political potential for nationalist formations. Freud formulates melancholia by stating that the loss of a person or object of affection creates a libidinal loss. The libidinal feeling for this loss then is redirected inwards towards oneself and so becomes a loss within oneself, a loss of one’s own self (or ego). At the end, one’s own self becomes both the subject responsible for the loss as well as the lost object:

An object-choice, an attachment of the libido to a particular person, had at one time existed; then, owing to a real slight or disappointment coming from this loved person, the object-relationship was shattered. The result was not the one of a withdrawal of the libido from this object and a displacement of it on to a new one... The object-cathexis proved to have little power of resistance and was brought to an end. But the free libido was not displaced on to another object; it was withdrawn into the ego. There, however, it was not employed in any unspecified way, but served to establish an *identification* of the ego with the abandoned object. Thus the shadow of the object fell upon the ego, and the latter could henceforth be judged by a special agency, as though it were an object, the forsaken object. In this way an object-loss was transformed into an ego-loss and the conflict between the ego and the loved person into a cleavage between the critical activity of the ego and the ego as altered by identification. (248-49)

Afterwards, Freud explains the pleasure derived from loss as manifesting in a regression to a narcissistic phase, in which self-punishment becomes the main form of pleasure since the ego is both the subject responsible for the loss as well as the lost object: “The self-tormenting in melancholia, which is without doubt enjoyable, signifies... a satisfaction of trends of sadism and hate, which relate to an [lost] object, and which have been turned around upon the subject’s own self in the ways we have been discussing” (251). However, if the logic of loss I sketched above is incorporated to the Freudian analysis, one might begin to understand the intricate and productive logic of melancholia actualized by Borda’s texts. Her work proposes the following logic: What if I do not have a (national) ego or self, if I am migrant? What if I simulate loss in order to gain an ego or self? What if loss precedes the formation of

the self and its identity? Or more generally, what if I simulated a loss, I desired loss, in order to then acquire an identity? In other words, Borda's novels generate the loss of a mother who never existed in the first place in order to then create desire for this lost mother. The result is that Borda's novels create a desiring subject with a very specific identity.

Freud makes identity precede desire, but Borda reverses this order as a way to gain identity. What in Freud is an act of "self-tormenting" becomes in Borda's work a desire for identity, even the very formation of identity. Borda's logic then does not derive its pleasure from "sadism and hate" but rather the other way around, from a process of separation, differentiation, and production in which her national, lesbian self comes slowly to the fore. The process of desiring the loss of the national mother separates her from that loss while at the same time gives her an identity: her desiring, lesbian, national self. In this way, Borda's wandering through the national landscape and language becomes a strategy for finding and articulating her lesbian, national self. Each place and word become a signifier of the loss of the national mother and thus also a signifier of Borda's desiring, national, lesbian self.

At the same time, as I have discussed above, the serial process of dissemination (always another word, another place, another woman) does not end within the confines of national culture. Through hybridation, dissemination opens up Borda's self to global culture, thus making it a globally located, Basque, national, lesbian self. Borda's heterosexual, Basque counterparts define themselves by either negating global culture (hegemonic masculinity) or exiling themselves outside national culture (heterosexual women's writing). However dissemination is not endless in Borda's work. Her novels do not end with a universal melancholia that threatens to dissolve her national, lesbian self into global culture and capitalism. The female lover that returns at the end of her novels stops this dissemination, this universal melancholia. At the end of the novel, Borda's characters find a place in the Basque Country, a place in the world: the migrant but national space oscillating between the lover and the lost mother. This is the melancholic, migrant space Borda occupies.

I want to conclude by revisiting Herzog's film once again. The filmic narrative does not give us a chance to follow *The Mute*. He disappears in the middle of the film, never to come back. If for a moment we were to imagine his story, if he were to write down his story, he still would remain *The Mute*. But at the same time, he could write the story of a loss that every other Mute could understand, only if the right linguist were to decipher his language. In the same way, Borda's texts remain difficult; they might even require the help of a linguist or critic—perhaps even another mute such as myself. Even I am not sure I understand her language yet. But at the same time, mutes are telling one of the most universal stories of global culture. They, or we, speak the same language, the language of loss. In the case of Borda I hope that her silent language will find other mutes in the Basque Country. I hope she turns the Basque Country into a mute culture. For mute culture is politically, socially, and economically more utopian than contemporary hegemonic nationalist Basque culture. Or so I think, the other mute from the USA.

Works Cited

- Agirre, Txomin, *Garoa: irakurgaia*. Oñate: Arantzazuko Frantziskotar Argitaldaria, 1966.
- Anzaldúa, Gloria, *Borderlands: The New Mestiza = La frontera*. San Francisco: Aunt Lute Books, 1987.
- Atxaga, Bernardo, *Obabakoak: A Novel*. Trans. Margaret Jull Costa. New York: Pantheon Books, 1992.
- _____, *Etiopia*. Donostia: Erein, 1983.
- Bhabha, Homi, *The Location of Culture*. NY: Routledge, 1994.
- Borda, Itxaro, *Hogoigarren mendeko emakumeak idazle*. Donostia: Txertoa, 1984.
- _____, *Basilika*. Donostia: Susa, 1984.
- _____, *Udaran Betaurreko Beltzekin*. Donostia: Txertoa, 1987.
- _____, *Bestaldean*. Donostia: Susa, 1991.
- _____, *Bakean utzi arte*. Lasarte-Oria: Susa, 1994.
- _____, *Amorezko pena baño*. Zarautz: Susa, 1996.
- _____, *Just Love*. Baiona: Maiatz, 1988.
- _____, *Kokodril bat daukat bihotzaren orde*. S.I. Susa, 1985.
- Butler, Judith, *Female Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge, 1992.
- Calparsoro, Daniel, *Salto al vacío*. Madrid: Canal+ España et al. 1995.
- Chambers, Iain, *Migrancy, Culture, Identity*. New York: Routledge, 1994.
- De Lauretis, Teresa, *The Practice of Love: Lesbian Sexuality and Perverse Desire*. Bloomington: Indiana University Press, 1994.
- Douglass, William, "Creating the New Basque Diaspora." *Basque Politics And Nationalism on the Eve of the Millenium*. William Douglas, et al. Eds. Reno: Nevada University Press, 1999. 208-28.
- Freud, Sigmund, "Mourning and Melancholia." *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Ed. James Strachey. London: The Hogarth Press, 1953-74. XIV. 243-258.
- Gabilondo, Joseba, "Del exilio materno a la utopía personal: Política cultural en la narrativa vasca de mujeres." *Ínsula* 623 (1998): 32-36.
- _____, "Uncanny Identities: Gaze, Desire, and Violence in Postnational Basque Cinema." *Constructing Identity in Twentieth Century Spain: Theoretical Debates and Cultural Practices*. Ed. Jo Labanyi. Oxford: Oxford University Press (forthcoming).
- García Canclini, Néstor, *Hybrid Cultures: Strategies for Entering and Leaving Modernity*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1995.
- Herzog, Werner, *Where the Green Ants Dream*. Los Angeles, Calif.: Cinematheque Collection: Media Home Entertainment, 1985.
- Kristeva, Julia, *Strangers to Ourselves*. Trans. Léon Roudiez. New York: Columbia University Press, 1991.
- Landa, Mariasun, *The Dancing Flea*. Trans. Linda White. Reno: University of Nevada Press, 1996.
- Lertxundi, Andu, *Ajea du Urturik*. Bilbo: Ediciones Mensajero, 1982.
- Mintegi, Laura, *Nerea eta biok*. Bilbo: Txalaparta, 1995.
- Montoya, Xabier, *Emakume biboteduna*. Donostia: Susa, 1992.
- Munt, Sally, *Murder by the Book?: Feminism and the Crime Novel*. London, NY: Routledge, 1994.
- Swift, Jonathan, *A Modest Proposal*. New York, Grossman Publishers, 1969.
- Uribe, Imanol, *Los días contados*. Madrid: Aiete Films & Ariana Films, 1994.
- Urla, Jackie, "'We are all Malcolm X!' Negu Gorriak, Hip Hop and the Basque Political Imaginary." *Global Noise: Rap and Hip Hop Outside the USA*. Ed. Tony Mitchell. (forthcoming).
- Urretabizkaia, Arantxa, *Zergatik Panpox?* Donostia: Erein, 1985.
- _____, *Saturno*. Donostia: Erein, 1987.

Jatabeko Intonazioaz

(On the intonation of Jatabe)

Gaminde, Iñaki

Univ. del País Vasco

E.U. de Magisterio

Dpto. Didáctica de la Lengua y la Literatura

Ramón y Cajal, 72

48014 Bilbao

Lan honetan Jatabeko euskararen intonazio eredu nagusien deskripzioa egiten dugu. Lanaren hasieran Jatabeko azentuaren ezaugarriak, gogotan erabili ahal izateko, irudikatu egiten dira eta azterketarako beren-beregi prestatutako esaldi deklaratuaren corpusaren azterketa fonologikoa egiten dugu. Azterketa horretan sintagma bakunak, sintagma konplexuak eta berba markatutako sintagmek osatutako esaldiak bereiz aztertzen dira. Azterketa fonologikoaren ostean tonuen azterketa fonetikoa egiten da. Azkenik, bailez galderak, N/Z galderak eta gainerako molde batzuk aztertzen dira.

Giltz-Hitzak: Fonologia. Intonazioa. Dialektologia.

En el presente trabajo procedemos a la descripción de los principales modelos de enunciación del euskara de Jatabe. Al comienzo del trabajo se representan las características del acento de Jatabe, para mejor tenerlos en mente, y procedemos al análisis fonológico de un corpus de oraciones declarativas preparadas expresamente para su análisis. Principalmente se realiza el análisis de oraciones compuestas por sintagmas simples, sintagmas complejos y sintagmas de palabras marcadas. Tras el análisis fonológico se realiza el análisis fonético de los tonos. Finalmente, se analizan preguntas del tipo sí/no, quién/qué y otras.

Palabras Clave: Fonología. Entonación. Dialectología.

Dans ce travail, nous procédons à la description des principaux modèles d'énoncés de l'euskara de Jatabe. Les caractéristiques de l'accent de Jatabe sont présentées au début du travail pour mieux s'en souvenir, et nous faisons une analyse phonologique d'un corpus de propositions déclaratives préparées spécialement pour leur analyse. On fait principalement l'analyse de propositions composées par des syntagmes simples, des syntagmes complexes et des syntagmes de mots marqués. Après l'analyse phonologique vient l'analyse phonétique des tons. Finalement, on analyse des questions du type oui/non, qu'il/quoi et autres.

Mots Clés: Phonologie. Intonation. Dialectologie.

0. Sarrera

Lan honetan Jataben jasotako esaldi korpus baten oinarrituta, barietate honetako intonazioaren deskripzio txiki bat egin gura dugu. Jatabe Bizkaiko iparraldeko doinu azentudun barietateen eremuaren barruan kokatuta dago; zehazkiago Getxo-Gernika barietatearen barruan. Barietate honetako gainerako herrietako azentu sistemetan legez, azentu eredua ondoko ezaugarrien arabera deskriba daiteke:

- a. Bereizketa lexikoa: Morfemak (erroak eta atzizkiak) [+am] edo [-am] izan daitezke, [+am] atzizkiek azentua aurreko silaban ezartzen dutelarik.
- b. Hitzak [+am] morfema bat baino gehiago badauzka, lehendabizikoak erabakitzen du azaleko azentuaren kokagunea. Hitzean eratorpen atzizki bortitz bat badago, atzizki honek oinarri osoaren azentuera erabakitzen du.
- c. [+am] morfemarik ez badago, talde prosodikoaren azken silabak jasotzen du azentua

Intonazio eredua aztertzeke azentuaren aurreko ezaugarriak kontutan hartuko ditugu gure beharrea zehar. Gure helburua azterketa fonologikoarekin batera, tonu desberdinen azterketa fonetikoa aurkeztea ere izan da.

Lanaren lehen atalean ematen ditugun datuak jasotzeko eta aztertzeke erabili dugun metodologia azalduko da. Bigarren atalean esaldi deklaratzailen datuak aurkeztuko ditugu eta euren azterketa fonologikoa egingo dugu. Hirugarren atalean kurben konfigurazioak osatzeko erabili ditugun datuetan oinarrituta, tonuen azterketa fonetikoa egingo dugu. Laugarren atalean galderazko esaldiak ikertuko dira. Azkenik, bosgarren atalean ondorio orokor batzuk labur-bilduko ditugu.

1. Metodologia

Lan honetan aurkezten ditugun datuak jaso ahal izateko Jatabeko informatzaile bat erabili dugu;¹ informatzaileak alde aurretik idatzita zeuden esaldi batzuk, beraren barietatearen arabera ahalik eta naturalen, irakurri eta esan egin behar izan zituen. Grabazioak Minidisk sistema digitalaren bidez egin ziren. Jasotako materialak digitalizatu ostean AHOT deritzon programaren bidez neurtu ziren.

Zenbait kasutan datu errealak erabili beharrea, batez ere erkaketak egin ahal izateko, datu normalizatuak erabiliko ditugu. Normalizazioa egiteko Gamindek (2000) Eibarrerako egineko moldeari jarraitu diogu.

2. Esaldi deklaratzailak

Esaldi deklaratzailen datuak aurkezteko kontuan hartuko dugun lehen aldagaia esaldian berba markaturik egotea edo ez izango da; bestalde, bereiz aurkeztuko ditu-

(1) Gure informatzailea 31 urteko Maribi Egia izan da, bihoazkio gure eskerrik beroenak.

gu sintagma bakunez eta sintagma konplexuz osatukoak. Aldagai bi hauen arabera, dauzkagun datuekin ondoko hiru multzo nagusi egin ditzakegu:

- (a) Sintagma bakunez osatuko berba markatubako esaldiak
- (b) Sintagma konplexuz osatuko berba markatubako esaldiak
- (c) Berba markatudun esaldiak

2.1. Sintagma bakunez osatuko berba markatubako esaldiak

Sintagma bakunez osatuko berba markatubako esaldien datuak aurkezteko adiztaren egongunea, sintagma kopurua eta sintagmen silaba kopuruak hartuko ditugu kontuan. Baldintza bi horien arabera ondoko aukerak dauzkagu:

Aditza amaieran:

Silaba biko sintagma bat eta aditza (s2a)

Hiru silabako sintagma bat eta aditza (s3a)

Silaba biko sintagma bi eta aditza (ss2a)

Hiru silabako sintagma bi eta aditza (ss3a)

Aditza erdian:

Silaba biko sintagma bi eta aditza (s2as2)

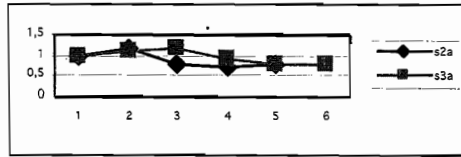
Hiru silabako sintagma bi eta aditza (s3as3)

2.1.1. Aditza amaieran

s2a	1	2	3	4	5
amak saldu dau	217	258	165	160	160
onek saldu dau	215	250	179	160	155
ure saldu dau	223	253	165	163	163
lurre saldu dau	228	245	163	157	165
amak saldu dau	225	285	179	176	176
onek saldu dau	231	266	187	176	179
ure saldu dau	239	266	185	176	176
lurre saldu dau	225	255	190	176	179
batez-bestekoa	225	260	177	168	169
norm.	1	1,2	0,8	0,7	0,8

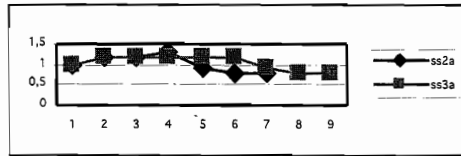
s3a	1	2	3	4	5	6
gixonak saldu dau	220	260	263	190	173	176
lagunek saldu dau	215	258	269	195	171	176
sagarra saldu dau	209	236	258	204	174	174
bedarra saldu dau	215	234	250	185	171	171
lagune sartu da	206	222	230	176	168	163
lagunek saldu dau	212	245	264	176	171	168
sagarra saldu dau	201	225	247	179	160	160
bedarra saldu dau	209	231	258	171	160	165
batez-bestekoa	211	239	255	185	169	169
norm.	1	1,1	1,2	0,9	0,8	0,8

Egitura mota bien kurben konfigurazioak erkatuta ondoko grafikan ikus daitezke:

ss2a	1	2	3	4	5	6	7
amak ure saldu dau	212	255	258	275	185	165	168
onek ure saldu dau	212	253	246	258	176	165	168
onek lurre saldu dau	212	242	239	266	182	168	176
amak lurre saldu dau	209	245	264	272	190	176	179
batez-bestekoa	211	249	252	268	183	169	173
norm.	1	1,2	1,2	1,3	0,9	0,8	0,8

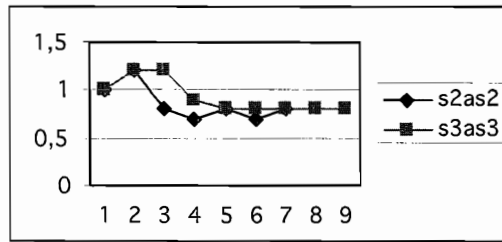
ss3a	1	2	3	4	5	6	7	8	9
gixonak sagarra saldu dau	217	245	245	245	258	261	190	165	163
lagunek bedarra saldu dau	206	239	245	245	242	245	180	165	168
gixonak bedarra saldu dau	215	255	261	253	255	261	190	160	168
batez-bestekoa	213	246	250	248	252	256	187	163	166
norm.	1	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	0,9	0,8	0,8

2.1.2. Aditza erdian

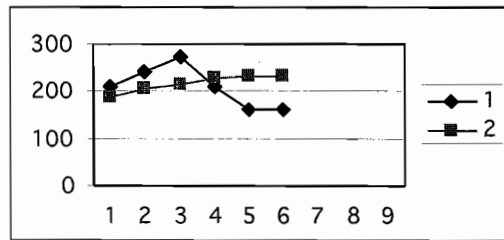
s2as2	1	2	3	4	5	6	7
amak saldu dau ure	250	285	204	179	179	179	185
onek saldu dau ure	246	277	204	179	182	176	176
onek saldu dau lurre	236	277	190	174	185	179	182
amak saldu dau lurre	220	261	185	176	179	176	185
batez-bestekoa	238	275	196	177	181	178	182
norm.	1	1,2	0,8	0,7	0,8	0,7	0,8

s3as3	1	2	3	4	5	6	7	8	9
gixonak saldu dau sagarra	234	266	272	190	171	165	182	182	176
lagunek saldu dau bedarra	215	261	272	185	174	176	176	176	176
lagunek saldu dau sagarra	209	245	272	204	179	179	179	179	173
gixonak saldu dau bedarra	206	239	250	185	174	171	174	176	171
batez-bestekoa	216	253	267	191	175	173	178	178	174
norm.	1	1,2	1,2	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8

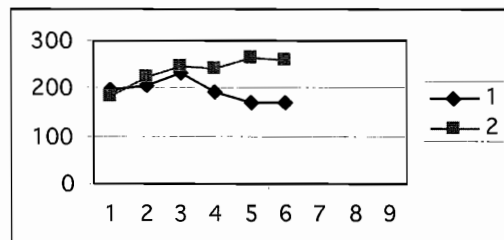

Aurreko esaldi deklarazaien kurbetan ikusi dugun moduan, esaldia zati bitan banatuta agertzen zaigu; lehen zatia hasieratik galdegaigunera artekoa dugu, bigarrena berriz, aditzetik amaierara artekoa. Esaldiaren gailurra lehen zatian kokatzen da, galdegaigunean dagoen sintagmaren silaba azentudunean hain zuzen ere. Fokalizatuko sintagma aditz aurrekoa izaten da gehienetan, hala ere zenbaitetan aditza bera izan daiteke; horrelakoetan esaldiak osagai bakarra dauka. Ondoko taula eta irudietan fokalizazio desberdinen adibide bi ikus daitezke:²

	1	2	3	4	5	6
bedarrâ saldu dau (1)	212	242	272	209	160	163
bedarra saldu dâu (2)	187	204	217	228	234	234

	1	2	3	4	5	6
alabê sartu da (1)	195	206	234	193	168	168
alabe sartu dâ (2)	182	223	245	242	264	261

Berba azentubakoez osaturiko esaldietan, hots azentu lexikorik ez dagoenean, kurbari dagokion konfigurazioaren azalpenerako tonuen eskema orokorra honako hau

(2) ^ ikurraren bidez fokalizatuko elementua adierazi gura dugu.

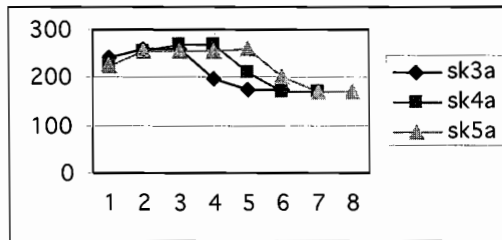
dugu (beste barietate batzuetarako proposatuko bera da Gaminde 1999a, Elordieta eta lag. 1999, Hualde 1999, Hualde eta lag. 2000):

%LH- H*L

2.2. Sintagma konplexuz osatuko berba markatubako esaldiak

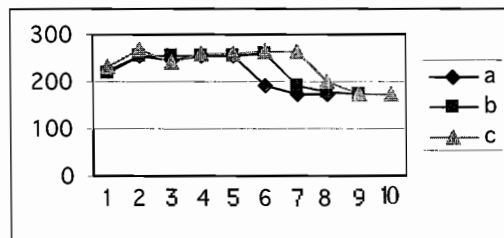
Sintagma konplexuz osatutako berba markatubako esaldien datuak aurkezteko aditzaren egongunea ez eze, sintagmen kopurua eta euron silaba kopuru osoa ere kontuan hartuko ditugu. Aukeratu ditugun izenak silaba bat eta bikoak izan dira eta adjektiboak, berriz, mugatzailearekin batera silaba bikoak eta hirukoak. Esaldiak sintagma bakarra daukanean, sintagma hori hiru, lau eta bost silabakoa izan daiteke (sk3, sk4 eta sk5):

	1	2	3	4	5	6	7	8
sk3a	242	258	261	198	174	176		
sk4a	223	255	269	269	212	171	168	
sk5a	223	253	255	255	261	203	171	171

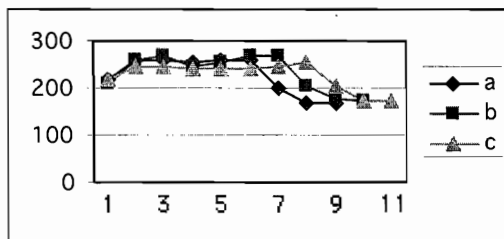

Grafikan ikusten den moduan, H*L tonua sintagma osoaren azken silabagaz batzen da. Esaldian sintagma bi egonez gero, aztertu ditugun aukerak, sintagma bakun (s) eta konplexuen (sk) silaba kopuruen arabera, honako hauek izan dira:

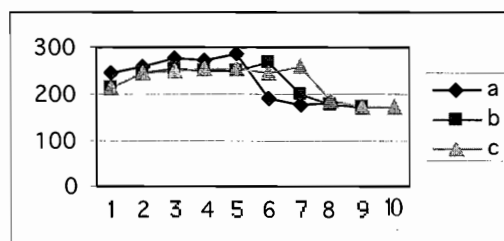
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
onek lur ona saldu dau (a)	223	253	247	253	253	190	174	171		
onek sagar ona saldu dau (b)	220	255	253	253	255	261	193	179	171	
onek sagar gogorra saldu dau (c)	234	266	239	261	258	264	264	201	174	174

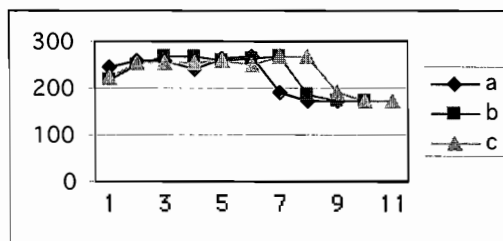
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
gixonak lur ona saldu dau (a)	220	258	261	253	261	261	198	168	168		
gixonak sagar ona saldu dau (b)	209	261	266	245	255	266	269	204	176	174	
sagar gogorra saldu dau (c)	217	247	247	242	242	239	247	253	206	174	174

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
lur ona onek saldu dau (a)	245	261	277	275	285	193	179	182		
sagar ona onek saldu dau (b)	215	247	253	250	250	269	198	176	174	
sagar gogorra onek saldu dau (c)	215	245	250	255	253	247	261	185	174	174

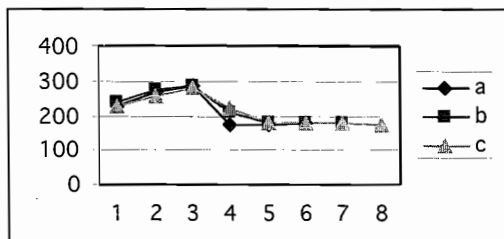
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
lur ona gixonak saldu dau (a)	245	261	261	242	264	269	193	174	171		
sagar ona gixonak saldu dau (b)	217	250	266	266	258	264	266	187	174	174	
sagar gogorra gixonak saldu dau (c)	225	255	255	255	260	250	266	266	190	171	171

Ikusi ditugun kasu guztietan, sintagmak konplexuak izan arren, galdegaigunean dagoen sintagmaren silaba azentudunean azentu-tonuduna txertatzen da sintagma bakunen kasuetan legez

Aditza esaldiaren lehen egongunean egonda honako adibideak jaso ditugu:

	1	2	3	4	5	6	7	8
saldu dau lur ona (a)	225	266	285	176	174	179		
saldu dau sagar ona (b)	239	277	288	209	182	182	182	
saldu dau sagar gogorra (c)	225	258	280	220	179	179	179	176

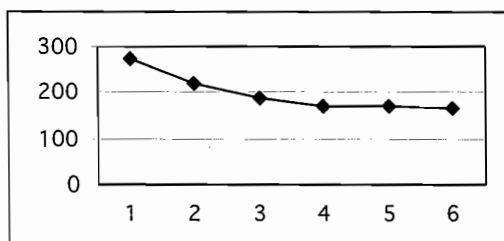

Aditza bera esaldiaren lehen sintagman agertzen denean, azentu-tonudunak berdin txertatzen dira.

3.3. Berba markatudun esaldiak

Berba edo sintagma azentudunen bat egonez gero, H*L tonua azkena ez den beste edozein silabatan txertatzen da, hots, azentu lexikala dagoen silaban; adibidez:

	1	2	3	4	5	6
légusu sartu da	266	215	187	174	185	174
légusuk saldu dau	275	220	185	168	157	160
Batez-bestekoa	271	218	186	171	171	167

Gainerako datuak aurkezteko aditzaren egongunea hartuko dugu kontuan. Aztertu ditugun aurkerak honako hauek dira:

Aditza amaieran:

Azentubakoa + silaba biko azentuduna + aditza (ssm2a)

Azentubakoa + hiru silabako azentuduna + aditza (ssm3a)

Hiru silabako azentuduna + silaba biko azentuduna + aditza (sm3sm2a)

Hiru silabako azentuduna + hiru silabako azentuduna + aditza (sm3sm3a)

Aditza erdian:

Silaba biko azentuduna + aditza + hiru silabako azentubakoa (sm2as3)

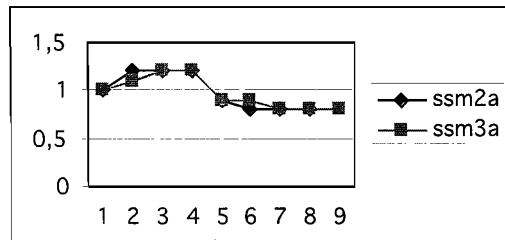
Hiru silabako azentuduna + aditza + hiru silabako azentubakoa (sm3as3)

Silaba biko azentuduna + aditza + hiru silabako azentuduna (sm2asm3)

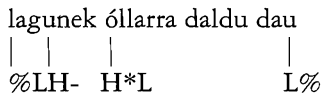
Hiru silabako azentuduna + aditza + hiru silabako azentuduna (sm3asm3)

3.3.1. Aditza amaieran

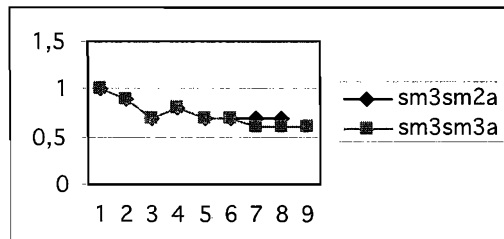
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
ssm2a	1	1,2	1,2	1,2	0,9	0,8	0,8	0,8	
ssm3a	1	1,1	1,2	1,2	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8

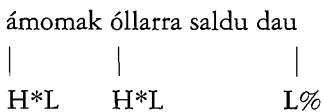
Ikusten den moduan, H*L azentu tunuduna silaba azentudunean txertatzen da; aurreko sintagma azentubakoa denean honako hau dugu:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
sm3sm2a	1	0,9	0,7	0,81	0,7	0,7	0,7	0,7	
sm3sm3a	1	0,9	0,7	0,81	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6

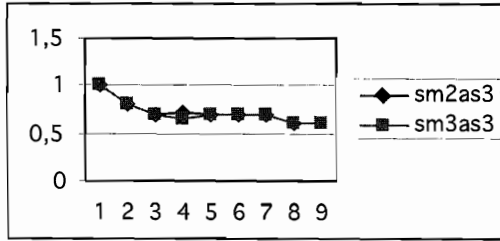

Sintagma azentudun biak aditzaren aurrean agertzen direnean, mailakatzearen ondorioz osagai bi agertzen zaizkigu:

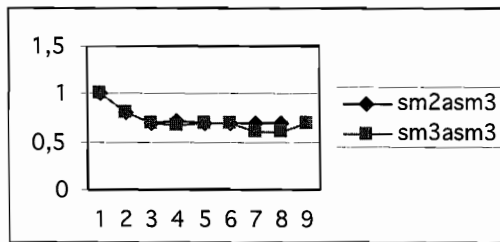

3.3.2. Aditza erdian

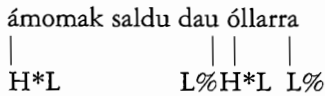
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
sm2as3	1	0,8	0,7	0,72	0,7	0,7	0,7	0,6	
sm3as3	1	0,8	0,7	0,66	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
sm2asm3		1	0,8	0,7	0,72	0,7	0,7	0,7	0,7
sm3asm3		1	0,8	0,7	0,67	0,7	0,7	0,6	0,6

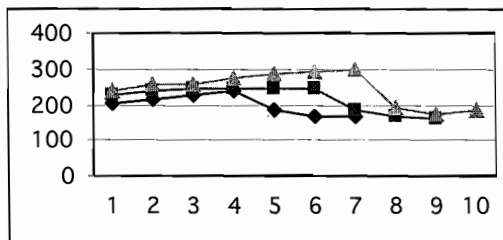

Sintagma azentudun bat aditzaren ostean agertzen denean, tonuak ondoko era honetara banatzen dira:

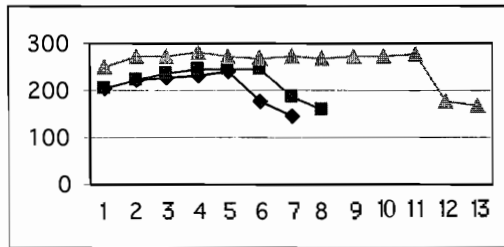

Labur-bilduz sintagma azentudunik ez dagoenean, H*L tonua aditz aurreko (fokoaren arabera) sintagmaren azken silaban txertatzen da; ondoko adibideetan luzera desberdinetako sintagmak ikus daitezke:

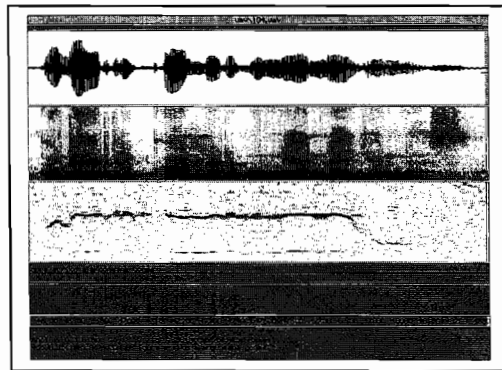
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
laguneri saldu tzet	201	217	225	239	187	165	165			
gure laguneri saldu tzet	228	236	245	247	245	245	187	168	163	
gure lagunenari saldu tzet	239	255	258	277	288	291	299	190	176	187

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
laguneana yonas	204	225	228	231	239	176	146						
alarguneana yonas	206	223	236	245	245	247	186	160					
gure erriko alarguneana yonas	250	275	275	280	272	266	272	269	275	275	277	179	168

Aipatu ditugun ezaugarri guztiak ondoko kurban argi agertzen zaizkigu:

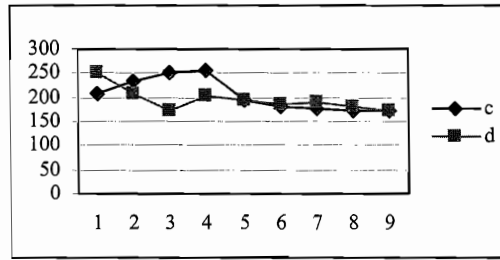
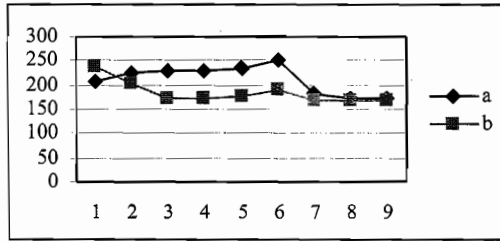

gure erriko alarguneana yonas

Bestalde azentu lexikal batek tonuen mailakatzea eragiten du eta azentu lexikal bakoitzeko osagai bat sortzen da; aukera guztien arabera ondoko konbinazioak dauz-
kagu:

- azentubakoa + azentubakoa (a)
- azentuduna + azentubakoa (b)
- azentubakoa + azentuduna (c)
- azentuduna + azentuduna (d)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
lagunen alabe sartu da	206	223	228	228	236	253	182	171	174
légusun alabe sartu da	239	204	171	171	176	190	168	168	168
lagunen líbiru saldu dau	209	236	250	258	193	179	176	171	171
légusun líbiru saldu dau	253	209	174	204	195	187	190	182	174

Hualde eta lagunen (2000) beharren egineko azterketarik jarraikirik, ondoko azterketa proposa dezakegu

lagunen alabe sartu da
 | | | | |
 %LH- H*L L%

légusun alabe sartu da
 | | | | |
 H*L %LH-H*L L%

lagunen líbiru saldu dau
 | | | | |
 %LH- H*L L%

légusun líbiru saldu dau
 | | | | |
 H*L H*L L%

3. Tonuen azterketa fonetiko

Azterketa fonologikoa egiteko erabili ditugun tonuen azterketa fonetiko egin dugu esaldian sintagma batetik bestera dagoen aldea aztertu ahal izateko. Gorago esan dugun moduan, azentubako esaldietan era bitako konfigurazioak daude; bata hasieratik aditzera eta, bestea, aditzetik amaierara artekoa. Tonu altuak eta baxuak altuagoak edo baxuagoak izango dira esaldiaren lehen edo bigarren egongunean badaude; hori dela eta tonuen emaitzak agertzen diren silabaren arabera emango ditugu. Aztertuko ditugun tonuak %L, H-, H*L eta L% izango dira.

Esaldiaren barruan berba azentudunik ez dagoenean; %L tonua H*Lren aurrean edo H-ren aurrean ager daiteke; H*Lren aurrean agertzen denean hainbat altuago da osterantzean baino:

	H*L	H-
%L	230 hz	212 hz

H- tonua egongune bitan ager dakiguke; H*L tonuaren aurrean edo hedatuko beste H baten aurrean; desberdintasunak oso txikiak dira:

	H*L	H
H-	244	248

H*L egongune batzuetan agertzen denez gero, azentudun ez azentudunen arabera egingo dugu lehen banaketa. Ez-azentudunen tonuak egongune bitan batu ditugu; hasierako sintagman aditz aurrean (a) eta aditz aurreko sintagman berau bigarrena izanik (b):

	(a)	(b)
H	262	263
L	185	185

Azentudunen kasuan beste aukera batzuk agertzen dira; haiseran aditz aurrean (a); aditz aurrean sintagma ez azentudun baten ostean (b); hasieran sintagma azentudun baten aurrean (c); aditz aurrean sintagma azentudun baten ostean (d) eta aditz ostean (e)

	(a)	(b)	(c)	(d)	(e)
H	271	255	272	221	189
L	224	194	238	191	172

Tauletan agertzen diren desberdintasun handiak egonguneak eta aurreko sintagmaren azentu lexikoak eragindako mailakatzeak sortukoak dira.

Sintagma konplexudun esaldietan sintagma bien arteko tonuen loturan bigarren sintagmaren lehen silabakoa baxuagoa izaten da lehen sintagmaren azken silabakoa baino; desberdintasuna 9,5 hertzekoa da. Badirudi, hala ere, desberdintasun hau ez dela adierazgarria, izan ere, %L eta H- eta H*L azentu tonudunen arteko desberdintasunen aldean, hau da desberdintasun adierazgarrien aldean, oso txikia da; hona hemen desberdintasun horien batez bestekoak:

HHen artekoa	%LH-en artekoa	H*Len artekoa
9,5 hz	31 hz	70 hz

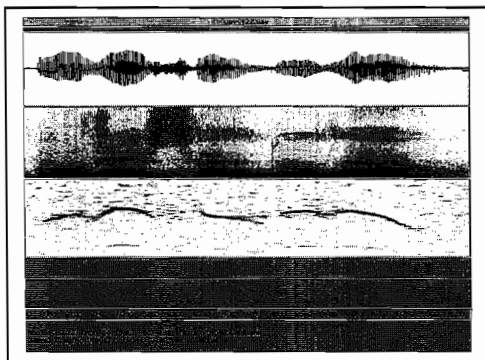
4. Galderazko esaldiak

Jatabeko galderen gaineko azterketa egin ahal izateko jaso ditugun esaldiak hiru multzo nagusitan banatu ditugu; bai/ez galderak, N/Z galderak eta gainerakoak.

4.1. Bai/ez galderak

Atal honetan azentubako sintagmek osatuko esaldiak aztertuko ditugu. Ondoko irudian ikusten den moduan, esaldiaren azken silaban oinarritzko maiztasunaren gora-

behera handia dagoenez, silaba horretan neurketa puntu bi hartu behar izan ditugu, horrexegatik taulen azken zutabe bien zenbakiak azken silabari dagozkio.

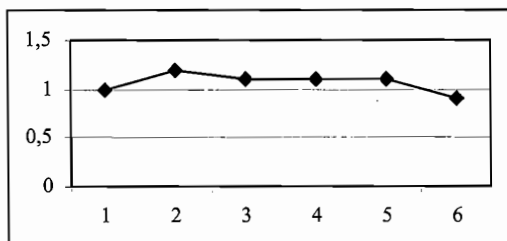

ure saldu dau?

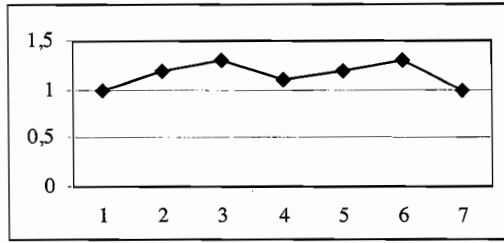
Datuen aurkezpenerako aditzaren egongunea eta sintagma kopurua hartuko ditugu kontuan.

4.1.1 Aditza amaieran

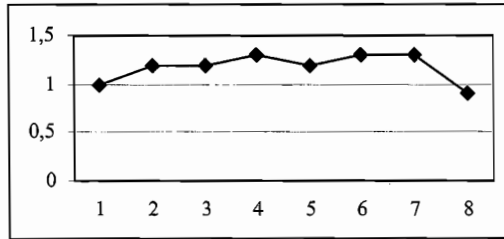
	1	2	3	4	5	6
amak saldu dau?	223	285	255	280	276	239
onek saldu dau?	223	291	250	269	269	204
ure saldu dau?	258	285	253	275	277	217
lurre saldu dau?	242	283	247	266	266	212
Batez-bestekoa	237	286	251	273	272	218
norm	1	1,2	1,1	1,1	1,1	0,9

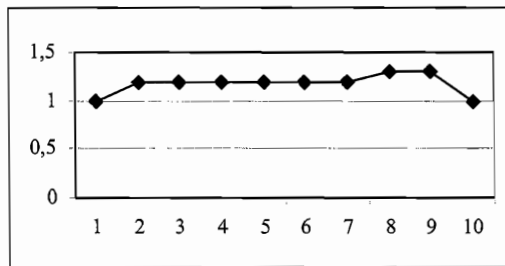
	1	2	3	4	5	6	7
gixonak saldu dau?	220	277	288	247	272	275	231
lagunek saldu dau?	217	266	283	250	280	280	209
sagarra saldu dau?	228	280	283	247	272	283	223
bedarra saldu dau?	223	272	280	247	261	275	228
Batez-bestekoa	222	274	284	248	271	278	223
norm	1	1,2	1,3	1,1	1,2	1,3	1

	1	2	3	4	5	6	7	8
amak ure saldu dau?	236	288	280	310	299	305	299	234
onek ure saldu dau?	223	277	277	302	288	296	294	212
onek lurre saldu dau?	217	275	264	277	269	285	283	204
amak lurre saldu dau?	228	269	266	280	269	277	272	206
Batez-bestekoa	226	277	272	292	281	291	287	214
norm	1	1,2	1,2	1,3	1,2	1,3	1,3	0,9

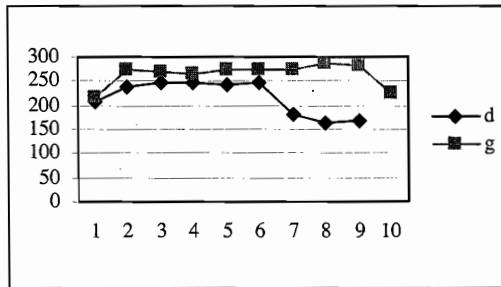
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
gixonak sagarra saldu dau?	239	283	285	266	277	277	275	294	285	220
lagunek bedarra saldu dau?	215	272	269	264	274	274	272	285	283	225
lagunek sagarra saldu dau?	217	258	275	269	277	283	272	294	280	220
gixonak bedarra saldu dau?	225	261	266	266	275	280	264	283	280	220
Batez-bestekoa	224	269	274	266	276	279	271	289	282	221
norm	1	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,3	1,3	1

Galderazko esaldiek, lehen zatian, deklaratzailerik daukaten egitura bera erakusten dute, desberdintasuna esaldiaren bigarren osagaien agertzen da. Ondoko

taulan eta grafika deklaratuzaile (d) eta galderazko (g) esaldi berberaren erkaketa ikus daiteke:

d	206	239	245	245	242	245	180	165	168	
g	215	272	269	264	274	274	272	285	283	225

Batetik, esaldi osoaren gailurra azken osagaien kokatzen da eta H*L baten bidez gauzatzen da; Gaminde-ren (1999b) lanean Muskildiko galderetarako proposatu genuen moduan hau H?L baten bidez adieraziko dugu. Halandaze, galderazko baten analisisa ondoko era honetara egin dezakegu:

- (a) H*L azentu tonudunaren txertaketa:
lagunek sagarrá saldu dau

|
H*L

- (b) %L H- tonuak txertatu
lagunek sagarrá saldu dau

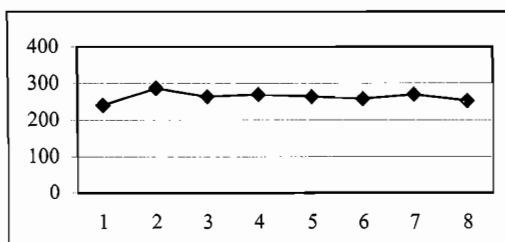
| | |
%LH- H*L

- (c) Galderaren tonuak txertatu:

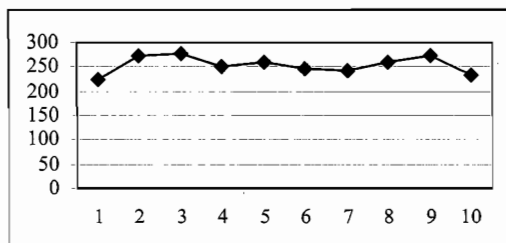
lagunek sagarrá saldu dau
| | |
%LH- H*L H?L

4.1.2. Aditza erdian

	1	2	3	4	5	6	7	8
amak saldu dau ure?	239	294	272	285	275	269	204	253
onek saldu dau ure?	264	305	269	275	269	266	310	255
onek saldu dau lurre?	231	280	261	269	258	255	285	250
amak saldu dau lurre?	223	272	253	264	264	255	288	247
Batez-bestekoa	239	288	264	273	267	261	272	251
norm	1	1,2	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1

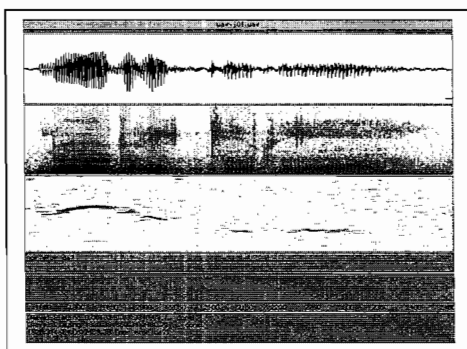

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
gixonak saldu dau sagarra?	231	291	285	253	261	255	250	266	277	242
lagunek saldu dau bedarra?	228	275	283	242	253	239	239	258	272	236
lagunek saldu dau sagarra?	217	255	269	258	264	242	236	261	280	231
gixonak saldu dau bedarra?	220	272	277	250	263	253	245	264	272	234
Batez-bestekoa	224	273	279	251	260	247	243	262	275	236
norm	1	1,2	1,2	1,1	1,2	1,1	1,1	1,2	1,2	1,1

4.2. N/Z galderak

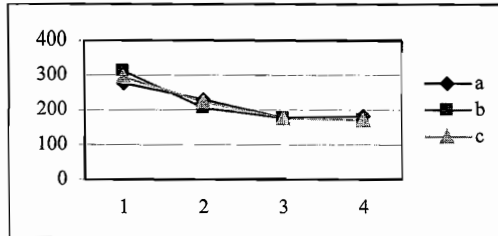
Galdetzaile baten bidez egiten diren N/Z galderetan, tonurik altuena galdetzailan bertan kokatzen da; galdetzaile honetatik esaldiaren amaierara arte tonu jaitsiera agertzen zaigu. Hona hemen adibide bat:

nor etor da?

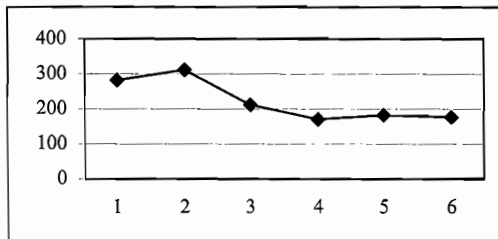
Oinarritzko maiztasunaren konfigurazio bera agertzen zaigu kasu guztietan; ondoko adibideetan sintagma eta silaba kopuru desberdinetako esaldiak ikus daitezke:

	1	2	3	4
nor etor da?	277	231	176	182
nok saldu dau?	310	206	176	171
non on sara?	294	225	179	168

Galderzailea silaba bikoa denean azentuduna edo azentubakoa izan daiteke, deklinabidearen kasu markaren arabera; azentubakoa izanez gero, ondoko hau dugu:

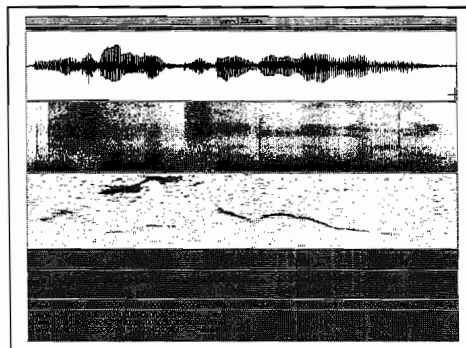
	1	2	3	4	5	6
nori saldu tzesu?	285	313	212	171	185	176

4.3. Gainerako galderak

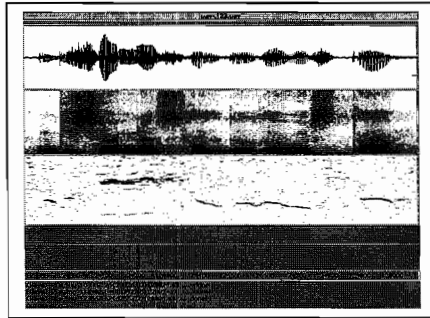
Atal honetan “ala”, “esta” eta “ete”ren bidez egiten diren galderen ezaugarri nagusiak ikusiko ditugu.

Galdera bati “ela” gehitzen zaionean, esaldiaren gailurra aditz aurreko azken silaban kokatzen da:

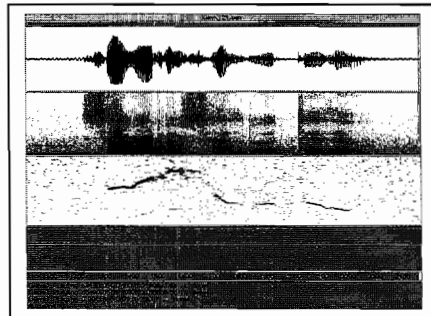
gixonak saldu dau ela?

“esta” esaldiari gehituz gero, esaldiaren gailurra galdegaigunean dagoen sintagmak hartzen du; “esta”ren azken silabak goranzko-beheranzko tonu bat eroaten du; hona hemen adibide bat:

gixonak saldu dau esta?

Azkenik, “ete” gehituz gero, gailurra aditzaren aurreko sintagman agertzen zaigu ete-ren bidez esaldia luzatu egiten dela

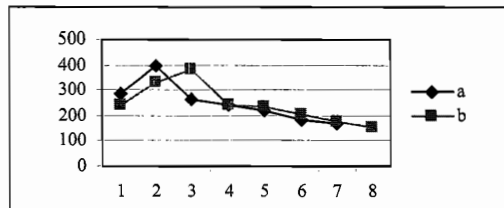

sagarra saldu ete dau?

Silaba edo sintagma kopuruak edozein kasutan ez dio eragiten oinarrizko maiztasunaren konfigurazioari. Ondoko grafikoetan luzera desberdinetako esaldiak ikus daitezke:

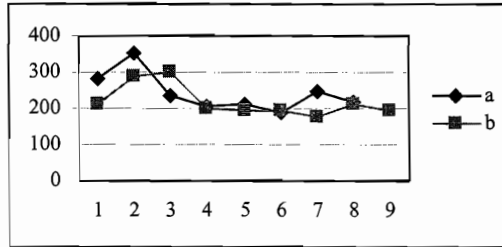
“ela”

	1	2	3	4	5	6	7	8
amak saldu dau ela?	288	394	266	242	223	182	171	
gixonak saldu dau ela?	242	332	381	242	233	209	174	155

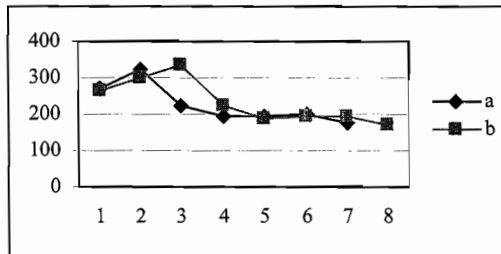
“esta”

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
amak saldu dau esta?	283	354	236	206	209	190	247	215	
gixonak saldu dau esta?	212	288	299	201	193	195	174	209	195

“ete”

	1	2	3	4	5	6	7	8
lurre saldu ete dau?	272	326	223	195	195	201	174	
sagarra saldu ete dau?	264	299	337	223	190	195	195	168

5. Ondorioak

Aurreko ataletan ikusi ditugun esaldi mota guztien emaitzak eta proposatu ditugun azterketak labur-bilduz, esan dezakegu azentu markaturik ez dagoenean esaldian osagai nagusi bi baino ez dauzkagula; bata, esaldiaren hasieratik galdegaigunera arte, eta bestea, hortik esaldiaren amaiera arte. Azentu markatutun sintagmarik egonda, galdegaigunearan egon ezik, beste osagai bat gehitzen zaio esaldiari; osagai hau galdegaigunearan aurrean edo aditzaren ostean kokatuta egon daiteke. Esaldien egitura nagusia honela eman dezakegu:

(markatua) [(S) (galdegaigunea)-aditza (S)] (markatua)

Azentu-tonudunak Jatabeko ereduaren H*L ikurraren bidez irudikatuko lirateke, osagai bakoitzeko azentu tonudun bat txertatuko litzateke dagokion azentuarekin lotuta, azentudunen kasuan eta azken silaban azentubakoien kasuan:

Intonazioari buruz egin diren gainerako ereduaren aldean, Jatabeko erdua, Getxo-Gernika izeneko barietatean kokatzen da; tonuen gauzapena ondoko eskema orokorraren arabera txertatzen dela:

[%L H- H* L%]

Aipamenak

- Elordieta, G.; Gaminde, I.; Hernáez, I., Salaberria, J. eta Martín de Vidales, I. (1999): "Another Step in the Modeling of Basque Intonation: Bermeo" In *Text, Speech and Dialogue*, Matousek, V., Mautner, P., Ocelíková eta Sojka, P.(arg.): Plzen, Errepublika Txekiarra.
- Gaminde, Iñaki (1999a): "Azentu eta Intonazioa: egoera eta ikerketa baliabideak" (agertzeko _____, (1999b): "Muskildiko galderen intonazioaz" (eskuizkribua)
- _____, (2000): "Eibarko Euskararen Intonazioaz" FLV-83, 37-52
- Hualde, J. I. (1999): "From phrase-final to post-initial accent in western Basque" (agertzeko)
- Hualde, J.I.; Elordieta, G.; Gaminde, I. eta Smiljanic, R. (2000): "From Pitch-accent to stress-accent in Basque and the typology of accentual systems" (agertzeko)

Le suffixe *-aga*, "lieu de"

(The suffix *-aga*, "place of")

Iglesias, Hector

Aldapa

Coq de la Nive

F-64100 Baiona

L'auteur propose une nouvelle hypothèse sur le suffixe -aga en euskera, en nous rappelant que cette question n'a pas encore été éclaircie.

Mots Clés: Suffixe. -aga. Ibarra. Nominatif. Article. Origine.

Autoreak euskarazko -aga atzikiari buruzko hipotesi berri bat aurkezten digu, eta bidenabar gai han ez dela behar bezala argitu orotarazten digu.

Giltz-Hitzak: -aga atzikia. Ibarra. Nominatiboa. Artikulua. Jatorria.

El autor propone una nueva hipótesis sobre el sufijo -aga en euskera, recordándonos que esta cuestión aún no ha sido aclarada.

Palabras Clave: Sufijo -aga. Valle. Nominativo. Artículo. Origen.

L'origine du suffixe locatif *-aga*, "lieu de", dont les formes gasconnisées sont *-águe*, *-ac(q)*, est encore plus égnimatique que celle du suffixe *-eta*. Il ne possède pas manifestement la valeur de pluralité qu'on lui a attribuée à une époque comme le prouve le toponyme biscaien *Arespacochaga*, 1468 < (*b*)*are(t)x* + *bak(h)otx* + *-aga*, "lieu du chêne solitaire" cité par Luis Michelena¹ et, si la traduction des noms basques en *-aga* appelle un pluriel, "c'est uniquement en fonction de l'élément désigné", signale Jean-Baptiste Orpustan.² Or, il s'avère que cet élément est souvent unique: *elizaga*, "lieu de l'église", *zubiaga*, "lieu du pont", etc., quoique parfois vraisemblablement et assurément multiple: (*b*)*arriaga*, "lieu des pierres"³ plutôt "lieu de la pierre" car il est rare que l'on ait uniquement affaire à un lieu caractérisé par "une" seule pierre.

En ce qui concerne son origine, Juan de Gorostiaga⁴ et Julio Caro Baroja⁵ pensaient qu'il pouvait s'agir du suffixe celtique *-aca* (cf. également le suffixe basque *-aka* qui est vraisemblablement d'origine celte) à l'origine de plusieurs noms de lieux construits à partir d'anthroponymes. Mais le fait que le basque ne sonorise pas les occlusives sourdes intervocaliques semblerait s'opposer à cet hypothèse.

Il existe cependant une autre possibilité: Albert Léon avait supposé que la désinence du nominatif pluriel *-ak* que l'on traduit d'ordinaire par l'article "les" (cf. *etxeak*, "les maisons", etc.) était issue d'une proto-forme **-ag* qui se serait assourdie en position finale **-ag* > *-ak*.⁶ On considère depuis la fin du XIXe siècle (suite à l'hypothèse de W. J. van Eys en 1873⁷ et 1879) que cet "article" n'existait pas au début de notre ère, théorie qui fut acceptée et complétée par Uhlenbeck en 1910 et qui dès lors est devenue une quasi certitude.⁸

(1) Michelena, 1989, *Apellidos...*, §10, p. 36.

(2) Orpustan, 1999, *La langue basque...*, p. 257.

(3) En ce qui concerne le toponyme *Arriaca* (désignant un lieu situé au nord-est d'Alcalá de Henares, près de Madrid) attesté dans l'Itinéraire d'Antonin (fin du IIIe siècle ap. J.-C.), Schuchardt (1907, "Die Iberische...", p. 6) était persuadé qu'il avait la même origine et signification que le nom basque (*b*)*arriaga*. Cependant, la non sonorisation en basque des sourdes intervocaliques ne plaide pas en faveur de cette hypothèse, voire même s'y oppose. En conséquent, il est préférable de supposer que le toponyme ibérique *Arriaca* s'explique mieux à partir du nom de personne latin *Arrius* + le suffixe celtique d'appartenance et féminin en *-aca*, c'est-à-dire *Arriaca* [*villa*], ce qui était l'avis de M. Pidal (1952, *Toponimia Prerománica...*, p. 218) et de J. Hubschmid (1949, *Thesaurus Praeromanica*, 2, p. 47) ce suffixe celtique étant probablement également à l'origine du suffixe *-aka* que l'on trouve dans les noms basques *Apodaka*, *Mundaka*, etc., comme le pensaient Juan de Gorostiaga et Julio Caro Baroja (cf. *infra*).

(4) Gorostiaga, 1953, "Toponimia celtica...", *BRSVP* IX, p. 216-217.

(5) Caro Baroja, 1945, *Materiales...*, p. 203.

(6) Gavel, 1921, "Eléments...", *RIEB* XII, § 157, p. 339.

(7) Van Eys, 1973, *Dictionnaire basque-français*, pp. XXXV-XXXVI.

(8) Henri Gavel (1921, § 95, p. 216) était intéressante l'hypothèse de van Eys: "Sur l'origine des *r* de liaison, une intéressante hypothèse de van Eys, complétée et mise au point par Mr Uhlenbeck, est à mentionner: la forme primitive du suffixe *-a* qui constitue la désinence du nominatif singulier devait, d'après cette hypothèse, être primitivement un suffixe *-ar*, probablement apparenté à la forme du singulier du démonstratif *hura*, qui fait au génitif *haren*, au datif *hari*, etc. Dès lors la désinence du génitif déterminatif singulier devait être tout naturellement *ar* + *en*, c'est-à-dire *aren*, et celle du datif singulier devait être non moins naturellement *ar* + *i*, c'est-à-dire *ari*. Mais lorsqu'au nominatif le suffixe *-ar*

On admet en effet qu'en basque l'existence du déterminant *-a* correspondant au premier cas de la déclinaison appelé nominatif (traduit d'ordinaire par l'article) est tardive et que cet "article" est issu du démonstratif basque marquant l'éloignement (*b*)*ar-*, "celui-là là-bas" (latin *ille*) qu'on retrouverait manifestement dans les termes déclinés *gizon-ar-en*, *emazte-ar-i*, etc. L'explication la plus répandue parmi les spécialistes est alors la suivante: la vibrante finale *-r* se serait effacée suite à l'usage répété en position atone de l'"article" basque: *-(b)ar > -a*.

D'autre part, une découverte surprenante eut lieu au début du siècle: on découvrit dans la région espagnole de Cáceres, dans la localité de Plasenzuela, en Estrémadure, dans l'ancien territoire des *Vettones* —un peuple voisin des Lusitaniens et considéré d'ordinaire comme d'origine préceltique—, une inscription qui fut analysée dans les années soixante-dix, photographie à l'appui, par M.ª Lourdes Albertos.⁹ L'inscription est nette et ne pose aucun problème: *D(is) M(anibus) S(acrum) / L(cuius) IVLIVS LASCI/VI IBARRA AN(norum) / XXXIII...* où le nom indubitablement autochtone *Ibarra* (*sic*) fait office de *cognonem*, c'est-à-dire de surnom.

Or, ce nom —qui semble correspondre au patronyme basque très courant *Ibarra*, "le vallon, la vallée, la plaine"— pourrait remettre en cause, indiquait Alfonso Irigoyen, l'hypothèse selon laquelle l'"article" *-a* en basque serait une création tardive.¹⁰

La non-existence de cet "article" pendant l'Antiquité semble aujourd'hui en effet loin d'être acquise comme on le croyait il y a encore peu et par conséquent on n'est plus en mesure de nier de façon catégorique, entre autres, l'équivalence présumée ibère *gudua / cutua* = basque *gudua*, "le combat".¹¹

Si certains auteurs n'excluent plus cette possibilité, alors rien ne nous empêche logiquement de supposer qu'une forme plurielle *-ak* ou, à l'instar de Léon, **-ag* existait également.

L'existence de cet "article" permettrait également de résoudre une autre question. Les spécialistes ont souvent été intrigués par le nom d'une antique localité galicienne appelée *Iria* (moderne *Iria Flavia*, hameau de Padrón, La Corogne), localité qui à l'époque romaine fut rebaptisée *Iria Flavia*.

Cet élément *iri-* initial ne posait pas de problème puisque son identification avec le basque (*b*)*iri*, "domaine habitable, hameau, ville" et l'ibère *ili*, "id." ne faisait

se fut réduit à *-a*, l'*r* du génitif et du datif eut toutes les apparences d'une simple lettre euphonique de liaison, et son emploi fut étendu par analogie à d'autres formes, par exemple au génitif déterminatif indéfini des thèmes à terminaison vocalique; en d'autres termes, des types tels que *semearen* et *semeari*, qui, à l'origine, se décomposaient de la façon suivante: *seme + ar + en*, *seme + ar + i*, furent interprétés par la suite comme devant se décomposer ainsi: *seme + a + r + en*, *seme + a + r + i*, et par analogie il en est résulté des types tels que *seme + r + en*, *seme + r + i* pour *seme + en*; *seme + r + i* pour *seme + i*; *seme + r + ik* pour *seme + ik*, etc."

(9) Albertos, 1972, "Los nombres éuscaros...", *EEA* V, pp. 213-218.

(10) Irigoyen, 1986, *En torno a la toponimia...*, p. 86.

(11) La question basco-ibère est une question complexe qui n'a toujours pas été élucidée comme nous le signalons dans un article parue dans *Fontes Linguae Vasconum* et intitulé "L'inscription ibérique de San Miguel de Liria et le basco-ibérisme en général".

—et ne fait— guère de doute pour la plupart des auteurs. C.-C. Uhlenbeck¹² se demandait si on n'avait pas affaire là à une forme plus originelle que la forme *ili*-apparaissant en ibère.¹³ Cependant, étant donné qu'il était admis depuis la fin du XIXe siècle, on l'a vu, que cet "article" n'existait pas au début de notre ère, les spécialistes éprouvaient des difficultés à expliquer cet *-a* final.

Est-on certain, cependant, que cet "article" n'existait pas à cette époque?¹⁴

Si l'on admettait cette hypothèse, les données du problème étymologique que pose le suffixe locatif *-aga* se retrouveraient dès lors bouleversées. Nous pourrions ainsi élaborer une autre hypothèse, à savoir: au début de notre ère la langue basque aurait connu le déterminant *-a* correspondant au singulier du premier cas de la déclinaison euskarienne appelé nominatif dont le pendant pluriel aurait été, quant à lui, **-ag* comme le proposait Albert Léon. Or, cette proto-forme **-ag* aurait été à son tour issue d'une forme plus ancienne **-aga*,¹⁵ conservée dans la toponymie à l'état de fos-

(12) Uhlenbeck, 1908, p. 402: *Dazu bemerke ich aber, dass die iberischen mit il(i)- anlautenden Ortsnamen meist ein r enthalten, sodass man das l sehr wohl durch Dissimilation aus r entstanden sein lassen könnte. Man bat ja auch ein Iria Flavia und an sich ist nichts unmethodisches darin, dem r von bask. (h)iri, uri ein höheres Alter zuzuschreiben als dem schon in Altertum weitverbreiteten ili. Warum könnte sich nicht in beschränktem Gebiete die ursprüngliche Form bis jetzt erhalten haben? Aber es ist gewiss auch möglich, (h)iri, uri mit Sch. aus ili herzuleiten, c'est-à-dire "Sobre este particular me permito yo hacer notar que los nombres de lugares ibéricos que comienzan con il(i)- contienen en su mayor parte una r, de modo que muy bien podría hacerse derivar la l de una r mediante una disimilación. Ahí tenemos el nombre de Iria Flavia y en si misma considerada esta cuestión, no parece ser antimetódico el atribuir a la r del (h)iri, uri mayor antigüedad que a la forma ili ya conocida en una época muy remota; ¿porqué no se podría admitir que la forma primitiva se hubiese conservado en un dominio reducido? Sin duda es también posible que (h)iri, uri, se hayan derivado de ili como dice Schuhardt".*

(13) P. Bosch-Gimpera avait envisagé l'hypothèse selon laquelle, au cours du Néolithique, il y aurait eu tout le long de la cordillère cantabro-pyréenne un peuple dit "pyrénéen" ou "cantabro-pyrénéen" qui aurait été refoulé ou submergé par l'arrivée de populations nouvelles. A cette strate autochtone (elle-même peut-être composée de plusieurs autres strates) seraient alors venus se superposer les Ibères, vraisemblablement originaires de l'Afrique du Nord et entrés en Espagne par la région d'Alméria. Au contact des Ibères, dont la civilisation était beaucoup plus avancée que la leur, les populations "cantabro-pyrénéennes" euskaroides, c'est-à-dire les proto-Basques, auraient alors subi dans leur langue une influence ibérique extrêmement forte qui n'aurait pas toutefois réussi à faire disparaître le socle primitif sur lequel reposerait la langue euskarienne. Cela expliquerait les nombreuses similitudes lexicales, morphologiques et phonético-phonologiques entre le basque et ce que l'on sait de la langue ibère et d'autre part, également, les rapports signalés entre le basque et les langues de l'Afrique du Nord, en particulier avec les divers parlers berbères (les Berbères sont les descendants des anciens Numides qui peuplaient l'Afrique du Nord au cours de l'Antiquité). Les concordances lexicales et les parallélismes morphologiques existant entre le basque et ces parlers appartenant à la famille chamitique, "dont le nombre appréciable exclut le hasard" selon Antonio Tovar (1979, Allières, *Manuel pratique...*, p. 31, n. 5), confirmeraient, indique par ailleurs Jacques Allières, "l'idée que les Ibères, chaînon géographiquement intermédiaire entre les proto-Berbères et les proto-Basques, seraient non les ancêtres, mais des 'cousins' de ces derniers" (Allières, *op. cit.*, p. 31).

(14) Alfonso Irigoyen, on l'a vu, ne semblait plus en être totalement sûr, le doute ayant manifestement gagné son esprit. La découverte de ce *Vetton* appelé *Ibarra*, outre l'*Iria* des Callaïques dont la signification ne peut être manifestement que "le domaine rural, l'agglomération, la ville", semblerait plutôt plaider en faveur de l'existence de ce suffixe *-a* constituant la désinence du nominatif.

(15) Luis Michelena avait déjà envisagé cette possibilité (FHV, p. 238, n. 28): "Esta relación podría entenderse en el sentido de que *-a-ga*, conservado en los nombres de lugar, es precisamente la forma más

sile. Autrement dit, au début de notre ère on eût pu dire en proto-basque par ex. **ibarra*, "le vallon" (cf. l'individu appelé dans l'Antiquité *Ibarra*) ~ **ibarraga*, "les vallons".

Quant à la désinence primitive de l'ergatif singulier des noms communs et des adjectifs, elle aurait donc été *-a + -k > -ak* (ce qui est encore sa forme actuelle) et la désinence primitive de l'ergatif pluriel, signalait Henri Gavel, aurait alors pu être **-agek* (plutôt que, toujours selon Gavel, la forme *-akek* postulée par Campión et Azkue,¹⁶ rappelant par ailleurs que le génitif pluriel *-aken* utilisé en dialecte haut-navarrais d'Irun constitue assurément une innovation récente: *gizonaken*, etc.) qui se serait contracté en *-ak* (< **a(e)k* < **a(g)ek*) dans les dialectes basques méridionaux et en *-ek* (< **(a)ek* < **a(g)ek*) ailleurs.

Si cette hypothèse d'Henri Gavel était exacte, nous pourrions en déduire une autre: cette forme **-agek* aurait pu être elle-même issue de la contraction d'une plus ancienne **-agaek*

Il existe plusieurs raisons qui laissent supposer qu'une telle hypothèse ne serait pas à exclure. D'après Luis Michelena, la forme verbale *dut*, "je l'ai" est (très) probablement issue d'une proto-forme **duda* et cela pour plusieurs raisons: cette forme apparaît dans une phrase telle que *ikusi dudan etxea*, "la maison que j'ai vue" c'est-à-dire < *ikusi *duda + -n etxea*, mais également parce que la forme intermédiaire *dud* est attestée en roncalais et chez Oihenart, ce qui permet de restituer toute l'évolution présumée: **duda > dud > dut*.

Il en est probablement de même pour la forme verbale *naiz*, "je suis" issue probablement d'une proto-forme **naiza* ou **niza*. La chute du *-a* final serait alors due à un phénomène d'enclise¹⁷ (les termes dits enclitiques ayant tendance à s'affaiblir) provoquant ultérieurement l'assourdissement de la sonore devenue finale, ce qui permet de postuler pour le proto-basque le schéma qui suit: **ibarraga > *ibarrag > ibarrak*, "les vallons".

Les formes munies du suffixe *-aga* représentant le nominatif pluriel se seraient alors uniquement conservées dans les noms utilisés comme toponymes tels que par exemple *ametzaga*, (*h*)*aritzga*, "litt. les chênes tautzins / pédonculés (d'après cette hypothèse)", (*h*)*arriaga*, "les pierres (toujours d'après cette hypothèse)", les formations toponymiques ayant, on le sait, tendance à se fossiliser, alors que la langue basque continuait à évoluer.

antigua de *-ak*, generalizado en la declinación. Es, en efecto, extraño que este suf. sea el único usado en toponimia que de otro modo no tendría una correspondencia en el léxico común. Esto encuentra cierto apoyo en el hecho de que ante *-aga*, como ante los sufijos de declinación, la vocal final del tema no sufre cambio ni caída (*Harriaga*, no *Harr-*, *Arteaga*, no *Arta-*, etc.), pues lo mismo ocurre con un suf. que es común a la toponimia y a algunos casos del plural: *-eta* en (*H*)*arrieta* y (*h*)*arrietan*, etc. Con todo, el valor de plural de *-aga* aparece muy oscurecido en algunos nombres de lugar".

(16) Michelena, *FHV*, p. 238, n. 28

(17) Michelena, 1990, *Fonética Histórica...*, p. 236.

Conclusion

Il serait arrivé un moment où les locuteurs bascophones n'auraient plus su que *-aga représentait en réalité l'ancienne forme du suffixe -ak. Cette incompréhension n'aurait pas cependant empêché ces mêmes locuteurs de sentir que des noms comme (h)aritzaga, ametzaga, etc. devaient signifier *grosso modo* "lieu où il y a des chênes (tauzins / pédonculés)" ou quelque chose d'équivalent puisque le terme précédant immédiatement ce suffixe restait la plupart du temps tout à fait compréhensible: ametz, (h)aritz, (h)arri, etc. Ne connaissant plus la valeur originelle de ce suffixe fossilisé, les locuteurs bascophones l'auraient alors réinterprété comme un lexème autonome signifiant simplement "lieu de". Par la suite, ils auraient fini par l'appliquer à toutes sortes d'objets, voire même à des anthroponymes: *Catalinaga*, "lieu (maison) de Catherine", *Sistiaga*, "lieu (maison) de Sixte", etc.¹⁸

Bibliographie

- Albertos, M.ª Lourdes, 1972, "Los nombres éuscaros de las inscripciones hispano-romanas y un Ibarra entre los vettones", *EEA* V, pp. 213-218.
- Allières, J., 1979, *Manuel pratique de basque*, Ed. Picard, Paris.
- Bosch-Gimpera, P., 1922, "Ensayo de una reconstrucción de la etnología prehistórica de la Península Ibérica", *BBMP* IV, pp. 11-50; 104-137; 227-281.
- _____, P., 1923, "El problema etnológico vasco y la arqueología", *RIEB* XIV, pp. 589-660.
- _____, P., 1932, *Etnología de la Península Ibérica*, Barcelone.
- _____, 1945, *El poblamiento antiguo y la formación de los pueblos de España*, Mexico.
- Caro Baroja, J., [1945], 1990, *Materiales para una historia de la lengua vasca en su relación con la latina*, Université de Salamanque, 2.e édition, Txertoa, Saint-Sébastien.
- Gavel, H., 1921, "Eléments de phonétique basque", *RIEB* XII, pp. 1-542.
- Gorostiaga, J. de, 1953, "Toponimia celtica en el País Vassco", *BRSVP* IX, p. 211-218.
- Hubschmid, J., 1949, *Thesaurus Praeromanica*, 2, Bern.
- Iglesias, H., 2000, "L'inscription ibérique de San Miguel de Liria et le basco-ibérisme en général", *FLV* 83, pp 7-27
- Irigoyen, A., 1986, *En torno a la toponimia vasca y circumpirenaica*, Université de Deusto.
- Menéndez Pidal, R., 1968, *Toponimia Prerrománica Hispánica*, Gredos, Madrid.
- Michelena, L., 1977, *Fonética Histórica Vasca*, 2.e édition, Saint-Sébastien.
- _____, [1953], 1989, *Apellidos vascos*, 4.e édition, Txertoa, Saint-Sébastien.
- Orpustan, J-B., 1999, *La langue basque au Moyen Âge*, Ed. Izpegi.
- Schuchardt, H., 1907, "Die Iberische Deklination", *Sitzungsberichte der Wiener Akademie*, 157, (II), pp. 1-90.
- van Eys, W. J., 1973, *Dictionnaire basque-français*, Paris.
- _____, 1879, *Grammaire comparée des dialectes basques*, Paris.

(18) On sait en effet, par ailleurs, et bien qu'il ne s'agisse pas exactement du même phénomène postulé ici pour le suffixe -aga, que *tegi*, "abri", *toki*, "endroit", *gune*, "zone, espace, endroit" sont des mots du lexique moderne basque créés par mécoupure, c'est-à-dire, rappelle Jean-Baptiste Orpustan, "en prenant la consonne de liaison pour initiale": *tegi* < -t- + *egi*, *toki* < -t- + *oki*, etc., sans qu'on sache pour autant si les termes -*egi* et -*oki* représentaient dans la langue ancienne des suffixes ou des lexèmes libres.

Literatura konparatuaren saioak (II). Pott Banda: Atxaga, Sarrionandia*

(Essays on compared literature (II). Pott Banda:
Atxaga, Sarrionandia)

Kortazar, Jon
Euskal Herriko Unib.
Filologia, Geografia eta Historia Fak.
Unibertsitateen pasealekua, 6
01005 Vitoria-Gasteiz

Literatura konparatuaren saioak (II). Pott banda: Atxaga, Sarrionandia izenburupean aurkezten lan honek Bernardo Atxaga, eta Joseba Sarrionandia idazleen poesia-lanen azterketa egin nahi du, literatura konparatuaren bidetik. Horrela bere lanetan agertzen diren aipamenak eta influentziak adierazten dira, pentsakizunaren eta literaturaren aldetik gertatzen direnak agertuaz. Ez du lanak, bada, soilik lotura formalak aztertzen, batez ere, ideia estetikoan aldetik diren eraginak hartu ditu kontutan.

Giltz-Hitzak: Literatura konparatua. Euskal literaturaren historia. Poesiaren azterketa.

Bajo el título Literatura konparatuaren saioak (II). Pott banda: Atxaga, Sarrionandia, el presente trabajo pretende analizar la poesía de los escritores Bernardo Atxaga y Joseba Sarrionandia, por medio de la literatura comparada. De esta manera, se muestran las citas e influencias que aparecen en sus obras, destacando aquellas que se encuentran entre el pensamiento y la literatura. En el trabajo, por lo tanto, no sólo se examinan los vínculos formales, sino que, principalmente, se tienen en cuenta las influencias.

Palabras Clave: Literatura comparada. Historia de la Literatura Vasca. Análisis de la poesía.

Sous le titre Literatura konparatuaren saioak (II). Pott banda: Atxaga, Sarrionandia, ce travail tente d'analyser la poésie des écrivains Bernardo Atxaga et Joseba Sarrionandia, au moyen de la littérature comparée. On expose ainsi les citations et les influences qui apparaissent dans leurs œuvres, en soulignant celles qui se trouvent dans la pensée et la littérature. Dans ce travail donc, on examine non seulement les liens formels, mais on tient surtout compte des influences.

Mots Clés: Littérature comparée. Histoire de la Littérature Basque. Analyse de la poésie.

* Lan hau Euskal Herriko Unibertsitateak eskainitako hb 26/97 ikerketa proiektuari luzaturiko laguntzari esker moldatu da

Gerra aurreko euskal literaturan gertatu zen berrikuntzaren parekoa da Trantsizio garaian euskal literaturan Pott Bandaren poesiarekin gertatu dena. Ez naiz mintzo kalitateaz, noski, nolako kalitate-estimua lortu duten batzuk eta lortuko duten besteek etorkizunak erakutsiko baitu, eta gaur eguneko ikuspegia geroak alda dezake. Kalitatea alde batera utzirik, bada, onartzekoa da garai bietan gertatu zela, batetik, barne tradizioan eremu berrien bilaketa-lana eta kanpora irteteko ahalegina.

Lizardik Oihenarten lana hausnartu bazuen bere hizkera poetikoa lortzeko, Pott Bandaren barnean ere aldaketa bat proposatu da euskal tradizioaz. Arestik (eta beste alde batetik Krutwig-ek) lapurtera klasikoaren aldeko ahaleginetan bazebilen, Pottekoek XIX. mendeko (Duvoisin, Agirre Asteasukoa) gipuzkera eta lapurteraren alde egingo dute, “tradizio klasiko” hurbilagoa bilatuz, errazagoa, ulergarriagoa, behar-bada Mitxelenak eginiko bidean ere sinesten zutelako; inguru honetan Miranderen lanak, Gipuzkoa zentristotik ihes egiteko modu gisa, Sarrionandiaren idazkeran izan duen eragina ere aipatu beharko litzateke.

Lauaxetak Europako eremu poetiko guztiak korritu bazituen eredu bila, beste horrenbeste esan dezakegu Pottekoek buruz. Hauen lan poetikoak euskal lirikaren atek Europara begira jarri ditu, leihoak zabalik ipini, eta ereduak, ibilbideak non-nahi daude testuetan.

Europako poesiaren eta poeten eragina garbiagoa da Joseba Sarrionandiaren *Izuen gordelekuetan barrena* liburuan. Europako hirietatik (hiri literarioetatik) bidaia proposatu zaigu liburuan eta neurri berean da hirietatik bidaia eta poetengandik bidaia. Paris eta Mirande eta Vian eta abangoardia; Grezia eta Kavafis, Seferis, Ritsos; Lisboa eta Pessoa; Irlanda eta Yeats eta itsas muga igaroz, urrunetik begira, Dylan Thomas Gales herrikoa; Praga eta Kafka eta Holan. Eta Espainiako novísimoak: Pere Gimferrer eta José María Álvarez. Izen asko eta lan egiteko modu asko:

“dama zahar eta zabal bat da Europa
 European sare bat bailitzan euria
 euria hare harria baino astunagoa
 astunagoa denboraren iragaite geldoa
 iragaite geldoa ikusia izpilu zurian
 izpilu zurian hegan ahate basatiak
 ahate basatiak eta euria ibaian”

(IGB, 120)

idatzi du Joseba Sarrionandiak, eta Europa den sare horretan on da pausuz-pausu joatea eta konparaketa maila desberdinetan azaltzea.

Bernardo Atxagaren *Etiopia*

Jada oso ezaguna da zergatik jarri zion izenburu hori liburuari Bernardo Atxagak. Gai aldetik, *Etiopia* Utopiaren hitz jokoa da, ironiaz aukeraturiko jokoa, idazleak ez du utopian sinesten, Etiopian dagoen errealtate mingarriarekin egingo du lan: egunerokotasunarekin eta ez idealekin, poeta sinbolisten eta sozialen moduan. *Etiopia* Rimbaud-i egindako omenaldia da, bestaldetik, Rimbaud poetak

“Lizardi, Rimbaud etorri duk hitaz galdezka”

ikaragarritzko eragina, beherago ikusiko dugunez, izan baitzuen abangoardiaren eraketan.

Etiopia, deitzen da azkenik, harearen erresuma delako, eremua.

Azken esaldi horrek pentsakizunari bide bi zabaltzen dizkio. Lehenak Arestirengana darama, bigarrenak T.S. Eliotengana.

Arestiren harria hare bihurtu zuen Atxagak. Harea harri desegina da, harri deuseztatua. Arestik frankismoaren aurrean tente eta sendo agertzen zen Euskal Herria agertu izan nahi bazuen, Atxagak modernitatearen aurrean desegiten ari zen mundu bat agertu nahi zuen. Arestik itxaropenez ikusten zuen Utopia, Atxagak ironiaz landuko du *Etiopia*: harez osaturiko lurraldea. Ideia hori, eta kontrajarren hori askotan agertu da eta Sarrionandiak ere idatzi zuen horretaz:

Harrian izkiriartzea materia gogorra eta moldagaitza lantzea eta obra iraunkorra ematea da. Gabriel Aresti da euskal poesiako hargin nagusia, zerutik erori gabeko harriaren abotsa. Celso Emilio Ferreiro ere han zen mintzo bere harri galegotik.

Harea, alderantziz, gauza desegina da, iada hondarra, iraupen galdua. Beraz, haizeak edo urak aisa ezabatzen dute. Bernardo Atxagaren poesiaren azpian metafora hau dago. (*Ni ez naiz bemengoa*, 31-32)

Aresti, eta hurbilagotik Celso Emilio Ferreiro hartzen dira, bada, liburua osatzeko orduan. Liburuko ia metafora nagusi bihurtu den poema, Celso Emilio Ferreirok bere *Longa noite da pedraren* lehen poemaren berridazkera da:

“Harea lurrik anonimoena
Harez eginak desparadisoaren zutabeak
Eta Lurra planetaren aidea ere
Harezkoa
Harezkorik sateliteak
Urano
Venus ere
Harearena”(E, 87)

idatzi zuen Bernardo Atxagak Ferreiroren beste poema hura gogoan izanik:

“O teito é de pedra
De pedra son os muros
i as tebras.
De pedra o chan
i as reixas.
As portas,
as cadeas,
a aire
as fenestras,

as olladas
son de pedra.
Os corazós dos homes
que ao lonze espratan,
feitas están
tamén
de pedra.”

Beste metafora nagusi batek ere, “anphora hutsiarenak”, paralelismo garbia du Pessoaren liburu batean. Atxagaren

“hi hintzena
bi arraia zaharren gurutzaketa
galdu da, galdu haiz
hautsi da ANPHORA
eta mila ispilutan multiplikatu
ez haiz
azken irudi ezabatua baino”(E, 41)

poemaren gaiak Pessoaren testuetan du iturri:

“Men coração é uma anfora que cai e que se parte”

agian, bertso horrek jarri du martxan

Bihotz, buztinezko bihotz

poemaren ideia neurri berean. Hala ere, izaera multiplikatuen ideia ez litzateke testu edo bertso paraleloetan aurkitu behar, baizik eta Rimbaud-en ostean postmodernitateak luzatu duen nortasun ugariaren, edo nortasun multiplikatuen ideien jarraipenean.

“Je suis un autre”, “Beste norbait naiz ni” adierazi zuen Rimbaud-ek eta bide horretatik abiatu da Atxaga. Ez dugu jada nortasun bakarra, bat baino gehiago gara gure barnean. Bidaien eta komunikazioaren mundu honetan, gizarte tradizionalak eusten zuen nortasun bakarra desagertu da. Bat gara gure herrian eta beste norbait bostehun kilometrora. Mundua aldakorra den moduan da aldakorra nortasuna. Baina, Rimbaud-ekin jarraitzeko modurik izango dugu.

Itzul gaitezen berriro Pessoaengana. Idazle horren heteronimoak nortasunaren ugartasunaren kontzientzia besterik ez dira. Pessoa ez du nortasun bakarra, idazkera bakarra ez duen moduan, berea nortasun multiplikatu da.

Atxagak, eta bide beretik, Sarrionandiak, bazuten loturarik literatura galego eta portugaldarrarekin. Atxagak elkarrizketa luzea egin zion Méndez Ferrín olerkari galegoari eta honen oihartzuna garbia da, batez ere, Sarrionandiaren ipuinetan; gai arturikoa gaurkotzen trebeak izan ziren Alvaro Cunqueiro eta Méndez Ferrín. Agian, bide galego hori erabili zuten Pessoaren poesia ezagutzeko, agian, Madrileko Kultur Ministerioak ateratzen zuen *Poesía* aldizkaria bihurtu zitzaizen iturri paregabea Pessoaengana heltzeko, eta beste poesia mota bat ezagutzeko. Beste alde batetik, Plaza y

Janés argialetxeak argitara eman zuen *Selecciones de Poesía Universal* saila ere eskura zuten. Hirugarren saila ere ezagutzen zuten, Editora Nacionaleko poesia alorra.

Arestiren maisutzari buruz, ohar bat egin gabe ezin gintezke geratu. Gabriel Aresti Atxagaren gidaria eta maisua izan zen, eta honek bere *Etiopian* haren ideia poetikoetatik urrundu bazen ere, beti izan du aitorten puntu bat, ez zaio inoiz erabat kendu maitasun hori.

Atxagak orain gutxi argitaratu du

Personalmente le debo mucho, ya que publiqué mis primeros textos gracias a él. Pero si lo he citado tanto no ha sido sólo por esa razón, sino porque fue un buen poeta y un ariete contra los reaccionarios que allá por los setenta dominaban la cultura vasca.

Honenbestez, testu paraleloa esan dezakeguna, nahiz eta beste aipamen batzuk, herri lirikaren erakarpina, adibidez, edo poesia primitiboaren eta "Trikuarena" poemaren arteko lotura, azaldu gabe geratzen da, argiagoa delako.

Beste maila batera igoz, Atxagak behin baino gehiagotan aipatu du *Etiopiak* asko zor diola abangoardiari. Ez, agian, genetikoki. Baina, bai izan dela heziketa prozesua abangoardiarekin. Nolabaiteko autobiografia gisa eraturiko hitzaldiren baten, aipatu du Atxagak nola Frankismoko zentsurak debekatzen zuen arte argia, ulerkorra, eta nola ez zion problemarik jartzen abangoardiako arteari, jendeak ulertuko ez zuen aitzakiapen. Tristan Tzararen zazpi manifestuek eta Tusquets argialetxearen liburuak pista ugari ematen dute, bide honen nondik norakoak ulertzeko.

Eta hemen zabaltzen da bigarren bidea T.S. Eliotengana doana.

Etiopia astiro irakurriz, dadaismoaren, espresionismoaren eta surrealismoaren aztarnak non-nahi aurkituko ditugu.

Abangoardiaren bidea argia da liburu honen intertestualitatean, eta, agian, merezi du banan-banan aztertzea hirurok utzitako aztarna. Dadaismoak logikaren kontra joko luke, irudi ironiko eta umoreari emango lieke tokia. Bernardo Atxagak egiten dituen zenbait hitz joko,

"Berresan ahal ditugu zenbait hitz etorkizunaz ere, anti
A jua k adibidez,"

Hitzen barnean aurkitzen dituen esanahi berriak, adibidez,

"Gure ahaleginak *S o s* batetan eros ditzake
Edozein karamelu saltzailek"

Edo hitzen jokoan aurrera joateko beta eta gogoia, dadaismotik datorkio.

Egia da, bestalde, jokook gogoratzen dutela Martínez Sarrionen hasierako poesia.

Espresionismoak barne munduan azalpenarekin, zenestesien bidez, barne kinka azaltzen duen mundua agertu nahi luke; espresioaren intentsitatea izango litzateke bere ezaugarririk garrantzitsuena. Burgesiak sorturiko gizartearen aurka altxa ziren idazle espresionistak gizakiaren barne nortasunaren bila. Zenbaitetan elementu eti-

koa nagusitzen da, idazleek alderdien diziplinatik urrun agertzen direlarik eta pertsonaren iritziaren askatasuna balio nagusitzat azaltzen delarik.

Estilistikan elementu groteskoek bere tokia izango dute. Azken deskripzio honen adibide erraza da poema hasiera hau:

“Eguneroko bizitza ikatza bezalako labezomorroak
/ixurtzen hasi zenean etengabe
Otis Reading badiako portuan eseri zen aideplano
/jausiei kantatzeko *blues* band.”

Joera espresionista jarraitzen du idazleak, era berean, Ainhoak zain duen etorkizuna adierazten duenean, barne sentrazioak aipatuz, eta bere bizitzan gertatuko den kinka deskribatuz:

“ez ditun
gela hutsetako etxean arkituko
ez ditun
sentituko geroan
hire begietako erle urdinak elikatzen
hire aho multiplikatuena antsiak
zaintzen, ainhoa.”

Poema honetako hainbat hitzek jartzen gaituzte espresionismoaren pistan: gela hutsetako etxea (agian, labirintuaren metafora bat), aho multiplikatuena, antsiak, sentitu... Barne mundu horrek espresionismoaren helbururik behinena aurkitu nahi du: dramatikatotasuna. Atxagak behin eta berriro idatzi duenez:

“Edonon aurki genezake dramatikatotasuna.”

Espresionismoaren eraginaren aipamen berezia egin du Atxagak ezagutzen diogun poetika batean:

“Trakl, Célan pocos poquísimos adjetivos”

Surrealismoak irudian sinesten du, inkonzientearen indarrean, irudiak askatasun osoz agertzeko eran. Bretonek, adibidez, honela definitu zuen surrealismoa:

Surrealismoa: izena. Pentsakizunaren benetako funtzionamendua hitzez, idatziz edo beste era batez adierazi nahi duen automatismo psikikoa. Pentsakizunaren esana da, arazoaren parte hartze arau emailerik gabea, asmo estetiko edo moraletik urrun.

Oso ezaguna da surrealismoaren beste definizio hau:

“Surrealismoa guardasol batek eta josteko makinak ebakuntza mahai baten duten enkontrua da”.

Irudien erabilera horiek moldatzen dute *Etiopiako* zutabe estilistiko nagusia, Rimbaud-en bidetik jarraituz, surrealismoan bukatzen baitu sinbolismoak. Metodo surrealista jarraituz bat-batean aurkituriko adibidea ekarriko dugu hona:

“Eta trenak arrain biguinak ekarri zituzten abenida
 Zilarreztatzeke arratsaldean pozoina eman zieten
 Kalaxoriei dantzaldia amaitzerakoan leihotan
 Emakume jelatuak esnea zeriela eta gizon
 B akartiak beirazko betsein horiekin
 B urua botatzen notazko
 P astelak janez.”

Abangoardiaren eraginaz hiru ohar egin beharrean gaude. Lehenak, iturri zehatzei begiratu behar die. Nondik hartu zituen Atxagak dadaismo eta surrealismoaren berri?

Bada argitaletxe bat garai haietan oso ezaguna zena eta abangoardiako poesia argitaratzen zuena.

Tusquets argitaletxeaz ari naiz, eta prezetskiago, etxe horretako Cuadernos infimos sailari buruz mintzo nahi nuke. Zalantza handirik gabe esan dezakegu Atxagak sail horretako gutxienez liburu bi ezagutu zituela:

—Tristan Tzararen *Siete manifestos Dadá*, lehen argitarazioa 1972. urtean duena. Bere poetika idazten duenean Atxagak oso kontuan du Dada mugimenduaren aipamena.

—*Antología de la poesía surrealista*, sail berekoa. Liburu horretan, gainera, hiru lau testu paraleloz gain, badago detaile txiki aipagarri bat: “Eguneroko bizitza” deituriko poemaren gisa, poema bat goitik behera barik, ezkerretik eskumara, horizontalki, idatzia agertzen da, orrialdean.

Bigarren oharrak kontuan hartuko luke Atxagak zein garrantzi eman dion abangoardiari bere poetikan. Deustuko Unibertsitatean 1996. urtean emaniko hitzaldi batean, bere lehen urratsak aztertu zituen, eta oroimenen artean bat aipatu.

Frankismoaren azken garaietan errazago omen zen Bilbon abangoardia egitea, zentsurak aiseago uzten baitzuen pasatzen, ulertzen ez zela aipatuz, ulertzen zen poesia soziala idaztea baino. Garaiko zentsoreek nahiago zuten, ulertezina ulerterraza baino, konturatzen ez baziren ere, abangoardia guztiaren azpian ordenaren aurkako joera egon dagoela.

Garai horietan, beraz, abangoardiaren loraldi bat gertatu zen, Euskal Herrian, eta Bilbon, zehazkiago. Eta ez zen literaturaren kontua soilik. Batez ere, arte plastikoe-tan nabarmenagoa zen, baina, era berean, agertzen zen zineman eta antzerkigintzan. Gorago ikusi dugu Tusquets bezalako argitaletxeek ere nolako eragina izan zuten lanaren zabalkundearen.

Ez da idazlearen poetikan agertzen den datu bakarra, ordea. Atxagak orain gutxi, *Groenlandiako lezioa* aurkeztu du, eta hasierako garai hori, berriro adierazi du bera gauza berriak egiteko irrikan zegoen garai batean jaio zela eta berak ez diola amore eman merkatuari baieztatu du, gauza berriak egiteko gogoia ez zaiola joan bermatu du. Alfabetoak, azken batean, merkatuan ez dagoen formula da. Eta zer da formula dadaista bat besterik? Hizkuntzaren alderik formalenari egindako keinua baizik?

Hirugarren oharrak idazle bat hartuko luke kontuan: Juan Eduardo Cirlot, Espainiako unerik ilunenetan abangoardiako poesia idatzi zuen poeta, Bretón-ekin gutunez mintzo zen gizona.

Cirloten eragin zehatza aipatu du Atxagak poema baten kasuan:

“El 2 es un número pequeñito”

Baina, agian, pentsa beharko genuke zabalagoa dela honen eragina, bai John Lennon-en poema idazterakoan eta baita ere irudiari bere balioa ematerakoan. Ziurrenik irudiari ematen zaion balorea berdina da Cirlot-engan eta Atxarengan, eta ziurrenik, ez da, bada, askorik aldenduko beste idazleek ematen diotenetik. Baina, esanguratsua delakoan hona hemen Cirlot-en teoriari buruzko deskribapena Clara Janésen hitzetan (Cirlot, *el no mundo y la poesía imaginal*, Huerga & Fierro, 1996), Atxagaren lanera egokitzen delakoan:

En Cirlot, por el contrario, la poesía, que es también una forma de conocimiento, y también reveladora, es reveladora de esencias, de lo “real absoluto”, {...} Habla Cirlot de tres pruebas de la existencia, que constituyen a su vez, tres grados del acercamiento: el hecho de reconocer que se vive en un mundo de apariencias sospechando apenas otras facetas o visiones; cuando a raíz de distintos estadios fisiológicos nos salimos de nuestra personalidad normal (enfermedades de la psique, sueños, sonambulismo, alucinaciones, etc.) y el acceso a la otra realidad por medio de la pasión y la inspiración.

Cirloten lana ezagutzeko bide bi zituen Atxagak: *Poesía* aldizkaria eta ikusi dugu Pessoa ezagutzeko zein garrantzitsua izan zen aldizkari hau, berau ere abangoardiaren bultzatzailea, nahiz eta Kulturako Ministerioak finantzatua izan, (edo, beharbada, horregatik); bigarren bidea, Editora Nacionalak agerturiko Cirlot-en edizioa litzateke. Batetik zein bestetik, berdin dio; azken batean, Cirlot-en abangardia Frantziako abangoardiarekin bat zetorren eta giro horretan hasi zen Atxagaren idazkera.

Urrunago joanez gero, abangoardiak ez dio euskal idazleari idazteko era soilik eskaini. Abangoardiak mitologia bat utzi dio esku artean. Azal dezadan labur hitzaren esanahia.

Gauza jakina da gaurko idazleak, literaturaren autonomia indartzen badu behintzat, idazkeran bere mundu propioa osatzen duela, edo, zehatz esateko, bere erreferentzia mundua. *Etiopia* izenburua, adibide erraza ematearren, ez genuke ulertuko abangoardiaren mitologia ezagutuko ez bagenu, hau da, Rimbaud-en bizitzarekin loturan jarriko ez bagenu, azkenez. Ez genuke ulertuko erlazio sare batean kokatuko ez bagenu; Rimbaud, desertua, paradisuak eza. Sare hori, erreferentzia mundu hori idazleak sortzen du liburuan barrena, eta, batzuetan, arrotz zaio irakurleari.

Etiopia liburuaren erreferentzia mundua abangoardiako historiarekin lotua dago, hortik hartu ditu idazleak hainbat pasarte, hainbat esanahi, hainbat aipamen.

Mundu hori, eta horren orrialdeak ezagutzen dituen heinean errazago egingo zaio irakurleari liburuaren esanahia ulertzea. Jar dezagun adibide bat.

Bada *Etiopian* poema bat honela hasten dena:

“Francis Picabiak munduko boxeo txapelketa
 Barcelonan jokatu zueneko
 Gauza guztiak esanak zeuden.”

Poemas & Híbridos itzulpen edo moldapenean poema berrargitaratu duenean izenburu hau darama testuak:

“Barkatu, Cravan”

Aldaketa guztiok azaltzen dira abangoardien historia kontuan izanik. Abangoardia-ko pintore eta idazleak dira hor agertzen direnak. Francis Picabia dadaismoaren par-taide izan zen, eta pintore gisa lortu zuen sona. Gorago aipaturiko Tzararen zazpi manifestuen edizioa bere marrazkiz dago hornitua. Baina, ez zuen inoiz boxeo txapelketarik Bartzelonan jokatu.

Jokatu zuena Cravan idazle dadaista izan zen. Eta *Poesía* aldizkariak 1996. urtean ale bat eskaini zion txapelketa horren kartelen erreprodukzio eta guzti. Cravan ere dadaista zen, bizitza eta artea batera biltzea zirela uste zuen horietarikoa. Boxeo txapelketa bera ere, ez dakigu arte ekintza gisa ez ote zuen ulertzen, nahiz eta bera Fran-tziako boxeo txapelduna izan.

Poema hori Atxagaren iturrien adierazpen ederra da, literaturari buruzko poema bat delako. Atxagak bere egin du abangoardiaren ideia nagusi bat: dena esanda dago, literaturari errepikatzea besterik ez zaio geratzen:

“Gauza guztiak esanak zeuden jadanik agian
 Adibidez”

Idea hori zenbait idazle nagusiren ahotan jartzen da eta han agertzen dira segi-zioan Ezra Pound:

“...klitxeak beti klitxeak”

Eta Samuel Beckett absurdoaren antzerkiaren eragilea, bere izenez barik bere pertso-naiaren izenean:

“Edo hark esan zuen bezala, bera da politena
 /asko maite dut
 O-nou O-nou erantzun zigun Malonek.”

artean, agian, Kavafisen aipamen isila tartekatzen zaigularik, homosexualitatearen aipamen egiten omen da “bera” horretan, ezin baita jakin “bera” emakumezko edo gizonezko den.

Isilaren poetika deitu izan duguna, ahotsaren aurrean jarri beharrean, poetak isil-tasunak sortzen duen izua adierazi du, argi geratzen da poema horretan. Baina, era berean, garbi daude zeintzuk diren Atxagak jarraitu dituen bideak: abangoardia, imajinismoa, absurdua.

Etiopiak gaurko gizakiaren mundu hautsia adieraztea hartu badu helburu, orduan, T.S. Eliotengana itzuli beharko genuke.

T. S. Elioten *Lur eremua* da *Etiopia*, lur antzua, modernitatearen irudia. Industriak eta gaurkotasunak antzu bihurtu dute gure bizitza, eremura, eta ez paradisura, garmatza deshumanizazio prozesuak.

Etiopiaren metafora nagusia hautsa da. T.S. Eliot-en obran ere mundu modernoa ezereza bihurtu da, pertsona masaren barnean kokatu delako. Atxagaren ziutatea eta Eliot-ena berdintsu agertzen dira. Obran agertzen den Bilbao horrek baztertuak mesprezatu egiten ditu, eta dena doa suntsipenera.

Lur eremua, Etiopia, antzutasunaren espazio bi, modernitatearen galera adierazteko. Horregatik, agian, aipatzen da Etxahun, natura hirian sartuz.

“Jarri zara bidean Ba zatoz Etxahun.”

Eta ez dakit Etxahunen irudi berritzaile, naturazale, garbitzaile horren azpian ez ote genukeen surrealistentzat hain garrantzizko zen Whitman-en irudia ikusi beharko. Whitman-ek ere izadiko indar berritzaile eta eraginkorretan sinesten zuen modernitatea aldatzeko eta indarberritzeko asmoz.

“Eta zu ere abiatu zara Ba zatoz Etxahun
/ortotsik
Mantekila eta mermelada eskutan duzula
Eta gariz jantzita ikusiko zaitugu
Gariz jantzita eta uda zabaltzen.

Joseba Sarrionandiaren lana

Joseba Sarrionandiaren kasua ez da guztiz desberdina. Pott taldekoen lana asko irakurtzea izan zen, idazten hasi ziren garaian, eta, ondoren, irakurri eta ikasitakoa euskal moldeetara ekartzea. Agian, parametroak berdinak dira Arxaga eta Sarrionandiaren kasuan, baina, joerak oso diferenteak.

Estiloaren moldapenean, lehenik, abangoardiaren onarpenean, gero.

Estiloaren moldapena egin behar duenean, Sarrionandiak Jon Miranderen lana oso kontuan hartzen du. Inoiz berak esan duenez, ertzetako euskalkien lexiko-harrobia landu du gipuzkerako zentrismotik ihes egiteko. Zuberera eta bizkaieraren presentzia arrazoi biografikoengatik ulertu daiteke, bizi-beharrak eta jaiotzak utzitako aztarnen berri izanez. Baina, Jon Miranderen hizkeraren oihartzuna, hasiera-hasieratik nabari zaio Sarrionandiari. Bada hemen sakonagoa den beste arrazoi baten azalpen beharra.

Pott bandakoen estiloaren joeran badira indar bi, bata bestearekin borrokan ari direnak: batak surrealismorantz jotzen duen bitartean, besteak modernismoak utzitako hizkera fin, xarmant eta ederraren alde egiten du. Hizkera teknikoagoa erabiliz, espresionismoak zenestesia hartzen badu oinarritzat, hau ba barne-sentsazioen azalpena, modernismoak sinestesia behar du: kanpo sentazioen agerpena. Trakl eta Marcel Schowb elkarri begira.

Sarrionandiak sinestesiaren alderago jarri dela esango nuke, batez ere, bere lehen liburuan, nahiz eta espresionismoaren espresaera mundua ez den alde batera utzi. Eta hori ez da soilik gertatu Jon Miranderen hizkeraren eraginpean. Sarrionandiaren lanaren hasieran —eta neurri batean, ondoren ere bai, herri literaturaren eragina dago.

Burura datorren lehen adibidea Zuberoko XVIII. mendeko herri lirikaren eragina izango litzateke, *Izuen gordelekuetan barrena* poema liburuan zenbait epigramak eragin horren menpe daude:

“uhainak gainezka lehertzen
itsasoan euria da orain
eta haizea buztirik heltzen da
lizarren aurpegietara”
(IGB, 34)

“orrien artetik lili zuriak
ekainean enarak aidean
eta odol tantak bailiran
gerezi gorriak”
(IGB, 34)

“itsasontziak ozeanoetan bezala
gure ametsetan istorioak
eta paper hondartza hauetan
gure itsasgelara guzietako hondakinak”
(IGB,87)

Baina, ez da soilik euskal literaturaren eragina. *Izkiriaturik aurkitu ditudan ene poemak* liburuari begirada ematen badiogu, bat-batean konturatuko gara beste herrialde askotako (batez ere Irlandako eta Ekialdeko) hainbat poema herrikoi aipatzen eta itzultzen dituela Sarrionandiak.

Eta horien aztarnak bere lanean aurkitzea ez da batere zaila. Gainera, beste askotan gertatzen den bezala, ez da bakarrik testurik testuko parekatzeak egin ditzakegula, baizik eta Sarrionandiak ahozotasunaren teknikak erabili dituela bere poemetan. Hau irakurritz gero:

“Ez da deus ere ortzearen azpian
irlandar herriaren aldekorik,
itsasoa eta haizea salbu.
Itsasoa, halabeharrak hara garamatzalako,
Irlandatik hurrun,
haizea, abiatu-rik itsasontzia
portu onera bultzatzen duelako.
Eta bada arrazoi bat
biak aldekotzat ukaiteko:
hazi egiten bait dugu itsasoa gure malkoez
eta, halaber, haizea gure hasperenez.”
(IGB, 94)

nork ez du gogoratuko ahozkotasunean horrenbestez erabiltzen diren paralelismoak eta kontrajarpenak, gaia aipatu eta hara itzultzeko egiten den itzulera, paradoxa jokoak?

Herri hizkeraren erabilpena ez da arrazoi bakarra, baina, garbi dago idazkera ulertzeko modu horrek, beste zenbait elementurekin batera (narrazio joera, kulturalismoa) abangoardiako hizkera ulergaitzetik urrundu duela Sarrionandia. Eta irakurketen poderioz mantendu egin da joera sinbolistazalea.

Izuen gordelekuetan barrera liburuak badu literatura konparatuaren aldetik begiratzeko hainbat erraztasun. Berez omenaldi liburua da, Europako poesiari egiten zaion omenaldi liburua. Garaiko irakurketez blai egiten duen liburua.

Jakina denez, liburua bitakora kaiera da, bidaia baten gida. Europaz barrera dabil idazlea eta zazpi herrialde bisitatzen ditu:

“Sorterri hautatua
Paris neskazarra
Itsasoaren ezpainetan. Grezia.
Lisboako nigar kanta
Hodeien margoz. Irlanda.
Prahako orenetan.
Iragan dira horik oro.”

Zazpi kapitulu ongi egituratuak: Hasiera eta bukaera Euskal Herrian, edo norberak aukeraturiko oroimenen herrian, haurtzarotik hurbil; hiru hiri nagusi, eta lurralde bi: Itsasokoa bata eta hodeiena bestea: Natura herrialde bi, Irlandako poemetan zitatzen ziren herrialde biok: exiliokoak; deserrikoak: Eta uste dut lehenengoz aipatzen dela egituraketaz hitz egiterakoan, naturak eta mugaezinak testu honetan duen nagusitasuna.

Egia da, hala ere, herrialde bakoitza idazle bati edo batzuei lotzen zaiela, honelako eskema betetzen dugularik.

Sorterri hautatua: herri kanta, Mirande, T.S. Eliot, Koplaz zaharra, Hölderlin, Elisanburu,

Paris Neskazarra: Abeslariak (Ferré, Piaf), Boris Vian; 40 izen sonettoa egiteko, Célán edo Mirande.

Itsasoaren ezpainetan: Seferis, Kavafis, Alexi Zorba pertsonaia.
Lisboako nigar kanta: Pessoa, Alberto Caeiro, abeslariak (José Afonso)
Hodeien margoa: Yeats, Dylan Thomas idazle galesa.
Prahako orenetan: Holan, Rilke, Werfel, Kafka.
Iragan dira horik oro: Samuel Beckett.

Idazle guztiok modu desberdinetan jokatzen dute lanean, eta, gainera, liburuak sortu duen imaginarioan ez dira iturri bakar. Erreferentzia literarioak bezain garrantzitsuak dira eguneroko bizitzatik harturiko elementuak: kantariak, adibidez, edo edariak eta tabakorriak, tabernak, mass-medien eragina, zinema, disko eta beste erreferentzia mundua.

Ikusi dugun moduan, Mirandek zerikusia izan du estiloaren moldaketan, Kavafis-ek, agian, narrazioaren garrantzia eta tonu elegiakoa eman dizkio Sarrionandiaren lumari, Seferisengandik ote dator konpromiso politikoa, surrealismo xumea eta izadia lotzeko ahalegina? Eta zer esan Brecht-en eraginez? Sozialismo errealistak izan ote du eraginik idazkera ulertzeko munduaren onarpenean?

Hiriko giroa Vian-en nobela poliziakoetan aurkitu zuen? Pertsona garaikidea anitza dela Pessoa erakutsi zigun denoi.

Zenbait idazlek, beraz, ideia nagusien bultzatzaile dira. Adibidez, Samuel Beckett. Atxagarengan ere ikusi dugun isiltasunaren ideia berbera eman du Sarrionandiak aipu honetan:

“Zer adierazirik ez, zertaz adierazi ere ez,
nondik adierazterik ez, ezin adierazi,
adierazi nahi ere ez, adierazteko
halabeharrarekin batera.”

(IGB.129)

Beste batzuk, ordea, detaile txiki edo testu paralelo xumea, ekarri dute. Hala T.S. Elioten

“Apirila da hilarik krudelena, lur
Hileko lika hazte, oroimena eta desira
Nahasten.”

poemaren parodia, irudi kontrajarria eskaintzen da beste honetan:

“Apirila ez da ilarik atseginena,
baina krudelena ere ez.
Eta ez diot gorazarre gehiago eginen.”

(IGB, 21)

Vladimir Holanen poema batek edo bestek utzi du aztarnarik han-hemenka. Adibidez, Sarrionandiaren beraren itzulpena erabiliz: “Espaloian” deituriko poemako zati honek:

“Atso bat da kazeta saltzailea
Egunero honaino errenka etortzen dena”...

utzi du bere arnasa bertso hauetan:

“enparantza kantoian ikusitako atsoa.”

(H, 38)

Berriro gaude aspaldiko puntuan: testu paraleloak frogatzen du eragina, baina, ez ote dago sakonago, ideien paralelotasunean, lotura handiagorik beste idazleekin, beste eraginekin? Baietz uste dugu. Eta adibide moduan Sarrionandiaren ezaugarri nagusi bi aztertuko ditugu: kulturalismoa eta marinelen irudia.

Izuen gordelekuetan barrena kulturalismoaren menpe idatzitako liburua dugu. Garai honetan, egia esateko zerbait lehentxeago, bazen Espainian poeta talde oso garrantzitsua: novísimoak deiturikoak, kulturaz zekitena euren poesian sartzen zutenak, kulturalismoa bere ezaugarrietako bat bihurtu zutenak: José M. Alvarez eta Pere Gimferrer aipatu beharrekoak dira intertestualitateaz ari garenean, behintzat.

José M. Alvarez-en izenak badu Sarrionandiaren poesian zerikusi bikoitza. Bate-tik, Kavafis-en *Poesías Completas* lanaren itzultzaile gisa; bestetik, *Museo de Cera. Manual de Exploradores* egile gisa. Biak, Hiperion argitaletxe jaioberrian plazaratuak.

Hau dela-eta ohar txikia. Atxagarekin alderatuz, liburuaren argitaletxeen desberdintasuna ikusten joango gara, pixkana-pixkana. Tusquets, Plaza y Janés, Editora Nacional etxeetako poema-liburuak ziren asteasuarraren lanean abiapuntu. Sarrionandiaren kasuan, gaur arte iraun duten Visorrek eta Hiperiónek badute zerikusirik, nahiz eta Editora Nacionaleko zein Plaza y Janeseko lanak ere ezagutu iurretatarak.

José María Álvarez-en ahotsean egindako Kavafis-en itzulpen hau irakurtzerakoan, nola gogoratu ez Joseba Sarrionandiaren poesia?

“Era tan joven cuando abandonó su país
que apenas recordaba oscuramente su aspecto...
no importa: también él está vencido,
ha luchado cuanto pudo.
Y en su negro desencanto,
ya tan sólo una cosa tiene en cuenta
con orgullo: que hasta en su falta de éxito,
muestra al mundo el mismo coraje indómito.”

José María Álvarez-en poemetara joz gero, ez dago dudarik haren “berrogei izen sonettoa egiteko”, Álvarez-en eskaintza luzearekin zerikusirik badu. Hiru-lau lerro besterik ez ditugu ekarriko hona, izenen eskaintza horrek 5 orrialde betetzen baititu:

“A

Lester Joung, Billie Holiday, Marilyn Monroe, Bogart,
Ben Webster, María Félix, Dante, Sinué el Egipcio, el
Mecánico de los hermanos Wright, K, Juliette Creco,
Tirteo, Lizzie Miles, Bela Lugosi, Eneas, Vatsyayana...”

Postmodernitatean eredutzat har dezakegun zerrenda luze horretan goiko kultura eta beheko kultura batzen dira, literatura klasikoa eta zinema, abentura-zaletasuna eta Ekialdeko testuak, dena bildua, dena era batean, dena irensteko astirik gabe, den-dena une berean: gure kulturaren argazkian.

Bide batez, Álvarez-en beste poema bat ekarri nahi nuke hona:

“Qué has de llevarte oh Muerte
Cuando todo florece más allá de mi nombre
En la lumbre más pura
Del sol y la cosecha de los años
En el calor humano
Humildemente

Scardanelli.” (279)

gogoratzeko, besterik ez bada, Scardanelli ezizenez sinatzen zituela bere poemak Hölderlin poeta handiak bere erotasunaren garaian, eta horrela eman zituela bere poemak Atxagak *Zintateaz* argitaratu zuenean. Hölderlin ala Álvarez gogoan?

Sarrionandiaren lanera itzuliz, eta testu paraleloetatik motiboetara igaroz, badira Álvarez-en zenbait poemetan agertzen diren motiboak, aitzakiak, joerak iurretatarren poesian agertzen direnak:

—Haurtzarora itzultzeko gogo, etxea hutsik badago ere.

—Paris euripean eta herria gogoan:

“Hace tanto tiempo que llueve
Si cierro los ojos veo mi país...
Tardes lluviosas de París.”

—Dylan Thomas eta hordikeria.

—Gona altxatzen duen andrearen keinua.

“zeta gorritzko gona altxatu eta
haigu erraiten derautzu:
y se subía la falda

Diciendo ¿Esto no vale?”

—Gerran anonimoki hilko direnen aipamena.

Kontua ez da, hala ere, testu paralelo bat edo beste ehizatzea, kontua zabalagoa da. Pariseko giroa eraikitzeko orduan, Álvarez-ek eta Sarrionandiak elementu antze-koetara jo dutela: tabernak, jazza, tabakoaren kea, emagalduek, abeslariak... Agian, topos orokorra da, eta beste bide batzuk ere jarraitu dituzte irudi horiek: fotografia, Rive Gauche-ren eta Pigalleren aipamen literarioak. Bai, baliteke, baina, Álvarez gertuegi dago (testu paraleloak frogatzen dutenez, bestaldetik) kontuan ez hartzeko. Zeren jakin badakigu marinel zaharraren irudia Coleridge idazlearengandik datorrena, baina, kasualitatez, hauxe idatzi du Álvarez-ek:

“Todos los puertos que viví
Errante como los marineros
Esta mañana tocan la sirena.”

Eta ez da giroa bakarrik, baizik eta kulturalismoaren eta arte modernoaren arteko nahasmena bien arteko lotura pizten duena.

Kulturalismoa, berez, arte eta literatura mundutik harturiko erreferentzia literarioen gurarizko erabilpen ugaria da, imaginarioan kokatuak eta poemaren gai edo osagai gisa. Erreferentzia kulturalak non-nahi dira, egia da, horregatik kulturalismoa izateko erreferentzien kontzientzia gertatu behar da, horregatik, esplizituak izan behar dute, eta ez inplizituak konturatu gabe jasorikoak urteen poderioz.

Helburu nagusia du: kulturalismoaren bidez, poetak inguruan duen errealtateak sortzen dion ezinegona eta etsipena adierazten du, erabili egiten ditu, beste mundu bat dagoela adierazteko, edertasunaren mundua badela baieztatzeko, eta horrela, ezustea eta lilura sortzen du irakurlearengan, bere eremu propioetatik irteteko eskatzen baitio honi.

Forma asko hartzen ditu, orohar: aipuen lerraketen bidez osaturiko poemak (berrogei izeneko sonetoa, adibidez, hurbilen dagoena litzateke), hizkuntza arrotzen

erabilpena, kanpoko erreferentzia literarioak; beste nonbaitetik harturiko argumen-tuen birsorketa (Ulises Itacara itzultzean), historiatic harturiko pertsonaia baten bakarrizketa dramatikoak (Sarrionandiak askotan darabilen teknika, bidenabar).

Kulturalismoa ez da soilik adornu gisa erabiltzen den teknika; poemari eta lana-ri batasuna ematen dio, imaginarioan dago, lana irakurtzerakoan giltza da, beraz. Marinel zaharrak, Coleridgengandik datorrena, eta bere joera kulturalista aldetik ezin kendurik duenak, eratzten du Sarrionandiaren lanean batasun haria.

Kulturalismoa ez zen novísimo guztien joera izan. Nagusitu egin zen José María Álvarez, Guillermo Carnero eta Pere Gimferrer-en lanetan.

Joerak badu, beharrik!, arrisku bat: kanpoko eraginak poetaren ahotsa moteltze-arena, eta horregatik, zenbait poetek alde batera utzi zuten, ahots pertsonalaren bila joaz. Galde genezake ea ez zaion antzeko zerbaite gertatu Sarrionandiari (egoera his-torikoa ere hortxe dago arrazoi gisa) liburua argitaratu bezain pronto, haretan erabi-litako estetika baztertzen duenean.

Baina, gorago esan dugu, ez guke soilik kulturalismoa kontuan hartu behar. Literatura klasiko, urrun, exotikoarekin batera, eguneko arteak (zinemak, fotografiak, abeslariak) tokia dute Sarrionandiaren lehen lan honetan. Badago egunerokotasuna poetizatzeke ahalegin berezia bere lanean, eta ezin zitekeen bestela izan, egunerokoa edertzea ideologiarekin batera datorrela; umilen gorazarrea, galduen lilura, baztertuen xarma, guztiek dute zerikusirik Sarrionandiak aurrera eraman duen estetikarekin.

Moda deitu dezakegunaren poetizazioa egin zuten Pere Gimferrer-ek eta Manuel Vázquez Montalbán-ek, bere *La Educación Sentimental* poema liburuan.

Beste gai bat litzateke Marinel zaharraren irudia. Jakina da bidaiariaren irudia eman duela sinbolo horren bidez, gure poetak, eta bidaia bizitza dela.

Iturria garbia da: Coleridgeren *Marinel zaharraren balada* eta zuzenago Gaya Cien-cia argialetxeak 1975. urtean egin zuen edizio elebiduna, Eduardo Chamorrok egin zuen itzulpenarekin. Argitalpen horrek Gustave Doréren irudi ederrekin hornitua zetorren. Hain zuzen ere, urteen burura Sarrionandiak erabiliko dituen irudiak Pamielako argitarazioa edertzeko.

Balada horrek eragin handia izan du Sarrionandiarengan. Ipuin batentzako abia-buru izan zuen, *Narrazioak* liburuan argitaratuko zuen "Marinel zaharra" ipuinaren-tzat hasiera-bide. Geroago bere poemien antologia Marinel zaharrak deitu zuen, eta poema euskaraz eman zuen.

Mito nagusia eraiki du Sarrionandiak irudi horren inguruan. Egia esateko, begi-rada zabaldu beharko guke eta onartu Coleridge ez dela marinelaren irudiaren era-gile bakarra. Badirela itsasoaz idatzi duten asko ere, horren inguruan: Stevenson, lehena; Melville, E.A. Poe, Baudelaire noiz behin, Conrad, e.a. luzea. XIX. mendean herrialde berrien bila, eta, era berean, Mendebaleko inperialismoaren aurka ari zire-nak (Conrad) alderdi desberdinak ukitu zituzten. Irakur zaletasunarekin batera, Ste-venson-ek egin zuen moduan, askatasun nahia agertzen zutenak ziren (Melville), beti ere bizitzaren alderdi desberdinak azalduz.

Ene iritzi, hiru dira sinbolo horren azpian, Sarrionandiak landu dituen esa-nahiak.

Lehena, galtzear dagoenaren sinbolo litzateke. Marinel zaharrek ez dakite igeri egiten eta hala ere, patua aurrez-aurre begiratzen dute, ez dira beldurtzen, etorkizuna, agian, aurka dute, baina, ez dute etsitzen.

Frankismoaren azken aldean, eta novísimoen artean, hain zuzen ere, ideia nahiko zabaldua zen; poetizatzen zutenean oso kontuan hartzen zuten oso zaila zela frankismoaren aurka joatea eta garaitzea, baina, garbi zuten egin beharra zegoela. Derrotaren gorazarreak, hala ere, toki handi samarra zuen garaietan.

Félix de Azuaren “Canción de los subversivos alcoyanos a sus compañeros que iban a ser fusilados en Valencia (1869)” poemaren bukaera irakurriz, desberdintasunak agertuko dira, ez dudarik egin, baina, ideia berak ere dantza egiten duela esan genezake:

“Haz como el compañero Matías de Laserna
tu hermano leridano
tipógrafo que fue de “La Moderna”,
y al morir fusilado
contra la tapia de cualquier cementerio
en una playa o contra la maleza,
grita al caer:
¡Abajo los tres reinos de la naturaleza!
¡Viva el perder!”

Marinel zaharren bigarren esanahiak alderdi historiko eta politikoak alde batera uzten ditu eta alde unibertsalagoak hartzen ditu. Bizitza honetan baldura dagoenaren irudia hartuko luke orduan marinel zaharrak.

Modu batean, nihilismoaren aurrean, ezerezaren bila baitoaz, bere burua zaintzeko zuhurtzia dutenak lirerateke marinel zaharrak, bizitzan —ez soilik historian— dena aurka dute eta, hala ere, heroi anonimoeak, aurrera egiten dute, ahal duten moduan.

Hirugarren esanahiz, marinelak exilioan bizi dira. *Hnny* liburuaren hasiera argigarria da alde horretan. Liburuaren aipu biak garbiak dira horretan:

“Exilium vitam est
Bizitza herbestea da.”

Lehen zita Victor Hugorena. Bigarrena, Ismael Larrearena. Larrea, Sarrionandiaren ama-abizenaren bukaera da. Ismael Moby Dick nobelako pertsonaiaren izena. Idazlearen *alter egoa*, beraz. Arlo horretan metafora barrokoa izango genuke aurrean: mundua den itxuraren aurrean benetako errealitatea ikusi nahi duen pertsonaren irudia.

Liburu horretako poemarik hunkigarrienetarikoa ere exilioaren definizio luzea izango litzateke:

“Exilio é a vida é assim.”

Eta, agian, konformismoaren kritika den horretan guk beste definizio huts ikusi nahi dugu; bizitza horrela da, heriotzara doa eta heriotzan denak bakarrik gaude ezerezaren aurrean.

Baina, exilioa beste zerbait ere bada, Kirmen Uribe adiskideak gogoratzen didanez, tarteko egoera bat, bizitza bera den modukoa, Edward W. Said ikerlariak hone-la adierazi du egoera, Sarrionandiarentzat ere adierazgarri diren hitzetan:

De hecho para la mayoría de los exiliados la dificultad no radica simplemente en verse obligado a vivir lejos del hogar, sino más bien, teniendo en cuenta cómo es el mundo de hoy, en vivir rodeado de recuerdos. de que estás en el exilio, que tu hogar no está de hecho tan alejado de ti, y que el trasiego normal de la vida diaria contemporánea te mantiene en contacto permanente, aunque exasperante e insatisfecho, con el antiguo lugar.

El exilio existe, pues, en un estado intermedio, ni completamente integrado en el nuevo ambiente, ni plenamente desembarazado del antiguo, acosado con implicaciones a medias y con desprendimientos a medias, nostálgico y sentimental en cierto plano, mímico efectivo y *paria* en otro.”

Azken puntu honi kasu egiten badiogu, marinel zaharra biografia —edo autobiografia— izango litzateke.

El léxico vasco del pastoreo en *El Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja*

(The Basque shepherding lexicon in *The Linguistic
and Ethnographic Atlas of Aragón, Navarre and
Rioja*)

Martínez, Asunción
Michigan State University
Dept. of Romance and Classical Languages
East Lansing
Michigan. USA

Los atlas lingüísticos son una herramienta clave para la descripción y consecuente mayor comprensión de la realidad lingüística de una comunidad, herramienta que en las últimas décadas ha visto un gran desarrollo en cuanto a la metodología empleada. En este trabajo ofrecemos una muestra de cómo el Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja, elaborado por Manuel Alvar y colaboradores, puede ofrecernos información no sólo sobre el castellano, sino también sobre la lengua vasca.

Palabras Clave: Atlas lingüístico. Geografía lingüística. Dialectología vasca. Léxico del pastoreo.

Hizkuntz atlasak funtsezko tresna dira hizkuntz errealitatearen deskribapenera begira eta, horren ondorioz, errealitate hori bobeto ulertzeko ere. Azken hamarkadotan, tresna horrek garapen handia izan du erabilitako metodologiari dagokionez. Lan honetan lagin bat ematen dugu erakusteko nola Manuel Alvar eta laguntzaileek eginiko Aragoi, Nafarroa eta Errioxako Hizkuntz Atlasak gaztelevari buruzko informazioa emateaz gainera, euskarari buruzkoa ere bideratu abal digun.

Giltz-Hitzak: Hizkuntz atlasa. Hizkuntz geografia. Euskal dialektologia. Artzaintzaren lexikoa.

Les atlas linguistiques sont un outil clé pour la description et donc pour une plus grande compréhension de la réalité linguistique d'une communauté, outil qui, au cours des dernières décennies, a vu un grand développement quant à la méthodologie employée. Dans ce travail, nous apportons la preuve que l'Atlas Linguistique et Ethnographique d'Aragon, de Navarre et de la Rioja, élaboré par Manuel Alvar et ses collaborateurs, peut non seulement nous apporter des information sur l'espagnol, mais également sur la langue basque.

Mots Clés: Atlas linguistique. Géographie linguistique. Dialectologie basque. Lexique de la garde des troupeaux.

1. Introducción

1.1. Objeto del trabajo

Dentro de la disciplina de la "Geografía lingüística" y siendo los atlas lingüísticos tanto en su confección como en su interpretación, elementos básicos de tal disciplina, pretendemos con este trabajo, básicamente, hacer uso de alguno de los ya confeccionados para tratar de analizar algunas características y obtener, si ello fuera posible, algunas conclusiones.

Al manejar uno de los atlas publicados en España, concretamente el "Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja" (A.L.E.A.N.R.), nos decidimos por analizar los datos referidos a una zona peculiar, la zona de Navarra donde al conservarse en la fecha o hasta hace poco tiempo el vasco, podría presentar interesantes cuestiones derivadas, justamente, del carácter bilingüe de la zona. Así, seleccionamos los puntos siguientes:

- Núm. 100: Vera de Bidasoa
- Núm. 101: Goizueta
- Núm. 102: Arriba
- Núm. 103: Alcoz (una errata le hace figurar como Arcos. Existe un Los Arcos en Navarra, pero no en la zona, sino mucho más abajo, entre Estella y Viana)
- Núm. 104: Arbizu
- Núm. 105: Ciordia
- Núm. 106: Olo
- Núm. 200: Lecároz
- Núm. 201: Espinal
- Núm. 202: Egozcue
- Núm. 203: Erro
- Núm. 205: Ochagavía
- Núm. 206: Roncal
- Núm. 401: Navascués

No entramos a explicar la situación del vasco en estos puntos o la fecha de su desaparición en los mismos, extremos que pueden verse en las obras de Irigaray, Sánchez Carrión o Yrizar (cf. Bibliografía). Digamos, en cualquier caso, que una simple ojeada al "Atlas" demuestra que no hay para más y aún, sobra.

Tratando de acotar todavía más el campo de nuestras pesquisas, elegimos el campo semántico que abarca lo relacionado con el pastoreo: animales, utensilios, productos y actividades. La razón que nos llevó a elegir este tema es el profundo conocimiento del pastoreo al que han llegado los estudios etnográficos y antropológicos. En efecto, esta área ha recibido especial atención por parte de investigadores como D. Fermín Leizaola cuyo trabajo de muchos años ha servido para poner orden, aclarar e incluso, en algunos casos, desechar los diferentes términos que se manejan en el atlas.

1.2. Metodología de los Atlas Lingüísticos

Como es bien sabido (Cf. ALVAR (1973), p. 199), para confeccionar un atlas lingüístico se parte de la elaboración de un cuestionario, específico para la zona y cuya extensión está en función de la profundidad deseada, con cinco apartados: Fonética vocálica, Fonética consonántica, Morfología, Sintaxis y Léxico, subdivididos en otros, hasta llegar a unos cuarenta. De los cuestionarios se obtienen unos cuadernos en los que se copian las respuestas obtenidas en transcripción fonética y luego se ordenan por provincias, regiones y localidad.

Finalmente, se dibujan los mapas, combinando preguntas y región, señalándose las respuestas obtenidas por diversos procedimientos. Ni que decir tiene que en la actualidad, el uso del magnetófono o cassette y de las técnicas y medios informáticos han hecho variar, agilizándose, todo este largo y complejo proceso.

1.3. Consideraciones metodológicas

En la confección de un atlas lingüístico surgen multitud de cuestiones que hay que tener en cuenta a la hora de recoger los datos, y que podrían ser las siguientes:

- a) Características de los informantes: se prefiere a los hombres, mayores, con su dentadura completa, que hayan nacido y vivido en el pueblo, que conozcan el tema, que tengan cierta fluidez mental y oral, que se hallen relajados y con confianza, aunque no excesiva, con el encuestador.
- b) Características del encuestador: se necesita experiencia en este tipo de encuestas, una cierta habilidad para conseguir, sin forzarlo, lo que desea, un oído fino y acostumbrado a captar diferencias, un grado notable de conocimiento de la geografía de la zona y, por descontado, ser un experto en transcripción fonética. Sobre esto, en el caso que nos ocupa, con individuos bilingües, un conocimiento de las dos lenguas: es de pura lógica que el encuestado tienda a responder en la lengua en la que se le pregunta, y si esta lengua no es la suya materna o la que más corrientemente utiliza, habrá interpretaciones erróneas de preguntas, falta de precisión en las respuestas o auténticos disparates o, sencillamente, silencio. Ciertamente llama la atención en el A.L.E.A.N.R. la escasez de respuestas vascas en zonas plenamente vascófonas y quizá se deba a esto.

En algunos casos, pero no siempre, podría obviarse el problema presentando dibujos —en el caso de utensilios— o señalando la cosa sin darle nombre, pues de otro modo se forzaría la respuesta, y sólo excepcionalmente podrían sugerirse varias respuestas al encuestador para llenar lapsus de memoria.

Esto supone, naturalmente, un cierto conocimiento previo, no sólo del tema, sino de la geografía de la zona, no vaya a darse por común un nombre propio, algo bastante habitual en nombres de lugares (majada, colina, borda, caserío, etc.)

- c) Representatividad: la pregunta de hasta qué punto uno o dos individuos pueden representar el habla de una localidad gravita sobre todo este asunto. El riesgo de simplificación es evidente, pero parece ineludible en un atlas lingüístico. Es claro que hay fenómenos lingüísticos que varían en una misma

localidad, tanto más, lógicamente, cuanto mayor sea, no sólo en habitantes sino, lo que puede hacerlo más engañoso, en extensión. Habrá de tenerse sumo cuidado sobre todo en zonas de tránsito, donde las isoglosas se entrecruzan hasta enmarañarse. Por todo ello la elección de los informantes es fundamental en la validez del atlas, y más si tenemos en cuenta otros aspectos, como defectos en la pronunciación, conocimiento poco profundo del tema (en nuestro caso, no todos los habitantes de la localidad tienen por qué saber distinguir, por ejemplo, los mil y un tipos de cencerros existentes), o topamos con personas ilustradas que son capaces de contestar a cómo se le llama al “cóndor” en vasco, y mezclan el estándar con el habla de la localidad.

2. Esbozo de la dialectología en Navarra

Muy brevemente, para situar el tema y a modo de recordatorio, diremos que desde la época del Príncipe L.L. Bonaparte, pionero de la dialectología vasca y cuya clasificación sigue, en lo fundamental, vigente a la fecha, el vasco se compone de los siguientes dialectos: vizcaíno, guipuzcoano, alto navarro oriental y suletino, que comprendía, para Bonaparte, al roncalés. Los posteriores trabajos de Azkue, Michelena, Yrizar o Txillardegui (cf. Bibliografía) no han hecho variar en lo sustancial esta partición. Hay que señalar, sin embargo, que todavía se está lejos de definir con alguna precisión los rasgos que caracterizan a cada dialecto o siquiera los rasgos que han de considerarse.

Con todo, este problema es general en Dialectología: la pretensión de algunos de señalar en un mapa el territorio de cada dialecto con una línea nítida no deja de ser, como poco, una osadía.

Los dialectos y subdialectos que abarcan la zona que hemos considerado en el A.L.E.A.N.R. serían, de derecha a izquierda:

- el roncalés (n.º 206: Roncal), ya extinguido.
- el salacenco (n.º 205: Ochagavía y 401: Navascués): perdido el vasco en ambas localidades hace tiempo.
- el aezcoano (n.º 204: Garayoa): situación muy débil.
- el altonavarro meridional oriental (n.º 201: Espinal; n.º 202: Egozcue; n.º 203: Erro): muy débil o perdido.
- el altonavarro meridional occidental (n.º 106: Olló)
- Baztán (n.º 200: Lecároz): vivo
- Ulzama (n.º 103: Alcoz): en regresión
- De las Cinco Villas (n.º 100: Vera de Bidasoa): vivo.
- Araquil (n.º 104: Arbizu): vivo.
- Araiz (n.º 102: Arriba) vivo.
- El guipuzcoano de Navarra (n.º 101: Goizueta): vivo.
- el guipuzcoano, variedad de la Burunda (n.º 105: Ciordia) perdido el vasco en esa localidad, permanece muy vivo en otras de la Barranca.

Hemos incluido en nuestro estudio estos pueblos en los que el vasco está ya extinguido porque pensamos que, a pesar de ello, se conservarían, y así ha sido, muchos términos vascos o, en cualquier caso, estarían muy vivos fenómenos de sustrato o adstrato.

3. Análisis del corpus

Los mapas e ilustraciones que guardan relación con el tema elegido, el pastoreo, se hallan recogidos en los tomos IV y V del A.L.E.A.N.R. En concreto, los mapas núms. 516-557 del tomo IV, los núms. 587-642 del V. Incluimos también la lámina n.º 734 del VI. Iremos examinado los mapas correlativamente, extrayendo los términos vascos o relacionados, indicando la forma más extendida o recogida en los diccionarios, tratando de explicar las variantes, indicando su etimología si ha sido ya precisada o aventurando, con el mayor rigor posible alguna, y ahuyentando —¿por qué no?— algún fantasma que, como es normal haya podido colarse de rondón.

Ante la imposibilidad de la transcripción fonética en este trabajo hemos optado por la grafía del vasco escrito según las últimas normas dictadas por la Real Academia de la Lengua Vasca-Euskaltzaindia.

Lámina s/n. "Pastor"

El término es general para todos los puntos encuestados: *artzai(n)*. Aparecen como variantes:

100: *artzaya*; 101: *arsayá*; 102: *arsañe*; 103: *artzaiyé* y 200: *arzaña*. En cuanto a su etimología, clara, nos da Michelena, de *ardi* "oveja" (en composición *art-*) y **zani* (actual *zai(n)* "guardián"). Las variantes encontradas se refieren a: 1. Las silabantes: cambio del punto y modo de articulación: *-tz-* / *-s* / *-z-*; africada la primera y fricativas las otras; apico-dental la segunda, dorso-alveolares las otras. 2. Conservación o no de la nasal final palatalizada: Es normal la conservación en 200, próximo al bajonavarro, del que es característico; no así en 102, combinada, además, con la pérdida de la oclusión. 3. La cuestión del artículo: la vocal final, marca de determinación, *-a*, sufre un proceso de asimilación (metafonía), por influencia de *-i-* y *-u-*, pasando a *-e-*. Este proceso no se produce en el navarro guipuzcoano ni en el de las Cinco Villa, pero sí en las demás zonas del Altonavarro (=AN) septentrional (cf. TXILLARDEGI (1987), p. 166ss). Sin embargo hay vacilaciones en lo que se refiere al baztánés (200): no se da la asimilación y aparece la forma en *-a*. También hay vacilación en 101, ya que, aunque en esta lámina aparece la forma en *-a*, en el mapa 516 aparece la forma en *-e*. Esto no tiene nada de anormal: pueden convivir en la misma localidad las dos formas, variando de un informante a otro, e incluso en un mismo informante, según su habla sea más o menos cuidada o formal.

El fenómeno de la metafonía o asimilación del rasgo vocálico de cerrazón, ha sido estudiado por HUALDE (1991) con gran detenimiento. Así, afirma que el dialecto del Baztán presenta este cierre de la vocal no sólo entre morfemas, como es el caso de la raíz más el artículo que veíamos anteriormente, sino también dentro de una misma raíz. Ejemplos de esta asimilación son *iketx* "carbón", *kirets* "hedor", *ikesi* "aprender". Este mismo autor estudia este proceso en el habla de Arbizu, la cual coincide con la del Baztán en lo fundamental salvo en las vocales cerradas que provienen de una vocal media como es el caso de Arbizu: *besuek* frente a Baztán: *besuak*. En Arbizu la *u* provoca la asimilación, mientras que en el Baztán esta *u* derivada de *o* no proporciona el contexto adecuado para la asimilación. No es el propósito de este trabajo detenernos en las minuciosidades de este fenómeno fonológico pero el lector está invitado a consultar el detallado estudio de Hualde.

Mapa n.º 516: "Zagal"

Entre las respuestas aparecen las siguientes palabras vascas: *mutiko-laguna* (100); *artzeikoa* (103); *mutillá* (104); *azaimutiku* (200). Anotamos también *nabarchal* (?) (201).

La denominación *mutiko-laguna* es palabra compuesta de *mutiko* y, que Azkue define como "muchacho"; voz típica de la zona y diminutivo de *mutil*, y de *lagun*, (+det. -a) "compañero". El compuesto no aparece registrado en Azkue y su significado "compañero muchacho" no parece que tenga que ver en concreto con "zagal" como "pastor joven", sino con el significado más genérico del término "chico joven".

El *artzeikoa* de 103, es palabra derivada de *artzei*, variante de la zona del más general *artzai* (n) + suf. -ko + det. -a. El sufijo -ko tiene aquí el valor de un diminutivo como en *mutiko* (vid. Supra.). De él dice Azkue; "si no fuera por las muchas acepciones que tiene, este sufijo sería el más recomendable para denotar la función de graduativo diminutivo" (AZKUE (1969), I, p. 203). Apuntemos, finalmente, que el paso del diptongo *ai* a *ei* es, quizá, más propio del bajonavarro, aunque no raro aquí.

Aparece en 104 *mutillá*, genérico, por "muchacho" y no proporcionalmente "zagal". Tanto la palatalización de /l/ como la acentuación corresponden a la zona (para la cuestión del acento vid. el último capítulo de MICHELENA: *Fonética histórica vasca*, 1983, citado en adelante como FHV).

Finalmente, aparece en 200 *zaimutiku* compuesta de *artzain*(n) "pastor" y *mutiku* "muchacho, joven" y cuyo significado "pastor joven" equivale a "zagal". A señalar la metafonía de la vocal final, que se cierra y lo extraño de la pérdida de -r-, que se suele mantener bien.

Mapa n.º 518: "Zabones"

Sólo se recoge la voz *mandarra* en 200 con esta acepción. Esta palabra la da Azkue con este mismo significado como variante de *mantal*, cosa bastante probable por el rotacismo de /l/ y la sonorización tras *n* de *t*, bien documentados (cf. FHV). De la misma procedencia parecen ser el vasco *mandira* "sabana" y sus variantes, que según Michelena apuntan a un lat. *mantele* o *mantile* (Cf. COROMINAS, s.u. *mantel*). Es curioso que este concepto sea desconocido en zonas de predominio vascófono, lo que supone o bien desconocimiento de la prenda (Cf. LEIZAOLA, pássim) o del vocablo castellano.

Mapa n.º 519: "Zamarra"

Se recogen *zamarra* en 200 y 202; *txamarreta* en 205 y *zamarro* en 206 y 401. La forma más común es *zamarra* a la que tanto el DRAE como COROMINAS suponen de origen vasco u otra lengua prerromana. El informante de 200 puntualiza, acertadamente, que la prenda no es necesariamente de pastor. Hoy día es común con el significado de "chaqueta de traje, americana". En cuanto a *txamarreta* se pueden comentar dos aspectos. El primero, la africativización de la inicial que supone una variante más coloquial o familiar, procedimiento usual (cf. LAFITTE (1978), p. 147). El segundo, el sufijo -eta, diminutivo, no es propio como tal del vasco (cf. AZKUE

(1969), pp. 197ss), aunque existe con otros valores, como pluralizador indeterminado (*Ibíd.* p. 113), formando derivados colectivos, frecuentes en toponimia y antroponimia: de (*b*)*arri* “piedra”, (*b*)*arrieta* “pedregal”; de *arte* “encina”, *arteta* “encinar”. Además, como variante del sufijo *-keta*, forma sustantivos abstractos: de *lapur* “ladrón”, *lapurreta* “latrocinio”, etc., siendo, también, como morfema independiente equivalente a “y” (cf. VILLASANTE (1986), p. 72s). Se recoge en 206 y 401 *zamarro*, variante con cambio de género apreciativo.

En 101 y 201 se da *bizkar-larru* compuesto de *bizkar* “espalda” y *larru* “piel, cuero”, cuyo significado vendría a ser “cuero de/para la espalda”. La forma *larru* es la variante oriental de la palabra, siendo *narru* para parte del guipuzcoano y el vizcaíno. Para la relación entre estas formas y su posible forma reconstruida, (vid. FHV, p. 235).

Mapa n.º 520: “Calcetines y vendas...”

Encontramos entre las respuestas *galtzamotoza* (103), palabra compuesta de *galtza*, recogido por Azkue, con una primera acepción “pantalones”, en BN, G, L y S y una segunda “medias”, en las mismas zonas. Obsérvese que no se da en ambas acepciones para AN. Su origen está en la lat.vulg. CALCEA, con sonorización de la inicial y africización tras líquida, fenómeno normal, que demuestra su origen románico y no directamente latino. El segundo término del compuesto sería *motz* “corto”, también de origen románico, cf. cast. *mocho*, al que COROMINAS, s.u., atribuye un origen incierto y parece ser la palabra de creación expresiva. El paso hacia la castellanización, con el paso de la africada predorsal vasca a la palatal castellana, se confirma en *galtzamocheb* (202), en la que también cabe resaltar el plural, según la pregunta, formado conforme a la norma castellana, con *-es* tras consonante: si se hubiera hecho a partir de la palabra vasca determinada por *-a*, que sería normal, se hubiera asimilado al género femenino, en contra de la analogía lógica con el género del cast. *calcetines*.

En 200 tenemos *galtzerdi-motza*, formada a partir de *galtza* + *erdi* + *motz*, recogida por Azkue como típica del Baztán, zona de 200. En la formación de esta palabra se ha producido la asimilación total típica del vasco *-a* + *-e* = *-e*, y su significado, teniendo en cuenta *erdi* “medio”, sería literalmente “media calza corta”. Finalmente, en 201 aparece *galtza pertokak* compuesto cuyo segundo término nos resulta absolutamente desconocido: no aparece como tal ni hay otro al que aproximarle. El Sr. Leizaola nos aseguró no haber oído jamás tal palabra. ¿Se tratará de una errata? En cualquier caso, resulta muy extraña.

Mapa n 521: “Garrote del pastor”

Anotamos el término genérico *maki(l)a*, según se haya producido palatalización o no, además de las variantes referidas al artículo, en 100, 103, 201, y 203.

Azkue lo recoge como “palo, bastón”. Según MICHELENA (cf. ARBELAIZ (1978), p. 104) su origen sería lar. BACILLA (pl.) o BACILLUM. Existe también en vasco una variante más próxima al castellano en *makulu* “bastón de ancianos, muleta” (cf. cast. *bácullo*). Sumamente sospechoso nos parece el yeísmo que aparece en 100, zona plenamente vascófona, donde tal fenómeno parece impensable.

Mapa n.º 522: "Golpe dado con el palo"

Aparecen derivados de *makil* + sufijo castellano *-azo* "golpe dado con" y *bat* "un": el significado sería "un garrotazo". Se ha adaptado el sufijo castellano a la fonética vasca: su pronunciación no es la interdental /θ/ sino que se adelanta la articulación hasta la predorso-alveolar /s/. En 101 se dice *makillakinyodu*, que no es, ciertamente, una palabra sino toda una oración, cuyos elementos serían: *makilla* + *kin* + *yo* + *du* lit. "(le) ha pegado con el palo". El sufijo asociativo *-kin* "con" se utiliza, al menos en teoría, erróneamente: en rigor sería de esperar el instrumental *-z*, sufijo en regresión, aunque vivo, ante la influencia del castellano *con* que recubre ambos usos y otros. El participio *yo* "pegado" compone con la forma verbal auxiliar *du* la 3.ª persona del singular del Pretérito Perfecto Compuesto de Indicativo. La respuesta de 200 *makil golpea* es, obviamente, una composición "golpe (dado con) el palo". Señalemos, únicamente, que la vacilación de la oclusiva inicial se mantiene viva *kolpe* / *golpe*.

En cuanto a las respuestas de 203, 204, 205 y 206, *churrazo* o *churrada* son derivados de *churra* que Azkue recoge como "porra". Tanto el DRAE como COROMINAS recogen *churro* como "aplicado al carnero de pelo grueso y lana basta, y a su lana" y se da como de origen incierto, probablemente prerromano. Esto no nos aclara mucho respecto al significado de "porra, palo". Tratar de relacionarlo con vasc. *Atxur* "azada", aparte de problemático no nos resolvería la cuestión del origen, del que nada dice MICHELENA (cf. ARBELAIZ (1978), p. 26).

Mapa n.º 523: "Cayada"

Se nos da en 100 *bastoya* cast. *bastón* con pérdida normal de la nasal entre vocales. Este fenómeno no se produce en 103 y 203, que dan *bastona*, donde se añade el artículo a la forma castellana. En 206 se recoge *gayata* forma próxima al latín vulgar hispánico CAJATUS, adjetivo derivado del lat. CAJA "porra". Tiene características propias del vasco como la vacilación de la oclusiva inicial, que hemos visto en otros casos, y la conservación de la oclusiva intervocálica como sorda. Este término también aparece en aragonés y como tal lo cita el DRAE.

Mapa n.º 524: "Zurrón"

Aparece el término *escarcela* recogido en el DRAE (del ital. SCARSELLA, de SCARSO "avaro") "especie de bolsa que se llevaba pendiente de la cintura" o "mochila de cazador, a manera de red", en 201. En 103 y 200 tenemos la variante *descarcela*, recogida por Azkue con la segunda acepción del DRAE "zurrón de cazadores o caminantes". El término *zurrón* se da en 201, 203 y 401 y una variante, que parece interesante, es el *zorron* de 106 y 204. Según COROMINAS, *zurrón* tiene parientes en portugués, catalán y gascón, e incluso en árabe (*surra*). Para el origen probable es el vasco, relacionándolo con la palabra vasca *zorro* "bolsa" y eso parece abonar este *zorron* e incluso la forma que encontramos en 105, *txalzorro* compuesto cuya primera parte no conseguiremos relacionar con nada conocido de forma coherente: parece excesivo pensar en el vasco (*t*)*xa(h)al* "ternera", cuya única relación sería a través del material con que se confecciona la bolsa.

Finalmente, tenemos *zakoitia* y *morrallia*. El primero derivado de *zaku* “saco” del lat. *SACCUS*, con el cambio normal en vasco de la inicial /s/ por /ʃ/, y el sufijo aumentativo *-ote* castellano, mejor que el también aumentativo vasco *-kote*, donde, aparte de haber dificultades en explicar la caída de *-k-* (la derivación normal daría *zakukote*), su aplicación se hace casi siempre sobre adjetivos (cf. AZKUE (1969) I, p. 195). El final, con el artículo *-a* y cierre de *e*, es normal, aunque no hay diptongo. Esta terminación explica, por analogía el final de *morrallia* cuando lo normal hubiera sido *morralla*.

Mapa n.º 525: “talega o vasija para la sal”

Vuelve a aparecer en 105 *txalzorro*, lo cual, aparte de demostrar que no es un término compuesto específico, nos plantea, de nuevo, la duda sobre el primer elemento del compuesto. No parece, sin embargo, probable utilizar un término castellano *sal* en una composición típicamente vasca, y menos teniendo en cuenta el vasco. *Gatz* “sal”, muy común y extendido. La zona, en cambio (Ciordia), donde el vasco desapareció tempranamente, ayudaría.

También aparece *zakuto* que recoge Azkue como término común en altonavarro, guipuzcoano y vizcaíno, con el significado de “saquito”. Su formación es clara: *zaku* “saco” + el diminutivo *-to*. Convendría con todo, tener en cuenta vasco. *xako*, derivado, según MICHELENA, de *za(ba)gi* “odre”: **zahagi-ko* (cf. ARBELAIZ (1978), p141).

Mapa n.º 527: “Rebaño”

Anotamos *artaldi* en 100 y 200, *ajtaldea* en 101 *ardimultzue* en 103. Azkue recoge *artalde*, palabra compuesta de *ardi* “oveja” (en composición *art-*) y *talde* “conjunto, grupo”. El compuesto sería, pues, literalmente “grupo o conjunto de ovejas”. El término *ardimultzue*, recogido también por Azkue como típicamente baztanesa, también se extiende, como vemos, a la Ulzama. No se ha producido aquí la composición habitual de *ardi* (en *art-zain*, *art-talde*, *art-il* etc.), que hubiera supuesto haplología de *-di-*, por la dificultad de *-tm-*, y el término hubiera sido poco claro o ambiguo (tén-gase en cuenta *arri* “piedra”, etc.). Señalemos, finalmente, como excepcional la pronunciación velar de la vibrante, características, sin duda, propia del informante, como se comprueba en otras respuestas, no general.

Mapa n.º 530: “Hatajo”

Tenemos en 100 *artaldetikiya* sintagma con el sustantivo *artalde* (vid. supra) y *ttiki* variante expresiva del adjetivo *txiki* “pequeño”, con el artículo *-a* y aparición de la palatal antihiática normal. En 101 tenemos *ajtaldetxiki*, donde se insiste en la velarización de la vibrante, ya comentada. En 102 se da *aztaldea txikia*. Además del imposible cambio de /r/ a /ʃ/, la construcción del sintagma es agramatical: la determinación sólo debe marcarse en el último elemento del mismo, no en los dos. Únicamente una pausa prolongada podría explicarlo. Finalmente aparece en 103 *multzu txikie*, genérico, literalmente “grupo pequeño”, no necesariamente de ovejas.

Mapa n.º 531: "Burro"

En 100 dice *artzayen astua*, sintagma, con *artzai* + *-en* caso posesivo plural, + *asto* "burro" + art. *-a*: literalmente "el burro de los pastores", fonéticamente, señalar el cierre normal de *-o* ante art. *-a*, aunque no hay diptongo. En cuanto a la etimología de *asto*, MICHELENA rechaza las propuestas de Lapesa y Rohlf's, del lat. *ASINUS* y prefiere la de Azkue, de (*h*)*arz* "oso" + dim. *-to* (cf. ARBELAIZ (1978), p. 37). Si fonéticamente no hay dificultad, semánticamente no deja de ser chocante. Tampoco parecen convincentes las que MICHELENA rechaza.

En 103 aparece el genérico *astuá*, con acento final, aunque siga siendo trisílabo. Finalmente el *hatero* que se recoge, desconocemos se si aplica específicamente al "burro del hatajo" o si significa simplemente "algo relativo al hato" utilizado en un contexto apropiado. Señalemos que 101, 102, 104, 202, 203 y 204 no presentan término específico para este concepto, lo que parece indicar, no que no se conozca, sino que no existe.

16. Mapa s/n: "Arrear"

No parece existir palabra específica: todos los términos recogidos tienen que ver con "mover" o "hacer mover". Así en 100 tenemos *mugitiu*, recogido por Azkue para los dialectos orientales como "moverse". No parece que pueda dudarse de su procedencia románica, explicándose la /g/ como epéntesis tendente a reforzar el carácter trisílabo del término. La /t/, sin duda palatalizada, mojada, es normal y aparece normalmente en ese punto. Parece excesiva, sin embargo, la aparición de una /i/ epentética. En 200 se da *aldatu* y *kanbietu*, ambos con el significado de "cambiar", con asimilación de *-a-* en *-e-* en el diptongo, característica del BN, como ya dijimos. Si románico es el segundo término, el primero es verbo derivado de *alde* "lado". Finalmente, en 103 se da *eman ardiek*, de *eman* variante altonavarra de las Cinco Villas, Ulzama y Baztán, del común *eraman* "llevar", con haplogogía, y el plural de *ardi* "oveja". Literalmente, sería, por tanto "llevar las ovejas".

Mapa s/n: "Camino para el ganado trashumante"

El único término reseñable recogido es *estraka* en 200. Azkue cita *estreka* como propio de BN y con el significado de "vericuetu". El DRAE recoge *estrada* del lat. *STRATA*, con el significado de "camino o vía que resulta de hollar la tierra y la que se construye para andar por ella". En el término vasco quedaría por explicar la aparición de *-k-*, cosa no muy fácil, aunque existía suf. *-ka* en vasco, pero con valores que de ningún modo convienen aquí. La disimilación no tendría muchos apoyos.

Mapa 533: "¿Dónde pasa el ganado en verano?"

Aparece en 100 y 103, *soro* y su variante, recogido por Azkue para el AN como "prado", a diferencia de G, donde es "campo cultivado". Su origen parece estar en lat. *SOLUM*, con rotacismo normal (cf. FHV, p. 312). también aparece *larre* en 102, para el que Azkue da "pastizal", "dehesa" y para el que no se han encontrado

parientes. Este término vuelve a aparecer en 101 en composición con *mendi* “monte” en *mendilarrea* lit. “el pastizal del monte”. Asimismo, añade *mendialtutara* sintagma compuesto de *mendi altu* + *-ta-* + *-ra-*: *-ta-* es infijo que indica indefinido y *-ra-* es sufijo que indica caso adlativo (cf. LAFITTE: pp. 54ss). En 204 y 205 se da *bordal* derivado de *borda* “cabaña del pastor” + suf. cast. *-al*: su significado sería “terreno que rodea a la borda”. Finalmente, en 206 se da *lastra*, recogida en el DRAE como voz prerromana, y por Azkue, con el significado primero de “bloque de piedra delgada y larga” y como segundo “jergón”, en roncalés. Si la respuesta no es una broma del informante, habría que buscar por otro lado. Y cerca de ese *lastra* “jergón”, tenemos *lasto* “paja” y suf. adlativo *-ra* con síncope de *-o-*, normal en la zona. En un contexto apropiado podría tener el significado de “a (comer) paja”. No deja de ser rebuscada la solución, pero tampoco es admisible el significado de “piedra delgada...”.

Mapa n.º 534: “Detenerse el ganado”

En 100, 103 y 200 se da *gelditu* o variantes palatalizadas, que significa sencillamente “parar”, derivado del adjetivo *geldi* “quieto, parado”. En 102 tenemos *itxoin*, variante a su vez de *itxadon*, *itxaron*, como afirma Azkue, y con el significado de “esperar, aguardar”, que, además de ser genérico, no responde a lo preguntado.

Mapa n.º 536: “Agostadero”

Aparece en 200 *udebelarra*, compuesto de *uda* “verano” y *belar* “hierba”: lit. “hierba de verano”. El término no está recogido en Azkue. No responde tampoco a “el lugar donde pastan los ganados en el estío” (DRAE). Señalemos el cierre de *-a-* al igual que veíamos en el diptongo (*-ai-* / *-ei-*) típico de la zona.

Para la pregunta “forraje”, aparece el vasco *belarra* “hierba” en 103, 200, 203 y 204. Aparece *belar* - *berdea* en 102, compuesto de *belar* y *berdea* “verde”. También se registra *baska* de verbal de *bazkatu*. Registra Azkue *bazka* en AN, BN, L, Ronc. y G., como “pasto, comida”. Su origen, bastante claro, está en lat. PASCERE (cf. ARBELAIZ (1978), p. 45). Se debe hacer notar la indistinción en la grafía de las fricativas apicoalveolar /s/ y dosoalveolar /ʃ/, de gran rendimiento funcional en vasco, por lo que resulta extraña su confusión en la zona, no en vizcaíno, por ejemplo.

Para “guardar el ganado” tenemos en 100 *zaitiu* variante de *zaindu*, de *zai(n)* “guarda, vigilante”, proveniente de **zani* (cf. FHV, pp. 143 y 414). Insistimos (vid. supra) en que parece excesiva la aparición de /i/ epentética tras /t/, para indicar palatalización expresiva de ésta tras vocal palatal. Esta palatalización, que se suele citar como característica de G, se recoge aquí, sin embargo, en Vera, de dialecto AN. La forma más extendida *zaindu* aparece en 200. Su significado es el genérico “cuidar, guardar”, pero sin referencia concreta al ganado. En 103 aparece *kasin*, que es, sin duda, compuesto de *kasu* + *in*, forma contracta de *egin* “hacer”, a través de síncope de /g/ y asimilación. Literalmente significaría “hacer caso”, pero su significado también es “cuidar, vigilar”. Fonéticamente, sorprende la pérdida de *-o-*: incluso sería más aceptable algo así como *kasoiñ*.

Mapa n.º 537: "Cabaña o equivalente donde se refugia el pastor en el monte"

Fundamentalmente, aparece el término *txabola* (100- 101, 102, 105, 201, 202, 204 y 206). También está *itxola* (100) y su origen *etxola* (103 y 200). Finalmente, se da *borda* en 104, 203, 206 y 401. La palabra *txabola*, según COROMINAS y MICHELENA, pasó al castellano a través del vasco, y a éste, por medio del francés *géole*, del lat. CAVEOLA "jaula". Esta etimología aparece también en la definición del término recogida en el DRAE, con la acepción de "choza o caseta, generalmente construida en el campo". El término *etxola* "choza" lo explica MICHELENA como cruce de *etxe* "casa" y *xola* "tienda, habitación", más que como cruce entre *txaola* y *etxe*. Azkue define *xola* como "tienda, habitación", por lo que parece viable su cruce con *etxe* "casa" (cf. ARBELAIZ, p. 64). Por último, *borda* lo recogen Azkue y el DRAE como "choza, cabaña, que en el Pirineo sirve para albergue del pastor y ganado". Suponen su origen en celta *borda* "tabla".

Mapa n.º 538: "Corraliza"

Las respuestas recogidas son similares a las del mapa anterior. Solo se merece mención 101 *mendiko borda*, sintagma formado por *mendi* "monte" + suf. de genitivo-locativo *-ko* (cf. LAFFÏTE, p. 61) + *borda*: literalmente sería "la cabaña del monte". Aparece también el término *sarobia* en 103, recogido por Azkue como *sarobe* en G, como "corral con su choza para el ganado". Una variante *saroi* la recoge como "majada" en AN. Existen multitud de variantes para este término (cf. LEIZAOLA (1977), p. 35). Para explicar la *-b-*, y por tanto *sarobi* recurre MICHELENA a un compuesto de *saroe* "majada", a su vez derivado de *sare* "red" y (*h*)*obi* "concauidad, fosa" del lat. FOVEA, *FOVEUM (cf. FHV, p. 133 y ARBELAIZ, pp. 114 y 128).

Mapa n.º 540: "Parte descubierta de la corraliza"

Un auténtico disparate fonético y semántico se recoge en 103: *alletegie*. Se trata, sin duda, del término vasco *ollategie*, recogido por Azkue como "gallinero", y cuya composición está clara: de *ollo*, en composición *olla-* (*ollagorra*, *ollaloka*, etc.) "gallina" y *-tegi* "lugar cerrado y por lo general cubierto, en el que se cobija el ganado o guarda alguna cosa" en AN, B, L y S como término independiente y común como sufijo con el mismo significado (*txerritegi* "pocilga" etc.).

En 102 aparece *estalpe* "cobertizo, abrigo", término común y genérico, resultante, según MICHELENA de un cruce, en el que entraría algo relacionado con el románico *establi(a)* (cf. ARBELAIZ, p. 63). En cualquier caso, su significado, constante, de "abrigo, hangar", no se compadece con lo preguntado.

Se recoge en 200 *deizteya* recogido por Azkue como *deiztegi* "paraje para ordeñar las ovejas", en AN y L, compuesto de *deitzi* "ordeñar" en AN, BN y L y el sufijo, ya conocido *-tegi* "lugar". Más adelante (mapa n.º 591), aparece esta palabra en el mismo punto con el significado de "redil". Una vez más se constata cómo los informantes no distinguen, no conocen ni tienen por qué conocer en profundidad detalles de una actividad, el pastoreo en este caso, que, aunque próxima, no es la suya propia. He ahí una de las enormes dificultades en la confección de una atlas lingüístico: la elabora-

ción de un cuestionario perfectamente adaptado y la elección de los informantes apropiados, servidumbres inevitables de todo atlas.

Mapa n.º 541: “comedero portátil”

Tenemos en 100 y 204 el término más genérico de *aska*, recogido por Azkue como casi común a todos los dialectos y con acepción principal de “pesebre”, así como “cubeta”, “abrevadero”, y “fosa”. Se ha intentado explicar su etimología acercándolo al gr. *askós*, bajo lat. *ascopa* “odre”, pero, según MICHELENA, la variante con *-r-* etimológica *arska* invalida esta aproximación. Schuchardt y Rohlf s habían pensado en rom. **vasca* (cf. ARBELAIZ, p. 36s). Para AGUD (*Elementos...* p. 109), se trata de un vocablo de raíz vasca.

Aparece en 101, 201, y 202 *manchadera*, término recogido por Azkue como propio de BN y S, con el significado de “pesebre”. LEIZAOLA nos ha confirmado una extensión mucho mayor para el término, en concreto en la zona considerada. En rigor; Azkue lo recoge como *manjatera* y para LEIZAOLA la forma más usual es *manyadera*. Su origen es evidente (cf. fr. *Manger*, lat. MANDUCARE). El término se repite en el mapa siguiente con diferentes variantes, *masadera*, *manyaera*. A señalar la vacilación /d/ /t/ (Azkue), con predominio de /d/ castellana.

El término más extendido parece ser *gambel(l)a* recogido en 102, 103, 104, 200, 202 y 203. En el DRAE aparece la forma *gamella* del lat. CAMELLA, con el significado de “artesa que sirve para dar de comer a los animales” y la misma etimología da COROMINAS, previo cruce con el celta *camba* “curvatura”. Azkue lo recoge como utilizado en AN, B y G, con el significado de “pesebre”. Con respecto al grupo *-nb-* (cf. FHV, p. 360), referido justamente a este vasc.esp. *gambela* y a vizc. *gambelu* “camello”. Para AGUD (pp. 166ss) tanto la inicial como la simplificación de la geminada abonan el origen latino y no románico, aunque se da el grupo *nb* en lenguas románicas.

Tenemos en 100 *arrastalá* que parece tener que ver con *arrastelu* “rastrillo”, recogido por Azkue. Sin duda no se responde a esta pregunta sino, en todo caso, a la siguiente “Rastrillo del pesebre”. En este término, bien conocido como nos confirma LEIZAOLA, se ha producido la misma metáfora que en castellano, denominando *rastrillo* a “estacada delante o sobre el pesebre”. Señalemos lo extraño de la terminación *-alá* en lugar de *-élu*: además del cambio de acento, no hay evidencia del paso de *-u* a *-a*. Existe, además, la palabra *arraska* “pesebre de piedra” y también “fregadera” y LARRAMENDI recoge *arrasquera* “fregona, fregatriz” (cf. AGUD, p. 107). Muchas hipótesis podrían formularse, pero lo cierto es que ese final no está nada claro y el término es desconocido para LEIZAOLA, no, en cambio, *arrastelu* y variantes explicables.

Mapa n.º 542: “Rastrillo”

La palabra *sarea* y variantes aparecen en 102, 103, 104, y 200 (en este último punto se da *saléa* con una *-l-* bien extraña: contraviene el rotacismo normal). La voz, recogida por Azkue, es común y su significado, genérico, “red”: debe de ser usual que

los rastrillos de los pesebres sean redes o mallas en ciertas zonas. En 106 se da *sagál*, término que no figura en Azkue, ni en el DRAE, ni en COROMINAS. Tampoco como “sedal” y sufijo colectivo, lo que nos daría algo así como “conjunto de cuerdas finas” y podría aproximarse a “red” (vid. supra).

En 204 se dice *gereta* citado por Azkue como AN como “jaula de seto, puerta rústica de los campos”, claro préstamo indoeuropeo, según MICHELENA, a través de latín o románico: lat. *CLETA, rom. *keleta* con paso de -l- a -r- posterior a la anaptixis (cf. ARBELAIZ, p. 70).

Mapa n.º 543: “Abrevadero natural en el campo”

Encontramos en 100 y 103 *erreka*, citado como común por Azkue con el significado de “arroyo” en su tercera acepción. COROMINAS s.u. *regar* (del lat. RIGARE), cita *regato* y *regata* como derivados del antiguo y dialectal *riego* “arroyo”, palabra independiente, de probable origen prerromano y remite a vasc. *erreka*. MICHELENA no se ocupa del término. En cualquier caso, la relación con el latín parece clara, con e-protética y posible reposición de -k- por ultracorrección. En 200 encontramos *erreketan* que no es sino *erreka* declinado en inesivo plural: se ha respondido a la pregunta “¿Dónde abrevan los animales?”, puesto que el significado sería “en los arroyos”.

En 103 se da *iturrie* “fuente”, realizado con /t/ palatalizada o mojada. En el mismo número se recoge *ugeldia* compuesto de *ur* “agua” + *geldi* “quieto, estancado”, y el compuesto bien pudiera ser “charca”, “lagunilla”, “pozo”, etc. También podría ser el *ugelde* variante de *ugalde* “ribera, junto al agua” en AN, también compuesto de *ur* + *alde* “lado”, según Azkue. Esta segunda posibilidad parece más verosímil.

Mapa n.º 545: “Estercolero”

Aparecen: 100 *goroztegiyá*; 101 *gorozpillá*; 102 *ungarriyé*; 103 *ungarrimontóna*; 104 *ongarrimontóna* y 200 *ongárripila*. El término que Azkue cita como común a todos los dialectos es *gorotz* “excremento, fiemo”, que forma compuestos con *-tegi* “lugar”, sufijo que, como hemos visto más arriba, resulta muy productivo, o con *pila* “montón, pila”, elemento que aparece también como componente en 200.

En cambio, hay otro grupo en el que el término recogido tiene como base *ongarri* recogido en Azkue como común, en su segunda acepción como “estiércol, abono”, y compuesto claro de *on*, con su variante (*h*)*un* en AN y BN, “bueno” + sufijo *-garri* “causa material productora de...”, similar a cast. *-ble*, en *terrible* o *temible*. Como segundo término, aparte del citado *pila*, aparece *montona* “montón”, donde señalamos la conservación de *-n-* al tomar el artículo, cosa que no ocurre en otros dialectos (cf. guipuzcoano *montoya*), así como la no palatalización de *-l-* en *pila*, algo propio de AN, BN, y Ronc., pero guipuzcoano, *pilla*. Para la cuestión del acento cf. FHV, último capítulo y TXILARDEGI (1984), pássim. Finalmente, hagamos notar la diferente visión que suponen los términos recogidos: *gorotz* y compuestos suponen, sencillamente, “estiércol”; *ongarri* etc., suponen una visión positiva, metonímica, de algo provechoso, bueno, es decir “abono”.

Mapa 546/554: "Tipos de cencerros, esquillas, etc."

En 100 aparecen: *yuara* "cencerro normal"; *yuara larria* "cencerro boquiancho"; *yuara tikiya* "cencerro pequeño"; *pulumpa* "cencerro boquianguosto"; *pulumpa tikiya* "cencerro boquianguosto pequeño" y *antxuyuara* "esquilita".

El término genérico, recogido por Azkue, es *yuara* con terminación en *-e* y como variante, por rotacismo normal, de *yuale*, cuya interpretación más verosímil parece ser derivado de *yo* "golpear, tocar" + sufijo *-(a)le*, que denota agente. Las variantes con palatal lateral inicial no parecen verosímiles (vid. 103, 200, 202 y 203). Este genérico es adjetivado en *yuara larria* y *yuara tikiya* donde *larri* es recogido por Azkue en la quinta acepción, como "cosa grande, abultada" (una variante con haploglogía *yualarrie* aparece en 103); *txiki* y variantes, "pequeño" aparece adjetivando a *yuara* en 100 y 103, para "esquilita".

Un típico compuesto aparece en *antxuyuara* (100, Mapa 554), cuyo primer término *antxu*, es variante expresiva de *antzú* "oveja de menos de un año, que no ha parido". Variantes, muy interesantes, de *yuara* son *garia* (200 Mapa 546) y *fal andi* (204 Mapa 548), así como el compuesto *kaxkuingarea* (100 Mapa 554 vid.infra.). El cambio de *yo-* a *g-* o *f-* es normal en la zona (cf. *yoan* / *gan* / *fan* "ir"). Finalmente, en 200 Mapa 547, aparece como respuesta a "nombre colectivo de los cencerros", *garealdia* donde el sufijo común, *-aldi* no consta que sirva para obtener colectivos (cf. AZKUE (1969), p. 9).

El término *cencerro* es otro de los que aparece como genérico en casi todos los puntos encuestados. COROMINAS, s.u., defiende que se trata de una formación onomatopéyica, quizá tomando del vasco *zin(t)zarri* "cencerro, campanilla, sonajero" (cf. ARBELAIZ, p. 145). Este mismo término, con variantes fonéticas, aparece en 102 *txintzarri* para "cencerro boquiancho", y la forma apocopada *txintxa* en 201, 204 y 205 para "esquila".

También se recogen otra serie de palabras de claro origen onomatopéyico: *klaska* y variantes: 202 Mapa 547; 200 y 202 Mapa 548; 201, 202 y 203 Mapa 549; 202 Mapa 551; 203 Mapa 554. El término está recogido en Azkue con las acepciones de "chasquido", "estallido", "citola de molinos" y en cuarto lugar "cencerro de carneros", aunque no en la zona, sino en Salazar. También la recoge IRIBARREN, s.u. *clasco* como "esquila que llevan los chotos en el monte". (Roncal y Salazar); "esquila o cencerro de sonido oscuro (Améscoa); "esquila o cencerro que llevan los cabríos jóvenes" (Roncal). Como se ve, el término está bastante más extendido de lo que ambos constataron. Cf. además, IRIBARREN s.u. *esquila*.

El término, también onomatopéyico, *pulumpa* y variantes, aparece en 100, 103, 200, 201 y 202 (Mapa 550), y adjetivado por *txiki* y variantes, especificando tamaño, en mapa 551. IRIBARREN no recoge esta voz; sí Azkue, pero como "acción de sumergirse" y no en el recogido en el atlas. Otra serie de términos *pumpa*, *dumba*, *zumba*, se recogen en 101, 102, 105, 106 y 203 en mapa 550 y con la especificación de "pequeño" en mapa 551. Con la forma *punpa* está recogido por Azkue, con el significado de "cencerro" sin más especificación, en su tercera acepción. Bajo la forma de *zumba* lo recoge el DRAE, como derivado de *zumar* y definido como "cencerro grande que lleva comúnmente la caballería delante...". La voz *truca* o *truko* entraría también en el grupo de onomatopéyicas, y se recoge en 202, 206 y 401, es decir en zonas

ya no vascófonas (mapa 550) y con especificación de “pequeño” en mapa n.º 551. Identificado por Azkue en BN y Ronc, con el significado de “cencerro” en sentido genérico. El DRAE lo anota en masculino *truco* (de la onomatopeya *truc-*) como “cencerro grande”.

Formada a través de metonimia “materia / cosa”, aparece en los mapas 550 (en 104) y 551 (en 102 y 104), el término *alambre* que Azkue adjudica al dialecto guipuzcoano con el significado genérico de “cencerro”. También lo encontramos en el DRAE, en su cuarta acepción: “conjunto de cencerros, campanillas, etc. de una recua o ható de ganado”. IRIBARREN, s.u. dice de *alambre* “nombre que daban al hierro” lo que corrobora la metonimia propuesta.

Otra serie de términos se refieren a su procedencia, es decir, a la de quienes las vendían. Así se recogen: *gabacha*, *vitoriana* y *asturiana* todas en 401 (mapas 549, 553 y 554). Solo *vitoriana* es recogida por IRIBARREN como “esquila grande para cabras”. Llamada así porque las fabricaban en Vitoria, en la zona de Oroz-Betelu y Romanzado. También entraría en este grupo *kaxkuingarea* recogida en 200 (mapa 554). La recoge Azkue como *kaxkoingare* en AN, como “cencerrito”, siendo, obviamente, su primer elemento *kaskoin* “gascón”.

Finalmente, para “esquila” (mapa 553), encontramos en 206 *cimbel* recogido en el DRAE, procedente del lat. CYMBALU. Según LEIZAOLA nos confirma, es un genérico de uso extendido. También lo recoge IRIBARREN, como segunda acepción “esquila, campaneta” en Roncal. También recoge *cimbalico* en S. Martín de Unx, y *cimbano* “cabezana con campanillas que se usaba para despertar al vecindario para ir a acarrear en época de trilla” en Idoate: este término se recoge en 401 para “esquila”. Por su parte, se da *piketa* en 206 y 401 para “esquilita” (mapa 554), recogido por IRIBARREN como *piquete* “cencerro pequeño y de boca cuadrada que llevan las corderas” en Roncal. No lo recoge Azkue. Señalemos, para acabar este apartado, la enorme complicación que puede suponer un tema tan concreto y reducido como éste y que puede ser paradigma de lo que sucede en los atlas lingüísticos. Por parte del encuestador, un profundo conocimiento del tema, tanto a la hora de confeccionar el cuestionario como a la hora de la recogida; por parte del encuestado, las lógicas confusiones, vacilaciones, respuestas aproximadas, genéricas, perífrasis, matizaciones o, también el silencio. Pensamos que en casos como éste la utilización de fotografías o dibujos sería muy recomendable. Llama, asimismo, la atención cómo queda reducido en los diccionarios el ámbito de utilización de una palabra: hemos encontrado términos que se utilizan en otras muchas zonas que no se citan en los diccionarios.

Mapa n.º 555: “Collar del cencerro”

El término más extendido (100, 103, 200, 202) es *uztai* con variantes en el artículo (vid. supra.). Según MICHELENA (cf. ARBELAIZ, p. 140), con el significado de “arco en general”, su posible origen sería el lat. FUSTIS. Anotemos la vacilación entre la fricativa palatal /y/ y la palatal lateral /ɮ/: sería mucho más esperable, como ya hemos comentado más arriba, la fricativa. Finalmente, en 103 aparece *larru* “cuero, piel” genérico, metonímico, variante oriental (frente al occidental *narru*), para cuya etimología cf. ARBELAIZ, p. 98.

Mapa n.º 557: "Carlanca"

Entre las repuestas son reseñables: *otso kollarea* recogido en 100, compuesto de *otso* "lobo" y *kollare* "collar". Sin duda se hace referencia a la función que cumplía el ingenio: proteger al perro pastor de los lobos. Señalemos que el compuesto vasco tanto podría valer como "collar de / para lobos": obviamente, el contexto cultural rechaza una de las posibilidades. MICHELENA relaciona *otso* con aquít. *Oxson*, *Orsson* (cf. ARBELAIZ, p. 123).

También anotamos *txarrantxa* (105), recogida por Azkue, en su primera acepción como "carda para limpiar el lino", utensilio que costa, también, de unas púas de hierro, y por semejanza, la cuarta acepción de Azkue: "collar de hierro de los perros" como AN de Lesaka o G, es decir dentro de la zona de recogida. La voz, es sin duda, pariente próximo de *carlanca*, que según COROMINAS tiene un origen incierto, quizá el lat tardío *CARCANNUM*, con metátesis y disimilación. A la vista de este *txarrantxa* ¿no se podría pensar en un origen onomatopéyico, imitando el sonido del lino o lana al ser cardados? La voz la recoge IRIBARREN, quien citando a Cejador, la da como palabra vasca y recoge también *charranca*.

Mapa n.º 587: "Rumiar"

Para este concepto se recogen, fundamentalmente, dos formas: *ausnarritu* y variantes en 100, 102, y 103, recogidas por Azkue como *ausnartu* para AN, B, G y L, y donde parecen hallarse como componentes *a(b)o* "boca y (*b*)artu" "tomar" y donde quedaría por explicar la unión, quizá suf. instrumental *-z* o inesivo *-a(n)* o cruce de ambos. Nuevamente aparece en 102, la muy sospechosa /x/ en lugar de /r/, que ya hemos comentado más arriba y cuya insistencia nos reafirma en la idea de un defecto de pronunciación en el informante, nada extraño, por otra parte, en su lógica medida, frecuente.

En 200 se recogen *esnagora* compuesto claro de *esne*, en composición *esna-* "leche" y el adverbio *gora* "arriba". Hay que reconocer que se trata de una forma harto expresiva de describir lo que es rumiar. No la recoge Azkue: ¿será una invención genial del informante?

Mapa n.º 588: "Lamer"

Aparecen *milikatu* en 100; *lamiskatu* en 103; *lamiscar* en 103 y 202. Parece claro que todos ellos tienen como origen a cast. *lamer* con infijo frecuentativo. La forma *milikatu* la recoge Azkue como *milliskatu* en AN de Elcano y G, y como *millikatu* en AN de Baztán, BN, G y L común. Quien trate de explicar este término como derivado de *mi(b)i* "lengua" (para cuya etimología cf. ARBELAIZ, p. 108), lo que sería semánticamente irreprochable, se encontraría con la dificultad de explicar *-l-* o *-ll-*: no sería extraño un cruce con *lamer* o sus derivados. También IRIBARREN recoge *lamiscar*, *lamisquar*, *lamicar*, *lamiquear*, y *lamiquiar* con ese significado y gran extensión.

Mapa n.º 589: "Majada"

El nombre propio, conocidísimo y extendidísimo, (vid. supra Mapa 538 "Corraliza") es *saroi* y sus múltiples variantes. Nuevamente aparece en 103 *sarobia* también

comentada más arriba. Son reseñables *etzan lekue* (101 y 102), literalmente “lugar para tumbarse”, compuesto de *etzan* “tumbarse” y *leku* “lugar”; *artegi* (202), compuesto también, de *ardi* “oveja” + *-tegi* “lugar” (cf. ARBELAIZ, p. 34), recogido por Azkue como “redil” y común para todos los dialectos. Una vez más no se responde con precisión a lo preguntado. IRIBARREN sólo recoge *saroya* remitiendo a *sel*.

Mapa n.º 590: “Sestero”

Aparece *itzal* y sus variantes en 100, 101 y 200, así como su compuesto *itzalekue* en 102 y 103. El término *itzal* es genérico, “sombra” y su compuesto “lugar de sombra, umbrío”. En 104 se da *abar*, recogido por Azkue con el significado de “refugio, arboleda espesa u otro lugar sombrío que sirve de refugio al ganado”. No lo recoge IRIBARREN y, según comunicación personal de LEIZAOLA, es muy común, así como su compuesto *abarolekue*. El término está, sin duda, relacionado con *abar* “rama”, cuya relación con ibero *abar* niega MICHELENA (cf. FHV, p. 21). Extrañísimo nos parece ese *buruajtxi* de 102: si su primera parte podría ser *buru* “cabeza”, el segundo es indescifrable, a menos que tenga que ver con *jeitsi* y variantes “bajar”, lo que no aclararía mucho la cuestión. En el mismo mapa encontramos *beroicaratu* para “acarrarse” en 101, que no recoge Azkue, y nos dice desconocer LEIZAOLA. Podría tratarse de un compuesto formado por *bero* “calor, caliente” e *ikaratu* término común con el valor de “asustarse, temblar” lo que respondería, muy expresivamente por cierto, a lo preguntado. Quedaría por saber si el término tiene alguna extensión o se trata de una construcción propia y puntual del informante ante una pregunta comprometida.

Mapa n.º 591: “Redil”

La única palabra reseñable es *eskorta* en 105, recogida por Azkue como “corral o cerrado hecho de seto o en el campo para conservar, etc.” en AN, B y G “rastel en los establos” en G, como segunda acepción. IRIBARREN recoge en la Aézcoa *escorte* “cancilla, puerta rústica hecha con palo o tablas para cerrar los campos o heredades”. Lo recoge también GARMENDIA en Urbía (G) como “cercado de piedra, donde ordeña el pastor las ovejas”. Sin duda tiene que ver con *korta* “sel” del lat. CORTE (cf. ARBELAIZ, p. 95). También aparece *deizteia* en 200, ya comentado (vid. supra mapa n.º 540).

Mapa n.º 592: “Recental”

El término *bildotsa* (103, 200) es genérico común recogido por Azkue como “corde-ro que ya empieza a alimentarse solo”. Sorprendentemente no aparece ni en GARMENDIA ni en IRIBARREN. Quizá pudiera aproximarse a *bil(l)uts* “desnudo”, seguramente relacionado a su vez con *bil(h)o* del lat. PILU o UILLUS (cf. ARBELAIZ, p. 50).

Mapa n.º 593: “Cordero sin madre”

Se recogen *amaikabea* (103, 200 y 202), sintagma compuesto por *ama* “madre” + suf. partitivo *-(r)ik* + *gabe* “sin” + artículo *-a*. Literalmente, por tanto, “el sin madre”. También se recoge en 100 *amailla* sintagma compuesto de *ama* + *(h)il* “muerto/-a” +

art. *-a* con palatalización normal de *-l-* tras vocal palatal. Literalmente “la madre muerta”. Parece difícil que este término pueda aplicarse, sin más, a un cordero: necesitaría un contexto lingüístico (un verbo, por ejemplo) o algún sufijo derivativo o casual.

Mapa n.º 594: “Cordero de desecho”

La mayoría de los términos recogidos (103, 105, 202, 203, 204, 205, 206 y 401, sólo en nuestra zona), tienen que ver con *re(b)ús* recogido por IRIBARREN como “desperdicio”, “raquítico, poco desarrollado” y “cabeza de ganado que rehusa el comprador de una hatajo” en Salazar.

Como se puede comprobar, el término está mucho más extendido, aunque su uso es, a la vez, más genérico. Su origen no tiene duda. Anotamos, con todo, la forma vasquizada *erreuse* con *-e* protética ante vibrante y artículo (103). También se recoge en 100 y 200 *erbal*, recogido por Azkue como “flaco, débil” como voz común a todos los dialectos y no referida, en concreto, al ganado, sino genérica. Por metátesis se relaciona con *elbarri* “tullido, paralítico” y ambos, según Azkue, con *er(h)i* “enfermo”, cosa bastante probable, ¿y con *barri* “nuevo”?

Mapa n.º 595: “Cordero de un año”

La palabra específica es *antsu* con variaciones en la oclusiva, recogido por Azkue como voz común, con el significado de “borrego” y como tercera acepción “oveja que por joven no ha procreado”. También vale por “estéril”. Se recogen en 100, 103, 200, 201 y 202. En 101 y 102 aparece el genérico *bildotsa* ya comentado. Para “borrego” hay que anotar en 102 *as(k)aitu* recogido por Azkue como “animal propenso a crecer”, compuesto bastante claro de *(h)azi* “crecer” + *gai* “capaz” + *tu* sufijo participial latino.

Mapa n.º 596: “Cordero de tres años”

En 100 se da *irurtekurá* sintagma compuesto de *(h)irur* “tres” + *urte* “año” + suf. genitivo-locativo *-ko* + artículo: lit. “el de tres años”. No deja de sorprender esa /r/ ante el artículo. En 102 se señala *beñardi*, que Azkue da como propio del G, con el significado de “oveja de dos a tres años”. Su segundo componente es el conocido ardi “oveja” y el primero pudiera ser *e(h)in* “una vez”, “ahora”. En 103, 200 y 202 se recogen *defota* en AN, según Azkue, y *dehota* en el resto de dialectos, con el significado de “oveja de tres años”. Su origen estaría en el francés *défaut* del lat. FALLERE, que indica la idea de “defecto, falta”.

Mapa n.º 597: “Cordero de cuatro años”

En 100 y 103 se repite el esquema de la pregunta anterior en *laurtekua* con *lau(r)* “cuatro”. Aparece también en 101 *zikiroa* que en Azkue significa “carnero”. No obstante, LEIZAOLA nos comunica que este término se utiliza en aposición con nombres de animales, siempre con el significado de “castrado”. Algo de eso debe de haber,

como comprobaremos más adelante. En 200 se da *a(b)arie* también “carnero” pero no recogido por Azkue en AN. Parece, sin embargo, ser voz común y extendida con ese significado. Su etimología no está, según MICHELENA, en el lat. ARIES, que propuso SCHUCHARDT y acepta COROMINAS: el término vasco ha sido siempre trisílabo y se postularía **anari* (cf. ARBELAIZ, p. 20).

Mapa n.º 598: “Turmas”

Se recogen: en 100, 101, 200, 202 y 204 el término *barrabilla* voz común para Azkue como “testículo”. En 100, 101, 102 y 104 se da *potro* también recogido por Azkue en B y L como “testículo”: como se ve, la voz está mucho más extendida. Su origen según COROMINAS, s.u., es incierto y también ha significado “testículo” en castellano. En 106, 201, 205 y 401 se da *botón* y variantes (plural o con artículo), recogido por Azkue como *boto* o *botoin* como “yema de árboles” en B, BN, L y Ronc., y a lo que se ve en muchos otros sitios. COROMINAS s.u., como “yema de planta” pone su origen en fr.ant. *botón*, derivado de *boter* en el sentido de “brotar”, y éste a su vez (s.u. BOTAR) del fránico *BOTAN. Para el significado no habría mayor problema, por semejanza. La existencia de *potónak* en 103, así como *potto* “potro” en AN según Azkue, y de *pottoin* “yema de árboles” y “ovario de los animales” nos acerca suficientemente las dos formas *potro* y *botón*. Finalmente, en 102 se da *arrautzek* “huevos”.

Mapa n.º 599: “Rencoroso, ciclán”

Se recoge en 100 *babarkua* que no recoge Azkue, y donde lo único claramente identificable es el sufijo final *-ko* “de” y el artículo. En cuanto al resto, o se supone una supercontracción a base de *barrabil* “testículo” y *bat* “uno”, pudiendo entrar en el juego también *baba* “haba” o se supone una errata por *bakarkua* de *bakar* “uno, único” siendo el significado final “el de uno”, lo que parece más verosímil. En 101 y 102 se dan compuestos de *barrabil* y *potro* “testículo” y *bakar* “uno, único”. Una variante aparece en 202 *bardebibaka* donde extraña la pérdida de *-l-* y *-r-*. En 103 y 202 tenemos *barrasaketa* recogido por Azkue en su segunda acepción como “hermafrodita” en AN y G. Se recoge también en 100 en el mapa siguiente. Nuevamente encontramos en 201, 204 y 401 *zikiro* ya comentado y su variante con sufijo aumentativo-despectivo *zikirón*.

Mapa n.º 600: “Ciclán”

Ninguna novedad respecto al mapa anterior: 101 y 102 da *zikiroa*; 106, 205, 206 y 401 su variante despectiva *zikirón*. Se advierte una enorme confusión con la pregunta anterior, cosa bastante lógica: la escasa variación semántica propicia la indistinción sea de concepto por parte del informante, sea de léxico en la lengua o ambas cosas a la vez, además de otras razones posibles.

Mapa n.º 601: “Hermafrodita”

Sorprende la extensión de variantes de hermafrodita que se anotan, todas con haplogía de la sílaba inicial. Es, ciertamente, curioso que un término culto se haya

popularizado de tal manera, máxime cuando LEIZAOLA nos confirma plenamente su vigencia en el habla popular. También aparece *matxorra* recogido por Azkue como “estéril” y de procedencia castellana, de *macho* y éste del latín MASCULUS (cf. COROMINAS s.u. MACHO). Finalmente 102 dice *txistorra* en Azkue como “macho, estéril”. Para COROMINAS s.u. CICLAN, cita la variante *cisclán* como cruce con vasco *txistorra* que quizá tenga que ver con *zitz* “palillo”.

Mapa n.º 602: “Pitones, cuernecillos”

Las voces vascas que aparecen tienen son variantes o composiciones con *adar* “cuerno”: en plural, en 103: *adarrak*: con síncope, más que haplogogía, puesto que -a es probablemente larga, en 200: *arrak*; y en composición en 100: *adárpúntak* “puntas de cuerno”.

Mapa n.º 603: “Morueco”

Se recoge en 100, 101, 102, 103, 104 y 200 *ahari* (vid. supra mapa n.º 597).

Mapa n.º 604: “Topar, dar golpes”

En 100, 103 y 200 se da *yóka* gerundio de *yo* “pegar” y variantes. El significado vendría a ser “pegándose, a golpes”, que parece necesitar de un contexto lingüístico, como podría ser *ari dira: yoka ari dira* “se están pegando”.

Voz onomatopéyica, recogida por Azkue, es *kalka* recogida en 102 también en gerundio *kalkan*. Se insiste en esta forma en 104: *buruken* donde es muy dudosa la vibrante simple que terminaría cayendo, cuando es común la múltiple: *borroka / burruka*, de donde *burruken* “luchando”.

Mapa n.º 605: “Muesca”

La voz *xaki* se recoge en 100 y 200, variante palatalizada, expresiva, de la que cita Azkue *saki* “muesca”: *xaki* aparece como “muesca pequeña”. En 104, 201, 202 y 203 se da *oska* de (*b*)*ortz* “diente” + suf. -ka, es decir, “mordisco”. De ahí, quizá, *koska* (101, 102), aunque COROMINAS lo relaciona con el radical onomatopéyico *cosc-* de donde deriva el cast. *coscorrón*, etc. La tercera forma es *guésca* en 204, 205, 206 y 401, con diptongación y sonorización de la velar y ya no estamos tan lejos del cast. *muesca*, que COROMINAS, s.u. MORDER, relaciona con lat.vulg. *MOSSICARE. ¿Sería posible establecer alguna relación entre todas estas formas tan próximas fonética y semánticamente? De cualquier forma, citemos algunos derivados de los hasta ahora mencionados que también se recogen: 103 *sakáts* recogido por Azkue, pero con significados alejados del pedido: 202 *oxkapétik* de *oska* + -pe “bajo” + suf. de ablativo -tik: lit. “muesca por debajo”, de similar estructura 200 *xakie aitzinetik* con *aitzin* “delante” y *xakie gibeletik* con *gibel* “detrás, parte posterior”.

Anotemos, finalmente en 105 *mirubuxtán* compuesto de *miru* “milano” y *buztan* “cola”, que aparece también en 202, y que hace referencia, sin duda, a un tipo de muesca en esa forma de “cola de milano”.

Mapa n.º 606: "Oreja hendida"

En 100, 103 y 202 se da *arraila* identificado por Azkue como BN, AN, Ronc. y Sal, como "hendidura" y que, probablemente, tiene su origen en cast. *raya* del lat. *RADIUS*. Seguramente también hay que aproximar a éste el *fardalla* de 200, recogido por Azkue como AN del Baztán como "marca que se hace a ovejas, vacas, etc., para conocerlas; su cortadura es larga, divide la oreja casi en dos mitades". El *pikua* de 100, determinado de *piko* palabra de múltiples acepciones, recogida en Azkue: la sexta, en dialectos orientales, es "cortadura, herida de instrumento cortante".

Mapa n.º 607: "Taladro o agujero"

Aparece un genérico *zulo* "agujero" en 100, 102, 103 y 202 y su variante *zilo* en 200 y 203. Sobre su origen, MICHELENA pone dificultades a la propuesta de COROMINAS, s.u. *SILO*, para explicar por el céltico **silon* (cf. ARBELAIZ, p. 147). Un compuesto *belarri zuloa* se anota en 101, de *belarri* "oreja".

Mapa n.º 608: "Oreja cortada en forma de escuadra"

Se recogen *láya* (100 y 401), su variante *laña* (101) y sus compuestos: *laitegi* (102), *layategi* (103, 104, 105 y 201), *lariategi* (202), *lañatéya* (200). Azkue recoge *lai* en G como "semicírculo en el borde de la oreja, una de las diferentes marcas que se hacen al ganado lanar": como se ve ni el significado ni la extensión se ajustan; *laiñategi* en AN del Baztán, con el mismo significado. Es curioso constatar que la aplicación del sufijo *-tegi* no añade ningún significado, ni siquiera matiz nuevo y que, además, ninguno de los significados del sufijo parecen cuadrar al primer término, cuyo origen es oscuro.

Mapa n.º 609: "Clases de ovejas"

En 104, 106 y 401 se da *churra* ya conocida (vid. supra mapa n.º 522). IRIBARREN s.u., lo recoge como "palo, garrote" pero no como clase de oveja. El término más extendido es *latxa* (100, 101, 102, 103, 104, 105, 200, 201, 202, 203 y 206). Podría relacionarse con vasc. *latz* "áspero" y ambos, quizá, con cast. *lacio*: el resultado de *cj* en dialectos orientales es la africada (cf. FHV, p. 287) del lat. *FLACCIDUS* "flojo, caído", característica del pelo de este tipo de ovejas en oposición a las de pelo crespo.

Mapa n.º 611: "Morionda"

El único término es *arkara* y variantes en 100, 101, 102, 103, 104, 200 y 203. Azkue distingue entre *arkara* "el celo de la oveja" y *arkera* "la oveja o cabra en celo". Podría tratarse de un compuesto cuyo primer elemento sería *ardi* "oveja" y el segundo *ikara* "temor, temblor", construcción ciertamente expresiva, similar a la que hemos comentado más arriba (vid. mapa n.º 590).

Mapa n.º 612: "Desrabortar"

Encontramos la forma perifrástica "cortar el rabo", a base de *buztan* "rabo" y *moztu* "cortar" en 100 *buztana moztu* y variantes en 103 *puztana moztu* y 200 *puzten moztua*

donde el artículo final hace que no se trate del verbo sino de una nominalización, equivalente a “(oveja con) el rabo cortado”; 202 *moztu puztena* con el orden castellano de la frase (VO) frente al vasco de los anteriores (OV). En 102 se da *isatsá* recogida por Azkue como común con el significado de “escoba” y como G con el de “rabo”. Se trata, probablemente, de un compuesto, pero sus componentes están lejos de aparecer claros.

Mapa n.º 613: “Amorecer, cubrir el carnero”

Anotamos *estali* en 100, 101, 102 y 200, genérico con el significado de “cubrir, tapar” (cf. *estalpe* “abrigo” vid. supra.). En 103 aparece *crucetu* vasquización de *cruzar* con *-tu* sufijo verbalizador, aunque latino, muy activo en vasco. El cierre de *-a-* en *-e-*, metafonía, es normal en la zona.

Mapa n.º 614: “Manso: oveja o carnero que lleva la cencerro para servir de guía al rebaño”

Volvemos a encontrar en 100 la voz *zirikua*, que por metátesis proviene del ya comentado *zikiro* (vid. mapa n.º 600). En 103 y 200 aparece el término *alondoa* que Azkue recoge como “carnero castrado después de haber padreado algún tiempo”, como perteneciente al dialecto guipuzcoano. Una vez más, como se ve, el término está más extendido de lo que recogen los diccionarios. Seguramente está compuesto de *ardi* “oveja”, en composición *art-* de donde *al-* por influencia de otros compuestos en que ha habido disimilación (*altxirri* “cagarruta” cf. ARBELAIZ, p. 28), y sufijo *-ondo* que Azkue recoge en su sexta acepción como propio de AN, BN y S (*alkateondo* en AN del Baztán) como equivalente al prefijo latino *ex* “que ha sido”.

En el mismo mapa, para la pregunta “esquilar”, encontramos en 100 *ardiya mustú* donde aparece una variante de *moztu* “cortar”, lit. “cortar la oveja” con metonimia, de *motz* “corto” (cf. cast. mocho etc.). Sería interesante, con todo, precisar más el significado -la subcategorización que dirían los generativistas—, según lo cual la expresión nunca se entendería en su sentido literal: no significaría nunca “trocear la oveja”. En 102 y 200 aparece únicamente el verbo: 102 *mostú*; 200 *moztu*. Señalemos como chocante la aparición de /s/ por /s/, cuando, al ser fonemas distintos, la distinción es pertinente en vaco y se mantiene bien, salvo en B; tampoco es normal la aparición de la africada ante /t/: es normal su fricativización en vasco.

Finalmente, se da *illea mostú* en 101 e *illamoztu* en 103: ambos son compuestos de *il(b)le* “cabello, pelo, lana”, cuyo antecedente sería, según MICHELENA, un **ile* con **L* equivalente a lat. *ll* (cf. FHV, p. 74 nota 2). Es normal la palatalización de la lateral; menos la síncope de la vocal, aunque no rara.

Mapa n.º 615: “Modo de llamar a la oveja”

Entre las múltiples onomatopeyas recogidas, también se recogen: 101 *atoz*; 102 *toz*; 103 *tox*; 104 *ots*; 200 *tox*; 202 *torritor* y *tox*; 206 *biskorra*. Salvo la última, todas tienen que ver con el verbo *etorri* “venir”: con aféresis, repetición y apócope, en infi-

nitivo, lo tenemos en 202; en Imperativo, tal cual en 101 y con aféresis y palatalización expresiva de la final en 102, 103, 104, 200 y 202. Finalmente, en 206 se da *biskorra*, variante de *bizkor* “rápido, listo, ágil”.

En el mismo mapa, para la pregunta “Lana que se deja esquilarse”, encontramos en 100 *kroskak* variante de *koskak*, que ya comentamos más arriba (cf. mapa 605). Señalamos que este término, relacionado con el hecho de cortar el pelo, tiene el mismo significado (negativo, defectuoso) que *escalera* o *escalón* que se da en 200, 204 y 206. Y que se repite, en forma de sintagma, en 200 como *gaizki moztue* de *gaitz* “mal” + suf. adverbializador *-ki* + *moztue* “cortado”: lit. “mal cortado”.

Mapa n.º 616: “Oveja con lana en la frente”

Se recoge en 100 *burbullodúna* formado a partir de *burbullo*, recogido por Azkue para BN como “burbuja” y “lagrimea” *burbulla*, también recoge *burbullu* para Ronc. como “revoltijo de las aguas”. El primero tendría que ver con una forma reduplicada del lat. BULLA, mientras que el segundo provendría de lat. MURMURARE (cf. COROMINAS s.u. BURBUJA y MURMULLO):

A éste se añadiría suf. derivativo adjetival *-dun*, que proviene de la forma verbal *du* + suf. relativo *-n*: lit. “el/la que tiene” (cf. AZKUE (1969), I p. 153s y VILLASANTE (1986), p. 67).

En 103 se recoge *muñarro*, compuesto de *muño*, recogido por AZKUE como “colina”, pero con un sentido más genérico, “saliente, protuberancia” o algo similar, relacionado con cast. *moño*, *muñeca*, *boñiga* etc. (cf. COROMINAS, s.u.), y (*h*)*arro*, común, que vale “hueco, alborotado, etc”. En cierto modo sería una redundancia. En 200 aparece otro derivado de *muño*, *muñikua* lit. “el/la que tiene el saliente”. En 102 se recoge *kalpetxa*, común según nos comunica LEIZAOLA, pero no recogida por AZKUE ni por IRIBARREN; su formación no se ve clara. Finalmente, se da en 203 *buluntxe*, que tampoco recogen ni AZKUE ni IRIBARREN, y cuyo primer elemento es, seguramente, *buru* “cabeza”.

Mapa n.º 617: “Oveja con lana basta en las ancas”

Tenemos en 100 *anka latza*, de *anka* “pata” (cf. COROMINAS, s.u. ANCA) y *latz* “áspero, basto”. En 101 y 102 se da *illeaundi* lit. “pelo grande”. Como se ve, son expresiones genéricas, no específicas, que necesitan, por tanto, de un contexto para funcionar. El 201 *linka* es desconocido para AZKUE e IRIBARREN. LEIZOLA tampoco lo ha oído.

Mapa n.º 635: “Cagarruta”

En 101 se recoge el genérico *gorotza* “estiércol”, (vid. supra mapa 545). También 102 *ungarrie* aparecía en ese mismo mapa. La voz más común (105, 200, 201, 203, 204 y 205) es el compuesto *kaka pikor* con *pikor* / *bikor* “grano”, a su vez compuesto de *bi(h)i* “grano” y suf. *-kor* “-ble” (cf. ARBELAIZ, p. 49).

Una variante, en la que parece haber errata, es el 106. *Kapitxo*. En 104 se da *auntz kaka* y *ardi kara* con *auntz* “cabra” y *ardi* “oveja”, y donde *kara* o es una errata o nos

remite a *arkara* (vid. supra. Mapa n.º 611). El 103 *altxirri*, recogido por AZKUE, junto con *altxarri* en AN como “cagarruta”, es un compuesto de *ardi* en composición *art-* y *zirri* “excremento” con disimilación (cf. ARBELAIZ, p. 28). Tanto *alchirria* como *cirria* los recoge IRIBARREN, que les da mucha mayor extensión: Añorbe, Tierra Estella, Améscoa Baja, Salazar, Aoiz, Ochagavía, Erro, Urraul Alto e incluso en Obanos y la Ribera.

Mapa n.º 636: “Cagarruta blanda”

Se repite la respuesta anterior en 103 y 204, donde el plural, por cierto es castellano: *kakabikorres*. En 100 se da únicamente el adjetivo *guriya* “mullido, tierno, blando”, similar a 101, participio ahora, *beratua* “reblandecido” de *bera* “blando”. También derivado de *era* tenemos *berakoa* con suf. locativo-genitivo *-ko*, término usual por “diarrea, cagalera”. En 200 encontramos *kakazauli* recogido por AZKUE en AN del Baztán, con *zauli* “flexible”.

Mapa n.º 637: “Cagarrutas en polvo”

Se recoge en 100 *idorrak* plural del adjetivo *idor* “seco, árido”, según AZKUE en AN, BN, G, L, R y S. Se repiten respuestas ya recogidas y comentadas en los mapas anteriores: *zirria* en 205, 206 y 401, y en 103, 104, 106, 201, 202 y 203 su compuesto *altxirri*. Un cruce se da en 105 *altxongarri* cuyo segundo componente ya nos es conocido (vid. supra mapa n.º 545). Una variante con oclusiva protética y asimilación de *-i-* se da en 102: *galtxarri*. Finalmente, otros dos compuestos transparentes aparecen en 200 *kakidorra* y en 204: *kakabikor* (para *bikor* vid. supra mapa n.º 635).

Mapa n.º 638: “Vasija en la que se ordeña”

El término más común es *kaiku* (100, 101, 103, 105, 200, 201, 202, 203). MICHELENA (cf. FHV, p. 91) acepta la propuesta de ROHLFS de lat. CAUCUM como origen de este término. AGUD, en cambio, lo pone en duda con buenos argumentos y afirma que tiene muchos visos de no ser préstamo, al menos del latín propuesto (cf. AGUD, p. 204ss). También se recoge en 201 *koporra* identificado por AZKUE en AN y G como “cuenco”. Relacionado, según AGUD, con rom. *cupula* a través de formas gasconas o bearnesas (cf. AGUD, p. 248ss). finalmente, 204 da *kotxua* recogido por AZKUE como BN y con el significado de “cuevo, vaso grande para guardar leche, agua”, en su cuarta acepción. Relacionado por algunos con cast. *cuezo*, AGUD se inclina por considerarlo simple préstamo del bearnés (cf. AGUD, p. 255ss).

Mapa n.º 640: “Leche agria”

Anotamos en 101 el participio *galdua* de *gal(du)* “perder”, común según AZKUE. Un compuesto aparece en 100 *esné galdua* con *esne* “leche” (para su etimología, **esende*, cf. FHV, p. 163s. t nota 17). En 200 se recoge *mindúe*, participio, de *min(du)* “cortarse la leche”, recogido por Azkue en BN, G y L, y ahora también, como se ve en AN de Baztán, derivado de *min* “amargo” en su tercera acepción.

Mapa n.º 641: "Cuajo"

El término más extendido es *gatzagi* y variantes en 100, 104, 200, 201 y 203, recogido por AZKUE como común y con el significado de "cuajo", compuesto de *gatz* "sal" + suf. derivativo *-gai* "que se hace", con metátesis, de donde el derivado valdría "lo que hace que algo sea/se vuelva salado".

Esta idea se confirma con la voz recogida en 103 *gatzakoi* donde el suf. derivativo *-koi* que indica "propensión o tendencia" (cf. AZKUE (1969) I, p. 145ss y VILLASANTE (1964) p. 103s). Para "Cuajada (para hacer queso)" se da en 105 *mamía* recogida por AZKUE en su cuarta acepción para G como "cuajada": es curioso que se recoja en Ciordia. En 100 se anota *gatzaludá*, cuyo segundo componente, indiscifrable para nosotros, hace pensar en una errata. Finalmente, *gatzanbera* en 101, 103, 200 y 202, aparece en AZKUE como "requesón" en B y G, como "cuajada" en BN y como "cierto alimento hecho de sobras de queso" en AN del Baztán, Aezk y Ronc.: una vez más comprobamos la variabilidad de las extensiones dadas en este gran diccionario. El término es un compuesto claro de *gazta*, en composición *gatzán-*, "queso" + adj. *bera* "blando". Para el origen de *gazta*, cf. FHV, p. 145. Mencionemos, en fin, la voz *gatzatua* "cuajado/a" recogida por AZKUE, de "Sgatzagi-tu (cf. ARBELAIZ, p. 69), que, quizá pueda darnos alguna luz sobre nuestras sospechas de errata en *gatzaludá* mencionado más arriba.

Mapa n.º 642: "Encella (molde para hacer queso)"

Encontramos *zimitza* y variantes en 100, 103, 200, 202 y *zumitza* en 102. Recogido por AZKUE como "fleje", "ramas para hacer aros de barriles o cestas". No la recoge AGUD, pero sí GARMENDIA como "molde donde se introduce el queso fresco en elaboración". Es de forma circular en Oñate, Sunbilla, Ustaritze y Urbía, y la variante con *-u-* en Oñate y Biagorri (BN). Puede que tenga que ver con *zume* "mimbre", compuesto a su vez de *zur* "madera" y *mebe* "delgado" (cf. ARBELAIZ, p. 147). En 101 aparece toda una perífrasis como respuesta: *gazta egiteko ontzia* lit. "recipiente para hacer queso", de *gazta* "queso" + *egi-*, lexema de *egin* "hacer" + suf. sustantivador verbal *-te* + suf. locativo-genitivo *-ko* + *ontzia* "recipiente", término que, extrañamente, no recoge AGUD, siendo como es el genérico, y del que tampoco se ocupa MICHELENA.

En 205 *gatzaxal* es un compuesto cuyo segundo componente es la variante expresiva de *azal* "corteza", término recogido por Azkue como BN con el curioso significado de "paredes de un cesto" en su segunda acepción —siendo su composición tan clara— y que también recoge GARMENDIA en la variante *gatzan axala* con sut. genitivo posesivo aferético *-n* (de *-ren*), lit. "la corteza del queso", en Larrañe. Finalmente, 201 *kiskil*, recogido por AZKUE con significados que poco tienen que ver con lo preguntado. No lo recogen, congruentemente, ni GARMENDIA ni AGUD.

Lámina n.º 734

Para la pregunta "Nata", aparecen en 101, 103 y 200 *gaña*, quinta acepción de AZKUE "nata de la leche", de *gain* "cima, arriba", de donde "lo de arriba". En 100 se da, en la misma línea, *goyena* superlativo de *goi* "alto, arriba", de donde lit "lo de más

arriba”, recogido por AZKUE en su segunda acepción como “nata” en B y G. GARMENDIA no recoge ninguna de las dos.

Para la pregunta “Leche desnatada”, 204 responde *esnia*, es decir, simplemente, “la leche”, que, evidentemente, no responde concretamente a la pregunta, cosa bastante lógica, a nuestro entender.

Para “Desnatar”, 200 responde, en buena lógica, *gaña kendu* con *kendu* “quitar”: lit “quitar la nata”.

Para “Mantequilla”, 100 dice *burra*, obviamente del francés *beurre*, y éste del lat. BUTYRUM.

Para “Fermentar la nata”, 200 responde *mindu*, ya comentado más arriba (cf. mapa n.º 640, mismo punto).

Para “Mazar”, 200 dice *neasi*, variante —¿o quizá errata?— de *na(b)si* “mezclar, revolver”. AZKUE no recoge esta variante, supuestamente disimilada.

El mismo 200 da para “Desleche” *beresi* lit. “separar, distinguir”, donde choca, nuevamente, la aparición de la apical por la predorsal.

Se recoge para “Queso” en 100 *gasná*, en 200 *gazna*, en 103 *gazta* y en 204 un extraño *gazte*, que chocaría con el comunísimo significado de “joven”. La primera forma con *-n-* es oriental. Para su origen cf. FHV, p. 145 (**gaztana* o **gaztane*).

Para “Habitación donde se guarda el queso” se recoge *gastantegi* sin especificar el punto. Es un compuesto claro de *gazta* en comp. *Gaztan-* + suf. *-tegi* “lugar”.

A la pregunta “Extremijo” se responde con una dispersión de respuestas, que no responden muchas de ellas, a la definición del DRAE: “artesa larga y grande, en donde se pone las encellas para hacer los quesos etc.”. Así, se da en 100, 200 y 201 *tximitxe* que, ya vimos, vale “encella”; en 205 *zorzia* “encella” para AZKUE, seguramente de *zur* “madera” y *xe(b)e* / *zee* “menudo, ligero” (de vasc. común *-zene* o *-xene*, cf. FHV, pp. 146 y 303). El *zurruta* de 201 lo recoge AZKUE como “corriente en un riachuelo”, pero no como nada que tenga que ver con el queso. IRIBARREN recoge en la Montaña, Baztán, Salazar y Roncal *zurrust(a)* con el mismo significado. GARMENDIA no lo recoge. Resulta, pues, bastante sospechoso. En 206 se da *xura*, diminutivo de *zura* “cuenco grande de madera con dos asas para guardar la leche” en BN y G. Tampoco responde a lo preguntado y no lo recogen ni IRIBARREN ni GARMENDIA. En 205 encontramos *zorziá*, ya comentado más arriba; IRIBARREN, en cambio, (s.u. *zorze* lo define como “plancha de madera con cerco y agujero, sobre la cual se exprime el queso (Roncal)” y “tabla redonda sobre la que colocan el queso para trabajarlo. (Vidángoz-Roncal)”.

Finalmente, en 102 aparece la única respuesta ajustada a la pregunta: *gastola* con *ola*, variante en AN, G y Sal. De *o(b)ol* “tabla” (de **onol* cf. ARBELAIZ, p. 119), lit. “tabla de / para quesos”.

A la pregunta “Suero” se responde comúnmente con *gazura* y variantes, apical -extraña- en 100 y 104, y palatal -normal- en 204, recogido por AZKUE en B y G, y por IRIBARREN en la Cuenca, nada menos: su extensión, una vez más, es mayor. Es un compuesto de *gatz* “sal” y *ur* “agua” o, quizá, de *gazta* con metátesis.

Para "Suero del requesón" se da en 103 *errekesun inóndua* donde el segundo término es un compuesto de la aféresis de *egin* "hacer", *in* + *ondo* "después" (cf. VILLASANTE (1986), p. 113, de donde "lo de después de hacer el requesón").

A "Requesón" se responde en 100 con *gasura*, ya conocido como "suero": la pregunta, pues, no se responde correctamente. También se da la forma fonéticamente vasquizada *errekesuna* en 103 y aparece en 200 *zendarena* recogido por Azkue como *zenderen* en AN del Baztán justamente con ese significado. Existen otras variantes de este término como *zendeberen* también en AN; *zenbera* y *zenbciena* en BN y *zenbra* en Ronc. En todos ellos, según MICHELENA, se podría intentar identificar el primer miembro del compuesto con *ezne* "leche" (cf. FHV, p. 164 nota 17).

En 206 se aclara que el requesón se hace en moldes de tela denominados *zakuto* diminutivo de *zaku* "saco" del lat. *SACCUS* (vid. supra mapa n.º 524).

Y, por fin, para "Restos de cuajada en el caldero", aparecen, con plural castellano, en 101 y 102 *apur* y en 105 su variante *papur*, con prótesis por contagio, ambas recogidas por AZKUE como el genérico "migajas", común en su primera forma y para AN, G, L y R la segunda. IRIBARREN lo recoge como "migaja de pan" en Romanzado, Roncal, Aoiz, Lumbier, y en su variante *tapurres* en Oroz Betelu y otras localidades; *papurres* en Añorbe.

Quizá tenga que ver con cast. *apurar* del lat. *PURUS*. en 102, 103, 104, 105, 200, 201, 203, 205, 206 y 401 se recoge *ondarras* plural castellano de *ondar* común y genérico, por "residuos, heces" que MICHELENA relaciona con *kondar* "id." y deriva de cast. *bondo*, *fondo* (cf. FHV, p. 248). En 204 encontramos *zurrapa* que aparece en Azkue como "forraje" en Ronc. En COROMINAS, y en plural, se cita origen, probablemente, en un radical prerromano, relacionado con port. *surro* "sucio" y *churre* (vid. supra mapas 522 y 609).

4. Conclusiones

Estas conclusiones, o mejor, consideraciones finales, tras el análisis del corpus, vendrían, de algún modo, a confirmar algunos de los supuestos ya apuntados (vid. supra 13). En efecto, hay que insistir en la escasez de términos vascos en zonas plenamente vascofonas. Ello puede deberse, pensamos, entre otras razones, a la forma de plantear la pregunta, que puedo condicionar, por motivos de prestigio, etc., la respuesta; al tipo de informante elegido, más o menos ilustrado, mono o bilingüe (o incluso trilingüe, en zonas fronterizas), etc. Estas y otras cuestiones similares, no son sino su fiel reflejo de la dificultad para confeccionar un Atlas Lingüístico en zonas de tránsito de una lengua a otra, máxime cuando no hay parentesco genético entre ambas. En zonas monolingües vascas o muy escasamente bilingües, ha podido darse una cierta incompreensión, recelo, desconfianza, etc. por parte del informante, además del común cansancio o gana de broma; en zonas de tránsito, bilingües, con el vasco en recesión, olvidos, vacíos, dificultades; en zonas donde el vasco se ha perdido, más o menos recientemente, se podrá conservar el léxico, pero no la morfología (cf. *zorrón*, *chamarreta*, *zikirón*, etc.), mientras en el otro extremo, sucederá lo contrario: se vasquiza el léxico (cf. *morralia*, *errekesuna*, etc.); finalmente, en zonas donde entra también el francés en juego aparecerán voces como *defota* o *burra*.

En cuanto a las respuestas en sí, anotemos pronunciaciones inusuales, debidas a la peculiaridad del informante: es notable la constancia de /x/ por /t/ en Goizueta. En otros casos (yeísmos casi imposibles, palatalizaciones normales transcritas en forma chocante, como en *zaitiu* o *mugitiu*, con /t/ mojada, pérdidas extrañas de consonantes, vacilaciones vocálicas impensables, *allete-gie*, por ejemplo) parece apuntarse, más bien, hacia el encuestador-transcriptor.

Los casos de respuestas inadecuadas —hay que decir en honor a la verdad que las equivocaciones son escasas— se refieren a respuestas genéricas o poco precisas, achacables, bien a la inexistencia del término en vasco o al desconocimiento, o al menos falta de conocimiento profundo del tema por parte del informante, cuando no, como arriba hemos apuntado, al cansancio o a la broma.

Aparecen también ejemplos de construcciones novedosas, gramaticalmente impecables, fruto de la imaginación del informante puesto en el trance de contestar a algo que no conoce muy bien. Estas respuestas, con todo su valor, incluso su genialidad, si se quiere, no pueden darse, obviamente, como generales: está claro que esto es así se si responde con toda una oración a la pregunta. El hecho, con todo, no resulta extraño, si se tiene en cuenta la complejidad de un campo semántico, pongamos por caso el de los encerro, esquilas, etc., que un informante normal no tiene por qué dominar.

No dejas de haber, tampoco, respuestas que, o son un enigma, como ese *linka* que nadie conoce, o cuyo significado no es posible acercar, como *lastra*, o, finalmente, alguna que tiene todo el aspecto de errata, como *buruajtxi*. Tampoco es de extrañar que se deslice alguna en trabajo de tal magnitud. Y por eso mismo, hay que alabar el acierto con que se recogen la mayoría de las cosas, e incluso, hechos no por conocidos menos curiosos, como la alternancia *yo-* / *f-* / *g-* en *yuara* / *garea* / *fal* (*andi*), por ejemplo, y tantos otros. Por eso, quizá, extraña la falta de otros conocidos (cf. *motots* y compuestos en el mapa n.º 616). Todo lo que llevamos dicho, no empaña, pues, el mérito enorme, indudable, del A.L.E.A.N.R. y el caudal precioso y apasionante de información que encierra.

Mencionemos, finalmente, las reducciones, no sólo de transcripción, sino de todo tipo, a que nos hemos visto forzados, y que serán, sin duda, disculpadas.

ANEXO I

Índice de términos recogidos con indicación de lugar y mapa

<i>Abaroa</i> 104 / 590	<i>Alondoa</i> 103, 200 / 614
<i>Adarrak</i> 103 / 802	<i>Altxirri</i> 103 / 611; 201, 202, 203 / 637
<i>Adárpúntak</i> 100 / 602	<i>Altxongarri</i> 105 / 637 <i>alltegie</i> / 103 / 540
<i>A(b)ari</i> 100 a 104 y 200 / 603	<i>Amaikabea</i> 103, 200, 202 / 593
<i>Abarie</i> 200 / 597	<i>Amailla</i> 100 / 593
<i>Ajtaldea</i> 101 / 527	<i>Antzu</i> 100, 103, 200, 201, 202 / 595
<i>Ajtalde txiki</i> 101 / 530	<i>Antzuyuara</i> 100 / 546, 554
<i>Alambre</i> 104 / 500; 102, 104 / 551	<i>Ankalatza</i> 100 / 617 <i>apur</i> 101, 102 / 734
<i>Aldatu</i> 200 / s/n	<i>Ardikara</i> 104 / 635

- Ardimultzue* 103 / 527
Ardiya mustú 100 / 614
Artzayen astua 100 / 531
Artegi 202 / 589
Arrautzek 102 / 598
Arrak 200 / 602
Arkara 100 a 104, 200 203 / 611
Arralla 100, 103, 202 / 606
Arrastalá 100 / 541
Artzai 100 a 103, 200 / s/n
Artzeikoa 103 / 516
Artaldi 100, 200 / 527
Artalde ttikiya 100 / 530
Astua 103 / 531
Aska 100, 204 / 541
Asturiana 401 / 549, 553, 554
Atoz 101 / 615
Auntz kaka 104 / 635
Aznarritu 100, 102, 103 / 587
Ax(b)aite 102 / 595
Azaimutiku 200 / 516
Aztaldea tsikía 102 / 530
Babarkua 100 / 599
Bakar 101, 102 / 599
Bardebibaka 202 / 599
Barrabilla 100, 101, 200, 204 / 598
Barrabilbakarra 101 / 599
Barrasaketa 103, 202 / 599
Bastona 103, 202 / 523
Bastoya 100 / 523
Belar berdea 102 / 536
Belarra 103, 200?, 203, 204 / 536
Belarri zuloa 101 / 607
Beñardi 102 / 596
Beratua 101 / 636
Beresi 200 / 734
Beroikaratu 101 / 590
Bildotsa 103, 200 / 592; 101, 102 / 595
Bizkarlarru 101, 102 / 519
Biskorra 216 / 615
Borda 104, 203, 206, 401 / 537
Bordal 204, 205, 533
Botón 106, 201, 205, 401 / 598
Buluntxe 203 / 616
Burbullodúna 100 / 616
Buruken 104 / 604
Buruajtxi 102 / 590
Burra 100 / 734
Buztana moztu 100 / 612
Cimbal 206 / 553
Cimbáno 401 / 553
Crucetu 103 / 613
Churra 104, 106, 401 / 609
Churrada / churrazo 203, 204, 205 / 522
Defota 103, 200, 202 / 596
Descarcela 103, 200 / 524
Deizteya 200 / 540
Dumba 101, 102, 105, 106, 203 / 550,
 551
Eman ardiek 103 / s/n
Erreka 100, 103 / 543
Errekesun inóndua 103 / 734
Errekesuna 103 / 734
Erreketan 200 / 543
Erbal 100, 200 / 594
Escalera, escalón 200, 204, 206 / 615
Esnagora 200 / 587
Esné galdúa 100 / 640
Eskorta 105 / 591
Escarcela 201 / 524
Estali 100, 101, 102, 200 / 613
Estalpe 102 / 540
Estraka 200 / s/n
Etxola 103, 200 / 537
Etzan lekue 101, 102 / 589
Fal andi 204 / 548
Fardalla 200 / 606
Gabacha 401 / 549, 553, 554
Gaizki moztue 200 / 615
Galdua 101 / 640
Galchamoches 202 / 520
Galtza pertokak 201 / 520
Galtzerdi motza 200 / 520
Galtza motza 200 / 520
Galtxarri 103 / 637
Gaña 200 / 734
Gaña kendu 200 / 734
Garia 200 / 546
Ganbe(l)a 102, 103, 104, 200, 202, 203
 / 541

- Gasná* 100 / 734
Gastola 102 / 734
Gazna 200 / 734
Gatzaldua 100 / 641
Gasura 100 / 734
Gazura 100, 104, 204 / 734
Gazta egiteko ontzia 101 / 642
Gazta, gazte 103, 204 / 734
Gaztaxal 205 / 642
Gayata 206 / 523
Gatzagi 100, 104, 200, 201, 203 / 641
Gatzakoi 103 / 641
Gaztanbera 101, 103, 200, 202 / 534
Gelditu 100, 103, 200 / 534
Gereta 204 / 542
Garealdia 200 / 547
Gorotza 101 / 635
Gorozpillá 101 / 545
Goroztegiya 100 / 545
Goyena 100 / 734
Güesca 204, 205, 206, 401 / 605
Guriya 100 / 636
Idorrak 100 / 637
Illa moztu 103 / 614
Illea mostu 101 / 614
Ille aundi 101, 102 / 617
Irurtekurá 100 / 596
Isatsá 102 / 612
Iturrie 103 / 543
Itxoín 102 / 534
Itxola 100 / 537
Itzal 100, 101, 200 / 590
Itzalekue 102, 103 / 590
Kaiku 100, 101, 103, 105, 200, 201, 202, 203 / 637
Kakapikor, kakabikorres 204 / 637; 102, 104 / 636
Kakazauli 200 / 636
Kakapikor 105, 200, 201, 203, 204, 205 / 635
Kakidorra 200 / 637
Kalpetxa 102 / 616
Kalkan 102 / 604
Kanbietu 200 / s/n
Kapitxo 106 / 635
Kasin 103 / 536
Kaxkuingarea 100, 200 / 554
Kixkil 201 / 642
Klaska 200 / 547; 200, 202 / 548; 201 a 203 / 549; 202 / 551; 203 / 554
Koporra 201 / 638
Koska 101, 102 / 605
Kotxua 204 / 638
Kroskak 101 / 615
Laitegi 102 / 608
Lamiscar 102, 103 / 588
Lamiskatu 103 / 588
Laña 101 / 608
Lañateya 200 / 608
Lariategi 202 / 608
Larre 102 / 533
Larru 103 / 555
Lastra 206 / 533
Latxa 100 a 105, 200 a 203, 206 / 609
Laurtekua 100, 103 / 597
Laya 100, 401 / 608
Layategi 103, 104, 105, 201 / 608
Linka 201 / 617
Makil(l)a 100, 103, 201, 203 / 521
Makil golpea 200 / 522
Makillakinyodu 101 / 522
Mamia 105 / 64
Manchadera 101, 201, 202 / 541
Mandarra 200 / 518
Mendiko borda 101 / 583
Mendi larrea 101 / 533
Milikatu 101 / 588
Mindu 200 / 734
Mindue 200 / 640
Mirubuxtan 105, 202 / 605
Mostú 102 / 614
Motztu 200 / 614
Moztu puztena 202 / 612
Mugitiu 100 / s/n
Multzu ttikie 103 / 530
Muñarro 103 / 616
Muñikua 200 / 616
Mutiko laguna 100 / 516
Mutillá 104 / 516
Nabarchal 201 / 616

- Neasi* 200 / 734
Ondarras 101, 103, 104, 105, 200, 201, 203, 205, 206 / 734
Ongarri montoná 104 / 545
Ongarri pila 200 / 545
Oska 104, 201, 202, 203 / 605
Ots 104 / 615
Otso kollarea 100 / 557
Oxkapet ik 202 / 605
Papur 105 / 734
Piketa 206 / 401
Pikua 100 / 606
Potónak 103 / 598
Potro 100, 101, 102, 104 / 598; 101, 102 / 599
Pulunpa 100, 103, 200, 201, 202 / 550
Pulunpa ttikiya 100 / 551
Punpa 101, 102, 105, 106, 203 / 550, 551
Puztana moztu 103 / 612
Puzten moztua 200 / 612
Re(b)ús 103, 105, 202 a 206, 401 / 594
Sagal 106 / 542
Sakats 103 / 605
Sarea 102, 103, 200 / 542
Sarobia 103 / 538, 589
Soro 100, 103 / 533
Torri torr 202 / 615
Totx 102 / 615
Tox 103, 200, 202 / 615
Truka, truko 202, 206, 401 / 550, 551
Txabola 1001, 101, 102, 105, 201, 202, 204, 206 / 537
Txalzorro 105 / 524, 525
Txamarreta 205 / 519
Txarratxa 105 / 557
Tximitxe 100, 200, 201 / 734
Txintxa 201, 204, 205 / 553
Txintxarri 102 / 549
Txitorra 102 / 601
Udebelárra 200 / 536
Ugeldia 103 / 543
Ungarrie 102 / 545, 635
Ungarri montona 103 / 545
Uztai 100, 103, 200, 202 / 555
Vitoriana 401 / 543, 553, 554
Xaki 100, 200 / 605
Xakie aitzinetik 200 / 605
Xura 206 / 734
Yoka 100, 103, 200 / 604
Yualarrie 103 / 548
Yuara 100 / 547
Yuara larríya 100 / 548
Yuara ttikiya 100 / 549
Zaindu 200 / 536
Zaitiu 100 / 536
Zakuto 206 / 734
Zamarra 200, 202 / 519
Zamarro 206, 401 / 519
Zendarea 200 / 734
Zikiroa 101 / 597; 101, 102 / 600
Zikiron, -lon: 201, 204, 401 / 599; 205, 206, 401 / 600
Zinkilon 106 / 600
Zilo 200, 203 / 607
Zimitza 100, 103, 200, 202 / 642
Zirikua 100 / 614
Zirria 205, 206, 401 / 637
Zorrón 106; 204 / 524
Zorziá 205 / 734
Zulo 100, 102, 103, 202 / 607
Zunba 101, 102, 105, 106, 203 / 550, 551
Zurrón 201, 203, 401 / 524
Zurrapa 204 / 734
Zurruta 201 / 734

ANEXO II

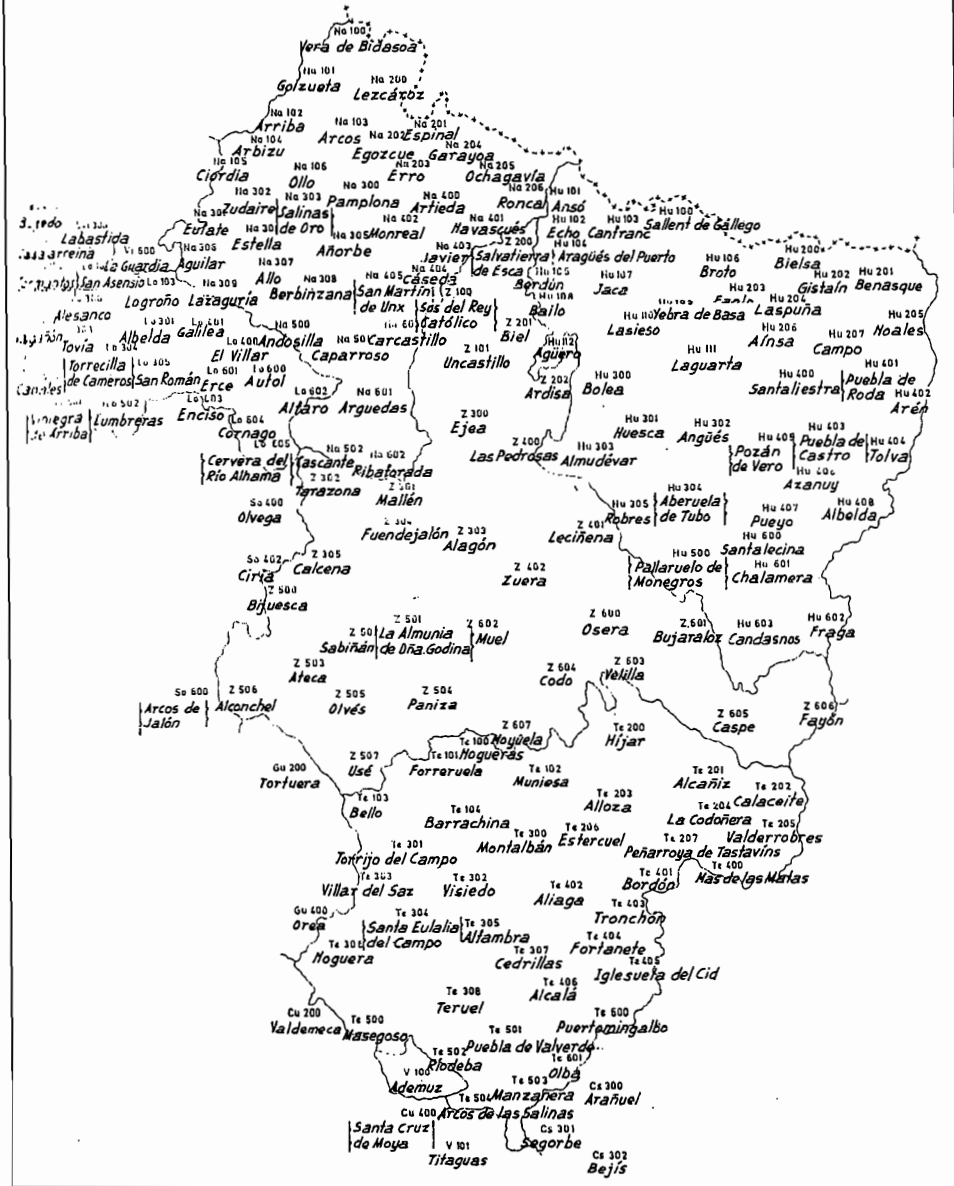
Lámina nº 3.

ALEANR

Mapa nº 3.

3.

NOMBRE OFICIAL DE LAS LOCALIDADES

Bibliografía

- Real Academia Española, 1984, *Diccionario de la Lengua Española* (DRAE), 20.ª edic.
- Agud, Manuel, 1980, *Elementos de cultura material en el País Vasco (Nombres de vasijas, recipientes y similares)*. Haranburu, San Sebastián.
- Alvar, Manuel, 1947, "El habla de Oroz-Betelu". *R.D.T.P.*, III, pp. 447-490.
- _____, 1947, "Palabras y cosas en la Aézcoa". *Pirineos*, III, pp. 5-37; 263-315.
- _____, 1973, *Estructuralismo, geografía lingüística y dialectología actual*. Gredos, 2.ª edic. Madrid.
- _____, 1977, "El léxico de la casa en el N.E. de Navarra". *AFA XX-XXI*, pp. 9-56
- _____, 1978, "Breve vocabulario de la Navarra Nororiental". *AFA XXII-XXIII*, pp. 251-300.
- _____, 1979, "Lengua, dialecto y otras cuestiones conexas". *Lingüística Española Actual*, pp. 5-29.
- _____, 1979/83, *Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja*, con la colaboración de A. LORENTE, T. BUESA y E. ALVAR, Depto. de Geografía Lingüística, C.S.I.C.-I.S.C., Madrid, 12 vols.
- _____, 1984, *Informática y Lingüística*. Libr. Agora, Málaga.
- Allieres, Jacques, 1960/1, "Petit Atlas Lingüístico Basque Français Sacaze", *Vía Domitia VII*, pp. 205-221 y VIII, pp. 81-216; I-XXI.
- Arbelaiz, Juan José, 1978, *Las etimologías vascas en la obra de Luis Michelena*. Kardaberaz, Tolosa.
- Azkue, Resurrección María, 1905/6, *Diccionario vasco-español-francés*. Autor, Bilbao, 2 vols.
- _____, 1969, *Morfología vasca*. L.G.E.V., Bilbao, 3 vols.
- Caro Baroja, Julio, 1977, "Los estudios geográfico-históricos sobre el País Vasco y la dialectología", *Estudios Vascos 7*. Txertoa, San Sebastián.
- Corominas, Juan, 1974, *Diccionario crítico-etimológico de la lengua castellana*. Gredos. Madrid, 4 vols.
- Echaide, Ana María, 1984, *Erizkizundi irukoitzza. Triple cuestionario. Triple questionnaire (Euskera 1925)*. Iker 3. Euskaltzaindia, Bilbao. 2 vols.
- Echaide, Ana María, 1985, "Algunos materiales para el estudio de los dialectos vascos en Navarra". *Aingeru Irigaray-ri Omenaldia* pp. 113-123, Eusko Ikaskuntza, San Sebastián.
- Euskalberriko Atlas Etnolinguistikoa, Leben atala. Leben zatia*, 1983, Aranzadi Zientzia Elk. San Sebastián.
- Garmendia, Juan, 1987, *Léxico etnográfico vasco*. U.P.V.-C.A.M., San Sebastián.
- Hualde, José Ignacio, 1991, *Basque Phonology*, Routledge, Londres y Nueva York.
- Irigaray, Aingeru (Apat-Echebarne), 1974, *Una geografía diacrónica del euskera en Navarra*. Eds. *Del Diario de Navarra*. Pamplona.
- Lafitte, Pierre, 1978, *Grammaire basque (navarro-labourdin litteraire)*. Elkar, San Sebastián.
- Iribarren, José María, 1984, *Vocabulario navarro*. Int. Príncipe de Viana, Pamplona.
- Leizaola, Fermín, 1967/8, "Uztaigillea". *Anuario de Eusko Folklore XXII*, p. 207-211.
- _____, 1970, "Aspectos de la vida pastoril y trashumancia en el País Vasco", *I Semana de Antropología Vasca*. L.G.E.V. pp. 535-550, Bilbao.
- _____, 1971, "Algunos aspectos de la artesanía rural en Navarra", *Munibe* n.º 4, p. 549-561. San Sebastián.
- _____, 1973, "Aspectos de la vida pastoril en el País Vasco. El pastoreo como actividad preindustrial", *III Semana de Antropología Vasca*, L.G.E.V. pp. 133-168, Bilbao.
- _____, 1977, *Euskalberriko artzaiak*. Etör, San Sebastián.
- _____, 1978, "Cultura pastoril. Artzaingoa". *Euskaldunak*. Tomo I, pp. 65-96.

- _____, 1982, "Algunos sistemas de colocar badajos en los cencerros empleados en el País Vasco". *VII Congreso de Estudios Pirenaicos, Seo de Urgell 1974*, publ. en *Pirineos* 115, pp. 25-34.
- _____, 1988, *Kaikugilleak*. Autor. Pamplona.
- Michelena, Luis, 1955-: *Apellidos vascos*. Biblioteca de la R.S.V.A.P., San Sebastián.
- _____, 1964, *Sobre el pasado de la lengua vasca*. Auñamendi. San Sebastián.
- _____, 1964b, *Textos arcaicos vascos*. Minotauro, Madrid.
- _____, 1976, "La fragmentación dialectal: conocimientos y conjeturas". *R.S.E.L.* 6, pp. 309-324.
- Michelena, Luis, 1981, "Encuestas lingüísticas en el País Vasco", *Euskera* XXVI, p. 133-145.
- _____, 1981b, "Sobre las necesidades de una exploración lingüística en Euskal Herria". *Euskera* XXVI, pp. 873-881.
- _____, 1984, *Fonética Histórica Vasca* San Sebastián. Diputación Foral de Guipúzcoa, 3.ª edic.
- Sánchez Carrión, José María, 1972, *El estado actual del vascuence en la provincia de Navarra 1970*. Inst. Príncipe de Viana, Pamplona.
- Txillardegi et. al., 1987, *Euskal Dialektologiaren Hastapenak*, U.E.U. 2.ª edic., San Sebastián.
- _____, 1984, *Euskal azentuaz*. Elkar, Donostia.
- Villasante, Luis, 1986, *Palabras vascas compuestas y derivadas* Oñate. Ed. Franciscana, 4.ª edic.
- Yrizar, Pedro de, 1981, *Contribución a la dialectología de la lengua vasca*. C.A.P., 2 vols. San Sebastián.

Notas de fonética histórica (II). Finales en -(i)ano, -* (i)one, -ina

(Notes on historical phonetics (II). Endings in
-(i)ano, -* (i)one, -ina)

Múgica, Matías

San Agustín 6, 4.º

31001 Pamplona

Este artículo examina algunas cuestiones relativas a la evolución de las antiguas finales en -n, con la pretensión de completar el tratamiento de Mitxelena. Su novedad principal consiste en integrar nuevos datos de toponimia mayor y menor, especialmente navarra, aparecidos en publicaciones recientes. En opinión del autor, tras i-, se da una reducción general de los hiatos producidos al caer -n- en las antiguas terminaciones -ane, -one y -anu, fenómeno tratado hasta ahora de forma inconexa.

Palabras Clave: Fonética histórica. Pérdida nasal intervocálica. Toponimia -ano, -one, -ane, -ina, -oi, -zio, -ón, -án.

Artikulu honetan, Mitxelenaren tratamendua osatzea helburu, antzinako -n bukaeren bilakaerari dagozkion zenbait galdekizun aztertzen ditugu. Toponimia handi eta txikiro beste datu batzuen integrazioa da berritasun nagusia, bereziki Nafarroari dagozkionak, berriki kaleratu argitalpenetan azaldukoak. Autorearen iritziz, i-ren ondoren, -ane, -one eta -anu antzinako bukaeretan -n- erortzean sorturiko biatuen murrizte orokorra gertatzen da, zeina orain arteko lanetan loturarik gabe trataturiko fenomeno da.

Giltz-Hitzak: Fonetika historikoa. Bokalarteko sudurkariaren galera. Toponimia -ano, -one, -ane, -ina, -oi, -zio, -ón, -án.

Dans cet article on examine quelques questions relatives à l'évolution des anciennes terminaisons en -n, avec l'intention de compléter le traitement de Mitxelena. Sa principale nouveauté consiste à intégrer de nouvelles données de toponymie majeure ou mineure, spécialement de Navarre, parues dans de récentes publications. D'après l'auteur on trouve, après i-, une réduction générale des hiatus qui se produisent lorsque tombe le -n- dans les anciennes terminaisons -ane, -one et -anu, phénomène traité jusqu'à présent de façon indépendante.

Mots Clés: Phonétique historique. Perte nasale intervocalique. Toponymie -ano, -one, -ane, -ina, -oi, -zio, -ón, -án.

Este artículo examina algunas cuestiones relativas a la evolución de estas antiguas finales en *-n*, con la pretensión de completar el tratamiento de Mitxelena (FHV, cap. 7, "Terminaciones con *-n*"). Su novedad principal consiste en integrar nuevos datos de toponimia mayor y menor, especialmente navarra, aparecidos en diversas publicaciones recientes.

Los datos cuya procedencia no se cita se han tomado del *Nomenclátor Euskérico de Navarra*, de Euskaltzaindia (en adelante NEN).

1. La *-n-* caduca en toponimia

La pérdida de *-n-* intervocálica en euskera es un fenómeno reconocido ya por J. Vinson (1869) y del que se han ocupado los principales fonetistas vascos.¹ Los estudiosos no han dejado de aducir como testimonio importante para la cuestión la gran cantidad de *nombres de población*, en cuya variante popular vasca falta la nasal de la forma oficial:

Dorrau (Torrano), *Lazkao* (Lazcano) *Berezau* (Berezano, Oñate)

Labio (Labiano), *Undio* (Undiano), *Abadiño* (Abadiano), *Otxandio* (Ochandiano), *Zeberio* (antiguo *Ceberiano*), *Zipirio* (<*Cipriano, ermita de Tolosa),

Zestua (Cestona), *Leioa* (Lejona), *Lemoa* (Lemona), *Aramaio* (Aramaiona),

Gulia (Gulina), *Lemoiz* (Lemoniz), *Leintz* (Leniz), *Sopela* (Sopelana), y otros muchos.

Desde la publicación del NEN y otras obras y artículos (Belasko, Carasatorre, TCSA, Salaberri, López de Guereñu), se conoce la variante vasca de más *topónimos mayores* de Navarra y de Álava:

Amilau (Amillano), *Abizau* (Avínzano), *Otau* (Otano), *Gollau* (Gollano), *Bakedau* (Bakedano)

Galdio (Galdeano)

Azkoa (Azkona), *Larragua* (Larraona)

Urdoz (Urdánóz), *Gauza* (Ganuzá), *Alduate* (Aldunate), *Ardaz* (Ardanaz), *Zolia* (Zolina) *Arroiz* (Arróniz), *Urdaiz* (Urdániz), *Xaiz* (antiguo Yániz).²

(1) Las observaciones de Vinson fueron confirmadas por Uhlenbeck en 1910 (Schuhardt, 1906: 22-23, opinaba erróneamente que tal pérdida no existía). Gavel (1921) afirmó claramente que la pérdida era regular. Más tarde también Severo de Altube (1923) hizo unas observaciones, poco luminosas, sobre el fenómeno. A Meyer Lübke (1924) se debe la idea de que pudieran haber existido dos clases de *-n-* en vasco antiguo. Para un buen resumen de las aportaciones al problema antes de la FHV, ver Jungemann 1955.

(2) *Pero Periz Amilauco*, 1258 *Sancio Semenones de Auizau*, c.1105, 1116, 1121; *Galdiovidea*, 1826 (Salaberri 1993-2); *Otaubidea* 1683, *Otaubidea* 1602 (Zulueta, TCSA); *Urdoz bidea* 1498 (TCSA), *Urdoz videá* 1790 (Munián, TCSA); *Gollau dermana* 1724, *Gollauco chapavduyburua* 1689 (Salaberri 1993-1); *Baquedau estella videandoa* 1634, *Baquedau estellarabidea* 1637 (datos de Balbino García de Albizu); *Aizcoavidea* 1722, *Azcoabidea* 1740 (Arizala, TCSA), *Aizcoavidea* 1825 (Villanueva de Yerri, TCSA); *Larrafona*, *Larrabona* 1108, 1366, 1350, y para la variante vasca *Larragoabidea* 1687, *Larragua bidea* 1693, *Larraguavabidea* 1711; *Larraobidea* 1634, *Larragobidea* 1635 (Salaberri 1992-2). *Arroiz* (Salaberri 1994-2). *Gauzabidia* 1703 (TCSA XXIII sv *Guzaberria*), *Gauzabidea* 1734, *Gauzaco ardanza* 1711, *Ganuça mendia* 1397 (TCSA XXIII); *Alduatebidea*, 1683 (Sengáriz, TCSA); *ardazerabidea* 1762, *ardachabidea* 1761 (TCSA); *Zoliabidea* 1852 (Salaberri 1993-1), *Zoliabidea* 1785 (Tajonar, TCSA); *Urdaiz* (pronunciación popular, NEN); *Jaiz aldea*, *Jaiz muga*, 1710, *Saizbidea* (1599, Ibero), *Seizbidea* (1722, Muez), *Saizbidepea* (1810, Argifiano), (Belasko 1996, s.v. Salinas de Oro).

Y además de estos, algunos nombres de *despoblados medievales* que han llegado a nosotros como nombres de término o barrio:

Mundiño, *Mundañu* pronunciación vasca del barrio de Etxarri Aranaz y término de Unanue llamado en castellano *Mundiñano* (doc. *Montiniano*); *Andaño*, *Andañu*, *Andaño*, término de Val de Ollo (doc. *Antiniano*); *Katizau*, (cast. *Katizano*, y *Dorrio/Torrino*, términos ambos de Huarte Araquil. Por su forma parecen pertenecer también a esta serie *Nenau* (no se documenta forma con nasal), término de Torrano, *Urizabe* (<*Urizau; documentación *Urizanu*), paraje de Adoáin y *Bereau* (no se documenta forma con nasal), barrio de Lesaca (pronunciación popular vasca *Beriyó*).³

Todo ello confirma la sospecha de Mitxelena de que la pérdida de la nasal ha sido un fenómeno más general de lo que, por falta de documentación, se pensaba.

A continuación vamos a ocuparnos en detalle de ciertos fenómenos fonéticos que aparecen en este material, poniéndolos en relación con fenómenos paralelos en los apelativos.

2. Reducción de hiatos tras i

2.1. Homomorfeísmos: *-iao, *-ioe, *-iae

Michelena establece (1973: 46), y así se puede observar fácilmente en los ejemplos aducidos, que tras *i* el hiato resultante de la pérdida de la nasal en la terminación de origen latino *-ano/-anu*,⁴ se reduce regularmente a *-o*, es decir:

(1) *-iano* > *-iao > -io (Undiano > *Undiãno > Undio)

Evolución que se aparta de la normal para esta misma terminación en otros contextos, que es *-ano* > *-ao/-au* (*Lazkano* > *Lazkao*, *Torrano* > *Dorrau*).

Esta regla de fusión es general y pretextual: no hay, en euskera, casos de *-ao* conservado tras *-i*.

Mitxelena (1973: 46), da en realidad una regla algo más compleja: “detrás de *i* vocal o consonante (la cursiva es mía), *-ao* se reducía a *-o*”, es decir también tras [j-], para incluir, supongo, casos como *Aramaio*, (<*Aramaiona*), frente a *Lemoa* o *Azkoa* (<*Lemona*, *Azcona*) sin reducción. Prefiero, para simplificar la regla, considerar *Aramaio* como excepción, ya que en realidad tras *yod* solo hay dos ejemplos de final con

(3) Pronunciación popular *Mundiño* (TCSA XII), *Montinano* 1268, *Muntinano* 1294, *Muntiñano* 1327, *Montiniano* 1590 (Carasatorre 1993); pronunciación popular *Andaño*; *Andañu bondoa* 1594, *Antiniano* 1099, *eclesia de Antiniano* 1121 (TCSA XI); pronunciación popular *Katizano* (TCSA XII), *catizau* 1143, *gatizano* 1268 (Carasatorre 1993), *catizaubarrena* 1692 (TCSA XII); pronunciación popular *Dorrio* (TCSA XII), *torrino* 1316, *dorrio* 1532 (TCSA XII); pronunciación popular *Nenau*, *Nenabu* 1268 (TCSA VIII); pronunciación popular *Urizabe* (TCSA XXXI), *Urizanu* 1056 (cf TCSA XXXI, s.v. Arnarri: carta de Larraun, 1056: “... inde transierunt per medium montem qui dicitur Urizanu usque ad arranoarria”. (DML). La pronunciación actual *Urizabe* procede de falso corte a partir de los casos locales de la declinación vasca (*Urizauen*, *Urizauetik* etc...), lo cual indica una pronunciación vasca originaria *-au*. Pronunciación popular *Beriyó* (TCSA).

Sobre la historia de estos despoblados véase en general Carasatorre 1993 y TCSA.

(4) Menciono esta final en forma de doblete porque en mi opinión no está claro de qué forma parten las variantes vascas. Mitxelena tampoco se pronuncia sobre la cuestión: “-anul-ano” (1973: 134), “-an-, -en- más vocal posterior” (FHV, 7.10).

nasal: *Aramaio* (<*Aramaiona*) y *Leioa* (<**Leiona*)⁵, con evolución divergente, con lo que de una u otra manera las excepciones son el 50 %.

Mitxelena propone la regla (1) solo para los topónimos, es decir, la presenta como una subregularidad o algo parecido. Sin embargo en mi opinión la reducción tras *-i* de hiatos procedentes de pérdida de *-n-* se da también en los apelativos, tanto en los procedentes de antiguo *-iano* (altonavarro meridional *kristio*, como *Undio*; lab. *girstino*; ambos de *christiano*)⁶ como, sobre todo y con mucha mayor frecuencia, en los numerosísimos casos de antiguas terminaciones en *-*ione* correspondientes al romance *-ión* (**orazione*>*orazio*), donde tras *i* también hay una reducción del hiato *-oe* a *-o*, exactamente paralela a la de (1), es decir:

(2) *-*ione* > *-*iõe* > *-io* (**orazione*>**oraziõe*>*orazio*)

Con evolución también en este caso divergente de la que tiene la terminación *-one* en otros contextos: *-one*>*-oel*-*oi* (**arrazone*>*arrazoel*/*arrazoi*), como *-ano*>*-aol*-*au*.

En realidad, salta a la vista que tanto (1) como (2) son en definitiva una única regla de fusión, que en palabras podría formularse así:

Tras i, un hiato bisílabo homomorfemático se reduce a una sola vocal predominando la más posterior.

Regla que subsume las dos anteriores.

Para otros hiatos tras *i* encuentro en onomástica dos ejemplos seguros de *-iane* reducido: uno en el nombre vasco de San Sebastián, *Donostia*, *Donestia*, en el que efectivamente parece haber también *-ia* de *-iõe* (**Donostiane* vel sim.>**Donostiõe*> *Donostia*) si partimos como Mitxelena (1955: 592) de **Sebastiane* o *Sebastiani*.⁷ El paralelismo con los demás casos se extiende incluso a las variantes dialectales, ya que tenemos una variante vizcaína *Donostiña* que cita Altube (1923: 518), con restitución vizcaína de nasalidad tras *i* similar a la de *Abadiño* (<*Abadiano*) o *pasiño* (<**pasione*). También Mitxelena cita un *Donostiñ*, tomándolo de Azkue.

En el hagiónimo, que cita Mitxelena ibidem, *Jaundone Sostie*, tenemos el mismo fenómeno pero con otro resultado (**-iae*>*-ie*).

El segundo caso seguro de *-iae* >*-ia* es el del hagiónimo *Atria* 'Adrián', que cita Mitxelena: "*Atria* Adrián: top. *Santatria* San Adrián, forma que hemos recogido directamente por Oñate; "San Adrián (ermita en Zegama). Su nombre vulgar es *Sandratei* en Zegama y *Santatri* en Atáun", D. de Irigoyen, "Ermitas e iglesias de Guipúzcoa", AEF 14, 9, num. 2. En *Santatrimendi*=*Aizkorri* citado por Irigoyen, la falta de *-a* se explica por la proclisis."⁸

(5) Mitxelena menciona *Luxu* como forma popular vasca de Lejona. Ignoro hasta qué punto la forma hoy oficial *Leioa* responde realmente al uso vasco tradicional.

(6) *Kristau* es una forma irregular. Véase el epígrafe 3. "Evoluciones analógicas".

(7) *-ane* (y no *-án*) es necesario, además de por razones históricas, porque la pérdida en vasco de la nasal final de *Sebastián* solo se puede explicar si ha sido en origen intervocálica. Cf. *Saastin*, nombre popular (vasco) de *Sebastián* en la Barranca de Navarra, donde el origen es en cambio castellano *Sebastián*, con *-e* ya apocopada.

Para **Sebastiani*, es interesante recordar que el locativo "latino" (=eclesiástico) de *San Sebastián*, usado por ejemplo en los *imprimatur*, es precisamente *Sancti Sebastiani*.

(8) Mitxelena 1955: 592.

Se puede añadir algún dato más de toponimia menor: este mismo *Atria* (<**Adria*, como diré) reaparece en el nombre del paraje de *Santatritei*, en Etxarri Aranaz, similar al *Sandratei* que menciona Mitxelena para Zegama. Para el de Etxarri, Carasatorre sv. *Santatritei* documenta la forma *Sandratia*, 1882.

Estos nombres se explican bien, en mi opinión partiendo de **Santadria*, que habría dado por un lado *Santatria*, como en Atáun, por asimilación de la segunda oclusiva a la de *Sant-*, y por otro lado *Sandratia*, como en Etxarri, con metátesis de las oclusivas y de *r*. En *Santatritei* y *Sandratei*, por otro lado, parece estar el sufijo *-tegi* (<**Santadriategi* o similar).

El mismo nombre se ha debido de usar en tierra Estella: En Salinas de Oro encuentro (TCSA XXVIII) un paraje *Sanditiri* al que en 1876 se llama *San Adrián*. El nombre presenta además muchas variantes documentales, como es habitual en la toponimia menor: *Sandietiri* 1698, *Sandiatiri* 1802, *Sandiatiria*, *Santiatiri* 1821. Todas se explican fácilmente a partir de **Sandiatiria*, metátesis de **Santiadria*, que supone *Sancti Adriani*.⁹

En estos términos tenemos pues **Adria* de **Adriane* o **Adriani*, con evolución idéntica a la de **Sebastiani* en *Donostia* o *Sostie*: reducción pretextual del hiato *-*iael-iai* tras *i*, con evolución divergente de la de la misma final en otros contextos (-*ane*>-*ael-ai*, FHV 7.5) y paralela a la de (1) y (2).

A la vista de todo esto se puede establecer la siguiente proporción:

$$\frac{-ano > -ao > -au \quad -*one > oe > -oi \quad -*ane > -ae > -ai}{-iano > -*iao > -io \quad -*ione > -*ioe > -io- \quad -*iane > -*iae > -ia}$$

Cuyos miembros inferiores componen la regla antes mencionada.

El esquema no tiene demasiadas pretensiones de rigor: no se ha tomado en cuenta, por ejemplo, la nasalidad de los hiatos. La asignación de asteriscos se ha hecho atendiendo a si la forma se documenta o no en estas variedades, ya que *-ioe*, por ejemplo, es una variante conocida en vizcaíno.

Para mayor claridad de la exposición, en efecto, me he limitado a los resultados regulares en guipuzcoano y altonavarro, pero hay que notar que en los demás dialectos los resultados de ambas finales (-*iano*, **-ione*) también coinciden, al menos a grandes rasgos,¹⁰ y difieren de los de mi esquema solo en la restitución de la nasal tras *i*: vizcaíno *-iño*, tanto de *-iano* (*Abadiño*<*Abadiano*) como de **-ione* (*oraziño*, de **orazione*); y en labortano *-ino*, tanto de *-iano* (*girstino*; no encuentro topónimos) como de **-ione* (*debozino*). Supongo, como me parece evidente, que el resultado labortano *-ino*, que usa Axular (*debozino* etc, como *girstino*), es el antiguo y propiamente fonético, mientras que sus formas concurrentes en *-zione* son restituciones analógicas y antifo-

(9) Para el genitivo en toponimia de este mismo hagiónimo, cf. *Sanchidrián*.

(10) Digo a grandes rasgos porque no puedo asegurar que la complicada distribución diatópica y diacrónica en vizcaíno de los descendientes de **-ione* (-*iño*, *-iñoe*, *iñoi*, *-ioe*, cf. FHV 7.8.c) se corresponda exactamente con la de los resultados de *-iano*. En realidad no creo que haya suficientes topónimos ni apelativos en *-iano* para comprobar esto. En todo caso, *Otxandio* (<*Otxandiano*), sin restitución de nasalidad, es una forma inesperada frente a *Abadiño* (<*Abadiano*) o *pasiño* (<**pasione*).

néticas, como lo son también en mi opinión en altonavarro meridional formas como *passione* 'afecto desordenado', frente al más antiguo *passio* 'pasión de Cristo' (FHV 7.8.d), con resultado fonético (paralelo al de *kristio*, 'cristiano', o *Undio* 'Undiano').

A la vista de otros datos de toponimia, como *Galdio*, forma popular vasca en desuso (aunque es de temer que en inminente resucitación) del oficial *Galdeano* (ver documentación en nota 1), y *Beriyo*, pron. popular vasca del oficial *Bereau*, barrio de Lesaca, podría pensarse en ampliar el entorno de la regla a los casos de *-eano*. Pero los casos son pocos y además se les puede poner pegas: En *Galdeano*, la documentación antigua presenta exclusivamente formas con *-i-*: *Galdiano* desde 1257 (con variantes solo de grafía, *Gualdiano* 1280) hasta fines del XVI (última doc. 1591). En la Edad Media el NEN no documenta nunca *Galdeano* con *e*. Es pues posible que *vasc. Galdio* responda en realidad a la forma original del nombre, y que el oficial sea más o menos ultracorrecto.

En *Beriyo*, pronunciación popular (en euskera) del oficial *Bereau*, nombre de un barrio de Lesaca, puede pasar algo parecido ya que la pronunciación de *-y-*, nos indica que aquí fonológicamente tenemos */berio/*, no */bereol/* (que en este habla se pronunciaría [*berio*]).

En apelativos, no encuentro ejemplos de antiguo *-eano* o *-eone*.¹¹ Podría aducirse *leoi*, *lehoïn*, *legoi*, de **leone*, pero *h* de los dialectos continentales y *g* de los peninsulares indican que aquí históricamente no ha habido hiato sino aspiración, por lo demás antietimológica.

2.2. Hiatos dimorfemáticos: *-ina*, *-ia*, **-inea**-*iea*

Las reducciones mencionadas hasta aquí (*-iao*, *-ioe*, *-iae* > *-io*) se dan, según se ha visto, en interior de morfema. Sin embargo en vizcaíno antiguo encontramos entre morfemas otro fenómeno fonológico que comparte el mismo condicionamiento (*i-*) y parece reflejar la misma tendencia: en vizcaíno de *Refranes* y *Sentencias* y otros textos (FHV, 5.4), los temas en *-ia*, (*egia*, *grazia*) o en *-îa* (<*-ina*; *burdîa*, *imajîa*, *birjîa*), no sufren la diferenciación occidental característica de *-a+a* en *-ea*: no existen **egiea* ni *imajîea*.¹²

En principio se podría pensar para explicarlo en un bloqueo preventivo de la regla de diferenciación en este contexto, para evitar un macrohiato, lo que equivale a decir que en esta variedad formas como **graziea* o **imajiea* nunca habrían existido. Pero también, como apunta Mitxelena,¹³ la explicación puede ser que esas formas hayan

(11) Formas como *peoi* 'peón' son naturalmente recientes y analógicas, fruto de un patrón de adaptación castellano-vasco. Véase el epígrafe 3.1.

(12) En vizcaíno moderno, al restituirse la nasal tenemos *bagiñea*, *imajînea*, *birjînea* (FHV, 5.4.). En los temas en *-ia* las hablas vizcaínas actuales desarrollan un sonido epentético (*ferixia*, *ferija* etc), lo que hace que al menos en la representación fonética no haya hiato, y por tanto en algunas zonas tenemos */-ieal/* de *-ia+a*. Así, en vizcaíno de Oñate, según me indica Luis Mari Igartua, tenemos *astakerixia* 'la burrada', *abixia* 'el nido', *ferixia* 'la feria', pero siempre *egixa*, incluso determinado. No sé si esto sucede también en otras variedades, y no le encuentro explicación.

(13) FHV, 5.4. nota 12: "Claro que el vizc. antiguo *-ia* <*-ia+a* ha podido resultar de **-iea* por mediación de *-iia*. En VJ se hallan grafías como *graciie* 'la gracia', *Hostiie* 'la Hostia', y *eguiiia* 'la verdad' es normal en Fr. Bartolomé".

existido y hayan evolucionado a *-ia* (hasta aquí Mitxelena) por efecto, se puede añadir, de una regla de fusión pretextual similar a (1) y (2):

(3) **-iea* > *-ia* (con linde de morfema)

Esta explicación me parece preferible, ya que además de establecer un paralelismo con los casos del epígrafe anterior, es decir, de integrar el fenómeno en una explicación más general, permite por añadidura dar cuenta de otros fenómenos relacionados y hasta ahora por lo que sé inexplicados, como por ejemplo la curiosa adaptación en *-ina*, *-ena* (*-a* orgánica) de términos “que en en latín tienen *-inem* y en romance *-en*, *én*, *ín*”: *orden*, *virgen*, *imagen*, *examen*, *levamen*, *sartén*, *chapín*, *celemín*, *escarpín* (vasc. *orde(n)a*, *birji(n)a*, *imajina*, *etsamina*, *legami(n)a*, *zartagi(n)a*, *txapia*, *zelemia*, *eskarpiá*; ver FHV 7.7.).

Como se ve, Mitxelena admite la posibilidad de que al menos en alguno de estos términos el étimo sea latino (*-inem*). En *imajina*, *birjina*, por ejemplo, parece dar señas de arcaísmo el resultado *-i-* de *i* breve latina (*imagine(m)*, *virginem*) frente a *-e-* de las formas romances (*imagen*, *virgen*). Esto sin embargo probablemente sea pura apariencia, ya que en ambos términos la pérdida de oclusión de *-g-* latina indica que los préstamos son ya romances, o al menos tardíos, y por tanto *i* debe de ser aquí innovación vasca (cierre de *e* ante nasal intervocálica, FHV: 67) más que conservación de *i* apofónica latina.

A este cierre ante nasal, siempre posible, contribuía en *imajina* y *birjina*, el carácter palatal, después velarizado en algunas variedades, de la consonante precedente. En otros contextos, en cambio, este cierre a veces no se ha dado, como en *ordea* ‘orden religiosa’, aunque incluso para este término se documenta una variante *ordine*, con cierre, en el texto vasco de Rabelais.¹⁴

Esta misma variante *ordine* sugiere que la sílaba adicional que presentan las formas vascas (*-a*) frente a sus correspondientes romances actuales se puede explicar con naturalidad partiendo de formas romances con *-e* sin apocopar. Éstas son de hecho las formas lógicamente postulables para préstamos de cierta antigüedad, ya que solo en el siglo XII se impone en castellano la pérdida de *-e* (cf. Menéndez Pidal 1950: 38.1), ya fuera latina o procedente de apócope de *-o*, como en el antes citado **Sebastiane* (cf. ibidem 36.2: *Stevane* 1079 <*Stephanu*), con confusión muy frecuente de sufijos *-ano* y *-ane*. En la vacilación, que duró siglos, entre formas con *-e* y apocopadas surgieron multitud de lo que Menéndez Pidal llama “es paragógicas”, es decir antietimológicas, hecho que en nuestro caso permite pensar en formas como **celemine* o algo similar como base del vasco *zelemia*.¹⁵

En resumen, para el grueso de estos casos hay que partir, en mi opinión, de formas romances en *-ene* (con evolución esporádica a *-ine*) y solo en algunos casos de formas latinas en *-inem*.

En vizcaíno, la confusión entre temas en *-ine* (**birjine*) y en *-ina* era muy fácil (era de hecho casi obligatoria, FHV 6.2) a partir de la forma determinada en *-i(n)ea*, que

(14) Mitxelena 1965, 3.2.5: *ey nessassu gouray proposian ordine den*, es decir ‘egin ezazu gure proposian ordine den’. Este *ordine* sí puede hacerse remontar hasta el latín, aunque en mi opinión esto sea extremadamente improbable. De las formas mencionadas por Mitxelena, la que con más verosimilitud puede reclamar origen latino es *zartagina*, que además de *i* breve conservada muestra otros dos rasgos de arcaísmo.

(15) Claro que alguna de estas formas, de entre las más recientes, pueden deberse ya a analogía sobre el patrón de equivalencia cast. *-ín*/vasc. *-i(n)a*, inferido de los casos fonéticos.

podía proceder de cualquiera de las dos. Se trataría sin más de un caso más de la habitual confusión vizcaína entre temas en *-e* y temas en *-a* (*laba* < *labe*, *hoba* < *hobe* etc).¹⁶

En vizcaíno, por tanto, la adaptación en *-na* (*birjina* etc) de estas finales que he supuesto originariamente en *-ne* (**birjine*) es regular.¹⁷

Más difícil de explicar es que en las demás variedades, donde no hay inflexión, la adaptación sea también *-ina*, aunque aquí las formas determinadas de los dos tipos de tema se mantenían en principio distintas: *-i(n)ea* por un lado e *-i(n)a* por otro. Para explicar la confusión entre temas, se ‘puede pensar que también aquí operó la regla (3) de reducción de hiatos dimorfemáticos (*-iea* > *-ia*), que he supuesto para el vizcaíno. De ahí (**imajinea* > **imajiea* > **imajîa*), habría surgido un paradigma irregular indet. **imajîe*/det. **imajîa*, resuelto generalizando la forma en *-ia*, identificada con las antiguas finales en *-ina*, patrimoniales (*burdina*) o importadas (*magina*, *irina*, *erregina* etc).¹⁸

Un nombre propio como *Martie* (< **Martine*), por el contrario, al no recibir artículo y no crear por tanto el dicho hiato trivocálico, no ha sufrido la adaptación en *-i(n)a*.

2.3. Reducción de hiatos: conclusiones

En resumen: en hiatos homomorfemáticos existe una amplia evidencia histórica de reducción tras *i*, tendencia general que abarca una considerable serie de hechos hasta ahora tratados como fenómenos inconexos (*-iano* > *-io*; **-ione* > *-io*), o no reconocidos (**-iane* > *-ia*).

También entre morfemas, en los hiatos que surgían en la declinación, hay indicios de la misma tendencia a la reducción tras *-i*: desaparición pretextual de **-iea* en vizcaíno y adaptación en *-i(n)a* aparentemente aberrante de diversas terminaciones latinas y romances (*-ine*, *-ene*).

A la vista de todo esto, surge la pregunta de qué relación causa-efecto puede existir entre el “entorno activante” común a todos estos casos (*i-*, es decir +alto, +retraído) y esta reducción de hiatos, ya que esta relación dista de ser evidente.

(16) Esta confusión *-al-e* en temas con nasal final originaria afecta en mi opinión también, aunque de forma más reducida geográficamente, a *-one*, o eso parece a la vista de ciertos datos de Capanaga (FHV 7.8.b): *errazoabacoa*, *errazoaren* (gen. indeterminado), *errazoara*, con *-oa* de **-one*. Mirxelena *ibidem* habla de “*-oa* ante algunos sufijos”. No creo que sea ante algunos sufijos: en los datos que presenta el tema es *-oa*, y *-oe* solo aparece ante el artículo, es decir que se debe a inflexión (<*-oa+a*). Aquí también a partir de formas determinadas como *errazoaea*, ambiguas en ese dialecto, se llegaba fácilmente a un tema *-oa*.

Las formas en *-oa* de *-one* las recoge para el vizcaíno actual Severo de Altube (1923: 521), aunque sin especificar a qué variedad corresponden: “En algunos vocablos de esa especie se oye en Vizcaya la terminación *-oa*”.

(17) La misma tendencia a interpretar un tema en *-e* como en *-a* se advierte en vizc. de Oñate *ittue* ‘cuadra’, nom. *ittoia* (cf. *kajue bat*/*kajoia*), que a veces se oye, según datos de Izaguirre (1970) *ittua bat*, *ittuaan* (inesivo), como *poltsikaan*.

(18) En el mismo entorno (*i-*), vemos por otro lado desaparecer otro hiato dimorfemático surgido en la declinación: me refiero a la adaptación mediante apócope de *-u* de la final latina *-iu* (*-ioa* > *-ia*): *luki* (< *Lucius*, *marti* (< *martius*), y los muy numerosos casos de lat. *-arius* > vasc. *-ari* (*ezkutari*, etc). No acabo de ver claro si esto puede tener alguna relación con lo que vengo exponiendo.

A este respecto es extremadamente curioso, aunque me figuro que completamente casual, que en la adaptación ibérica de los nombres personales latinos se dé el mismo fenómeno: también aquí tenemos *luki* de *Lucius*, como en vasco, y también *kornele* de *Cornelius* y *tiberi* de *Tiberius* (Velaza 1996: 26 y 44). La explicación habitual es que estos nombres se tomaron del vocativo.

Me indica Iván Igartua que *-ioe>-io* y *-iae>-ia*, se explicarían bien pensando en unas formas como **-ioi*, **-iai*, donde *i-* habría disimilado la segunda yod. Esto sin embargo no vale por ejemplo para el vizcaíno, donde para la reducción hay que partir de *-ioe*, ya que en esta variedad *-oe>-oi* es un fenómeno reciente, claramente posttextual, mientras que *-iêe>-iño*, por el contrario, es completamente pretextual. La explicación, por otra parte no vale para *-iao>-io*, que habría que considerar como fenómeno inconexo.¹⁹

La dificultad en encontrar relación fonética entre el entorno y el efecto, sugiere por otra parte que se puede tratar en realidad de un fenómeno más general de reducción de macrohiatos sea cual fuere la vocal inicial, y que el hecho de que en todos los casos que presentamos ésta sea *i*²⁰ puede deberse a la casualidad, o, puesto que los hiatos de 2.1.(homomorfemáticos) surgen únicamente en préstamos, que responda a hechos de la lengua prestataria, y no a condicionantes fonológicos vascos.

Dicho más sencillamente: si no tenemos casos de, por ejemplo, **-aone*, ó **-oano*, que nos permitirían comprobar si el entorno *i-* es verdaderamente determinante para la regla, es tal vez porque no los había en latín o no pasaron al euskera; quizás no signifique que no hubieran evolucionado de forma similar.

Esto no vale para los casos de 2.2. (hiatos dimorfemáticos), ya que aquí sí hay otras combinaciones atestiguadas que no sufren esta reducción: en la declinación vizcaína, por ejemplo, formas como *koroea* (moderno *korioa*) *gaztaea* (<*gaztaa*, moderno *gaztaia*, interpretado como tema en *-ai*),²¹ sin la reducción que he supuesto para *egiea>egia*; y también en la conjugación flexiones como *daroeala*, *doeana*, *joeala* etc (*-oa+a>oea*), que no se reducen hasta tarde y por otros medios (*doiana*, *daroiála*, etc), y lo mismo para todos los frecuentísimos casos de **-oea* al declinar formas en *-oe* (<**-one*): *errazoea*, *doea*.

Pero todos estos casos tienen, creo, una explicación fonética verosímil: si la causa de la tendencia universal de las lenguas a suprimir los hiatos se debe a que en ellos no hay depresiones claras de la perceptibilidad que permita marcar bien la linde silábica,²² hay una diferencia clara entre los dos grupos de hiatos que consideramos y que en mi opinión hace a unos más susceptibles de mantenerse por ser menos incómodos fonéticamente: en *-oea-*, *-aea-*, que como hemos visto no se reducen hasta época histórica, y por consonantización de la segunda vocal, ésta es la menos perceptible, por más cerrada, de las tres, es decir, produce una depresión de la perceptibilidad que aporta el elemento de contraste necesario para mantener la distinción silábica.²³ Esto era imposible cuando el hiato comenzaba con la vocal más cerrada *i*.

(19) Hay una reducción similar en el paso del posesivo castellano arcaico *mieo* (<*meus*, con diptongación de *e* breve latina) a *mio*. Cf. Menéndez Pidal 1989: 57.

(20) En el topónimo *Larraona*, que en vasco sufre pérdida de *-n-*, podría pensarse en un hiato *-aoa-*. Cf. la documentación del topónimo en Belasko: *Larrañona*, *Larrabona* (1108,1366, 1350); y para la variante vasca (formas tomadas de Salaberri): *Larragoabidea* (1687), *Larragua bidea* (1693), *Larraguarabidea* (1711); *Larraabidea* (1634), *Larragobidea* (1635). Sin embargo, como en el antes mencionado *legoi-lehoin*, aquí no ha habido hiato sino aspiración, sustituida más tarde por *-g-*, según muestra la variante con *-h-* y todavía más la ultracorrecta con *-f-*. Cf. También los casos de la nota 22.

(21) No en todas partes: cf. Oñate *gaztaea*, indeterminado, frente a *gaztaia* determinado, y *joskintzaa/joskintzaia*.

(22) Cf. Navarro Tomás 1980: 28: "La sílaba, acústicamente considerada es un núcleo fónico limitado por dos depresiones sucesivas de la perceptibilidad."

(23) Navarro Tomás *ibidem*: "Pronunciando por ejemplo una *a* prolongada, advertimos que el sonido se divide en sílabas distintas si intercalamos de tiempo en tiempo un sonido menos perceptible: *ayayayaya*."

En este supuesto, lo mismo (reducción) habría sucedido en otras combinaciones sin depresión central de la perceptibilidad: *-eao*, *-eoe* (no hay casos seguros) o todas las combinaciones con la otra vocal cerrada (no hay ningún caso).²⁴

3. Evoluciones analógicas

3.1. De *-(i)one*

Jungemann (p. 197), a la vista de que los préstamos más recientes de *-(i)ón* seguían adaptándose como los antiguos, pensó que la *-n-* intervocálica “aún hoy se elimina, por lo menos en vizcaíno”, es decir, que se trataba de un fenómeno fonético vivo.

Sin embargo la razón de estas adaptaciones, como es evidente para el nativo, no es fonética sino analógica y pertenece al campo de lo que podría llamarse la morfología interlingüística. Ya Meyer Lübke (1924: 231) tuvo la intuición de que esto explicaba muchas formas: “La conciencia de que al español *-án* le corresponde en vasco *-ai* está tan arraigada en ciertos individuos, que transforman el castellano *galán* en *galai*”.

La misma explicación vale naturalmente también para la adaptación moderna de cast. *-ón*.²⁵

En otras palabras, los préstamos antiguos en *-one*, *-ione*, *-ane* que sufrieron la pérdida de *-n-* intervocálica fueron lo bastante numerosos como para establecer en algunas variedades, después de consumado el fenómeno fonético, un patrón interlingüístico de equivalencia, que unía en la mente de los hablantes (y no solo en la de “ciertos individuos”, como dice Meyer Lübke, sino en la de la comunidad en general) las terminaciones *-ón*, *-ión*, *-án* con las vascas *-oi*, *-io*, *-ai* respectivamente, patrón que sobrevivió al agotamiento del cambio fonético y que perdura aún hoy.²⁶

(24) Se podría pensar en un antiguo **-oani* para topónimos en *-ain* como *Belaskoain*, *Imárcoain*, *Zuru-kuain*, *Beasoain*, *Noain*, *Aizoain*, etc, pero estos nombres, a la vista de sus bases onomásticas nativas, parecen ser más recientes que los otros y construidos probablemente con *-ain* ya evolucionado, puesto que el sufijo, según dice Mitxelena, fue productivo en la edad media, es decir que nunca existió nada como **Aizoani*, **Noani* etc.

(25) Lo curioso es que esta intuición que tuvo para la equivalencia *-án/-ai* no la aplicó a las adaptaciones modernas de *-(i)ón*, que le sorprendían (“es extraño que según las apariencias este proceso no se haya realizado sino después de la caída de *-e* en español, y que la *-n* no se conservara como la *-n* vasca”), lo que le llevó a hacer complicadas operaciones para derivar los préstamos recientes de plurales como *misiones*, suponiendo la pérdida de *-n-* todavía viva en vasco (*misiones* > **misioes* > **misioeak*. Meyer Lübke: 232).

(26) Altube (1923: 520, nota 1), como hablante nativo, percibía claramente lo que se escapaba a Meyer Lübke y Jungemann: “La permutación del sufijo *-ón* se extiende aún a las voces modernas que se están introduciendo hoy mismo al euskera. Este carácter de universalidad distingue esta regla de todas las demás que citamo en este trabajo.” Es decir que *todas las demás* son reglas fonéticas, mientras que esta no, o mejor dicho ya no.

Hay que notar que en la Alta Navarra al agotarse el proceso fonético no se creó tal patrón de equivalencia, al menos no para *-ón*, y los préstamos subsiguientes se tomaron sin adaptación (*tapona*, *boto-na*...), incluso en baztanés (*jipona* ‘chaqueta’, *tapona*...) que en esto va con los dos altonavarros y no con el labortano (*bertoina*, *botoina*).

La existencia de estos patrones de adaptación interlingüística no es tan rara: en realidad todos los romances por ejemplo tienen algo similar en su forma de adaptar los cultivos latinos, préstamos al cabo, incluso los más recientes: cf. lat. *-tate* > esp. *-dad*, proceso en principio fonético, como el nuestro, pero extendido más tarde como simple patrón de adaptación. Cf. también el portugués *-ção* (<arcaico *-çõe*, esp.

Pero el esquema *-ón=-oi*, *-ión=-io*, perdida la motivación fonética, es notoriamente irregular, y constituye una suerte de contradicción morfológica, ya que en la mente del hablante ambas finales corresponden a una sola final romance *-ón*,²⁷ razón por la que tenía que tender a nivelarse de alguna forma. Esta tendencia se manifiesta en navarro-guipuzcoano (y por ende en el estándar) en dos aspectos:

1. Fuera del morfema *-zio* (*barkazio*, *orazio* etc), se tiende a generalizar *-oi* tanto para *-ón* como para *-ión*: *kamioia*, *abioia*, que ya no se adaptan como los términos antiguos con resultado fonético (*erlijioa*). En diccionarios modernos (Elhuyar), encuentro *katioi*, *ioi* ('kación, ión'), a la moderna (como *kamioi*), frente a *legio* 'legión', a la antigua (como *erlijio*).
2. Incluso en el morfema *-zio*, se deja notar esta tendencia: por un lado cuando el sufijo *-ción/-zio* deja de ser evidente, aunque solo esté levemente disimulado, se manifiesta la vacilación: son frecuentes, por ejemplo, formas como *presioia* 'presión', con adaptación analógica, incluso en obras de lengua muy cuidada.²⁸ Por otro, en el euskera de muchos neohablantes, que en la adquisición del idioma tienden a regularizarlo, se oyen con frecuencia formas como *afizioia*, *erlijioia*, *orazioia* etc, producto de una nivelación total del esquema divergente de equivalencia *-(i)ón>-io/-oi* en uno regularizado *-ioi/-oi*. No son quizás formas muy recomendables pero sí muy regulares, por lo que se les puede augurar buen futuro.

Vemos pues que el navarro-guipuzcoano tiende a modificar el esquema de adaptación *-oi/-io* (*arrazoi/orazio*), hoy ya irregular, hacia *-oi/-ioi*. (*botoi/kamioi*; con un grado más *presioi*; y con nivelación completa **afizioi*).

En altonavarro meridional y aezcoano, por el contrario, tenemos en lo antiguo²⁹ *-io* tanto de *-ión* (*pasio*, *orazio*) como de *-ón*: *arrazio* 'razón', *arratio* 'rata', *matio* 'cuajada', (<*matón*, ans Etxarri Aranaz, cf. Carasatorre, *matoi* 'idem'), *pozio* 'veneno'.

Que estas formas en *-io* son innovaciones sobre *-oi* lo demuestra un término de otro origen como *sario*, 'majada', del común *saroi*, que también ha sufrido el cambio. Aquí también ha existido, pues, el patrón ya descrito *-oi/-io*, sentido como irregular igual que en guipuzcoano, solo que si en guipuzcoano la nivelación, todavía no concluida, ha sido hacia la generalización de *-(i)oi*, en altonavarro meridional ha tenido el sentido contrario: *-oi/io>-io/-io*, es decir *arrazio*, *arratio* etc (de *arrazoi*, *arratoi* etc)

-ción), que también es una adaptación originariamente fonética, aunque en parte analógica (generalización de *-âû* sobre *-ôê*, *-â*, *-ô* como única final nasal tónica) y que adapta tanto los préstamos más antiguos como los más recientes. También el alemán se ha fabricado una final *-tât* para adaptar todo lo que en latín tiene *-tatem* y en francés *-té* (*Banalitât*). La condición para que un proceso fonético se fosilice en patrón de adaptación es naturalmente un gran número de casos.

(27) Altube, por ejemplo, que no percibía el proceso fonético original, se extrañaba de la divergencia: "... convierten la terminación *-ión* en *-iño* en vez de permutarla por *-ioi*, que resultaría de seguir la regla general expuesta en dicho párrafo" (p. 521)

(28) Por ejemplo en *Hizkuntzaren Soinu Egitura*, Pello Salaburu, Servicio Editorial de la UPV.

(29) Supongo, como he hecho para el labortano *-zino* frente al analógico *-zione*, que en esta variedad lo antiguo y fonético es *-ione>-io* (*pasio*), frente a las formas concurrentes en *-zione* (*pasione*), analógicas.

arrastrados por *orazio*, *pasio* etc, al identificarse todos estos términos como correspondientes a una sola terminación romance *-ón*.³⁰

3.2. De *-(i)ano*

Encuentro otra serie de formas con evolución fonética aberrante y que puede suponerse similarmente analógica, en algunos representantes vascos de la final romance *-(i)ano*, tanto en apelativos como en topónimos.

En *kristau*, por ejemplo, de **christianu*, donde por lo expuesto era de esperar *kristio* (altonavarro meridional) o *givistino* (navarro-labortano), la forma se puede explicar partiendo de *kristio* por un proceso de nivelación analógica similar a los del epígrafe anterior, basado en la identificación de formas vascas divergentes (en este caso *-io* y *-au*) con una única terminación romance:³¹ *kristio* unido psicológicamente a la final romance *-ano*, se habría visto arrastrada por el resultado *-au* de ésta, mucho más frecuente que *-io*. O sea que el esquema divergente *(i)ano* > *-iol/-au*, fruto de la reducción de hiatos de 2.1., habría tendido a nivelarse hacia *-au*, como *-iol/-oi* tiende a nivelarse bien hacia *-oi* (guip., ans.), bien hacia *-io* (altonavarro meridional), según he explicado en el epígrafe anterior.

Que hay que partir de *kristio* para *kristau*, es algo más que un simple supuesto, a la vista de *dermau*, variante del altonavarro *dermio*, propia al menos de Burunda, Améscoas y Val de Lana (<*término*>),³² donde la evolución no ha podido ser sino *dermio* > *dermau*. La evolución sería idéntica a la que he supuesto para *kristio* > *kristau*, pero aquí, para que pesara la analogía, la final *-io* de **dermio* tuvo que identificarse erróneamente con *-io* procedente de *-iano* (*kristio*, *Undio*, *Labio*, etc), y así pudo verse arrastrada por la tendencia que he supuesto a generalizar en la final el resultado de *-anu* más corriente y menos alejado del étimo, que es *-au*.³³

En otras palabras: *kristau* y *dermau* serían lo que podría ser en toponimia una forma como **Undau*, (que no existe pero no sería inconcebible) en vez de *Undio*, en la que por estar asociada psicológicamente la palabra con la terminación *-ano*, se hubiera restablecido falsamente el resultado más común de esta final en vasco.

(30) Esta identificación es imprescindible para que se dé la analogía, ya que ésta supone una percepción de ambas finales como alomorfos (y además en distribución arbitraria, propensos por tanto a la uniformización), unidos por una suerte de “archimorfema” que en este caso, por lo demás curioso, es un morfema de otra lengua.

(31) En topónimos o en un término religioso como *cristiano*, la terminación *-ano* debía de estar constantemente presente en la mente de los hablantes.

(32) Veo la palabra *dermio* usada en euskera, y tal vez es correcto, como simple equivalente de cast. *término* (incluso, cayendo ya en el despropósito, en su acepción de ‘palabra’). Sin embargo en la Barranca y la Burunda de Navarra, donde *dermio* está vivo, su significado es el de ‘parte de las tierras del pueblo que se rotura’. Aquí algo como “Dermiyuen da” se traduce por “está en las piezas”. La variante burundesa *dermau* tiene el mismo sentido. Y también del otro lado de Urbasa, en las Améscoas, parece que era ése el sentido de la palabra, a juzgar por documentos amescoanos del s. XVII que afirman que el nombre vasco local del “panificado” era *galdermau* (debo esta observación a la amabilidad de Balbino García de Albisu).

(33) Es curioso que también el portugués antiguo *termio* ‘término’, ha sido desplazado por el actual *termo* ‘idem’, que parece provenir de algo como **termão*, como la pronunciación popular *orgo* ‘órgano’, de *orgão* (*-ão* átono > *-o*), cf. Nunes p. 112.

En mi hipótesis se habría dado pues cierto proceso de nivelación hacia *-au* de los dos descendientes vascos de *-(i)ano*, proceso similar, aunque menos extendido que ellos, a los dos ya mencionados (*-io>-ioi* y *-oi>io*). Que el fenómeno sea aquí más reducido se entiende fácilmente por ser *-(i)ano* y sus descendientes mucho menos frecuentes que las otras finales, con lo que el patrón de equivalencia romance-vasco mencionado, condición necesaria para que se den estas nivelaciones analógicas, quedó aquí incipiente.

Dermau tiene un pariente, *termañüi*, en suletino. La restitución de la nasal, y además en su forma palatal, supone necesariamente **termiño*, forma que, identificada con *-i(ñ)o* procedente de *-(i)ano*, habría sufrido como *dermau* la influencia de la final *-au*, resultado más común de *-anu*, pero sin llegar a la sustitución total del sufijo, produciendo una forma mixta *-añu*. El fenómeno no es solo suletino: se repite en dos topónimos altonavarros solo explicables por un cruce de este tipo: El despoblado barranqués de *Mundiño* (castellano *Mundiñano*, de *Montinianu*, cf. documentación en el epígrafe 1.), se pronuncia en Unanua como *Mundañu*. Paralelamente, de un antiguo *Antinianu* (cf. epígrafe 1.) tenemos en Val de Ollo *Andañu*, frente al esperable **Andi(ñ)o* con variante romance **Andi(ñ)ano*. Para ambos vale la misma explicación dada para *termañüi*: a partir de las formas fonéticas *Mundiño*, **Andiño*, el influjo de *-au* habría producido unas formas, por decirlo en términos de crítica textual, “contaminadas” en *-añu*.

3.3. Analogía y segmentación de morfemas

En el epígrafe anterior he supuesto intencionadamente la posibilidad de una forma toponímica **Undau* rehecha sobre el existente *Undio*, como *dermau* sobre *dermio* o *kristau* sobre *kristio*. Aunque **Undau* no existe, sí se puede aducir un crecido número de topónimos que presentan un cambio análogo antes de la pérdida de *-n*.

Pero antes, para una mejor comprensión del proceso, quiero hacer algunas observaciones sobre segmentación de morfemas en préstamos, que es lo que son estos nombres. La importación de gran cantidad de términos que comparten un mismo sufijo en el idioma original produce inevitablemente en la nueva comunidad un “sentimiento” de sufijo: el hablante percibe la recurrencia de un segmento final, con lo que en su conciencia surge lo que a falta de mejor término se podría llamar *sufijo vacío*, es decir identificado formalmente pero al que no se puede asignar valor ya que se desconoce la base.³⁴ Es un caso de segmentación puramente formal, similar a la del lingüista que hace un análisis distribucional de un corpus que no entiende.³⁵

En estas condiciones en los términos en *-(i)ano* podían hacerse dos cortes:

(34) Algo parecido sucede en castellano por ejemplo en la importación de nombres propios germánicos como *Eduardo*, *Gerardo*, *Abelardo* etc, que crean la misma conciencia de un sufijo al que no se puede dar contenido por desconocer la base. Dentro del caso vasco de *-(i)ón* el morfema *-ción* ha corrido una suerte algo diferente, como ya he dicho, ya que aquí además de una segmentación puramente formal (un sufijo vacío), ha habido también una asignación de valor, sin duda porque en no pocos casos la base también era identificable porque existía en vasco como préstamo. Esto ha permitido al sufijo *-zi(n)o* adquirir productividad en lengua vasca y le ha protegido hasta hace poco de la influencia niveladora de la analogía.

(35) Las segmentaciones puramente formales siempre producen errores. Observa Mitxelena que un análisis estrictamente distribucional (es decir, sin atender al sentido) del latín, segmentaría por ejemplo *f-erunt*, como *tullerunt*, *cedid'erunt* etc. En esta situación los falsos cortes son muy fáciles.

1. Un sufijo *-ano* añadido a dos tipos de tema: bien en consonante, bien en *-i*.
2. Dos alomorfos *-ano* e *-iano*, añadidos a temas en consonante.

Ambas segmentaciones son igualmente satisfactorias por la forma. Hay razones para creer que al menos en muchos casos ha sido la segunda la que realizaron los vascoparlantes. De otra manera no se explica que en un crecido número de nombres de lugar se hayan confundido los sufijos, sustituyendo *-ano* (el más frecuente) a *-iano*.

En *Deréndano*, por ejemplo, de **Terentianu*, nombre de un despoblado alavés (López de Guereñu 1989), la desaparición de *i* es antifonética, según se comprueba al compararlo con su cognado *Guerendiáin*, *Derendiain* (<**Terentiani*), con mantenimiento de *-i*. *Baríndano* también tiene *-ano* allí donde de cualquiera de sus posibles etimologías se esperaría *-iano*.³⁶ *Guíndano*, de *Quintus*, apunta a algo como **Quintanu*, no al regular *Quintianus*, que se habría asibilado (cf. *Arínzano*, de *Arintbeanu*, o *Avínzano* de *Avitius*).

En un conjunto de nombres, *-i* de *-iano* desaparece sin palatalizar la lateral anterior, lo cual es inexplicable en pura fonética: *Amilau*, forma vasca de *Amillano*, con *l* sin palatalizar, sólo puede explicarse partiendo de algo como **Amilanu*, forma rehecha sobre **Emilianu*, frente a *Amillano*, donde la yod palataliza regularmente la lateral. Otro tanto puede decirse de *Amalain*, de **Aemiliani*, donde *l* solo se explica por el mismo cambio de sufijos, y lo mismo cabe suponer para una forma como *Markalain* (también *Markelain*), en la que *l* sin palatalizar indica que no hay que partir de la forma propiamente latina *Marceliani* (que hubiera dado **Markallain*) sino de **Marcelani* con *-ani* por *-iani*. Por lo mismo, si tenemos *Guendulain* y no **Gendullain* (de un regular *Centulliani*, como *Marceliani*) hay que partir del analógico **Centullani* sin yod. Al lado de *Guirguillano* (<*Vergilianu*), con *l* palatalizada por *i*, tenemos en la documentación varias veces *Guirgilano* (1268, 1280, 1532), forma algo más que esporádica, con *l* protegida de la palatalización por la sustitución del sufijo.

En otro grupo de formas etimológicamente en *-ianu*, *-i-* desaparece sin asibilarse la oclusiva:

Barbatain, por ejemplo, del antropónimo *Barbatus*, no puede proceder fonéticamente de *Barbatiani*, forma latina regular, ya que *t* se hubiera asibilado tras yod como puede verse en dos cognados³⁷ suyos, uno romance, *Barbazán*, éste sí de **Barbatiani*, y otro vasco, *Barbatxano* (<*Barbatianu*), localidad vizcaína, pronunciada al parecer in situ *Barbatxao* (Irigoyen 1986: 146); También aquí hay que partir de un **Barbatani* analógico, con generalización de *-anu* sobre *-ianu*. *Burutain*, de *Brutus*, supone, por lo mismo, **Brutani*, no el regular **Brutiani*. Igualmente *Acotáin*, si procede, como quiere Caro Baroja (1945), de *Acutus* o *Acutianus* (nombres ambos documentados en el C.I.L.), debe también responder no a **Acutiani* sino a un analógico **Acutani*.

(36) Caro Baroja 1945: 86, *Varintius*, *Varintianum*; Mujika 1982:252 **Verindianus*. También podría pensarse en *Valentianus*. En cualquiera de los tres casos es necesaria una sustitución de sufijos para llegar a la forma actual.

(37) Uso el término en un sentido ligeramente diferente al habitual, que supone lenguas emparentadas. La extensión es lógica si se admite con Mitxelena (1963:75) que "la aplicación del método comparativo presupone la existencia de morfemas emparentados en dos o más lenguas, pero no por necesidad que las lenguas mismas estén emparentadas entre sí."

También *Gartzain*, barrio de Elizondo presenta una pérdida irregular de *-i-* si procede como es probable del antropónimo *Garzia*. Cf. a su lado *Gastiain*, del mismo origen, con otro resultado de *-rtz-* y sin generalización de *-ain*. *Lakidain* (<**Placidiani*, Mujika 1982: 248) también presenta una supresión analógica de *-i-*. Al lado del actual *Muniain* (de Arce), tenemos *Munain* (1268, 1280, 1366), y al lado del actual *Amatriain*, se documenta *Amatrain* (1495).

En todos estos casos solo un cambio de sufijo o, como he dicho antes, la generalización del alomorfo más común sin *-i-* (*-anu*, genitivo *-ani*), puede explicar las formas actuales. El número de los ejemplos descarta, creo, la casualidad, e indica que la linde de morfema en estos términos se sentía ante *-i*.

A la vista de esto, se puede pensar que en *kristau* el cambio de sufijo que he mencionado en el epígrafe 4.2. haya sido anterior a la pérdida de *-n-*, es decir que el término vasco actual repose sobre un **kristanu* rehecho por analogía sobre **kristianu* (como *Derendano* de **Derendiano*). Esta hipótesis es más económica que la otra (*kristio*>*kristau*), ya que en esta la identificación como alomorfos de *-io* y *-au* tiene que hacerse a través de la presencia psicológica del étimo en la mente del hablante, lo cual supone mayor costo.

La refección analógica podría ser incluso no vasca, romance o latina tardía: el portugués *crístão*, por ejemplo, supone un **cristanu* rehecho, frente al arcaico *crechão* o *crechão*, fonéticamente regular.³⁸ Sin embargo el número de ejemplos que acabo de exponer del mismo fenómeno en nombres de lugar, en los que el proceso es con cierta seguridad vasco, y la existencia de *kristiñau* en vizcaíno hablan más bien a favor de **kristianu*>**kristanu*, es decir, de una formación vasca. Por otro lado en los demás casos del epígrafe anterior (**termiño*>*termañu*, *dermio*>*dermau*, *Mundiño*>*Mundañu*, **Andiño*>*Andañu*), la analogía o sustitución de sufijos solo puede ser vasca y posterior además a la pérdida de *-n-*, con lo que en definitiva la explicación general más económica es la de una analogía vasca, probablemente sobre formas ya sin nasal.

Bibliografía

- Altube, S., 1923, "De Fonética Vasca". *RIEV* XIV (1923), pp. 517-534.
 Belasko, M., 1996, *Diccionario etimológico de los nombres de los pueblos, villas y ciudades de Navarra*. Pamplona, Pamiela.
 Caro Baroja, J., 1945, *Materiales para una historia de la lengua vasca en su relación con la latina*. Universidad de Salamanca.
 Irigoyen, A., 1989. *En torno a la toponimia vasca y circumpirenaica*. Universidad de Deusto.
 Carasatorre, R., 1993, *Barranca, Burunda*. Pamplona.
 Euskaltzaindia, 1990, *Nomenclátor Euskérico de Navarra*. Pamplona, Gobierno de Navarra.
 Gavel, H., 1921, "Éléments de Phonétique Basque". *RIEV* XII.
 Izaguirre, C., 1970, *El vocabulario vasco de Aránzazu-Oñate y zonas colindantes*. Publicaciones del Anuario del Seminario de Filología vasca "Julio de Urquijo".

(38) Nunes 1989:378, nota (1): "Este adjetivo (*crístão*) debe ter-se formado ja dentro da lingua, tirado imediatamente de *Cristo*, perquanto o latino *christianu*- evolucionara regularmente ao arcaico *crechão* ou *crechão*".

- Jungemann, Fredrick H., 1955, *La teoría del sustrato y los dialectos hispanorromances y gascones*. Madrid.
- López de Guereñu Galarraga, G., 1989, *Toponimia alavesa, seguido de mortuorios y despoblados y pueblos alaveses*. Onomasticon Vasconiae V, Bilbao.
- Menéndez Pidal, R., 1950, *Orígenes del Español*. Espasa-Calpe, Madrid.
- _____, 1989, *Manual de Gramática Histórica Española*, 20.ª edición. Madrid, Espasa-Calpe.
- Meyer Lübke, W., 1924, "La desaparición de la -n- intersilábica en vascuence". *RIEV* XIV, pp. 209-223.
- Mitxelena, L., 1955, "Nombres vascos de persona", *ASJU* II (1.ª época), 107-227. Reed. in Mitxelena, 1988 (la página se cita por la reedición).
- _____, 1956, "Introducción fonética a la onomástica vasca". *Emerita* 24. Reed. in Mitxelena 1988 (la página se cita por la reedición).
- _____, 1965, *Textos Arcaicos vascos*, Mínotauru, Madrid.
- _____, 1973, *Apellidos vascos*, 3.ª edición. Txertoa, San Sebastián.
- _____, 1977, *Fonética Histórica Vasca*, 2.ª edición, corregida y aumentada, San Sebastián.
- _____, 1988, *Sobre historia de la Lengua vasca*, Anuarios de ASJU, San Sebastián.
- Mujika, L.M., 1982, *Latina eta erromanikoaren eragina euskaran (euskal lexikoaren azterketa bide-etan)*. Sendoa. San Sebastián.
- Navarro Tomás, T., 1980, *Manual de pronunciación española*. Madrid, Publicaciones de la Revista de Filología Española n.º III.
- Nunes, J.J., 1989, *Compendio de Gramática Histórica Portuguesa*. 9.ª edição, Classica editora, Lisboa Lisboa.
- Salaberri, F., 1993, "Nafarroako zenbait herri eta auzoren euskarazko izenak". *Euskera* XXX-VIII, pp. 329-347.
- _____, 1994, *Eslaba aldeko euskararen azterketa toponimiaren bidez*. Onomasticon Vasconiae 11, Bilbao.
- _____, 1994-2, "Nafarroako zenbait herri eta auzoren euskarazko izenak (II)", *FLV* 67, pp. 451-456.
- Schuchardt, H., 1906, "Baskisch und Romanisch", in *Zeitschrift für romanische Philologie*. Beiheft 6.
- TCSA, *Navarra, Toponimia y Cartografía*. Toponimia Oficial De Navarra, 59 volúmenes (sin completar). Gobierno de Navarra-Trabajos Catastrales S.A. Pamplona³⁹.
- Uhlenbeck C.C., 1910, "Contribution à une phonétique comparée des dialectes basques", *RIEV* IV, pp. 65-118.
- Velaza Frías, J., 1996, *Epigrafía y lengua ibéricas*. Arco Libros, Madrid.
- Vinson, J., 1869, "Premier essai de phonétique basque". *RLPC* III (1869-70), pp. 423- 459.

(39) En TCSA falta la fecha porque es una colección de la que van saliendo tomos poco a poco. La colección en sí no tiene fecha de publicación. Lo tiene cada tomo en concreto.

The Basque literary system at the gateway to the new millennium

Olaziregi, Mari Jose

Euskal Herriko Unib.

Filologia eta Geografia-Historia Fak.

Euskal Filologia Saila

Unibertsitatearen pasealekua, 5

01006 Vitoria-Gasteiz

Artikulu honek Londresen 2000ko uztailean egin zen "1st International Symposium on Basque Cultural Studies" delakoan irakurritako hitzaldia jasotzen du. Bertan, egungo euskal literatur sistemaren deskribapena egiten abalegindu nintzen, hau da, euskal literatur testuen produkzioa, bitartekaritza eta barrera barneratzen dituen egituraren deskribapena. Euskal literaturak mende honetan izandako igoera kuantitatibo eta kualitatiboa aztertu ondoren, etorkizuneko erronkak zeintzuk izango lirakeen aurkeztera ere ausartu ginen. Hldo honetan, euskal lanen itzulpena, kritikagintzaren indartzea eta plazerezko irakurketa literarioaren aldeko aldarrikapena izan zen gurea.

Giltz-Hitzak: Euskal Literatura. Literatur Kritika.

El presente artículo recoge la conferencia pronunciada en Londres con motivo del "1st International Symposium on Basque Cultural Studies" en julio del año 2000. En ella se trata de llevar a cabo la descripción del sistema de la literatura vasca, es decir, la descripción de la estructura que comprende la producción de textos literarios en euskara, la intermediación y su acogida. Tras estudiar el avance, tanto cuantitativo como cualitativo, experimentado por la literatura vasca durante el siglo, se presentan los retos que habrán de afrontarse en el futuro. En este sentido, nuestro trabajo finaliza con un alegato en favor de la traducción de la literatura vasca, el desarrollo de la crítica y el gusto por la lectura literaria.

Palabras Clave: Literatura Vasca. Crítica Literaria.

Cet article recueille la conférence prononcée à Londres à l'occasion du "1st International Symposium on Basque Cultural Studies" en juillet 2000 dans laquelle on essaie d'effectuer la description du système de la littérature basque, c'est-à-dire la description de la structure qui comprend la production de textes littéraires en euskara, l'interposition et son acceptation. Après avoir étudié la progression, aussi bien quantitative que qualitative, expérimentée par la littérature basque au cours du siècle, on présente les défis que l'on devra affronter dans le futur. Notre travail se termine par une plaidoirie en faveur de la traduction de la littérature basque, le développement de la critique et le goût pour la lecture littéraire.

Mots Clés: Littérature Basque. Critique Littéraire.

“We write a strange language”

(...)

The language of a tiny nation, so small
 you cannot even find it on the map,
 it never strolled in the gardens of the Court
 or past the marble statues of government buildings; (...)
 Its sleep was long, its bibliography brief
 (but in the twentieth century the hedgehog awoke)

BERNARDO ATXAGA. (Translation: Margaret Jull Costa)

When discussing the challenges faced by Basque literature at the gateway to the new millennium, it is practically inevitable to recall the well known work of Italo Calvino. As you will remember, this Italian author suggested that brevity, lightness and energy were the principal characteristics of new literature. And it is these same characteristics that we are going to take into account during this intervention in the attempt to give a short description of the Basque literary system.

This said, most people here today in London probably think it is easy to be brief on the subject of our literature, due to the fact that written Basque literature in the strictest sense is a phenomenon dating from the end of the 19th century. Since the publication of the first book in the Basque language in 1545 until 1879, a mere total of 101 books were published, of which only 4 were literary works. Adopting a metaphor to which Bernardo Atxaga often takes recourse, we could affirm that Basque literature is like a hedgehog that has been sleeping for years, a peculiar hedgehog that has suddenly awakened from its sleep in the 20th century. And it can be said that this awakening has enjoyed its greatest moment during over the last thirty years, not only due to the fact that a favourable legal situation has been followed by the backing of more solid structures, but because we are now seeing the appearance of a strictly literary production. If in days gone by The Gernika Oak was a source of inspiration for William Wordsworth, or the selfsame Bertold Brecht fell in love with the moon of Bilbao, in recent years, and particularly after the success of *Obabakoak* (1988), the experts have started including Basque literature in western literary tradition. Thus, paraphrasing the words of Atxaga in reference to T. S. Eliot's article “Tradition and Individual Talent” (1920), the world has opened itself to us like an immense Alexandria so that, in today's world, we have access to authors from different places and periods. In other words, all cultural activities are conditioned by the tension between the particular and the universal.

But the problem is that Basque literature still hasn't found its place in this immense Alexandria, or, to put it another way, the Basque University's motto of “Eman ta zabal zazu” (“Spread your fruit throughout the world”) doesn't seem to have much of an influence, at least as far as literature is concerned. This and our present day literary system are going to be our subject of discussion throughout the following paragraphs.

The Basque literary system

The Polysystem Theory developed by Itamar Even-Zohar of Tel Aviv University, among others, offers us interesting methodological instruments with which to study

the literature of different languages. Going beyond the limits of formalist approximations, it defines literature itself as a socio-cultural system, and studies the interacting variables of literary communication. The notion of "system" therefore demands the functional definition of literary activity and specification of the relations established between the leading characters taking part in it.

Along similar lines, when talking about the Basque literary system, we should point out that we are talking about a structure comprising the production, mediation and reception of Basque literary texts. Within this structure, the contribution of critics, for example, would fall within the category of mediation.

Coming to the field of production, it is a well known fact that Basque autonomous literary activity, in our case, became institutionalised in the 50s, and that the legal conditions for its development were enacted after Franco's death, i.e., after the so-called Transition to Democracy. The Decrees on Bilingualism (1982) promulgated on approval of the Autonomy Statute (1979) injected new life into Basque literary production. This new situation, together with the subsidies granted then (and now) to publications, gave rise to the creation of new publishing houses. This all left its mark on the production of books in the Basque language, a factor more than obvious from the resulting figures: if between 1876 and 1975, 31.5 books were published per year, in the period 1976-1994 this number rose to 659.2 for the same period of time. Moreover, we can see that, in 1998, 1,458 books were published, of which, according to the UNESCO classification, 14.2% were literature, 26% were literature for children and youths, and 32.6% were textbooks. Also particularly interesting is the fact that this percentage has dropped over recent years, and is now comparable to the publication percentage of our neighbouring languages. But what has not changed is the supremacy and predominance of narrative over the other genres. According to the latest figures, 59% of all literature published is of the narrative genre, 10.1% is poetry and 6.3% drama. We don't have figures for recent years on literary criticism, since the last information we have on this subject dates from the period 1976-1994. Only 4% of literary publications mentioned literary criticism at that time.

Turning our attention to the situation of publishing houses, the most recent study issued by the Asociación de Editores de Euskadi (Basque Publisher's Association, 1999) in the Basque Autonomous Community states that there are currently 100 publishing houses, 35% of which were created after 1990. We should point out that these are generally small publishers, with an average of 4 employees, and that they are usually worlds apart from the promotional campaigns of the big publishers in neighbouring languages. Let's look at a few details on the subject: almost half of all publications are sold through bookshops and other kinds of modern sales points (mail purchase, door-to-door, the Internet, or in the big supermarkets) that don't tend to be particularly successful for us. Today most Basque publisher's find it hard to make ends meet, which is probably the reason behind the reduced investment in promotion and advertising observed over recent years.

Bringing this chapter on production to an end, we would now like to give a few details about the writers. Taking note of the fact that there are now some 300 writers in the Basque language, their sociological features can be summed up as follows:

90% are men and only 10% women. Their average age is 49 (70% fall within the 30-50 age group), thus demonstrating that contemporary, active authors come from all kinds of generations. An example of this are the writers born in the 20s and 30s (Txillardegui, etc.), or those making up the so-called '64 Generation' (authors like Saizarbitoria, Lertxundi, Urkizu, Urretabizkaia), or those forming part of what is now known as *the Literary Autonomy Generation*, that is, comprising authors born after 1950 (Atxaga, Iturralde, Sarrionandia, E. Jimenez, Laura Mintegi, Oñederra, Landa, etc.); or the generation of authors born in the 60s and who started publishing in the 80s (Aristi, Zabala, Xabier Mendiguren, Epaltza, Borda etc.). 60% of these writers have university degrees, and only 6% make a living out of writing. We must likewise underline the fact that most Basque writers are also teachers.

One undoubtedly interesting detail in all of this information is the scarce numbers of women writers. One of the reasons behind this scarcity could well be the scant promotional attention and obscurity to which they were prone for years. As in most western literary traditions, the Basque literary institutions have turned their backs on the literary production of women. Starting from the scarce importance given to women at different moments in the history of Basque literature (so obvious in the case of the doctoral thesis written by Professor L. White),¹ and continuing with their rare presence in literary competitions and textbooks (see Olaziregi, M.J.:1999),² it is obvious that female writers still have to overcome more than one hurdle in order to become full and normal members of the literary market. Among these obstacles we have to emphasise the discrimination established by the criticism of our neighbouring literature since, it is well known, we too have the temptation to put all of the texts written by women in the same bag (it's not a question of literature, but rather of "literature written by women"), or the tendency to qualify this work with the stale adjective of "intimist".

Rounding off this section on writers in the Basque language, I would like to underline the influence of the literary platforms that appeared in the 80s on the rise in the number of writers. We believe that these platforms somehow succeeded in repairing the weaknesses of the Basque Literary Institution since, as we already know, at that time neither university nor school studies in Basque were consolidated. As with the situation under the influence of the resurgence of Basque literature experienced during the period 1876-1936 (remember that at that time more than 140 publications were created in the Basque Country), during the 80s there was a remarkable increase in literary reviews (see *Pott, Oh! Euzkadi, Susa, Idatz eta Mintz, Maiatz, Kandela*, etc.) which went on to become essential platforms for the new generations.

These were years that saw an increase in the number of organisations necessary for the defence of authors. It was during this time that the *Basque Writer's Association*—*EIE* (1982) was created, or the *Basque Translator's Association*—*EIZIE* (1987). As

(1) White, L., *Emakumeen hitzak euskaraz: Basque Women writers of the twentieth century*, Nevada, University of Reno, 1996

(2) Olaziregi, M.J., *Intimismoaz haraindi: Emakumezkoek idatzitako euskal literatura* [Beyond Intimism: Basque Literature written by Women], Donostia, Eusko Ikaskuntza, 1999.

far as translators are concerned, we should mention the Martutene Translator's School, created in 1980 on the initiative of Euskaltzaindia, or the postgraduate master offered by Deusto University and the University of the Basque Country since the 90s. This process of professionalisation and consolidation was finally to see the fulfilment of one of the objectives it had been struggling to achieve for years: the creation of a Degree in Translation and Interpretation at the University of the Basque Country. Seen from today's point of view, there is absolutely no doubt that the essential contribution of Basque translators has a strengthening and enriching effect on literary language. It is therefore now possible, thus enriching the literary horizon of Basque readers, to read books in the Basque language by Lermontov, Woolf, Joyce, Stevenson or Primo Levi, which, apart from being highly recommendable, is also a great pleasure. Whatever the case, we should point out that this entire universal heritage translated into Basque has not yet received the attention it deserves from the Basque critics, with the exception of the doctoral thesis recently defended by Manu Lopez (2000). Taking recourse to the concept used by Even-Zohar, we could affirm that *translations, literature for children and youths, or literature written by women* are areas that are treated completely marginally and peripherally by the Basque literary system.

We would now like to take a look at the aspect of *literary reception*, since this is precisely the weakest part of our literary system. Despite the important increase of publishers in the Basque language, and the fact that the increased growth in the number of copies printed suggests an increasing number of readers, we are all aware that the sociological profile of the Basque reader is still an incognito. Although lacking in in-depth up-to-date research into the subject, the different studies carried out on different groups of readers in the Basque language give us some idea of the partial diagnosis of today's situation. Among these studies we could quote, for example, the sociological study which I prepared for my doctoral thesis, in which I analysed 3,000 young, bilingual Basque speakers, or the study carried out in 1996 by SIADECO for the *Egunkaria* newspaper. Although this is neither the time nor the place to talk about the results of these studies, I would nevertheless like to point out at least two very important details on the subject. On the one hand, we can see that the tendency to read in Basque decreases with age, and that this tendency has too close a relationship with the educational circuit. On the other hand, literate Basque speakers of between 20 and 39 years of age are not normally great readers (36% of them do not even read one single Basque book a year).³

It would seem that, despite the fact that 100,000 new Basque speakers were created in the Basque Autonomous Country as a result of the Law on Bilingualism, this increase gave rise to fewer readers than expected. On the one hand, therefore, we

(3) Although it might come as something of a surprise, the results of the survey carried out in November 1999 by the Gremio de Editores de Euskadi (Basque Publisher's Group) were similar to those obtained four years previously as a result of the survey carried out on students. The favourite novels of the over-16s were: *The Pillars of the Earth*, *The Physician*, *A Hundred Years of Solitude*, *The Lord of the Rings*, *The House of Spirits* and *Paula*. Bernardo Atxaga was the Basque author mentioned most (29 times) and his book *Obabakoak* was the title quoted most (11 times).

see that many of the youngsters who have studied in Basque have not acquired an actual liking for reading in this language and that, on the other hand, the Basque literature market is still too strongly related to the teaching world. Most of the Basque books considered as best sellers are closely linked to school programmes, and the failed attempts at publishing a series of pocketbooks highlight the limits of the market faced by Basque literature (selling 1,000 copies of a book by somebody who is not very well known would be an extraordinary feat).⁴

To round off this picture, even though it is too brief, of the Basque literary system, I would now like to mention the *middlemen*. These include a recently created figure we mustn't forget: that of the literary agent. This figure, well known in the literature of other languages, is completely new to our language. In fact it would seem that the first Basque agency (Ikeder) was created in 1995 on the Spanish side of the Basque Country. This said, it is a well known fact that very few writers take recourse to agents, since the authors can easily take care of their own business in the small world of Basque literature, unless the work is translated into other languages. As well as literary agents, we would like to mention other elements with a potential influence on the promotion of literary works, such as literary awards, which have gradually decreased since the 80s. Not forgetting the unquestionable importance of certain literary awards as far as the promotion of writers is concerned (the case of Atxaga is paradigmatic in this sense), it is probably more important or effective on the present Basque literature market to have a work continuously announced in the media than it is to win an award. By media, we mean the growth experienced in recent years by the Basque press. Despite the fact that this brief mention refers to a subject that deserves deeper analysis, we would like to recall the dynamic effect that the newspaper supplements on Basque culture have had on the literary world. Although it is true that, in the case of television, the programmes dedicated to literature are still all too few (the programme *Sautrela* started this year and, despite its praiseworthiness, has to work hard at overcoming its unfortunate broadcasting time), the press and the radio nevertheless tend to give detailed information of new publications.

And that's precisely the root of the problem, that most of the time they only provide information. The thing is that, if any one particular factor stands out on the subject of the criticism of Basque literature, it has got to be its scarcity. We have to say that no contemporary Basque authors have actually complained about this lack of criticism. But the reason is not the lack of critics, there are actually plenty of them, but rather the fact that these critics mostly stop at giving a few details or references about the books. So that's the problem at the end of day, the absence of criticism, and

(4) We believe it is necessary to specify what volume of sales we are referring to when we talk about best sellers. Taking account of the fact that the Basque speaking population is 700,000, and that, according to different studies carried out, the number of potential readers is 60,000, it is obvious that the sales figures given herein are extremely high. The author to have sold most books is unquestionably Bernardo Atxaga. Some of his titles, such as *Obabakoak*, *Bi letter* or *Bebi euskaldun baten memoriak*, have sold 50,000 copies. These titles are followed by others such as J.M. Irigoien's *Babilonia*, P. Aristi's *Kcap-po*, or the famous *110 Streeteko geltokia* by Iñaki Zabaleta, all of which have sold over 30,000 copies.

we would have to see just who is ready to accept real criticism in this small country where everyone knows everyone else.

In my opinion, one particularly illustrative specification on the list of downfalls regarding Basque criticism is that made on the subject by N. Frye. According to Frye, a difference should be made on the one hand between the *academic criticism* of the more closed circuits, which is mainly based on a series of theoretical or methodological paradigms, and assumes a critical reasoning and distance. On the other, we have the so-called *public criticism*, comprising the comments, reviews, interviews, etc. published in the media or in general or specialised reviews. The objectives of public criticism would be to inform, circulate or promote certain works. Although it is true that the two kinds of criticism do not exactly have to function hand-in-hand, in our case the rift between them is tremendous.⁵ It is currently difficult to find comments in the Basque press or publications that are more than simply informative. That's why Basque writers complain, because after the publication's interview of the day, most of the work goes by unnoticed.

But this hasn't always been the case. Casting our minds back a little, we soon come across periods when literary criticism raised far more questions than it does nowadays. On the one hand, is the debate of the 30s on Basque literature.⁶ On the other, we can underline the literary debates of the 80s. In the case of the former, the advocates of post-symbolist poetry rose against the supporters of post-romanticist poetry. In the latter, however, it was the kind of criticism that was put to debate. And somewhere along the line are the interesting works published by Koldo Mitxelena in the review *Egan* during the 50s, or those published a few years previously by Andima Ibinagabeitia in *Euzko Gogo*.

It is actually very significant that the author whom for years enjoyed the most outstanding reputation as far as the Basque literary institution is concerned was a philologist, the great Koldo Mitxelena (1915-1987). As you will recall, his well known article ("Our irresistible ascension from poetry to science", *Muga* 19, 1982-12-21, 5-19) unleashed enormous controversy in the early 80s. In this article, together with his criticism of UZEI and the standardisation of Basque, he also made a sharp attack on the critics of the period. In Mitxelena's opinion, the criticism was lacking in quantity, quality and impartiality. Among the over one hundred replies generated by this article, the replies of Joxe Azurmendi ("UZEI auzitan edo normalizazio bideak auzitan" [UZEI or standardisation called into question], *Jakin*, 1982) or Josu Landa ("Oker zabiltza, Mitxelena, oso oker" [You're wrong, Mitxelena, very wrong], *Jakin*, 1982) defended exactly the opposite stance, affirming that more criticism was published then than had been in the period 1950-70.

(5) It would seem, in the literary production of our surrounding areas, that there has been a certain reduction in the distance between these two types of criticism. That, at least, is the opinion of critic Darío Villanueva on the peculiarities of Spanish criticism. See D. Villanueva (dir.), *Historia y Crítica de la Literatura Española*, vol 9, Barcelona, Crítica, 1992.

(6) See Aranbarri, I. & Izagirre, K., 1996, *Gerraurreko literatur kritika*, Amorebietako Udala-Labayru, 1996.

Some years later, the debate on Basque criticism moved towards the field of different kinds of criticism. The advocates of impressionist criticism and of scientific or academic criticism used reviews like *Ob! Euzkadi* to channel their debates. It was at this time, for example, that Ramon Etxezarreta made his affirmations against scientific criticism (see: "Ez du Jon Kortazarrek zure plazerraren sentazioa neurtuko, Tere" [Jon Kortazar is not going to measure the sensation of your pleasure, Tere!], *Ob! Euzkadi*, 1981) or that we heard the voice raised in favour of scientific and impressionist criticism by Mikel Hernandez (see: "Badakigu EUTG ez dela mundu osoa. Inor ez da idiota" ["We know the EUTG is not the whole world. Nobody is stupid"], *Ob! Euzkadi*, 1981).

The article "Kritikak eta kritikoak azken euskal literaturan" [Critics in the most recent literature] (*Jakin* 49, October-December 1988, pp. 73-86) published by Manu Lopez, clearly reflects the content of debates during those years; and in fact the same could be said of the revision made by Jon Kortazar in the foreword to his book *Luma eta Lurra* [*The feather and the earth*] (BBK/Labayru, 1997:29). As Kortazar reminds us, the journalist Felix Ibargutxi labelled 1987 as "The year that worried all writers" on resuming the main debates to have taken place that year. Once again casting our minds back a while, we will come across Jon Juaristi's criticism of the book *Antología de la narrativa vasca actual*; Antton Azkargorta's criticism of *Henry Bengoa Inventarium* by Atxaga, Ordorika and Iturralde; Pako Aristi's misogynous criticism of A. Urretabizkaia's novel *Saturno*; Joxerra Garzia's criticism of the style of Laura Mintegi's novel, *Bai... baina ez!* [Yes... but no!]; the crossfire criticism between Mikel Hernandez Abaitua and Jon Juaristi after the Verines meetings; or the criticisms that arose at the Galeusca in Valencia. Seen from today's point of view, the passions and controversies of those years came at a moment when criticism, no matter what kind, was considered completely necessary and essential. Since then, as a result of the disappearance of many of these publications, there have been fewer and fewer moments of convergence between these two models of criticism.

No matter what the case, if any one thing has been obvious over recent years, it is the development of so-called academic criticism; and this development is the direct result of the university centres that sprouted throughout the 80s. Let us remind you that, in 1981, the first 20 students graduated in Basque Philology from Deusto University (a few years later the same thing was to happen in the University of the Basque Country). That same year, under the direction of Jean Haritschelhar, the Basque Studies Department was created at the University of Bordeaux III. In August 1980, the first Basque Language and Literature teaching posts were created at colleges in Gipuzkoa and Bizkaia. And it is precisely the students who have continued graduating from these educational centres who have injected Basque criticism with the energy and modernity it had been lacking to date. Despite the fact that the brevity of this article makes it impossible to detail all of the progress to have been made in this respect,⁷ I would nevertheless like to underline at least two

(7) In order to learn about the evolution of literary studies in recent years, we recommend that you read the following article: Olaziregi, M.J., "La historiografía literaria vasca (1990-1996). Resumen crítico bibliográfico", *Cuadernos de Alzate* 16, May 1997, pp. 185-190.

aspects. In the first place, our studies are based on the weakest field of Basque literary studies, that is, on the historiography of a certain literary production of marginal and peripheral location. We are referring to the thesis of the above-mentioned Linda White, or to the thesis on the history of children's literature defended in 1996 by professor Xabier Etxaniz. On the other hand, we must underline the remarkable increase in the number of women researchers to have carried out their doctoral thesis over the last decade.⁸

A multitude of suggestions plus one on the challenges of the Basque literary system

The Basque literary system described above bears witness to more than one weakness. To end our intervention, we will therefore give a brief summary of the objectives which we believe should be fulfilled in the new millennium.

1. *The pleasure of reading.* As we have very clearly expressed in above points, the reception aspect is still the weakest part of our literary system. That is, the reading of literature is still closely related to teaching, people do not read in Basque for simple pleasure, but for a series of practical reasons (to improve their level of Basque, to pass exams, etc.). Although neighbouring literatures also show that the reader-book relationship is not exactly passionate, our problem is more serious. As demonstrated by a series of experts (including Schüking, Escarpit, Blanchot, etc.), the love of reading solely based on school learning does not last. It is time we became a people who read for the simple pleasure of doing so. I would like to recall the words pronounced by Tomás de Kempis in Umberto Eco's *The Name of the Rose*, "I looked for pleasure in all things, but found it only in a book". In order for that to happen, we have to eradicate obsolete and pernicious educational models once and for all, or the unbearable books that stop at the fascination for literary language (including the texts of various literary contests). Although we have to deal with the

(8) It doesn't take too much of an effort to realise that the authors studied in these doctoral theses have been constantly canonised in studies on Basque literature. In this sense, it is understandable that most of these doctoral theses talk about the work of Basque poets, rather than Basque narrative writers. In this case, we are not only referring to tradition, but also to the influence exercised by this poetry and these poets, an influence which has been continuously underlined. If we take a look at these doctoral theses, we would have to begin by recalling the thesis on the Renaissance, among whom are Lizardi (K. Otegi (1991); Lourdes Oraegi (1993)) and Orixe (G. Etxeberria, 1997); or the thesis on Orixe, Lauaxeta and Lizardi (J.K. Igerabide, 1990). We would have to add to these four theses the one on Lauaxeta read in 1985 by Jon Kortazar.

There are also a couple of doctoral theses on the work of Gabriel Aresti (A. Arkotxa (1992); I. Aldekoa (1996)); another on novels about customs and manners, read by A. Toledo in 1989, the thesis defended by S. García Trujillo in 1990... and another two theses on the most translated contemporary Basque author: Bernardo Atxaga. One defended by M. Jose Olaziregi (1997) and the other by U. Apalategi (1998). In addition to this list are the theses on Axular carried out from the rhetoric perspective and defended by P. Salaberri (1997); that written by Jon Casenave on Jean Etchepare (1997); that of Fermin Arkotxa on Chaho (1998); or that of Eneko Bidegain (1999) carried out from a stylistic point of view, to which we would have to add three doctoral theses on children's literature (X. Etxaniz (1996); E. Martin (1998); M. Lopez (2000)).

situation of diglossia being experienced by the Basque language, Basque literature has to break away from the usual romantic subjects: language is not the soul of a people, but then neither is its literature.

2. In order to make the above point into reality, that is, in order to be able to offer the readers of Basque literature the promise of aesthetic pleasure, it is essential to do something about strengthening criticism. Not the criticism denounced by Dylan Thomas that pontificates works and authors as if they were gods, but the criticism that gives a wise and sensible idea of the work. And to do that, we have to overcome the rift existing between the academic critics and the public. We university lecturers should become involved in this task by offering our readings and interpretations in the media and in reviews. And, above all, we should force ourselves to channel the analysis of peripheral systems, that is, force ourselves to overcome the marginality and oblivion suffered by those still subject to translation, literature written by women or children's literature. Let us, once and for all, enrich our literary horizon and open ourselves to books that do not exclusively restrict themselves to the same authors as usual.
3. I would moreover, and by way of a last suggestion, like to make a few remarks on the *translation of works written in Basque*. Several years ago voices were raised among us in favour of the advantages of the translation of works written in Basque into other languages. One example of this is the article "Asaba zaharraren baratza" [The vegetable garden of our forbears] published by Koldo Mitxelena in 1960, or the article published by M. Velez de Mendizabal at the II. World Basque Conference, underlining the advantages of translation with respect to helping Basque writers to go professional. After Bernardo Atxaga's international success, this debate is back again, severe and controversial, after the affirmations of Ibon Sarasola on the so-called "Sinn Fein" complex. In my opinion, we should overcome these complexes and realise the true potential benefits of translation. Works in the Basque language do not require translation in order to obtain a "label of quality" or to obtain approval as the equivalent of our neighbours' literary production, they need it because translation has an enormous amount of importance in minority languages. This means that, as well as making it possible for readers of other languages to enrich the Basque literary horizon, translation guarantees the maintenance of our language. But our leaders have still not realised this, although it would seem that in 2000, subsidies are at last and for the first time being granted for the translation of works in Basque.

I don't know if these paragraphs have helped you to understand the contemporary Basque literary system. I started this talk by recalling the words of a North American author, who was also well known for his friendship with a number of bullfighters: knowing art teaches us to love art. That has been my precise intention with this paper, to help you to get to know and love Basque literature.

In London, on 30-06-2000. Lecture given at the
1st *International Symposium on Basque Cultural Studies*

Joannes Etxeberriren “euskal gazteriarri diskurtsoa”ren analisisia: kultura klasikoaren transmisioa Euskal Herrian*

(Analysis of "Euskal gazteria" by Joannes Etxeberri: the transmission of classic culture in the Basque Country)

Villoslada, Iñaki; Torregarai, Elena

Eusko Ikaskuntza

Miramar Jauregia – Miraconcha, 48

20007 Donostia

Joannes Etxeberri Sarakoak bere obrak nagusiki XVIII. mendeko lehenengo urteetan idatzi zituen. Hala eta guztiz ere, bere pentsaera eta bezkuntza ideologikoa aztertu eta gero oso ondo ikusten dugu Sarakoak oraindik XVII. mendeko gizon bat dela. Hori oso garrantzitsua da bere apologia famatuaren –“Escuararen hatsapenac”- zentzua hobeto ulertzeko. Bertan, argudio nagusiak tradizio klasikoari esker transmititzen ziren eredueta oinarritzen dira eta hau oso argi ikusten da apologia honetan aurkitzen dugun diskurtso batean Escual-Herrico gazteriarri, hain zuzen. Azken diskurtso honetan gure ikerketa proposamena oinarritzen dugu, funtsezkoa iruditzen baitzaigu euskal kulturaren eraketa hobeto ulertzeko. Askotan ukatu bada ere klasikotasunaren presentzia Euskal Herrian, holako testuek kontrako adierazten digute eta gure pentsaera hobeto ulertzera laguntzen digute.

Giltz-Hitzak: Tradizio klasikoa. Erretorika. Etxeberri. XVIII. mendea.

Joannes Etxeberri de Sara escribió sus obras principalmente durante los primeros años del siglo XVIII. Con todo, tras estudiar su pensamiento e ideología educativa, apreciamos claramente que el de Sara es todavía un hombre del siglo XVII. Esto es muy importante para una mejor comprensión del sentido de su famosa apología –“Escuararen hatsapenac”. En ella, los principales argumentos se basan en los modelos transmitidos gracias a la tradición clásica, y ésto se aprecia muy claramente en un discurso que se encuentra en esta apología, el titulado Escual-Herrico gazteriarri. En este discurso basamos nuestra propuesta de investigación, puesto que nos ha parecido fundamental para una mejor comprensión de la constitución de la cultura vasca. Aunque en numerosas ocasiones se ha negado la presencia de lo clásico en Euskal Herria, textos como el mencionado dan a entender justo lo contrario y nos ayudan a comprender mejor nuestro pensamiento.

Palabras Clave: Tradición clásica. Retórica. Etxeberri. Siglo XVIII.

Joannes Etxeberri de Sara écrivit ses oeuvres principalement durant les premières années du XVIIIe siècle. Malgré tout, après avoir étudié sa pensée et son idéologie éducative, il est apparu que ce ressortissant de Sara est encore un homme du XVIIe siècle. Ceci est très important pour une meilleure compréhension du sens de sa fameuse apologie –“Escuararen hatsapenac”. Les principaux arguments qui y figurent sont basés sur les modèles transmis grâce à la tradition classique, et cela se perçoit très clairement dans un discours qui se trouve dans cette apologie, celui qui s’intitule Escual-Herrico gazteriarri. Nous appuyons notre proposition de recherche sur ce discours, car il nous a paru fondamental pour une meilleure compréhension de la constitution de la culture basque. Bien qu’en de nombreuses occasions on a refusé la présence du classique en Euskal Herria, des textes tels que ceux mentionnés laissent entendre juste le contraire et nous aident à mieux comprendre notre pensée.

Mots Clés: Tradition classique. Rhétorique. Etxeberri. XVIIIe siècle.

* Lan hau 1998 Eusko Ikaskuntzak emaniko diru laguntzari esker burutu da.

Sarako Joanes Etxeberrik *Iuventutis cotem* —gazteriaren zorrotz-barria— izatearen zama nekagarri eta apasionatua bota zuen bere lepo gainean, XVIII. mendeko lehenengo urteetan Euskal Herriko gazteriari zuzendutako diskurtso eder, bitxi eta ahaztutako batean.¹ Medikuaeren asmoak garaiko kezka handi bat islatzen du, gazteriaren akats nagusia ezjakintasuna zenez, ikasketako nahia bultzatu beharra zegoen. Berez, diskurtsoa jakintasunaren alde eta ignorantziaren kontrako diatriba sutsu bat da. Etxeberrik, arazo honen erroa gazteen hezkuntzan ikusten zuenez, diskurtso bat prestatzen du gizartea hutsune kultural horretaz konturatzeko. Etxeberriren oinarritzko hastapena oso ezaguna da: kultura gizasemearen salbazioa da. Aldi berean, hastapen horrek gure autorearen jatorri ideologikoa adierazten du, eta XVIII. mendeko gizona izan arren, kulturarekiko kezkek Berpizkundeko pentsamoldea erakusten du ezer baino lehen.²

Aipatu dugunez, Etxeberriren diskurtsoa ez da oso ikertua izan. Baztertze honen arrazoiak ugariak izan daitezke, baina gure ustetan bi nagusitu dira urteetan zehar: lehenengoa, Axularren sona handiak Etxeberri itzala egin dio, dudarik gabe; ondorioz, gure medikuaeren orijinaltasuna urdazubitarraren morrontzan gelditu da euskal literaturari eta pentsamenduari Etxeberrik egindako ekarpena ondo neurtu gabe gelditu delarik; bigarrena, diskurtsoaren beraren garrantzia ez dela begiratu garai hartako gizartearen komunikaziorako tresna gisa.

Beste modu batean esanda, Etxeberrik Euskal Herriko gazteriari zuzendutako diskurtsoa aztertua izan denean, mami filosofikoa besterik ez da baloratu eta ez, ordea, testuaren gaitasun komunikatiboa, hots, diskurtso publiko gisa, hain zuzen ere. Arrazoiak beharbada testuan bertan aurki dezakegu. Egia da, Etxeberriren hitzei sermoi kutsu nabarmena dariela. Horregatik, eta Etxeberriren fede erlijioso sakona eza gututa, ikertzaileek kontsideratu dute gazteriaren aldeko diskurtso honek, alde batetik Axularren *aemulatio* argi bat besterik ez zuela erakusten, eta bestetik, sermoi laiko bat baino zela. Kontuan harturik euskal literaturan zehar sermoinen produkzioa oso aberatsa izan dela, Etxeberriena distiratueneraiko bat ez zenez gero, ikerkuntza nagusitik baztertua geratu ohi da.

Dena den, testuaren oinarri erlijioso ukaezina bada ere, gure ustez, bere garrantzia ez datza doktrina kristauaren zabalkunde tresna moduan, bere izaeran baizik, bere kontzepzioan, alegia. Bere garaiko elizgizonen sermoiak bezalaxe, Etxeberriren diskurtsoa tresna erretorikoa dugu, baina tresna berezia euskal tradizio erretorikoa nagusiki erlijioso izan dela kontuan hartzen badugu. Euskal Herriko gazteentzako medikuaeren hitzek gure literaturako lehenengotariko diskurtso “zibila” osatzen dute eta, bere oinarriak erlijioan aurkitzen baditugu ere, Etxeberrik arrazonamenduak filosofian oinarritu nahi izan zituen. Beraz, testu hau inportantea da, Euskal Herriko literaturaren aldetik, diskurtso erretoriko osatzen duelako, kutsu erlijioso duena, baina, azken finean, Elizatik kanpo prestatua dena.

(1) J. Etxeberri, Euskal Herriko gazteriari 23 *Obras de Joannes d'Etcheberri* (1712), 1907. urtean J. Urkixok argitaratutakoaren faksimila, Bilbo 1976, 186 orr..

(2) J. Kortazar, “La presencia de la literatura clásica en la tradición escrita vasca”, V. Valcárcel de, *Didáctica del latín. Actualización científico-pedagógica*, Madrid 1995, 238-239 orr.

Diskurtso zibil bat agertzea garrantzitsua da gizarte dinamiko bat adierazten duelako. Historikoki, ikertzaileek azpimarratu dute Elizaren babesak euskal kultura baldintzatu duela. Hala eta guztiz ere, nagusitasun erlijioso horren ondoan, XVII. eta XVIII. mendeen artean, euskal kultura zibilaren azterna batzuk soma daitezke. Etxeberriren diskurtsoa testuinguru horretan koka dezakegu. Hala ere, aitortu behar dugu bi diskurtso motak, zibilak eta erlijiosoak, antzeko helburuak erakusten dituztela. Biek gizartearen hezkuntza dute helburu nagusia, bide ezberdinetatik bada ere, elizgizonek arima salbatzearen portaera zuzenak bultzatzen dituzte; Etxeberririk ere zuzentasuna gomendatzen du bere diskurtsoan eta apaizek bezala, sari gisa paradisia eskaintzen du, baina medikuak, besteek ez bezala, gizakiaren probetxua mundu honetako bizitzan zehar bilatzen du.

Etxeberriren proposamenak guztiz didaktikoak dira. Didaktikotasuna beti ere Etxeberriren lanaren kezka nagusia izan zen: bere obra osoaren ezaugarri nabarmena gizartearen hezkuntza izan zen. Latindar gramatika idazterakoan, hiztegia proposatzerakoan, Biltzarrari bidalitako gomendio gutunean, gazteriari zuzendutako diskurtso honetan, Etxeberriren ardura gizarte kulto bat osatzea izan zen.

Gazteriaren aldeko Etxeberriren diskurtsoa XVIII. mendeko euskal oratoria zibilaren erakusle inportantea da. Egia da, diskurtso erlijiosoaren nagusitasunarekin alderatuz, xumea izan daitekeela, baina bere azterketa erabat garrantzitsua iruditzen zaigu, ahoskatua edo irakurria izateko diskurtsoa izanez, euskal oratoria ezagutzeko oinarritzko tresnatzat har baitezakegu. Ildo beretik jarraituz baieztatu daiteke Etxeberriren diskurtsoa langai paregabea dela tradizio klasikoaren eragina euskal kulturaren eta pentsamenduan aztertzeko.

Etxeberriren diskurtsoa Euskal Herrian tradizio klasikoaren transmisioaren erakusle bat den aldetik interesatzen zaigu. Gainera, aipatu dugunez, ez ohiko adibide bat da, zibila delako eta ez erlijiosoak. Jakina denez, Antzinate Berantiarretik, kristauak neurri handi batean tradizio klasikoa bereganatu zuten eta beren helburuetara moldatu. Klasikotasuna gizartearen beste ardatz batzuetan ere zabaldu zen arren, Elizak monopolizatu zituen tradizio horren erabilera eta transmisioa. Horrenbestean, Euskal Herria ez da horretan ezberdina, Europako beste herri askotan bezala, tradizio klasikoaren giltza elizgizonen eskuartean zegoen. Hala ere, gizarte zibilak ere tradizio klasiko hori erabiltzen jakin zuen eta bere transmisioari laguntzen kasu ugarritan.

Lan honetan aztertuko dugu Etxeberriren klasikotasunaren funtzio transmititzailer hori euskal gazteriari zuzendutako diskurtsoaren bidez. Horretarako, batetik, garai horretan tradizio klasikoaren ezagupen mailak ikertuko ditugu eta, bestetik, aztertuko ditugu Sarakoak pertsuasiorako erabili zituen tresna erretorikoak. Halaber, Axularren eraginaren garrantzia ikusiko dugu eta, orokorrean, Sarako medikuaren garrantzia Euskal Herriko tradizio klasikoaren transmisioaren historia laburrean.

Erabilitako Argitalpena

Gure aztergaia, aurreratu dugun bezala, Etxeberriren eskuizkribuetarik lehenengo liburukiaren barruan egongo zatekeen ataletako bat da, *Escual Herriko gazteriari* izenburua duena, hain zuzen.

Aztergai dugun eskuizkribu zatia, Mitxelenak berrargitaratu zuen Egan aldizkarian 1965 urtean. Mitxelenak zati hori argitaratzea merezi zuela irudituko zitzaion, ziuraski, diktadurako garai beltz haietan, Etxeberriren diskurtsoak oraindik balio-indarra handia zuelako, horrelaxe baitio errenteriarrek: *ez dela muga txarra ikasgosea geitzen eta larritzen asi zaigun une honetan, Etxeberri'ren itzak, zeuden zeudenean idazkera aldatzarekin, onera ekartzea, ausnaur egin dezagun apurtxo bat zertan giñan, aitzin gidari aren denboran, eta zertan geran egungo egunean*. Azken finean, Mitxelenak, 1965. urteko testuinguru sozial eta politikoa, Etxeberriren diskurtsoaren balio retorikoa aprobetxatu nahi du oraindik orain. Beraz, errenteriarra konturatuta zegoen, dudarik gabe, guk azpimarratu nahi dugun diskurtsoaren balioaz, hain zuzen.

Baina, Mitxelenak hori idatzi zuenetik euskarak aurrera egin du, zorionez, eta gaur egun Etxeberriren hitzetara ikerkuntza asmo soilez hurbil gaitzke. Dena den, Mitxelenaren hitzak beti bezala, merezi du ekartzea, sakonki aztertu gabe, Etxeberriren hainbat ezaugarriren berri, azkar batean, ematen dizkigulako: Mitxelenak ongi dio Etxeberri ez dela, bere obra XVIII. mendeko lehenengo herenean idatzi bazuen ere, XVIII. mendeko gizona, baizik eta XVII.koa.

Etxeberri XVII. mendeko gizona da bere pentsaera eta heziketa ideologikoak mende horretakoak direlako, eta bere publiko mentalitatez mende horretakoa gehiago delako mende berrikoa baino. Ez ditu, beraz, XVIII. mendeko haize berriak astindu eta politika eta erlijio gaietan bere garaiko ortodoxia irmoenaren jarraitzaile sinesduna da. Beste arlo bati gagozkiola, Mitxelenak asmatzen du, baita ere, Axularrekiko morrontza aitortzen dionean, geroxeago, ñabardura batzuk eginez, ikusiko dugun bezala.

Etxeberriren idazki hau aztertzeko Julio de Urkijoren 1907ko argitalpena erabili dugu, 1976ko erreproduzio faksimila erabiliz.³

Urkixoren Argitalpenari buruz ohartxo batzuk egin behar dira: Urkixok euskarazko aldea bakarrik ematen du, Mitxelenak berdin egingo zuen gero; hori guztia ulergarria da, kontuan hartzen badugu Urkixoren asmoa Etxeberriren lana ezagutaraztea dela eta ez testua historiagile, ikerlari edo-ta filologoaren eskutan utzi aztergai. Horretarako, beharbada, berak argitzen digu, erreproduzio fototipografikoa erabiliko zukeen. Mitxelenak, berriz, argitaratu zuen zatiari, euskarak diktadura garaian pairatzen zuen egoera tamalgarria zela eta, egunekotasun handia atzeman zion eta euskarazko zatia nahikoa eta aski zitzaion. Aipatu behar da euskarazko zatiak, lehenago idatzi zenak, Gidor Bilbaok frogatu duenez,⁴ latineko aipamenak ere badituela eta gure lanerako, hortaz, berdin balio duela. Urkixok, esan bezala, latineko zatia eman gabe, euskarazko testu orijinala bere horretan ematen du, latineko aipuak eta guzti; hurrengo asmoa izan zen Urkixok animatu zuena: *era honetan kritikoen lana errazten da, eskuizkribua ikusi gabe*.

(3) J. Urkixok lehenengo liburuki horri Laburudiri Euskararen hatsapenak izenburua jarri zion bigarren liburukiaren eskema jarraituz, hala ere, berez, eskuizkribuak ez du liburuki honerako titulurik, lehenengo orriak falta dituelako.

(4) G. Bilbao, "Larramendiren garaikide bat: zenbait xehetasun Joanes Etxeberri Sarakoaz", Larramendiren mendeurrena, Gasteiz 1995, 176-181 orr.

Urkixok berak, argitalpenaren gainean, beste batzuen artean, hurrengoak egin zituela esaten digu: Etxeberri berak zuzendutako testua ematen du, aipu latinoak zuzenduz, Etxeberri errakuntzak egin zituenean, Vinsonen gomendioak jarraituz.

Azken honek eta latineko zatia ez emateak gure lanerako badute garrantzia. Baina uste dugu gure lanak, —tradizio klasikoaren transmisioren nondik norakoak—, aukeratutako pasarteetan oinarrituz, ez duela, horregatik, indarra galtzen. Baina egia dena da azken datu garrantzitsu hori kontuan izan gabe, gure lanak norabide okerra har zezakeela, Etxeberri egotziz, berez, Urkixoren edo Vinsonen zuzenketak direnak. Gure ustez hobe izango zen Etxeberriren latineko aipuak bere horretan utzi bali-tu Urkixok zuzenketak oharren artean emanaz. Baina gure lan honen asmoa ez da Urkixok zer egin behar zuen esatea, eta ez gara gu inor, gainera, horretarako.

Testuaren egitura eta helburua

Lehen aipatu dugunez, J. Etxeberri berak bere asmoaren berri ematen du euskal gazteriari zuzendutako diskurtso hau idaztean: *Hargatic bada nic-ere obra bau eguin nabi içatu dut; Iuventutis cotem: Gure gazteriaren çorrotz-harriçat beçala.*⁵ Berak adierazten duenez, gazteentzat zorrotz-harri bilakatu nahi du, edo beste modu batean esanda, gazteen kontzientzia astindu nahi du kultur kezka izan dezaten. Horretarako, bere ustez, hezkuntza funtsezkoa zen eta, ondorioz, jakintzaren beharra aldarrikatzen du.

Diskurtso osoa jakintzaren gorespen handi bat da, horregatik, ildo narratzaile nagusiak jakinduriaren aldeko jarrera anitzak harilkatzen ditu. Beraz, esan dezakegu, testua Etxeberri burututako jakintasunaren *elogium* bat dela. Helburua izango litza-teke euskal gazteria haztea: *Halatan beraz arroçoin luquete gure gaztec laster eguiteco ene deihadar huntara: ecen ezta munduan guiçonic jaquitea desiratcen eztuenic, ceren guziçoc generalqui baitugu geure baitharicaco guticia bat jaquiteco, eta hargatic naturalqui penduratcen gara jaquintasunera, gure perfecinora beçala.*⁶

Jakintzaren erakargarritasuna arrazoitzeko Etxeberri diskurtsoa bi atal nagusitan banatzen du, batetik, jakintzaren aldekoa eta, bestetik, ezjakintasuna eta alperkeriaren kontrakoa; beraz, diskurtsoak egitura bikoitza eta kontrajarria erakusten du. Hala ere, testu osoa ikusita, esan dezakegu lau zati egin daitezkeela diskurtsoan zehar:

- I-III: Gaiaren aurkezpena
 - IV-IX: Jakinduriaren abantailak
 - X-XXIII: Ezjakintasunaren kalteak eta alperkeriaren arriskuak
 - XXIV-XXVI: Bukaera
- (Zenbakitzea J. Etxeberriren eskuizkributik hartu dugu)

Etxeberriren asmo orokorra Euskal Herriko gazteriari ikasteko adorea ematea da zati guztietan zehar. Etxeberri gazteri horren hizkuntza propioa, euskara, eta latina zubiak bezala erabili nahi ditu, Euskal Herriko gazteria jakintzako goi maila batera

(5) J. Etxeberri 23, 186 orr.

(6) J. Etxeberri 2, 175 orr.

irits zedin. Adore hori izan ondoren ikasteko borondatea azaldu behar du gazteri horrek eta baliabideak beharko zituen ikas-asmoa burutzeko. Etxeberrik egitasmo oso bat eskaintzen du, bere obraz, ikas-gose hori asetzeko baliabideak eskainiz.

Beraz, obra baino egitasmo dei genezakeen Etxeberriren lanak, euskaldunei, bereziki euskal gazteei, beren hizkuntza propioan baliabideak ematea du helburu ikas dezaten beren giza-jakintza maila goratzeko. Izan ere, euskaldun jendearen ikasketa mailaren egoera, eskola faltaz eta ez gaitasun faltaz, horrela deskribatu zigun Etxeberrik: *Ordea hunelako laguntza faltaz hambat adimendu eder, eta gai onac dohacabequi guelditzen dira mendi, eta arrocapean ehortciac, escoletan empletatuac izaiteko laguntzarik izan gabez, eta eguinbide hautara igaiteco bideric ez izanez.*

Etxeberrik, gure ustez, asmo pedagogiko-didaktikoa du bere egitasmo osoan eta guk aukeratutako kapituluak gazteri hori zirikatu eta bultzatu nahi du bere egitasmoaren alde ipintzeko. Egitasmo horrek, gainera, hartzaile zehatza luke, gehienbat Euskal Herriko gazteriak —gaur egun ez bezala XVIII. mendeko Euskal Herriko gazte gehienak euskaldunak ziren—. Horretarako hari zuzentzen zaio, gazteri horren ezaugarriak gorapatuz bere arreta eta gogoia bereganatzeko, eginbide horretan testu retorikoen arauak maisuki erabiliz.

Hala ere, erratuta egongo ginatke pentsatuz gero Etxeberriren lanak hartzaile bakarra duela. Izan ere, testu hartzaileen eta testu egileen arteko harremanak korapilatsuak izaten dira, hizlariak bere testu retorikoa moldadu behar duelarik entzulegoren edo hartzailearen gaitasun retoriko pasiboaren arabera. Gure ustez, Etxeberriren lanak hartzaile anitza dauka: gazteria, asmo pedagogikoa nagusitzen delarik da, dudarik gabe, behinena, adierazi dugun bezala, hari zuzentzen dio eta deia, eta beraiekiko darabil bigarren pertsona: *orai ikhusten duzue beraz gazteac guerla hunetan bataren, eta bertzearen harmac zein diren? Orai zuen baihan dago hautatzea.* Gazteri hori da hartzaile zuzena Etxeberrik eskuizkribuko zati hau pentsatzean eta burutzean. Baina idazkiak badu hartzaile gehiago, hain zuzen, gazteri horren arduradun, ugazaba eta buruzagi direnak, bereziki gurasoak, asmo moralizantea nagusi delarik kasu honetan, baita ere gazteri horren arduradun politiko-sozialak, asmo deitzailea nagusi litzatekeelarik orduan, agintarien esku dago eta Etxeberriren mezua jaso eta egitasmo horrek aurrera egin dezan bitartekoak ipintzea. Esandakoa indartzeko gogora dezagun, Etxeberri bizi zela argitatu zuen idazki bakarra: Lau-urduri⁷ gomendiozco carta, edo guthuna Ustaritzeko Biltzarkideei zuzendua. Hartzaile retoriko pasibo hau dela eta esplika daitezke aipatzen diren exenpletan arte, zientzien eta hezkuntzaren babesle izan diren goi-agintarien aipua ugariak izatea. Goi-agintarien exenplu gisa erabiltzen dituenak: Erregeak, Enperadoreak, Karlomagno, eredu jakin bat ispilatzen dute, XVII. mendeko eredu: botere absolutuarena politika gaietan. Etxeberrirentzat botere antolaketa horrek ordena naturalari erantzuten dio, hori da bere sinismen politikoa eta horregatik da XVII. mendeko gizona. Ordena natural horrek indarra du maila guztietan, Axularri dedikatutako atal batean, Hatsapenetan horrela dio Etxeberrik: *Jaincoac ezarria daduca ordena general bat creaturen gobernatceco, leben-*

(7) Lapurdi izena ez zuen Etxeberrik onartzen, hitz honekin egin zitezkeen etimologi aldetiko hitz jokoak ez zituelako oso maite.

bicicoec goberna detzateten burranac, eta burranec azquenac: eta oraiño hau bera frogatcen da Philosophiaco arrozoin batez; in unoquoque rerum genere debet dari unum simpliciter tala; cer nabiden gaucetan casitu behar da bat lebena; hala nola Philosophian baita Aristoteles; Theologian, Thomas Aquinas Saindua, eta Escolaco Dotor Ainguirua; Miricuntzan, Hipocrates; Leguetan, Justiniano; Elizan Aita Saindua, Ippizpicutasunean Ippizpicua, Herriko Elizan, Errotora; Erresuman, Erregue: Prouintcian, Gobernadorea: Harmadan, generala; Erregimenduan, Coronella, eta compainian, Capitaina. Axularren buruzagitza, euskara gaietan zuritzeko testu honetan, Etxeberrik bere ideologia politiko sozialaren berri ematen digu, bere kredo politiko soziala hitz batez, eta bere hartzaile potentzial baten berri ere ematen digu, guk uste.

Baina buruzagiaren kontzientzia bezala Gurasoena ere astindu nahi du Etxeberrik eta horrela adierazten du. *Ezta ordea hau choilqui heldu haur gaztetaric baina bai burasoetarc-ere, ceinec asco orduz eta guehienean ezbatote uzten bere umei estudiantcera adin samurra dela causa: ceren iduritzen baizaje estudioac bode gabe eguinen dioela haquien naturalezari edo hazbideari, erraiten dutelarc ecen, ongui haciric, eta indarrac harturic demborarequin estudiantarico derauela, eta bitartean atsegin hartcera utci behar direla.*

Gazteak, gurasoak, buruzagi politikoak, den-denak komentzitu nahi ditu Etxeberrik bere egitasmoaren bidegarritasunazeta egokitasunaz.

Etxeberrik Escual-Herriko Gazteriari egindako dei retorikoa modu dialektikoan antolatzen du, erretorikan hain ezaguna den aurkatasunaren errekurtsoarekin: gizonak jakitea desiratzen du, jakin-nahiari, jakintasunari, enorantzia kontrajartzen zaiolarik. Erabilitako exenpletan aintzinateko jakintsuenak ugariak dira: Elizaren doktoreak, eta filosofo latinoak, nola edo hala estoizismotik hurbil daudenak eta horregatik jakintza eta ekinbidea goraiatzen dutenak, plazerrak baino, eta tradizio kristauarekin erraz ezkontzekoak direnak, anakronismoak gaintituz. Aipatuak dira: Alexandro Severo Enperadorea,⁸ eta Seneka. Azken honen kasuaren erabilerak balio digu ongi, Etxeberriren autoreen erabilera mediatiko bat, elizatik markatutako eskeingatik oso atxikita dagoena frogatzeko. Izan ere, Senekak esandakoa Izpiritu suntuak esandako berbera dela baieztatzen da Pigritia est nutritrix egestatis dio Senekak, eta Omnis piger in egestate est Izpiritu Suntuak. Filosofo gentilak beraz kristau tradiziotik hurbil aurkezten dizkigu Etxeberrik, datazio arazorik gabe eta kontraesanik gabe. Horretarako jakina, bi tradizioak errezen uztar daitezkeen autore latinoak darabiltza, eta ez besterik. Senekari gagozkiola gogora dezagun probidentziari buruzko bere doktrinak eta kristautasunarekin topa daitezkeen antzekotasun gehiagok Erdi Aroan, gaur egun absurdoa iruditzen bazaigu ere, Seneka kristaua ote zen kondaira bati bidea eman ziotela, Senekaren San Paulorekiko eskutitz apokrifo batzuk ere asmatzeraino iritsi zelarik.

Antzinate klasikoko autoreen eta Elizakoen arteko trataeraren desberdintasuna ageriagoan gelditzen da Seneka eta Plauto esate baterako horrela aurkezten dizkigunean: *Hau da pozoadura bat pozoin guztien pozoadurak chitcen, eta iragaiten tuena, eta bere cutsu madaricatuaz hala gorppputcetan, nola arimetan calte guebiago eraguiten duena; eta gentilek-ere handirozqui biguin izan dutena.*

(8) Marco Aurelio, ez nahasi Septimio Severorekin.

Egitura erretorikoarekin jarraituz, jakintza eta ezjakintasuna harma diferenteez baliatzen dira, etxeberriren esanera; batak nekhea eta travaillua darabil, besteak, aisia eta alferkeria eta bien artekoa gerla bat da. Euskal gazteak gerlazaleak eta gatazkazaleak direnez gogoko izango zuten simila aukeratu zuen Etxeberrik beren gogoaren jabe egiteko. Esan bezala, bi indar horien gerla gisa antolatzen du Etxeberrik, irakurleen gogozko topikoak bilatuz.

Burruka dialektiko horren berri emateko exenpla eta konparazioa erabiltzen ditu Etxeberrik: aipamen mitologikoekin egiten du Etxeberrik jakintza eta enorantziaren arteko aurkatasuna.

Etxeberrik gerlarako deia egiten dienean euskal gazteei aipamen mitologikoak erabiltzen ditu, Marte eta Minerva kontrajarriz, jainkoen izen erromatarra darabil eta ez grekoa (Ares eta Atenea) bide batez bere formazio latinzalea agerian utziz. Minerva emakumea da eta Evarekin batera emakume bakarrak dira kapitulu osoan bata jainkosa da, eta ez haragizko pertsona, ez da berez exemplum bat; Eva, jakina, pekatuaren iturria da, eta zerbait izatekotan kontradibidea litzateke.

Etxeberrik Euskal gazteria ez du deitu nahi Marteren guda hotsetara baizik eta Minervaren albora eraman nahi du. Minerva Hiria, heziketa zientzia eta gerrako jainkosa da eta Etxeberrik euskal gazteria erakarri nahi duen eremuaren isla da. Etxeberriren figura erretorikoa ezin hobeto antolaturik dago eta, bidenabar, mitologiaren ezagutzaila aparta bezala ageri zaigu. Marte eta Minerva biak dira gerraren jainkoak. Baina Marteren eta Minervaren gerrak diferentek dira eta XVIII. mendeko euskal gazteek idazkia irakurtzean hasieran pentsatuko zutenaren kontra, Etxeberrik ez ditu erakarri nahi Marteren gerra hots izugarrietara, baizik eta Minervaren gerra eztira, enorantziaren kontra burutzen dena, Minerva zientzia eta hezkuntzaren jainkosa baita.

Aintzinateko pertsonaia mitologiko eta jainkoen artean Apolo ere aipatzen du Etxeberrik, Luis Errege Handia zerutik bidalitako Apolo hura zela baieztatuz. Mitologiaren erabilera diferentea da hemen, eta Etxeberriberen marko soziopolitikoaren berri ederki ematen digu. Etxeberrirentzat hezkuntzaren babesleak, enperadoreak eta erregeak dira, hauek baitira arta handiarekin distirazi baitiote zientzia eta letra suerteguztiei. Luis Erregea eta Apolo erkatzea ez da, hala ere, Etxeberriren asmakuntza edo meritu retorikoa. Apolo jainko grekoa zena, baina erromatarren artean prediku handia izan zuena, Ordenaren eta Zuzentzaren jainkoa zen, baita ere Ederra eta Artena (bereziki musikarena). Geroragoko garaietan Eguzkiaren jainko gisa izan zen gurtua. Luis erregea, berriz, dakigun bezala, Eguzki erregea zen. Versailles jauregiak adierazten duen bezala Eguzki erregeari Apolo gisa irudikatua izatea gustatzen zitzaion. Beraz, Etxeberrik garaiko simila jarraitzen du, Errege hil berriaren artezaletasuna eta zientziazaleatasuna goraiatuz. Frantziako errege edo enperadoreen etsenplua ez du Etxeberrik bere garaikideetara mugatzen, Karlo Magno ere aipatzen baitu. *Carlo Magno Gure enperadore handi haric eman zuen ezagutzera letrentzat zuen onherizkoa...iccusirik bada, eta ongui frogaturic jaquintasunaren, eta letren effetuak, ezarri cituen Parisiko univirsitqtea, Paviacoa, Boloniacia, eta bettce hainitz lekbutacoak.*

Agintari eredu hori da Etxeberriren gogoko, Luis Erregeren kasuan, bere erregeztan zehar, besteak beste, honelako kultur eginbideak burutu ziren: Richelieuk fundatu zuen Académie Francaiseri erret babesa eman zion, Académie des Sciences

fundatu zuen, baita ere, Acadèmie des Mèdailles, Inscriptiòn et Belles Lettres, Acadèmie de Musique eta de Peinture, La Bibliotheque Royale, etab.

Enperadoreen artean Alexandro Severoren adibidea ematen du. Eskola estoikotik hurbil legokeena eta zientzietara eta letretara hagitzen emana, Lanpridinioren esanetan eta Etxeberrik dioenez artha handiarekin bilhatzen ohi zituela kausi ahal zitezen muthilkorik izpirituz agudoenak eta gairik hoberenak eskoletara eta unibersitatara igortzeko eta berak gastatzeko behar zuten guztia emaiten zeraularikan.

Pertsonaia hauek guztiak komunean dituzten ezaugarriak hauek dira: eredu monarkikoaren eredu dira, botere absolutoarenekin ordezkari aski ezagunak eta arma gizon handiak, baita ere Mezenas handiak izandakoak omen ziren denak.

Tradizio klasikoaren transmisioaren mailak

a) Autoreen ezagutza

Esan dugunez, Etxeberrik bere diskurtsoan autore klasikoaren aipamenak eta elizgizonen hitzen gogorapenak nahasten zituen. Xedea oso zehatza zen, Joannes Etxeberrik bere diskurtsoaren arrazonamendu ugariak indartzeko Antzinateko autoreen *sententiae* edo aipamenak erabiltzen ditu. Autore klasikoaren erabilpen hau ohikoa zen bere garaian, edozein argudioren aurrean hartzaileen onespena eskuratzeko askoz ere ziurragoa zen antzinako iturria aipatzea. Aldi berean, ideien ontasunaren berme bat zen eta egilearentzat babes bat ere izaten zen. Horrela, klasikoaren itzalpean kokatzean, botatzen ziren ideia guztiek ez zuten berrizaleztar joak izateko arriskurik. Elizen aiten esaldiek eta pentsamenduek funtzio berbera erakusten dute, gizarteari eskaintzen zitzaion zintzotasunaren marka izatea.

Gure iritziz, Antzinateko autore hauen guztien aipamenek klasikotasunaren transmisioari laguntzen zioten. Hala eta guztiz ere, zehatzu behar dugu, kasu askotan izen ezberdinen azalpen soilak, Plauto, Seneka, etab. ez zuela bermatzen publikoak autore horiek ezagutuko zituenik. Garai honetan kultura guztiz elitista zen eta autore klasikoaren aipamena eta erabilera talde itxi baten ohitura izaten zen. Edozein kasutan ere, eta lehen esan dugun bezala, autoreen *sententiae* testuari indar handiagoa emateko sartzen ziren.

Sententiae hauek, erabiltzailearen ustetan, autorearen pentsamolde nagusia kondensatzen zuten. Beraz, esaldi horien bidez, publikoari idazle baten jarrera ideologikoaren isla bat eskaintzen zitzaion, gehiegi luzatu gabe. Kontuan hartu behar dugu, XVIII. mendean, alde batetik, autore konkretu baten obra osoak eskuratzeko eta irakurtzeko oso zaila zela eta bestetik, ohitura zela, autore horiek *sententiae* horien bidez ezagutzea, eta ez irakurketa osoen bidez. Esaten ari gara tradizio klasikoaren transmisioa eta, aldi berean, antzinateko autoreen pentsamoldearena guztiz partziala eta selektiboa zela. Ondorioa da, jakina, autore bakoitza irudi topiko baten bidez ezagutua izaten zela.

Esan dezakegu baliogarriena autorearen izenak hartzaileengan zuen efektua zela, errekonozimenduaren efektua, hain zuzen. Publikoak, obra ezagutu ez arren, autorearen izena eta autoreari lotuta zegoen *sententia* topikoa ezagutzen zituen. Berez, kultura klasikoaren ezagutza maila, publikoaren aldetik hori izaten zen, autore bat eta bere pentsamoldearen sintesia.

Errekonozimendu sistema honen funtzionamendua bermatuta zegoen Etxeberriren kasuan berak erabiltzen zuen Antzinateko autore kopurua oso murrizta baitzen. Honez gain, gure medikuaren eredia ez da berezia, garai horretako elizgizonen sermoiak ere aztertzen baditugu, Etxeberrirek aipatutako autore berberak aurkitzen ditugu diskurtso askotan. Sarakoaren zerrenda ez da luzea: Kasiodoro, Horazio, Plauto, Juan Crisostomo, Seneka, Katon eta Plutarko.

Zerrenda hau aztertu ondoren, ikusten dena da, Etxeberriren autore klasikoen selekzioa txikia baina anitza dela. Adibidez, gaur egungo ikertzaileentzat Horazio poesiaren irudia da, Plauto, komediarena, Seneka, filosofiarena, eta Katon eta Plutarko moralaren zerikusia duten gaiena. Etxeberriren kasuan autore hauen erabilpena oso bestelakoa da, zeren eta berak nagusiki idazle hauen alde filosofikoa jorratzen baitu. Medikua proposamenean oinarri ideologikoa nagusitzen da eta, horregatik, autore hauek ikuspuntu filosofikotik jorratzen ditu.

Autore klasiko hauen erabilpen filosofiko hau ez da harrizkoa, nahiz eta, gure ikuspuntutik, Antzinate obren aberastasunaren galera handia dakarren. Etxeberriren ikuspuntutik, ordea, Antzinatearen balio nagusia pentsamendu filosofikoan zetzan Antzinatea bera pentsaeraren sustraia zelako. Beraz, ulergarria da, autore klasikoen aniztasunetik lotura bilatzea filosofian. Bestetik, autore klasikoen erabilpen filosofiko honek, besterik gabe, elizgizonen sermoietako eredia jarraitzen zuen, Euskal sermoigintzan, autore klasikoen erabilirera nagusiki filosofia eta moralarekin lotuta baitago. Laburbilduz esan dezakegu, Etxeberrirek tradizio klasikoa ikuspuntu filosofikoetatik bereganatzen duela, beste alderdi batzuk bazterrerara utzita. Honek, bere hezkuntza erlijiosoa islatzen du, zeren eta Elizak tradizio klasikoa onartzeko erabili zuen tresna nagusia Antzinateko filosofia kristautzea izan zen. Horri buruz esan dezakegu, nahiz eta Etxeberriren diskurtsoa zibila izan, tradizio klasikoaren erabilpenean, Elizaren eredia jarraitzen duela.

Bestalde, azpimarratu behar dugu autore klasiko hauen erabilpen berezia Etxeberriren lanean. Autore bakoitzari funtzio zehatz bat ematen dio, adibidez, Katon eta Seneka, otium-aisiaren arazoari buruz hitz egiteko, edo Plutarko, Espartari buruz iruzkinak egiteko... Gure ustez, autore klasikoak gaien arabera sailkatuta agertzen zaizkigu eta horrela beren erabilpena baldintzatuta dago. Autoreak esaldi gutxi eta zehatz baten bidez ezagunak zirenez gero, ez da harrizkoa beren pentsamolde osoaren ezagupen murriztu hau. Honen ondorioz, autore klasikoen ezagutza zatitua gertatzen zen eta transmisioa afektatua geratzen zen.

Etxeberriren lanera hurbildu diren euskal ikerlari gehienek azpimarratu dute Sarako medikuak ospe handiko jakitunen aipamenak biltzeko duen zaletasuna, baina ez dira urrutirago joan bere analisisetan, edo azalpen errazak bilatu dizkiote, Axularen eraginari egotziz, berez, garai askotako testu retorikoen ezaugarri komun bat dena.

Gidor Bilbao ikerlariak frogatu du, Etxeberriren eskuizkribua aztertuz, beste gauza batzuen artean, latineko aipamenak biltzen dituen euskarazko zatia, ezkerlatindeko latin sotileko zatia baino lehenago idatzitakoa dela.⁹ Baina inork ez du adiera-

(9) Larramendiren garaikide bat: Zenbait xehetasun Joanes Etxeberri Sarakoaz

zi, guk dakigula, latineko aipamen horiek guztiak Etxeberriren argudioak tradizio klasikoari esker transmititzen ziren eruedetan oinarri hartzeko baliabide retorikoak direla nagusiki. Tradizio klasiko horren barruan sartu beharreko dela Antzinateko autoreen eta Elizaren doktor sailduen exempla direlakoak. Hori horrela izatean, gure ustez askotan ukatua izan den klasikotasunaren agerpena euskal kulturaren sendetsita gelditzen da testuen frogantzarekin. Axularrek berdin egin zuen lehenago, gero Mendiburuk eta Kardaberazek egingo zuten gisan. Hori guztia egitea euskararentzat ere Europako hizkuntza nazional gehienetan egiten zena, horrelako testu motetan, egitea da, ez besterik. Euskara ere tradizio klasiko horren barruan kokatuz, eta tradizio klasikoaren transmisioan parte hartzaile izatearen kategoria emanez. Transmisio klasiko horrekin batera idazketa modu bat da transmititzen ari dena, XVI. mendean eta bereziki XVII. eta XVIII. mendeetan, retorika erlijiosoaren bidez, batez ere, sermointzian bere espresiorik behinena izango duena, baina ez bakarria Etxeberriri esker. Retorika mota hori Etxeberriren beraren hitzak erabiliz horrela defini daiteke: *ceren gauzaren hobequiago, eta clarquiago arguitara emaiteco ekhartzen diren fragantcac behin-ere ez baitira ohera, ez lucequi*. Retorika erlijioso eta bere menpeko jartzen den Etxeberriren motako retorika Klasikoan esandakoen frogabideak garrantzitsuak dira, asmo behinena irkurle-entzule-hartzaile zerbaitetaz komentzitu eta bere jokaera molde jakin batzuetara egokitzea denean. Horretarako hartzaile kolektibo horri aurkezten zaizkion esandakoaren frogak adibideak edo terminologia retorikoa gordetzearren exempla eta jakintsuen aipamenak dira tresna baliagarriena. Exempla horietan fijatu nahi dugu guk, tradizio klasikoa euskaraz ere, lehenago gainontzeko Europako hizkuntzetan bezala, nola transmititzen eta gordetzen den ikusteko.

b) Gaiei buruzko ezagupena

Esan dugunez, Etxeberriren diskurtsua jakintasunaren *elogium* zehatza da. Sarakokak, berak adierazten duen bezala, testuaren erakargarritasunaz kezkatua zegoen, eta bere helburua, gazteak jakinduriaren ontasunez eta erabilgarritasunaz komentzitzea zen; Ondorioz pertsuasio modu bat bezala, Etxeberririk jakintasunaren ideia eta bere beharrarena gazteei interesatzen zitzaien gai batekin lotu zuen. Horretarako medikuak topiko historiko bat erabili zuen: euskaldun jendeak gerrarekiko duen atxikimendua. Etxeberririk gerraren inguruan metafora bat eraiki zuen, guda erreala gogora ekarriz, beste guda bat proposatu zuen ezjakintasunaren kontrakoa, alegia. Gure medikuak gerraren hizkuntza erabiliz: armak, garaipena, etsipena, etab... gazteen pentsamoldera gerturatu nahi zuen, bere pertsuasioa eraginkor bihurtuz.

Benetako gerra eta kulturaren aldeko borroka bereganatze metaforiko hau iruditatzeko, Etxeberririk Antzinaroko bi jainko gogora ekartzen ditu, lehenengoa, Marte, gerraren jainkoa; bigarregoa, Minerva gerra eta jakinduriaren jainkosa. Hala eta guztiz ere, ez batak eta ez besteak ez dute testuan inolako kutsu erlijiosorik, biek ikuspegi kulturaletik hartuta baitaude eta beren aipamenak kultura klasikoaren eragina oroitzen du.

Etxeberriren klasikotasunaren transmisioaren garrantzia ordea, ez datza Antzinaroaren jainko hauen aipamenean soilik, baizik eta hauen atzean dauden kontzeptu abstraktoetan. Lehenengo esan dugunez, Etxeberririk bere metafora belikoaren arabe-

ra, gazteek jakintasunaren alde lan egiteko, honen etsai nagusiaren kontra borrokatu behar dute. Etsai hori, zalantzarik gabe, alperkeria da, hau da, Antzinateko *otium* famatua, gizartearen desegile nagusia. Jakinduriarena baino, Etxeberriek *otium*-alperkeriaren kontzeptu klasikoaren transmisioari laguntzen dio bere diskurtsoan zehar, baldartasun honen arriskuak behin eta berriro gogoratuak baitira: *ceren Alferqueriac alferra viciric dagoela eçartcen baitu ehortcia*;¹⁰ *...badirudi alferqueriac berquin dacarquen içurriaren contraco contra-poçoina...*¹¹ Gainera, alferkeria gaitzesteko Etxeberri katonen hitzez baliatzen da: *asqui da alfer içaitea gaizquin içaiteco, Catonec dioen beçala...*;¹² eta Senekarenak ere: *Alferqueria da pobreciaren unbidea eta haz-ama, dio Senecac...*¹³ Autore hauen aukera oso esanguratsua da jakina baita Antzinarotik bi pentsalariak *otium*-en kontrako bozeramale nagusiak kontsideratuak izan direlako eta akats honen arriskuak aipatzen zirenean, Katon eta Seneka azaltzen ziren gehienetan iturri ideolojiko moduan. Honez gain, berriro gogoratu behar dugu Etxeberriki biak filosofo bezala tratatzen dituela eta horregatik bere diskurtsoan erabiltzen dituela. Bi erromatar hauen hausnarketak *otium*-ari buruz alde filosofikotik hartuta daude, bere diskurtsoaren justifikazioa filosofian baitago.

Pentsamolde klasikoaren arabera, *otium* edo alferkeriak gizartearen desegile nagusia izaten zen, *bellica uirtus* ukatzen baitzuen. Antzinaroko idazle eta pentsalari gehienek gazteek gerra gustokoa zutela adierazten digute —Etxeberriek egiten duen modu berebean—,¹⁴ eta horregatik, gizartearen dinamizatzailerak ziren; baina, gizarte horrek *otium*-en ohitura bereganatzen zuenean, bere eragina kaltegarritzat jotzen zuen etorkizuneko garapenerako, jendearen artera alferkeria ekartzen baitzuen.¹⁵ Etxeberriek hastapen berbera erabiltzen du, euskal gazteen gerrarako prestutasuna miresten du, baina aldi berean alferkeriaren arriskua beldurgarria iruditzen zaio.¹⁶ Berez, gazteen etsai handitzat jotzen du. Katonen eta Senekaren laguntzak argudio honetarako goian aipatutako klasikoen funtzioa ekartzen digu gogora, irakurleak edo entzulegoak autore bakoitzak pentsamolde berezi batekin identifikatzen duela eta identifikazio hori *sententia* zehatz baten bidez, behin eta berriro errepikatua eta transmititua dela.

Otium-ekin batera, tradizio klasikoaren beste gai nagusi bat azaltzen zaigu Etxeberriren diskurtsoan, basakeriarena, hain zuzen ere. Alferkeria gaitzesteko Sarakoak barbaroen munduan sartzen du, oker bat bezala: *hau da gauça bat den barbaroric salbayenac biguin duena, eta naturaleçaren legue guztien contracoa...*¹⁷ Barbaroa tradizio klasikoaren arabera zibilizaziotik kanpo dagoena da eta Etxeberriek alienazioa adierazteko erabiltzen du. Beraz, alperkeriak kulturaren munduko atek ixten ditu eta barbaroen espazioan uzten ditu gazteak. Leku hori, Etxeberriek berak dioenez, mendia eta

(10) J. Etxeberri 16, 183 orr.

(11) J. Etxeberri 18, 184 orr.

(12) J. Etxeberri 22, 185 orr.

(13) J. Etxeberri 17, 183 orr.

(14) J. Etxeberri 1, 175 orr.

(15) J. M. André, *L'otium dans la vie morale et intellectuelle romaine des origines à l'époque augustéenne*, Paris 1966.

(16) J. Etxeberri 16-22, 179-188 orr.

(17) J. Etxeberri 16, 183 orr.

basoa da, betidanik barbaroen bizilekua, zibilizatuena hiria baita. Horrenbestez, alferkeriak basatiak bilatzen ditu gazteak eta hauek horien modura bizi dira, basoan: *..eta gai onac dobacabequi guelditcen dira mendi, eta arrocapean ebortciac...*¹⁸

Pertsuasioaren elementuak

Oratoriaren oinarrizko hastapenak hizlariaren gaitasun pertsuasiboa erakustea eskatzen du. Antzinetatik diskurtsoegileen artean komenzimendurako tresna nagusia beti exemplum-etsenplua izan zen. Berez, etsenpluak gehienetan pertsonek fama baten esperientzia bat islatzen zuen eta bere funtzioa, hizlariaren argudio nagusia indartzea zen. Modu honetan, hartzaileak teoriarekin baino, adibide praktikoaren bidez, diskurtsoegileen pentsamoldea bereganatzen zuen. Azken honen oinarrizko asmoa beti ere publikoaren aemulatioarako gogo astintzea zen eta gizon ospetsuek burututako ekintza zintzoak imitatzearen gogo sozialaz baliatzen zen.

Imitatio eta aemulatioaren joko hau funtsezkoa zen hizlari eta hartzailearen arteko harremanetan. Etsenplua Etxeberriren garaiko didaktika sozialaren atal nagusi bat dugu, eta gure medikua horretaz baliatzen da bere diskurtsoan gazteak komenzitze-ko jakintasunaren ontasunaz. Bestetik, publikoa ohituta zegoen diskurtso tipo mota horretara, elizgizonen sermoiak etsenpluz beteak baitzeuden, gehienak Bibliatik ateratakoak, baina baita ere Antzinate klasikotik, bai paganotik, bai kristautik. Apai-zek, etsenpluen bidez, esperientziaren bidez, ontasuna eta gaiztotasunaren ondorio txar eta onak erakusten zizkieten parrokiari. Etxeberri bere aldetik eredu bera erabiltzen du eta etsenplua funtsezko tresna da bere diskurtsoaren pertsuasioaren argudioak sendotzeko.

Etsenplua bera figura erretorikoa dugu, lehen aipatu dugunez, diskurtsoaren funtsezko tresna Antzinarotik. Etxeberriren kasuan ere pentsa daiteke bere erabilpena tradizio klasikoaren transmisioaren aztarna bat dela eta hala da, dudarik gabe, baina etsenplua bera baino bere mamia da garrantzitsuagoa klasikotasunaren transmisiorako, gehienetan etsenplu horiek Grezia eta Erromako historiatik ateratakoak baitziren. Testuingururik gabe, bada ere, ezagupen historikoaren maila bat zabaltzen zen publikoaren artean Etxeberriren diskurtsoaren bidez, testuan azaltzen diren istorioak gogoratuak baitziren.

Imitazio eta emulazioaren nahi horiek diskurtsoak hartzailearen gainean produzitako ondorioa dugu. Hizlariak, berriz, bere testuan efektu hori lortzeko bi tresnez baliatzen zen, lehenengoa aipatutako etsenpluez, eta bigarrenagoa, comparatio-konparaketaren erabilpenez; Biak, Etxeberriren diskurtsoan aztertuko ditugu:

a) Konparaketak

Etxeberri bere diskurtsoan hiru konparaketa nagusi erabiltzen ditu, gehienetan pentsamendu abstraktoei errealitate kutsu bat emateko. Zentzu batean ere kontsidera daiteke konparaketa horiek, errealitatearen metaforak direla.

(18) J. Etxeberri 8, 178 orr.

Esan dugunez, Etxeberriren diskurtsoaren gai nagusia gazteen artean ikasgogoa sortzera bideratuta dago. Dena den, eta lehenago ere aztertu dugunez, medikuaren testuaren egitura kontraposizioan oinarrituta egotean, jakintasunaren kontrakoak, ezjakintasunak jakintzak beste garrantzi du testuan zehar. Beraz, jakintasuna eta ezjakintasunaren alde on eta txarrak jendeari azaltzeko, Etxeberri konparaketa metaforikoak erabiltzen ditu eta horrela, adibide hauek ditugu:

Testuan azaltzen den lehenengo etsenplu metaforikoan jakintza altxor gisa azaltzen da. Honetan, jakintza bitxi ezberdinekin konparatua azaltzen zaigu:

*Halatan beraz erran behar da jaquintasuna dela Guizonaren perla, jujusa eta diamant preciatua...*¹⁹

Etxeberrikerak esaten digun bezala, bere konparaketa ez da orijinala, Godartek latinez burututako bertso batzuetatik ateratakoa baita:

*Thesauros superat divitis Indiae,
Et, quas oceanus condit opes sinu
Veri perpetuis fulgide dotibus
majestas sapientiae*²⁰

Konparaketa positibo hau diskurtsoaren hasieran azaltzen zaigu, Etxeberri jakintzaren probetxua laudatzen ari denean. Testuaren bigarren zatian, non medikuak ezjakintasunaren arriskuak aztertzen dituen bestelako konparaketa edo metafora negatiboak ematen ditu:

Joannes Etxeberri medikua izanez, ez da harritzekoa ezjakintasuna gaixotasun batekin konparatzea:

*Sukhar becticcaren contua du...*²¹

Konparazioa baino lehen, eta lehenengo kasuan gertatzen zen bezala, zatiaren hasieran autore ezezagun baten latinezko *sententia* batek indartzen du gaixotasunaren metafora:

*Error in principio levis, in fine gravissimus*²²

Azkeneko konparaketak ezjakintasuna pozoinarekin alderatzen du, eta berriro lehen bezala Etxeberriker gorputzaren gaitzekin harremanetan jartzen du:

*Hau da poçoadura bat poçoain guztien poçoadurac chitcen....*²³

Idea hau indartzeko, segituan Plautoren epigramen artetik ateratako hausnarke-ta bat dugu:

*Pestis est mortalibus ignavia...*²⁴

(19) J. Etxeberri 4, 176 orr.

(20) Ibid.

(21) J. Etxeberri 12, 180 orr.

(22) Ibid.

(23) J. Etxeberri 16, 183 orr.

(24) Ibid.

Etxeberrik bere konparaketetarako gustua dauka medikuntzako hainbat gaixotasun eta sintomarekin gertatzen direnak aipatzeko: sukarrarekin gertaturikoa eta hau- rrei estudioa ez ematera ohitzearekin gertaturikoa biekin gertatzen da berdin, bati kaso ez egiteak heriotzera darama besteari betiko alferkeriara, beti ere denbora zeino erremedioak eman gabez. Eritasunekin gertaturikoak ez daude, hala ere, zientifikoki trataturik eta edozein kasutan, mirari erlijiosoen aldean ez dago balio duen botika- rik, Etxeberri, edozeren aurretik fededuna da, fedean hazita. Eskritura sainduetako aipamenak eta doktor sainduen esanak eta eskritura sainduetatik ateratako parabolak dira, idazkian gehienak. Are aipamen laikoek ere izaten dute askotan ondoan, antze- ko aipamen erlijiosoa, tradizio klasikoa eta tradizio erlijiosoa elkarren eskutik doa- zela, Etxeberriren diskurtso osoan, bigarrenak pribilejiozko tokia hartzen duelarik. Ezin zitekeen bestela gertatu kontuan izanik zein den Etxeberriren entzulegoaren edo hartzailearen gaitasun retoriko pasiboa.

Entzulegoaren gaitasun retoriko pasibo hori zein den kontuan hartuz, beraz, lan- tzen ari den retorika motan oso erabilia den beste errekurso bat ere darabil Etxebe- rrik: naturatik edo bizitza praktikotik ateratako etsenpluak alegia. Erleen eta Txinaurrien enxenpluak esate baterako edo esaten duenean: zamaria gazte deino haz- ten dela, eta zuhaitza ttipi deino birlandatzen.

Beste errekurso bat da autore klasikoetatik ateratako maxima arrunta, esaera zaharren kutsua dutenak, eta Etxeberrik, Axularrek bezala euskara polit eta senadun batean ematen dituenak: *Quo semel est imbuta recens, servabit odorem testa diu latinez* horrela itzultzen du Etxeberrik, eltzeak berrian hartzen duen usaina edo kutsua edu- kitzen duela. Itzulpen moduan edo teknikan egia da Etxeberrik asko duela Axula- rrengandik. Baina oraingon ere, eragin zuzen bat izan beharrean, lantzen ari den retorika motaren ezaugarri komuna da ezeren aurretik. Itzultzeko modu hori Grana- daren aholkuen jarraibideak dira. Patxi Salaberriak Axularren argumentazioa lantze- an horren berri eman digu Axularrei dagokiola²⁵ eta Granadak irakatsita zeukan bi gizon mota daudela eta bakoitzari frogatzeko modu desberdina dagokio, bere prefe- rentzietan oinarrituz, gizon motetako bati arrazoitze analogikoa, eta prozedura posi- tibo dagozkio, fedearen iturriak, tradizioa eta liburu santuetan jasota daudenak dira gizon mota batentzat argumentu onenak, baita ere naturako adibideak. Gizon mota hau da Axularrek eta Etxeberrik begia bota diotena, euskaldun jendea, praktikoa da Axularren eta Etxeberriren esanera.

Konparaketa hauek guztiak Etxeberriren diskurtsoaren egituraren adibide batzuk besterik ez dira. Argi dago, gure medikuarentzat, aldaraketa bakoitza arrazonamen- du bat dela, hau da argudio bat bere pentsamoldea azalarazteko, eta horregatik, bere proposamenak indartzeko latinaren *sententiae* edo bertsoak erabiltzen ditu. Beraz Etxeberri, latinaren oihartzunaz baliatzen da bere ideiei autoritatea emateko. Latina ezagutzea ez da beharrezkoa publikoarentzat, baina hizkuntza horren doinuak dis- kurtsuan zehar publikoaren onarpena bultzatu behar du. Hori da latinaren funtzio nagusia Etxeberriren testuan.

(25) P. Salaberri, "Axularren aribide erretoriko-argumentatzaileaz", *Egan* 1999,1,2. 45 orr.

Esan dugunez, hizlariak latinarekin lortu nahi zuen efektu honek ez zuen inplikatzen hizkuntzaren ezagupena entzulegoan aldetik. Beharbada horregatik, *sententia* bakoitzaren atzean Etxeberri itzulpen zehatza ematen du: *Aetas ex haedo asperum facit hircum. Plaut lib. 1. Epigram. Adinac bitinatic eguiten du Akher urrunduna.*²⁶

Grekeraren arrastorik ez dago Etxeberriren testuan, Plutarkoren testu bat aipatzen den arren.²⁷ Dena dela, jokabide hau euskal tradizio klasikoaren transmisioaren ezaugarrietariko bat dugu, latina grekeraren gainean nagusitzen baita. Arrazoa argia da, latina Elizaren hizkuntza zen eta XVII. eta XVIII. mendeetan klasikotasunaren zaindari handienak elizgizonak ziren. Hezkuntza ere bere eskuetan zegoen eta Etxeberri jasotako kultura hizkuntza honen bidez izan zen. Honez gain, ez dugu ahaztu behar Etxeberri garrantzi handia ematen ziola latinari, gramatika bat idazteraino.

b) *Exempla*-etsenpluak

Etxeberri Pertsuasiorako erabilitako bigarren tresna *exemplum*-etsenplua da. Medikuak berak hitz hori aipatzen du bere diskurtsoaren asmo zirikatzailea adierazteko eta gazteen gogoan astintzeko: *Baldin Euscual-berrico gaztec ongui har baleçate gogoa an Espiritu Sainduaren abisu miragarri hau, eta ausnar eguin baleçate erlen eta chinaurrien exempluen gainean...*²⁸ Egia esateko Etxeberriren diskurtso osoa mota askotako etsenpluez josita dago. Dakigunez, etsenplua bera tradizio klasikoaren funtsezko tresna bat ohi zen; Antzinarotik, hitzaldi guztiek beren hari nagusiaren jarraibiderako gertakizunen esperientziak jasotzen zituzten. Esperientzia horiek historikoak izan ala ez, gizartearentzat portaeren adibide bilakatzen ziren. Zentzu batean, *exempla* horiek gizartearen hezkuntzarako erabiltzen ziren, eta beren didaktikotasunak bizitzaren arlo guztietarako balio zuen, politikarako, erlijiorako, etab.

Mendeetan zehar diskurtsoaren eredu hori behin eta berriro kopiatu zen egokientzat jotzen baitzen. Dena dela, lan honetarako interegarriena, zalantzarik gabe, tradizio klasikoaren transmisiorako eredu horren eragina da, zeren eta askotan, ereduarekin batera istorio berberak eta pertsonaien anekdotak ere transmititzen ziren. Modu honetan, Antzinatearen historia orokorrean ezagutzen ez zen arren, mundu horren irudi zehatz batzuk eta gertakizun ospetsu batzuk ezagutarazten ziren. Jazoera horiek Antzinatearen irudi zehatz bat transmititzen zuten, partziala eta interesatua, baina transmisioa, azken finean.

Etxeberri klasikotasunaren transmisioaren jarraitzailea dugu jakintzaren aldeko bere diskurtsoan, etsenpluak eredu klasikoaren arabera erabiltzen baititu eta berak ikasitako Antzinaroko istorioak bere testuan errepikatzen baititu. Beharbada entzulegoak medikuak erabilitako etsenplu nagusi horiek ezagutzen zituen iadanik, transmititzen zen etsenpluen kopurua oso murrizta baitzen.

Euskal Herriko gazteriarri bideratutako diskurtsoan Etxeberri lau etsenplu nagusi erabiltzen ditu beste horrenbeste protagonistarekin, Karlohandia erregea, Alexandro Severo enperadore erromatarra, Frantziako errege Luis XIV. edo Eguzki Erregea,

(26) J. Etxeberri 14, 182 orr.

(27) J. Etxeberri, 22, 186 orr.

(28) J. Etxeberri 20, 185 orr.

eta Greziako lazedemonioak. Ohikoa denez, etsenplu bakoitzak pertsonaia baten esperientzia zintzoa edo gertakizun ospetsu eta eredugarri bat jasotzen du. Baina orokorrean lau etsenplu hauek bere eginkizunaren arabera testu barnean bi taldetan bana daitezke: hiru erregeen istorioak ikasketaren probetxuaren adierazleak dira, lazedemonioek, berriz alperkeriaren kalteak erakusten dituzte. Beraz, bi taldeen betebeharrak zatitua dago diskurtsoaren barneko egitura sortuz: zati bat jakintasunaren alde eta bestea alperkeriaren kontra.

Esan dugunez, jakinduriaren aldeko etsenplu nagusia hiru erregeena dugu. Lehenengo eta behin esan behar dugu, Etxeberri ez dela kezkatzen errege bakoitzaren kronologiaz, lehehengo azaltzen zaigu Karlohandia, gero Alexandro Severo eta azkenean Luis XIV. Honek adierazten digu etsenpluaren funtzioa ez dela zuzentasun historikoa gordetzea edo kronologia egokia erabiltzea, baizik eta portaera edo esperientzia zehatz baten eredu bilakatzea. Bestalde, etsenplu hauek ez dute inolako zehaztapen kronologikoa, beraz hartzaileek ez dakite zein garaitakoak diren, baina, esan dugunez, horrek ez dauka inongo garrantzia etsenpluak bere funtzio didaktikoa bete dezan.

Orokorrean, Etxeberriren helburua jakintzaren alde gizasemeek egiteak, hots estudiora emanak izateak, zein etekin dakarren entzulegoari erakustea da. Horretarako, bere gizarteko arrakastaren ereduak erabiltzen ditu, erregeak eta enperadoreak hain zuzen ere, inor ez dago, XVIII. mendearen hasieran, erregearen gainetik: *Artha bera içatu dute baintz bertce Emperadorec, eta Erregueec...*²⁹ Orduan, Etxeberririk ere bere gizartearen jerarkia soziala islatzen du. Honez gain, hirutatik bi Frantziako erregeak dira; hori ez da harritzekoa gure medikuaren jatorria kontuan hartzen badugu. Deigarriagoak dira beharbada Etxeberririk erregeei zuzentzen dizkien *elogia*, Eguzki Erregeari batez ere, zeina Apolo jainko paganoarekin konparatzen baitu: *Luis Gure Erregue handiac (ceinaren arima Jaincoac lorian duela), bere Erresumetan handirozqui eta artha handirequin distiaraci diote ciencia, eta letra suerte guztiei, bere demboran, halaco guisaz non erran baiteçaquet ausartqui, hau cela cerutic igorririccaco Apollo...*³⁰ Edozein kasutan ere, konparaketa hau errege eta jainkoaren artean, ez da Etxeberriren asmakizuna, ezaguna da errege berak gustukoa zuela botere joko hori.

Hiru errege hauen aukeraketa Etxeberriren aldetik ez da nolana hiko, oso zehatza baizik. Medikuek berak diskurtsoaren hasieran adierazten digu bere hitzak ondo hausnartuak izan direla: *Gogoetan nengoelarican egun batez...*³¹ Karlohandiak, Alexandro Severok eta Luis XIV-k Etxeberriren ustez ezaugarri komuna dute erregeak izateaz aparte, hirurak armagizon eta letren babestaileak izan dira. Gogoratu behar dugu diskurtsoaren hasieran Etxeberririk euskal gazteek gerra oso gustukoa dutela esaten duela. Sarakoak errege hauen eredu proposatzean gerra eta jakinduria elkartuak egon daitezkeela erakutsi nahi du eta bi jarduerak ez direla kontrajarriak. Gerraz kezkatzeak ez luke alde batera utzi behar kulturaren interesa.

Pentsatu beharrekoa da orokorrean hiru erregeak ezagunak zirela Etxeberriren garaian beren garaipen militarrengatik eta beren babespen kulturalengatik. Karlo-

(29) J. Etxeberri 9, 178 orr.

(30) Ibid.

(31) J. Etxeberri 1, 175 orr.

handiak frankoen erresuma handitu zuen eta, aldi berean, berpizkunde karolingiarren bultzatzaile nagusia izan zen. Alexandro Severo, beste aldetik, Erromako Inperioa zaintzeaz gain kulturari eta hezkuntzari garrantzi handia eman zien, eskola berriak bultzatuz eta eraikiz. Azkenik, gerraren bidez Eguzki Erregeak Frantziaren handitasunera egindako ekarpena onetsia eta goraiatua zen, Etxeberri testuan sarzzen duen Apolorekiko komparatioren funtzioa letren babestailearen titulua emateko izango litzateke, Apolo Antzinatean kulturaren jainkoa zen eta. Beraz, etsenpluaren ulerkuntza egokiak oinarritzko kultura klasiko bat eskatzen du.

Etxeberri proposatzen dituen Antzinateko ereduak kulturaren zabalkundearekin lotuta zeuden. Lehen esan dugunez, autore klasikoek erabilpena nagusiki alde filosofikotik egiten zen, beraz ez da harritzekoa, Antzinatearen irudi positiboa hezkuntzarekin eta kulturarekin lotuta egotea. Honez gain, hiru errege hauen tratamendu literarioa ikusita, susma dezakegu Etxeberriren iturriak, batez ere Karlohandiaren etsenpluaren kasuan zeintzuk diren. Zalantzarik gabe, errege hauen laudazko biografiak irakurri zituen Sarakoak, zeren eta pertsonaia hauen irudia garbia eta erabat positiboa da, areago Karlomagnoaren kasuan, enperadore honen bertuteen artean autoritatearena aipatzen da: *ecen egundaino ezta iñan Capitanic hobequiago obeditua iñan denic...*³² Karlohandiaren kezka nagusia obedientzia izatea, Eginhardok idatzitako biografiaren oinarritzko ezaugarri bat da.³³ Beraz, ez litzateke harrigarria izango Etxeberri biografia hori ezagutzea, jakinez gero, gainera zabalduena eta ezagunena bera zela, batez ere.

Lazedemonioen etsenpluak, bestetik, alferkeriaren kontrako ereduak erakusten digu. Hala eta guztiz ere, herri honen istorioa adibide positibotzat jotzen du Etxeberri. Katon eta Senekaren kasuan bezala, *otium*-aisiaren arriskuak gaitzesteko, Sarakoak Plutarkeen hausnarketa ere aipatzen du eta espartiarren adibidea kontatzen du: *Plutar. In Aphontem. Eguin da gure gende gazteaz, hemendic harat eztute iñanen iharduquitceco paradaric, eta-ez gathazcatceco etsairic ere.*³⁴ Etxeberri zati honetan kontatzen diguna oso interesgarria da, zeren eta hitz horietan lehen aipatu dugun *bellica uirtus*en mantenimenduaren arazoa erakusten baitigu. Sarakoak honen bidez azaltzera ematen du beti akuilu bat beharrezkoa dela kulturaren interesa zuzpertzeko. *Bellica uirtus*-bertute militarra eta *otium*-aisiaren arteko enfrentamendua, pentsamolde klasikoaren funtsezko jokabide kontrajarria topikoa izaten da, eta ez da harritzekoa Etxeberriren diskurtsoan agertzea.

Bestalde, alferkeriaren kontrako borroka hau ez da bakarrik gure medikuaren pentsamoldean azaltzen, egia esateko garaiko sermoilari gehienek testuetan kezka nagusienetariko bat da, kasu askotan ere, tradizio klasikoaren hitzetan oinarritzen delarik.

Axularrekiko morrontzaren auzia

Ez genuke lan hau bukatu nahi Etxeberri bigarren plano batean uzteko askotan aitzakia gisa funtzionatu duen auzi bat jorratu gabe, lan honen hasieran esaten

(32) J. Etxeberri 5, 177 orr.

(33) L. Halphen ed, Eginhard, *Vie de Charlemagne*, Paris 1959.

(34) J. Etxeberri 23, 186 orr.

genuen moduan. Baina, arrazoa hori izanik edo beste bat, azken finean, ezin daiteke aipatu gabe utzi Etxeberriren idazkera, eta estiloan marra sakonak utzi dituen autore bat aipatu gabe: Axular. Etxeberriren Axularrekiko zorra handia da, Mitxelena berak dioen bezela: *Axularren ondokoa eta imitatzailea izan zen ura, Baiña Axularren indarrrik eta berezitasunik ez zuena*. Etxeberririk berak guztiz onartua da kontu hau. Euskara gaietan, erabilitako euskararen eta idazkeraren, Axularren idazkera nahi du eta Axularren estiloaren jarraitzailea da. Argi dagoena da Axularren liburuaren eragina handia dela: Ordea *balarican-ere cein gutiac diren hunen ardiesteko entsejatu eta travaillatu nabi dutenac; batzuek guerocotz utzten* dute. Argi dago hitz horiek Axularren oihartzunaren arrastoa badutela. Eta gainera hainbeste jakintsu eta pertsonaia handien artean Etxeberririk Axular bera ere sartzen du: *asko da erraitea alferra dela, bartaz edo cein-nabi gaich-takeria sinets dezagun, dio Axular zuburrak*.

Axularrekiko antzekotasun horrek eramaten du asko aipamen latinoen azalpena bide horretatik azaltzera, era honetan dio L. M. Mujikak:³⁵ *Es de destacar el gran acopio de autores clásicos que aparece en los escritos de nuestro escritor. En efecto, se dan citas de Aristóteles, Sócrates, Galena, Marcial, Cicerón, Tertuliano, Santo Tomás de Aquino, etc. Indudablemente, también en ello se observa cierto influjo de Axular.*

Baina azken finean, Etxeberrirena, Axularrena bezalaxe testu erretoriko bat da, testu inguru eta garai konkretu batean gertatzen dena eta normala da lege berdinen arabera moldatuak eta tajutuak izatea, ukatu gabe, hala ere, Etxeberrirenak Axularren artean zor diona, batez ere, Etxeberririk berak onartua delako kontu hau, Hatsapek berek kapitulu oso bat dute Axularrentzat.

XVI. mendez gero eta bereziki XVII. eta XVIII. mendeetan Trentoko kontzilioaren ondoren, retorika sakratuak pretzedenterik gabeko loraldia ezagutu zuen, Eliza katolikoak lanabes sendoak behar zituen, erreformari aurre egiteko eta herriak alde egin ez diezaion. Eskakizun honen erantzuna erretorika sakratua izan zen, bereziki sermoingintza herrikoia. Eta hori da Etxeberri sartu beharreko tradizioa eta eragina: bere asmoak beste barzuk izanik ere eta erretorika laikoaren ordezkaria den arren, Etxeberri autore gisa eredu horren morroia da, eredu horren barruan ikasi eta garatu duela bere pentsamoldea. Etxeberri jesuitekin ikasitakoa da, siuraski Paben, eta tradizio horren uretatik edan du.³⁶ Jesuitek, arazoak izaten hasi aurretik, prediku handia izan zuten, Frantziar eta Espainiar, bereziki hezkuntza gaietan. Etxeberrirena retorika laikoa izendatu behar badugu³⁷ izen hori merezi duela da, batez ere, gaiarengatik, baita ere jakina egilearengatik. Etxeberri ez baita apaiza, baina bai, ordea, erlijiozalea, elizara katolikoaren ortodoxiaren manupean bere obra guztia uzten duena. Horrelaxe adieraziz Euskal Herriko Gazteari ondoren Irakurtzaileari zatiaren bukaera-bukaeran: *Eta nola ezarri bainauzu zure Eliza Catholica Sainduan, balatan utzten tut falta eta butz eguin izan baitituquet eta hec guztiak haren menera, eza-*

(35) L. M. Mujika, *Historia de la Literatura Euskerika*, 1979, 171. orr.

(36) Lau urduri Gomendioco kartaren argitalpenak jesuitekin maxima berkin dakar: AD MAJOREM DEI GLORIAM

(37) ikus. I. Villoslada, E. Torregerai, "Tradizio Klasikoaren erabilpenaren bi ereduak XVIII. mendeko euskal erretorikan", *Oihenart* 15, 1997, 153-168 orr.

gutzero, eta autoritatearen azpira: Hara manatzen, eta sinbesten tuen gauza guztiac; nic-ere nabi tut humilqui, eta vorondate onez onbetsi obeditu, eta fermuqui sinbetsi.

Aipu latinoen gustu hori ez da, orduan, beste gabe, Axularren eragin zuzen bat, XVI mendean hasi eta bere loraldia XVIII. mendean ezagutuko zuen retorika baten ezaugarri formalik behinenaren eragin zuzena baizik.³⁸

Aldiz, euskararentzako eredu bat hautatzeko orduan Axularrekiko morrontza ageriagoa da. Etxeberrikerak aitortzen du hizkuntza kontuetan bere egitasmorako eredu bat behar duela, eta Sarako euskara iruditzen zaionez onena, Axular aukeratzen du eredu gisa kapitulu oso bat hari eskainiz bere obran. Aukera hau ez da ez ausazkoa eta ez arrazoirik gabea, jakina. Lapurdiko euskara zen garai hartan tradizio idatzitako sendoena duena (nahiz eta XVIII. mendeko Lapurdiko krisi ekonomikoak lapurteraz idatzitako liburuen kopurua ia desagertzearaino jaitsi). Bestetik Etxeberri Sarakoa izanik, derrigorrez iruditu behar zitzaion egokia Sarako erretorearen idazkerara. Etxeberriren ideologia sustraiak azkenekotaraino eramaten du, eta botere absolutorearen eta monarkiazaletasunari, botere iturri bakarraren teoriari, euskara gaietan hurrengo batu behar zaio: *Aitxindari, eta buruzagui hainitz den lekhuari behin-ere ezta encontru onic, aiticitik han causitzen eta izaiten obi dira nabastura, gudu eta escatima franco: handic dio isquiribu Sainduac-ere: omne regnum in se divisum desolabitur. Hargatic beraz aiticindaria edo Buruzaguia behar da izan, lehen erran dudan bezala bakharra, baina hura ona eta beharbezalako.*

Buruzagi hori euskara gaietan Axular da Etxeberrirentzat eta hari eskainitako kapituluari aukera hori justifikatzeko errekurso erretorikoen andana bikaina darabil medikuak. Hala biz.

(38) Tenika retoricien eboluzio hobeto ulertzeko eta lantzen ari garen retorika motaren ezaugarri formalak hobeto ulertzeko, ikus: Patxi Salaberri, *op. cit.*, 46 orr.

ANUARIO DEL SEMINARIO DE FILOLOGÍA VASCA “JULIO DE URQUIJO”

International Journal of Basque Linguistics and Philology

XXXIV, 2, 227-447, 2000
ISSN: 0582 - 6152

Analytic Summary

Copying of the summary pages is authorised

Alberdi, Xabier (Euskal Herriko Unib. Euskara Institutua. Sarriena Auzoa, z/g. 48940 Leioa); **García, Julio** (Euskal Herriko Unib. Zientzi Fak. Euskal Filologia Saila. Sarriena Auzoa, z/g. 48940 Leioa); **Ugarteburu, Iñaki** (Euskal Herriko Unib. Medikuntza eta Odontologi Fak. Euskara Teknikoa Saila. Sarriena Auzoa, z/g. 48940 Leioa): Perpaus osagarri izenlagunak: tradizioa (II) (Adnominal phrases: the tradition (II)) (Orig. eu)

In: *An. Semin. Filol. Vasca “Julio Urquijo”*. XXXIV, 2, 231-289

Abstract: In this article, which is the continuation of a first part (“Perpaus osagarri izenlagunak: tradizioa (I)”) published in this same magazine, the author continues with the study on the literary tradition of adnominal complete sentences in the Basque language. In this study, the author analyses the following aspects: 1) distinction between attached and argumentational substantive subordinate sentences; 2) the predominance in the literary tradition of the predicative structures over nominal structures; 3) description of the most used predicative and nominal structures in the written tradition; 4) tradition of the different subordination marks (the innovative character of marks like -(e)LAREN, -(e)NAREN, -(e)NEKO...; the dialectal distribution of the marks -(e)N/-(e)LAKO and the non-marked character of the mark -(e)LAKO); 5) tradition of the complete adnominal indirect interrogative phrases, as well as of the so-called “subjunctive” phrases.

Key Words: Syntax. Adnominal phrases. Substantive subordinate sentences. Complete sentences. Tradition.

Gabilondo, Joseba (Univ. of Florida. Romance Languages and Literatures. Gainesville, FL 32611. Florida – USA): Itxaro Borda: Melancholic Migrancy and the Writing of a National Lesbian Self (Orig. en)

In: *An. Semin. Filol. Vasca "Julio Urquijo"*. XXXIV,1, 291-314

Abstract: The article analyzes the literary work of Basque writer Itxaro Borda. The issue of migrancy is raised in order to discuss the ways in which she locates her work and her "minority culture" in the context of globalization. Reconsidering the relationship between sexuality and nationalism in the context of globalization and migrancy, the article also addresses the ways in which her lesbian writing articulates a subject position that is melancholic towards Basque nationalism and its body politics, and in this way differs from the exilic writing of other heterosexual women writers. The article concludes that Borda's melancholia is specifically directed towards a national Basque mother, located outside official nationalist culture, who, as a result, becomes a productive body and site for writing new and utopian versions of Borda's self and the Basque Country.

Key Words: Globalization. Migrancy. Literature. Lesbianism. Nationalism.

Gaminde, Iñaki (Univ. del País Vasco. E.U. de Magisterio. Dpto. Didáctica de la Lengua y la Literatura. Ramón y Cajal, 72. 48014 Bilbao): Jatabeko intonazioaz (On the intonation of Jatabe) (Orig. eu)

In: *An. Semin. Filol. Vasca "Julio Urquijo"*. XXXIV, 2, 315-335

Abstract: In the present work the author describes the main enunciation models of the Basque from Jatabe. At the beginning of the work the author represents the characteristics of the Jatabe accent, so as to bear them in mind better, and then carries out a phonological analysis of a corpus of declaratory phrases specifically prepared for their analysis. Mainly it is accomplished the sentences analysis composed by simple syntagmas, complex syntagmas and syntagmas of marked words. After the phonological analysis is finished, the phonetic analysis of the tones is then carried out. Finally, questions of the yes/no, who/what and other types are analysed.

Key Words: Phonology. Intonation. Dialectology.

Iglesias, Hector (Aldapa. Coq de la Nive. F-64100 Baiona): Le suffixe *-aga*, "Lieu de" (The suffix *-aga*, "place of") (Orig. fr)

In: *An. Semin. Filol. Vasca "Julio Urquijo"*. XXXIV, 2, 337-342

Abstract: The author forwards a new hypothesis concerning the Basque suffixe *-aga*, reminding us that this question has not been clarified.

Key Words: Suffix *-aga*. Valley. Nominative. Article. Origin.

Kortazar, Jon (Euskal Herriko Unib. Filologia, Geografia eta Historia Fak. Unibertsitateen pasealekua, 6. 01005 Vitoria-Gasteiz): Literatura konparatuaren saioak (II). Pott Banda: Atxaga, Sarrionandia (Essays on compared literature (II). Pott Banda: Atxaga, Sarrionandia) (Orig. eu)

In: *An. Semin. Filol. Vasca "Julio Urquijo"*. XXXIV, 2, 343-360

Abstract: Under the title *Literatura konparatuaren saioak (II)*. Pott banda: *Atxaga, Sarrionandia*, the author intends to analyse the poetry written by authors Bernardo Atxaga and Joseba Sarrionandia, by means of the techniques of compared literature. In this way, quotations and influences that appear in their works are shown, emphasising those that are to be catalogued as somewhere between philosophy and literature. In this work, therefore, the author does not only examine formal links, but, mainly, takes influences into account.

Key Words: Compared literature. History of Basque Literature. Analysis of poetry.

Martínez, Asunción (Michigan State University. Dept. of Romance and Classical Languages. East Lansing. Michigan. USA): El léxico vasco del pastoreo en *El Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja* (The Basque shepherding lexicon in *The Linguistic and Ethnographic Atlas of Aragon, Navarre and Rioja*) (Orig. es)

In: *An. Semin. Filol. Vasca "Julio Urquijo"*. XXXIV,1, 361-396

Abstract: The linguistic atlases are a key tool for the description and consequently for a greater comprehension of the linguistic reality of a community, a tool that in the last decades has been considerably developed as far as the methodology employed is concerned. In this work the author shows how the Linguistic and Ethnographic Atlas of Aragon, Navarre and Rioja, elaborated by Manuel Alvar and his team, can offer us information not only on Castilian Spanish, but also on the Basque language.

Key Words: Linguistic atlas. Linguistic geography. Basque dialectology. Lexicon of shepherding.

Múgica, Matías (San Agustín, 6 – 4°. 31001 Pamplona): *Notas de fonética histórica (II). Finales en -(i)ano, -(i)one, -ina* (Notes on historical phonetics (II). Endings in -(i)ano, -(i)one, -ina) (Orig. es)

In: *An. Semin. Filol. Vasca "Julio Urquijo". XXXIV,1, 397-412*

Abstract: This article examines certain matters related to the evolution of the ancient ending in -n, with the purpose of completing Mitxelena's theories. Its main novelty consists of integrating new data on toponimics, especially from Navarre, which have been published recently. In opinion of the author, after i-, there is a general reduction of the hiatuses produced when losing the -n- in the ancient -ane, -one and -anu endings, a phenomenon that has been treated coherently until the present day.

Key Words: Historical phonetics. Inter vowel nasal loss. Toponymics -ano, -one, -ane, -ina, -oi, -zio, -ón, -án.

Olaziregi, Mari Jose (Euskal Herriko Unib. Filologia eta Geografia-Historia Fak. Euskal Filologia Saila. Unibertsitatearen pasealekua, 5. 01006 Vitoria-Gasteiz): *The Basque literary system at the gateway to the new millennium* (Orig. en)

In: *An. Semin. Filol. Vasca "Julio Urquijo". XXXIV,1, 412-422*

Abstract: This article includes the speech read at the "1st International Symposium on Basque Cultural Studies" held in London in July 2000. In this paper, I endeavoured to describe the current Basque literary system, that is, to describe the structure embracing the production, mediation and reception of Basque literary texts. Having analysed the qualitative and quantitative growth experienced by Basque literature during this century, I ventured to present the likely challenges of the future. This was in fact a manner of vindicating the translation of texts written in Basque, stronger criticism and an increase in the pleasure of reading.

Key Words: Basque Literature. Literary Critique.

Villoslada, Iñaki; Torregarai, Elena (Eusko Ikaskuntza. Miramar Jauregia - Miraconcha, 48. 20007 Donostia): Joannes Etxeberriren "euskal gazteriar diskurtsoa"ren analisisia: kultura klasikoaren transmisioa Euskal Herrian (Analysis of "Euskal gazteria" by Joannes Etxeberri: the transmission of classic culture in the Basque Country) (Orig. eu)

In: *An. Semin. Filol. Vasca "Julio Urquijo"*. XXXIV, 2, 425-442

Abstract: Joannes Etxeberri de Sara wrote his works mainly during the first years of the 18th century. Taking all of this into account, after studying his educational thinking and ideology, we clearly appreciate that Sara's thinking is still that of a man from the 17th century. This is very important for a better comprehension of the sense of his famous apology -"Escuararen hatsapenac". In it, his main arguments are based on the model handed down by classical tradition, and this is very clearly appreciated in a lecture that is to be found in this apology, titled Escual-Herrico gazteriar. It is in this lecture that we base our research proposal, since it seemed to us it was fundamental for a better compression of the constitution of Basque culture. Although in numerous occasions the presence of classicism has been denied in the Basque Country, texts like the one mentioned pretend just the contrary and help us to understand way of thinking better.

Key Words: Classic tradition. Rhetoric. Etxeberri. 18th Century.

ASJU-REN AZKEN ALEETAKO AURKIBIDEAK
ÍNDICES DE LOS ÚLTIMOS NÚMEROS DEL ASJU
INDEX OF LATEST ISSUES OF ASJU

XXVIII-1, 1994: 1-338. J. A. LAKARRA, Harrieten Gramatikako hiztegiak (1741). J. A. CID, El cantar de *Mosiur Chanfarron*; circunstancia y sentido (comentarios a una página de Garibay). E. TORREGO, On the natura of clitic doubling. A. BARREÑA, Funtzio-kategorien jabekuntza-garapenez. J. FRANCO, On the absence of Spanish past participial object clitic agreement: the AGRO parameter in Romance. M. AGUD. - † A. TOVAR, Materiales para un diccionario etimológico de la lengua vasca (XIX). J. A. MUJICA, Partikula modalez berriro.

XXVIII-2, 1994: 339-682. X. ARTIAGOITIA, Verbal projections in Basque and minimal structure. J. A. CID, Tradición apócrifa y tradición hipercrítica en la balada tradicional vasca: I. Las falsificaciones de cantos populares en Europa; ensayo de tipología. I. ZABALA - J. C. ODRIOZOLA, Adjektiboen eta 'adberbioen' arteko muga zehatzik eza. R. CIERBIDE, Toponimia alavesa: Apeo de Vitoria y su jurisdicción de 1481-1486. J. M. ARAKAMA, Uhartte-Arakilgo dotrina. J. R. PRIETO, Versiones melusinianas en la tradición oral contemporánea del País Vasco. M. AGUD - † A. TOVAR, Materiales para un diccionario etimológico de la lengua vasca (XX).

XXVIII-3, 1994: 683-1044. M. J. OLAZIREGI, Bernardo Atxagaren harrera literarioa: proposamen bat. J. FRANCO, The Morphological, Syntactic and Semantic Agreement Status of Spanish Object Clitics. J. K. ABAITUA, Dependencias locales y anáforas vacías en euskara. J. A. LAKARRA, Euskal hiztegi-gintzaren historiako: II Gogoetak Urteren hiztegi-gintzaz. J. A. LAKARRA, Euskal hiztegi-gintzaren historiako: III Urteren Gramatikako hiztegia. M. AGUD - † A. TOVAR, Materiales para un diccionario etimológico de la lengua vasca (XXI). J. DIAZ NOCI, Gerra aurreko euskal kazetaritza eta hizkuntz-ereduak. R. MANJON - C. DEL OLMO - J. GORDO, Fray Bartolomeo - *na* koupletikoa: arazo linguistikoa eta estilistikoa. I. RUIZ ARZALLUZ, Antzinateko eta, oro har, latin bitartekotzakako izen berezien euskal ordainaz. *Liburu Berriak / Reseñas / Reviews.*

XXIX-1, 1995: 1-354. J. A. LAKARRA, Pouvreauren hiztegiez eta hiztegi-gintzaren historiak. R. P. G. DE RIJK, Busque manner adverbs and their genesis. F. ALTUNA, *Acto contriticoa eriotzako orduraco*. Garcia de Albeniz araiarraren araberazko eskuizkribua (1778). A. OLARREA, Notes on the Optionality of Agreement. I. GAMINDE, - J. I. HUALDE, Euskal azentu-ereduen atlaserako: zenbait isoglosa. J. FRANCO - A. LANDA, An analysis of AGRO projections for Spanish causatives. F. ALTUNA, Pleonasma baten historiak: *debea* 'dute' bezalako adizkien inguruan. E. DE MIGUEL, An Aspectual Restriction on Spanish Nominal Infinitives. O. IBARRA, "Cispamplónés" hizkeraren inguruan. J. I. HUALDE, Análisis del sistema acentual de Ondarroa. A. GARCIA CALVO, *Tomar, Loco y Usted.*

XXIX-2/3, 1995: 355-742. X. ARTIAGOITIA, *Garri* atzizkiaren izaera bikoitzaz: Zergatik den maingarria bezain mingarria. E. AMORRORTU, Retention and accommodation in the Basque of Elko, Nevada. A. AZKORBEBEITIA, Bernardo Atxagaren testuetara hurbilpen bat. Harrera- Teoriaren eskutik. J. I. HUALDE, Sobre el acento roncalés. F. ALTUNA - P. MIRANDA, Irungo Udaleko zazpi agiri euskaraz (1721). Mª M. CARREIRA, Iberian Spirantization as a Syllable Contact Process. P. SALABERRI, Nafarroako herri-izenen inguruan. Mª L. GARCIA LECUMBERRI, Perception of Accentual Focus by Basque L2 Learners of English. X. ARRAZOLA - F. MIGURA, Diskurtsuaren analisisiaz. F. ALTUNA, Loiolako Dotrina (XVIII. mendea). C. ISASI, *il - ill* en documentos vizcainos medievales: ¿Alternancia gráfica o palatalización vasca? I. RUIZ ARZALLUZ, Virgilio Txerribuztangoerrekan (I. *Bukoliken* eta *Georgiben* euskal itzulpenak). J. A. FDEZ. DE LARREA, Lucha de bandos y guerra a sangre y fuego. J. M. DE LACHAGA, Remarques de G. Guillaume sur la langue basque dans l'elaboration d'une theorie du langage humain. J. L. UGARTE, *Donde murió el oso*. M. ZÉLIKOV, Las fases principales de la vascológia rusa. *Liburu Berriak / Reseñas / Reviews.*

XXX-1, 1996: 1-382. J. A. LAKARRA, Sobre el Europeo Antiguo y la reconstrucción del Protovasco. J. ARRIOLABENGOA, Erdi Aroko kanta ezezagunak Iburguen-Cachopin kronikan (1570-1620). Butroeko Andrearen Eresiaren bertasio ezezaguna; Salinasko Kontearen Kantua; Errodrigo Zaratekoaren Kantu Epikoa. I. IGARTUA, Sobre el factor de la casualidad en la comparación lingüística. G. AURREKOETXEA, Hizkerak banatzeko ezaugarriez. R. P. G. DE RIJK, On the origin of the partitive determiner. Tx. SAGARZAZU, Urteren azentuaz. L. SILVA-VILLAR, The diachronic syntax of expletive creation. I. GÓMEZ TXURRUKA, Euskararen zatiketa informazionalaren eredu baterantz. M. MUGICA, Notas de fonética his-

tórica y toponimia. 1. Sobre cronología de los cambios fonéticos. G. BILBAO, Jean Mehol Garindañekoaren *Edipa* pastorela (1793). Mª C. IRIBARREN, Connotaciones vascas en los vocablos en -rr- del gascón. M. URKIA, Morfología komputazionala eta eskal morfologia.

XXX-2, 1996: 385-453. MERCEDES QUILIS, La F- inicial latina en los orígenes de la lengua española (I). GOTZON AURREKOETXEA, Hizkuntza datuen formalizazio numerikorantz. RICARDO ETXEPARE, O Null Complementizers in Spanish. ANE LOIDI, Santa Catherina pastoralaren XIX. mendeko bi eskuizkribu. JAVIER GUTIÉRREZ-REXACH, Notes on the Thematic Properties of Manner and Subject-Oriented Adverbs. J. M. ARRIOLA, X. ARTOLA, A. SOROA, *Hautu-Lanerako Euskal Hiztegia*-ren analisi erdiautomatikoa. FRAIDE IBARRETXE, Semantic extensions in the sense of smell. FRANTZISKO ONDARRA, Juan Martin de Ibero (1729-1783), Izuko parrokuaten testuak (I). KEN HALE, El causativo misumalpa (mis- kitu, sumu). AGURTZANE ELORDUI, Hegomendebaldeko bizkaiaren aditz egituraren aldaketa-bilakabidea eta hizkuntz desagertpena. *Liburu Berriak / Reseñas / Reviews*.

XXXI-1, 1997: 1-360. JOSEBA A. LAKARRA, Hizkuntz eskuliburuen tradizioa Euskal Herrian: I. *L'interprète ou Traduction du François, Espagnol & Basque (~1620)*. MERCEDES QUILIS, La F- inicial latina en los orígenes de la lengua española (II). XABIER ALBERDI, JULIO GARCÍA, IÑAKI UGARTEBURU, Izenen mendeko perpausak: XX. mendeko erabilera. JOSÉ I. HUALDE, IÑAKI GAMINDE, Vowel interaction in Basque: A nearly exhaustive catalogue. GIDOR BILBAO, De la Quadrak Bermeon 1784an idatzitako eskuizkribuak. I. *Doctrina christinaubarena*. JOAN OTAEGI, Adjektiboa euskal poesian.

XXXI-2, 1997: 363-685. RICARDO GÓMEZ, Euskalaritzaren historia eta historiografia: ikerketa-arloaren egoeraz. RICARDO GÓMEZ, Euskalaritzaren historiaren ikerketa-norabideak: zenbait proposamendu. JOSÉ IGNACIO HUALDE, Aitzineuskararen leherkariak. JOSÉ IGNACIO HUALDE, Zer bait gehiago euskal azen tubideen historiaz. JOSEBA A. LAKARRA, Euskararen historia eta filologia: arazo zahar, bide berri. JOSEBA A. LAKARRA, Gogoetak aitzineuskararen berreraiketaz: konparaketa eta barneberreraiketa. IBON SARASOLA, Euskal hitz altxorraz. BLANCA URGELL, Estudios en torno a la historia de la lexicografía vasca.

XXXII-1, 1998: 1-309. PELLO AGIRRE, Pronus singulis diebus Dominicis clarè & distinctè immediatè post Evangelium populo legendus. ANTXON OLARREA, On the Position of Subjects in Spanish. BLANCA URGELL, *Hiztegi Hirukoitza* eta *Diccionario de Autoridades* erkatuaz (I): oinarrizko ezaugarri zenbait. GIDOR BILBAO, De la Quadrak Bermeon 1784an idatzitako eskuizkribuak (II). FRANTZISKO ONDARRA, Juan Martin de Ibero (1729-1783), Izuko parrokuaren testuak (II).

XXXII-2, 1998: 313-648. PELLO AGIRRE, Belapeirez. BLANCA URGELL, *Hiztegi Hirukoitza* eta *Diccionario de Autoridades* erkatuaz (II): sarreraren edukia. JAVIER ORMAZABAL, JUAN ROMERO, On the Syntactic Nature of the me-lui and the Person-Case Constraint. IÑAKI ALDEKOA, Gabriel Arestiren Maldan Behera. GORKA ELORDIETA, Intonation in a pitch accent variety of Basque. RICARDO GÓMEZ, *ASJU* (1987-1997). Aurkibideak / Índices / Index.

XXXIII-1, 1999: 1-308. IÑAKI KAMINO, Goñerriko hizkera (I). VERONIQUE INCHAUSPE, À propos de la construction historique de la pastorale souletine. PATXI SALABERRI MUÑOZA, Axularren eta haren obraren harreraz (Iritzia, ikerketak eta beste). ELENA TORREGARAI, IÑAKI VILLOSLADA, J.A. Mogelen "Versiones bascongadas de varias arengas y oraciones selectas de los mejores autores latinos": antzinatearen erabilpena euskararen apologiaren auzian. BLANCA URGELL, *Hiztegi Hirukoitza* eta *Diccionario de Autoridades* erkatuaz (III): Gaztelania. PATRI URKIZU, Monjongo DASSANÇAREN *Laborarien abissua* (1692) eta honen bi aldaera ezezagun: Jean Pierre CHABALGOITYK idatzia (XVIII. m.) eta Bertrand GOYENET-CHEREN *Marechalaren liburria* (1831). Aurkezpena, edizioa, oharrak eta hiztegia.

XXXIII-2, 1999: 309-604 FERMIN ARKOTXA, Contribution à la connaissance de l'oeuvre journalistique d'Augustin Chaho: *L'Ariel* du 6 octobre 1844 à janvier 1846. VICTOR HIDALGO, Hitz ordenaren estatistikak euskaraz. IVÁN IGARTUA, Eusk. *gorosti*, sardinierazko *golostri*, eta errusiar *xvorost*. Ohar etimologikoa. MARY CARMEN IRIBARREN, Un caso de contacto vasco-castellano-gallego. JOSEBA A. LAKARRA, *L'Interprète on traduction du français, espagnol & basque (~1620)*: II. Elkarrizketak. ALAZNE LANDA, JON FRANCO, Converging and diverging grammars. ELENA TORREGARAI, IÑAKI VILLOSLADA, Tradizio klasikoaren transmisioa XVIII. mendeko euskal sermoigintzan: Aita Mendibururen adibidea.

XXXIV-1, 2000: 1-312 XABIER ALBERDI, JULIO GARCÍA, IÑAKI UGARTEBURU, *Xgabe* tankerako hitz elkartuak. XABIER ALBERDI, JULIO GARCÍAS, IÑAKI UGARTEBURU, Perpaus osagarri izenlagunak: tradizioa (I). IÑAKI CAMINO, Goñerriko hizkera (II). JON KORTAZAR, Literatura konparatuaren saioak (I). Olerkariak 1930-1936.

«Julio de Urkixo» Euskal Filologia Mintegiaren Aldizkariaren Gebigarriak
Anejos del Anuario del Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo»
Publications of «Julio de Urquijo» Seminar of Basque Philology

- I. *El Seminario «Julio de Urquijo». Antecedentes y constitución*, 1955. Agotado.
- II. JOSÉ MARÍA LACARRA, *Vasconia medieval. Historia y filología*, 1957. Agotado.
- III. MANUEL AGUD – LUIS MICHELENA, N. Landuccio, *Dictionarium Linguae Cantabrigiae* (1562), 1958. Agotado.
- IV. LUIS MICHELENA, *Fonética histórica vasca*, 1961, 1977, 1985, 1990. 2.500 pta. (2.000).
- V. NILS M. HOLMER, *El idioma vasco hablado. Un estudio de dialectología vasca*, 1964, 1991. 2.000 pta. (1.600).
- VI. LUIS VILLASANTE, *Fr. Pedro A. de Añibarro, Gramática vascongada*, 1970. 1.000 pta. (800).
- VII. CÁNDIDO IZAGUIRRE, *El vocabulario vasco de Aránzazu-Oñate y zonas colindantes. (Índice inverso de Gerardo Markuleta)*, 2ª. ed. 1994. 2.000 pta. (1.600).
- VIII. *Papers from the Basque Linguistics Seminar. University of Nevada. Summer 1972, 1974*. 1.200 pta. (1.000).
- IX. JULIEN VINSON, *Essai d'une bibliographie de la langue basque. Con las anotaciones del ejemplar de Julio de Urquijo*, 1984. 3.000 pta. (2.500).
- X. LUIS MICHELENA, *Sobre historia de la lengua vasca*, 1988. 2 vols. Agotado.
- XI. LUIS MICHELENA – IBON SARASOLA, *Textos arcaicos vascos. Contribución al estudio y edición de textos antiguos vascos*, 1989. 2.000 pta. (1.500).
- XII. HUGO SCHUCHARDT, *Introducción a las obras de Leizarraga. Sobre el modo de disponer la reimpresión, en particular sobre las erratas y variantes en el texto de Leizarraga*. 1989. 1.000 pta. (800).
- XIII. MANUEL AGUD – † ANTONIO TOVAR, *Diccionario etimológico vasco, I. A-Ardui*, 1989, 1993. Agotado.
- XIV. JOSEBA A. LAKARRA (ed.), *Memoriae L. Mitxelena magistri sacrum*, 1991. 6.000 pta. (5.000)
- XV. RICARDO GÓMEZ – JOSEBA A. LAKARRA (arg.), *Euskalaritzaren historiaz I: XVI-XIX. mendeak*, 1992. 2.500 pta. (2.000).
- XVI. BEÑAT OYHARÇABAL, *La pastorale souletine: édition critique de «Charlemagne»*, 1990. 2.500 pta. (2.000).
- XVII. RICARDO GÓMEZ – JOSEBA A. LAKARRA (arg.), *Euskalaritzaren historiaz II: XIX-XX. mendeak*. Prestatzen.
- XVIII. JOSEBA A. LAKARRA, *Harrieten Gramatitako hiztegiak (1741)*, 1994. 1.500 pta. (1.200).
- XIX. MANUEL AGUD – † ANTONIO TOVAR, *Diccionario etimológico vasco II, Arduin-Beuden*, 1990, 1993. Agotado.
- XX. LUIS MICHELENA, *Lenguas y protolenguas*, 1963, 1986, 1990, 1.000 pta. (800).
- XXI. ARENE GARAMENDI, *El teatro popular vasco. (Semiótica de la representación)*, 1991. 2.000 pta. (1.600).
- XXII. LASZLÓ K. MARÁ CZ, *Asymmetries in Hungarian*, 1991. 2.500 pta. (2.000).
- XXIII. PETER BAKKER, GIDOR BILBAO, NICOLAAS G. H. DEEN, JOSÉ I. HUALDE, *Basque pidgins in Iceland and Canada*, 1991. 1.500 pta. (1.200).

- XXIV. MANUEL AGUD – ANTONIO TOVAR, *Diccionario etimológico vasco*, III. *Beule-Egileor, Babaraso-Bazur*, 1991. Agotado.
- XXV. JOSÉ Mª SÁNCHEZ CARRIÓN, *Un futuro para nuestro pasado*, 1991. 2.500 pta. (2.000).
- XXVI. MANUEL AGUD - † ANTONIO TOVAR, *Diccionario etimológico vasco*, IV. *Egiluma-Galanga*, 1991. Agotado.
- XXVII. JOSEBA A. LAKARRA – JON ORTIZ DE URBINA (eds.), *Syntactic theory and Basque syntax*, 1992. 3.000 pta. (2.500).
- XXVIII. RICARDO GÓMEZ – JOSEBA A. LAKARRA (arg.), *Euskal dialektologiako kongresua (Donostia, 1991-ko irailaren 2-6)*, 1994. 3.500 pta. (3.000).
- XXIX. JOSÉ I. HUALDE – XABIER BILBAO, *A Phonological Study of the Basque Dialect of Getxo*, 1992. 1.000 pta. (800).
- XXX. MANUEL AGUD - † ANTONIO TOVAR, *Diccionario etimológico vasco*, V. *Galani-Iloza*, 1992. 1.000 pta. (800).
- XXXI. KARLOS OTEGI, *Lizardi: lectura semiótica de Biotz-begietan*, 1993. 3.000 pta. (2.500).
- XXXII. AURELIA ARKOTXA, *Imaginaire et poésie dans Maldan bebera de Gabriel Aresti (1933-1975)*, 1993. 1.500 pta. (1.200).
- XXXIII. MANUEL AGUD – † ANTONIO TOVAR, *Diccionario etimológico vasco*, VI. *Ilpiztu-Korotz*, 1993. 1.000 pta. (800).
- XXXIV. JOSÉ I. HUALDE – GORKA ELORDIETA – ARANTZAZU ELORDIETA, *The Basque dialect of Lekeitio*, 1994. 3.000 pta (2.500).
- XXXV. GEORGES REBUSCHI, *Essais de linguistique basque*, 1997. 3.000 pta. (2.500).
- XXXVI. XABIER ARTIAGOITIA, *Verbal projections in Basque and minimal structure*, 1994. 2.000 pta. (1.600).
- XXXVII. MANUEL AGUD - † ANTONIO TOVAR, *Diccionario etimológico vasco*, VII. *Korpa-Orloi* 1994. 1.000 pta. (800).
- XXXVIII. PATXI GOENAGA (ed.). *De grammatica generativa*, 1995. 3.000 pta. (2.500).
- XXXIX. ANTONIO CID, *Romancero y balada oral vasca (literatura, historia, significado)*, 1997. En preparación.
- XL. AMAYA MENDIKOETXEA – MYRIAM URIBEETXEBARRIA (eds.), *Theoretical issues at the morphology-syntax interface*, 1997. 3.500 pta. (3.000).
- XLI. BERNARD HURCH – MARIA JOSE KEREJETA, *Hugo Schuchardt – Julio de Urquijo: Correspondencia (1906-1927)*, 1997. 3.500 pta. (3.000).
- XLII. JOSE I. HUALDE, *Euskararen azentuerak*, 1997. 2.500 pta. (2.000).

EGILEENTZAKO OHARRAK

ASJU-n nazioarteko zientzi elkarteetan ohiko diren hizkuntzetan idatziriko euskal linguistika eta filologiako lanak (edo eremu ezberdin edo zabalago bati arxikiak izanik ere euskalaritzarako interesgarri izan daitezkeenak) onartzen dira. Orijinalak bidal: *ASJU*, Eusko Ikaskuntza. San Antonio, 41 - 01005 Vitoria-Gasteiz.

ASJU-ra igorritako artikulua bi aztertzailei (gutxienez) emango zaizkie, ondoren haien iruzkinak kon-tuan izanik atera edo ez erabakitzen delarik; erabakia ahalik eta azkarrenik gaztigaruko zaie egileei. Artikulua argitaratzeko onartzekotan, aurkitutako oztopo, akats edo aldabearren zerrenda ere emango zaie. Egileek beren lanen lehendabiziko inprenta frogak jasoko dituzte berriz bihurtu behar duten orijinalarekin; ahalik eta zehazkienik zuzendu beharko dituzte, honetarako lau egunetako epea dutelarik eskuratzen dituztenetik. Argitaratu-tako lanen egileei *ASJU*-ko zerbakiaren ale bana eta beren lanen 25 separata (10 liburu iruzkinak badira) emango zaizkie, gehiago nahi izanez gero kostu prezioan agin ditzaketelarik.

Ez da inongo murrizketarik orijinalen luzeraz, baina ez dute izango berez behar baino gehiagokoa; lanek zehatzak eta argiak beharko dute izan. Berriazko abegia egingo zaie ohar laburrei, batez ere dagoeneko argi-taratu beste lanen bat kritikatzeko edo garatzen dutenean.

Orijinalen hasieran egilearen/egileen zuzenbide eta telefonoa ezarriko da eta biko espazioan, orrialde bakarrean, eta zeinnahi argitasun edo zuzenketarako albo guztietan zuriune zabalekin idatzirik aurkeztuko dira lanak. Orrialdeak eta lanaren amaieran ezarriko diren oin-oharrak segidako zerrendan zenbatuko dira. Lanaren hiru kopia aurkeztuko dira, eta haiekin batera 80 hitz baino gutxiagoko laburpena. Aurkeztu baino lehen zuzen bedi ahalik eta hobekienik orijinala, inprenta hutsak gutxitzeko; orobat, fotografia, karta, grafi-ko, taula, irudi, etab., emanez gero, izan bidez kalitatearik handienekoak garrantasunik gal ez dezaten. Oro zenbatuko da eta ezagutzeko oin-perpaua laburra erantsiko zaie, testuan ere non jarri behar diren argiro mar-katuz. Adibideak zenbatu egingo dira: (1), (2)a, (2)b, etab.; testuan aipatzerakoan egin bedi era honetan: (2a), (2b), (2a, b), (4d-h), etab. Inprentan ohiko ez den zeinnahi zeinu, letra edo diakritikoren azalpen argia ezarri-ko da lehendabiziko agerraldian testu aldameneko zuriunean.

Testua honako arauok beteaz aurkeztuko da: aipu luzeak ahapaldi berezian joango dira, sartuta, hasiera eta amaiera komatxorik gabe, letra borobilean; aipu laburrak, borobilean halaber, testuan bertan eta komatxo bikoitzen artean (" " edo « »). Komatxo bakunak (') adierak edo hitz solteen itzulpenak emateko baliatuko dira. Metalinguistikoki erabilitako edota artikulua idazteko erabili den hizkuntzaz landako hitzak letra etza-nean ezarriko dira.

Liburu eta aldizkarien izenei letra etzana (azpimarra orijinallean) dagokie, eta komatxoak artikulueni. Aldizkarien zenbaki, urte eta orrialdeak eta liburuen argitalaxe eta edizio (ez inprimatze) tokia emango dira. Hala agintzen denean zehatzuko da berrinprimaketa, berrargitalpena edo itzulpena den. Aipuetarako erabil bedi, ahal den neurrian, urte-egile sistema, urte bereko egile baten lan bat baino gehiago aipatu bada a, b... hurrenkeran bereizten direla: adib. (Vinson 1897a: 35-38), (ikus Lacombe 1924, Azkue 1923-25, Uhlenbeck 1947). Amaierako bibliografiarik ez bada, eman bidez bibliografia zehaztasunak oro soilik lehendabiziko age-rraldian, ondorengoetan bakarrik egilearen deitura eta titulu laburtua, *op. cit.* eta *ibidem*-ak saihostuaz: adib. Guerra, *Cantares*, 22-24. Bibliografia ere biko espazioan idatziko da, formato honi atxikiaz:

Mitxelena, K., 1950b, "La aspiración intervocálica", *BAP* 6, 443-449. Berrarg. bere *Sobre historia de la lengua vasca*, *ASJU*-ren Gehigarriak 10, Donostia 1988, I, 191 -202.

—, 1981a, "Lengua común y dialectos vascos", *ASJU* 15, 291-313. Berrarg. bere *Palabras y Textos*, UPV/EHU, Vitoria-Gasteiz 1987, pp. 35-55.

Ortiz de Urbina, J., 1989, *Some parameters in the grammar of Basque*, Foris, Dordrecht.

de Rijk, R. P., 1985, "Un verbe méconnu", In J. L. Melena (ed), *Symbolae Ludovico Mitxelena Septuagenario Oblatae*, EHU/UPV, Vitoria-Gasteiz, II, 921-935.

Sarasola, I., 1986, "Larramendiren eraginaz eta", *ASJU* 20: 1, 203-216.

Bibliografi laburdurutarako erabil bedi *ASJU* 22 (3), 1988an argitaratu "Laburduren zerrenda"; beste filo-logiaren batekoak direnean lot bekizkie egileak haietan haizu direnei. Beharrezko izanik egileak bestelakorik ere erabili ahaldu du, beren balioa lehendabiziko agerraldian azalduaz.

Ordenagailu programa konpatibleak erabil bidez (Word-Sart, Word-Perfect, McWrite edo Word) nahiz PC nahiz Mac-erako; disketarekin batera goian aipatutako baldintzak betetzen dituzten hiru kopia paperez-tatu bidaliko dituzte.

INFORMATION FOR AUTHORS

Papers on Basque linguistics and philology, and more general fields related with or of interest to Basque studies will be accepted, provided they are written in the languages most used by the international scientific community. Originals should be sent to: *ASJU*, Eusko Ikaskuntza. San Antonio, 41 - 01005 Vitoria- Gasteiz.

Papers received by *ASJU* will be submitted to at least two reviewers, decision on the publication will be made available to the author(s) within the shortest possible time. Should a paper be accepted, a list of objections or changes deemed necessary will be sent to the author(s). The authors will receive the first proofs of their work which should be returned together with the original and will have a period of no more than four days for proofreading. The authors will receive a copy of the *ASJU* volume in which their article appears and 25 offprints of their papers (10 in the case of reviews). Further additional offprints can be ordered, and paid at cost price.

There is no restriction as to the maximum length of the originals, but they should not be longer than necessary; the authors must be concise and clear. Preference will be given to short notes, especially when they refer to, criticizing or elaborating on, previously published papers.

The originals, at the beginning of which the address and telephone number(s) of the author(s) must be stated, will be typed and double-spaced throughout on one side of the sheet only –this also applies to the notes. Wide margins for possible corrections or clarifications are required. The pages will be numbered serially as well as the notes which should begin on a new page after the main text. Manuscripts will be submitted in three copies and will be accompanied by an abstract less than 80 words. It is recommended that the paper be carefully corrected before presentation to avoid possible errors, and that photographs, pictures, maps, graphs, tables, figures, etc. be of the best possible quality to avoid loss in detail in reproduction; they should be all numbered and have a short footnote or key for identification; likewise, their approximate situation in the text should also be indicated. The examples should be consecutively numbered and enclosed in parenthesis: (1), (2b), (2a, b), (4d-h), etc. Also use such parenthesized numbers when referring to them in the body of the text. A clear description of any unusual symbols, characters or diacritics should be provided in the margin on their first occurrence.

The text will be presented in accordance with the following rules: long quotations will be indented, without inverted commas at the beginning and end of the text, in rounded print; short quotations, also in rounded print, will be presented between double inverted commas (“ ” or « »). Single quotation marks (‘ ’) will be used to denote translations of isolated terms. Terms used metalinguistically or in a language different to that of the text will be in italics (underlined in the original).

The titles of books and journals will be in italics and those of papers between inverted commas. The no., year and corresponding pages of the journals and publisher's name and place of edition of the books will be given; where relevant, state whether the quotation is from a reprint, reedition or translation. Where possible use the author-year system for quotation, e.g. (Lafitte 1976a: 35-38), (see Schuchardt 1900, Azkue 1923-25, 1935). Where this is not possible, the complete bibliographical data will be given only on the first occurrence, limiting any subsequent reference to noting the surname of the author and the abbreviated title avoiding notations such as *op cit.* and *ibidem*: For instance, Altuna, *Versificación*, pp. 43-57. The bibliography will also be double-spaced, with the following format:

Mitxelena, K., 1950b, "La aspiración intervocálica", *BAP* 6, 443-449. Reed in *Sobre historia de la lengua vasca*, Supplements of *ASJU* N° 10, Donostia 1988, I, 191-202.

—, 1981a, "Lengua común y dialectos vascos", *ASJU* 15, 291-313. Reed in *Palabras y Textos*, EHU/UPV, Vitoria-Gasteiz 1987, pp. 35-55.

Ortiz de Urbina, J., 1989, *Some parameters in the grammar of Basque*, Foris, Dordrecht.

de Rijk, R. P., 1985, "Un verbe méconnu", In J. L. Melena (ed), *Symbolae Ludovico Mitxelena Septuagenario Oblatae*, EHU/UPV, Vitoria-Gasteiz, II, 921-935.

Sarasola, I., 1986, "Larramendiren eraginaz eta", *ASJU* 20: 1, 203-216.

For abbreviations of secondary sources the "Abbreviation Index" published in *ASJU* 22(3), 1988, must be used; when the acronyms correspond to other philologies the authors should honour the norms existing in the field. Should it be necessary the author(s) will use other abbreviations whose meanings will be explained in their first occurrence.

The authors will have to use compatible programs for PC or Mac (such as Word-Star, Word-Perfect, McWrite or Word. Contributors to *ASJU* should submit three typed copies of the paper along with a diskette abiding by the above-mentioned conditions.

INFORMACIÓN PARA LOS AUTORES

Se admitirán artículos sobre lingüística y filología vasca y campos más generales relacionados o de interés para la vasculogía, escritos en los idiomas utilizados por la comunidad científica internacional. Los originales se enviarán a: *ASJU*, Eusko Ikaskuntza. San Antonio, 41 - 01005 Vitoria-Gasteiz.

Los artículos recibidos en *ASJU* se someten al menos a dos revisores, decidiéndose su aceptación o no para la publicación en función del informe de los mismos; se comunicará tal decisión a los autores en el plazo de tiempo más breve posible. En caso de aceptarse el artículo, se enviará a los autores la lista de objeciones o cambios necesarios. Los autores recibirán las primeras pruebas de sus trabajos (que deberán devolver conjuntamente con el original) para cuya corrección dispondrán de un plazo no superior a cuatro días desde su recepción. Los autores recibirán un ejemplar del *ASJU* y 25 separatas de sus artículos (10 en caso de reseñas), pudiendo encargar otras adicionales que les serán facturadas a precio de coste.

No existe ninguna restricción sobre la longitud máxima de los originales pero éstos no deben ser más largos de lo necesario; los autores han de ser concisos y claros. Se dará preferencia a notas breves, particularmente cuando hagan referencia, criticándolos o elaborándolos, a artículos publicados con anterioridad.

Los originales, al comienzo de los cuales se hará constar la dirección y teléfono del(os) autor(es), se presentarán escritos a doble espacio y por una sola cara —incluidas notas—, con márgenes amplios para posibles correcciones y aclaraciones. Las páginas irán numeradas correlativamente, así como las notas, las cuales irán en hojas aparte al final del artículo. Los manuscritos se presentarán por triplicado e irán acompañados de un resumen inferior a 80 palabras. Se recomienda que el original sea minuciosamente corregido antes de su presentación para evitar en lo posible las erratas, y que fotografías, cuadros, mapas, gráficos, tablas, figuras, etc., sean de la mejor calidad posible para evitar pérdidas de detalle en la reproducción; todos ellos irán numerados y llevarán un breve pie o leyenda para su identificación; se indicará asimismo el lugar aproximado de colocación en el texto. Los ejemplos irán numerados: (1), (2)a, (2)b, etc.; al referirse a los mismos en el texto se usará el formato (2a), (2b), (2,a b), (4d-h), etc. Se dará una clara descripción de cualquier símbolo, carácter, o marca diacrítica poco usual en un margen en su primera aparición.

El texto se presentará de acuerdo con las siguientes normas: las citas largas irán en texto sangrado, sin comillas a su inicio y final, en letra redonda; las citas breves, también en redonda, irán entre comillas dobles (" " o « »). Se utilizarán los ápices (') para denotar acepciones o traducciones de términos aislados. Los términos utilizados metalingüísticamente o en lengua distinta a aquella en la cual está redactado el texto irán en cursiva (subrayados en el original).

Los títulos de libros y revistas irán en cursiva (subrayados en el original) y los de los artículos, entre comillas. Se indicará el n.º, año y páginas correspondientes de las revistas, y editorial y lugar de edición de los libros; en su caso se indicará si se cita de una reimpresión, reedición o traducción. Usese en la medida de lo posible el sistema autor-año para las citas, p.e. (Lafitte 1967a: 35-38), (véase Schuchardt 1900, Azkue 1923- 25, 1935). En su defecto, se darán datos bibliográficos completos sólo en la primera ocasión, limitándose en las siguientes a señalar el apellido del autor y el título abreviado, evitando *op. cit.* e *ibidem*: Altuna, *Versificación*, pp. 43-57. La bibliografía irá también a doble espacio, ajustándose al siguiente formato:

Mitxelena, K., 1950b, "La aspiración intervocálica", *BAP* 6, 443-449. Reproducido en su *Sobre historia de la lengua vasca*, Anejos *ASJU* N.º 10, Donostia 1988, I, 191 -202.

—, 1981a, "Lengua común y dialectos vascos", *ASJU* 15, 291-313. Reproducido en su *Palabras y Textos*, EHU/UPV, Vitoria-Gasteiz 1987, pp. 35-55.

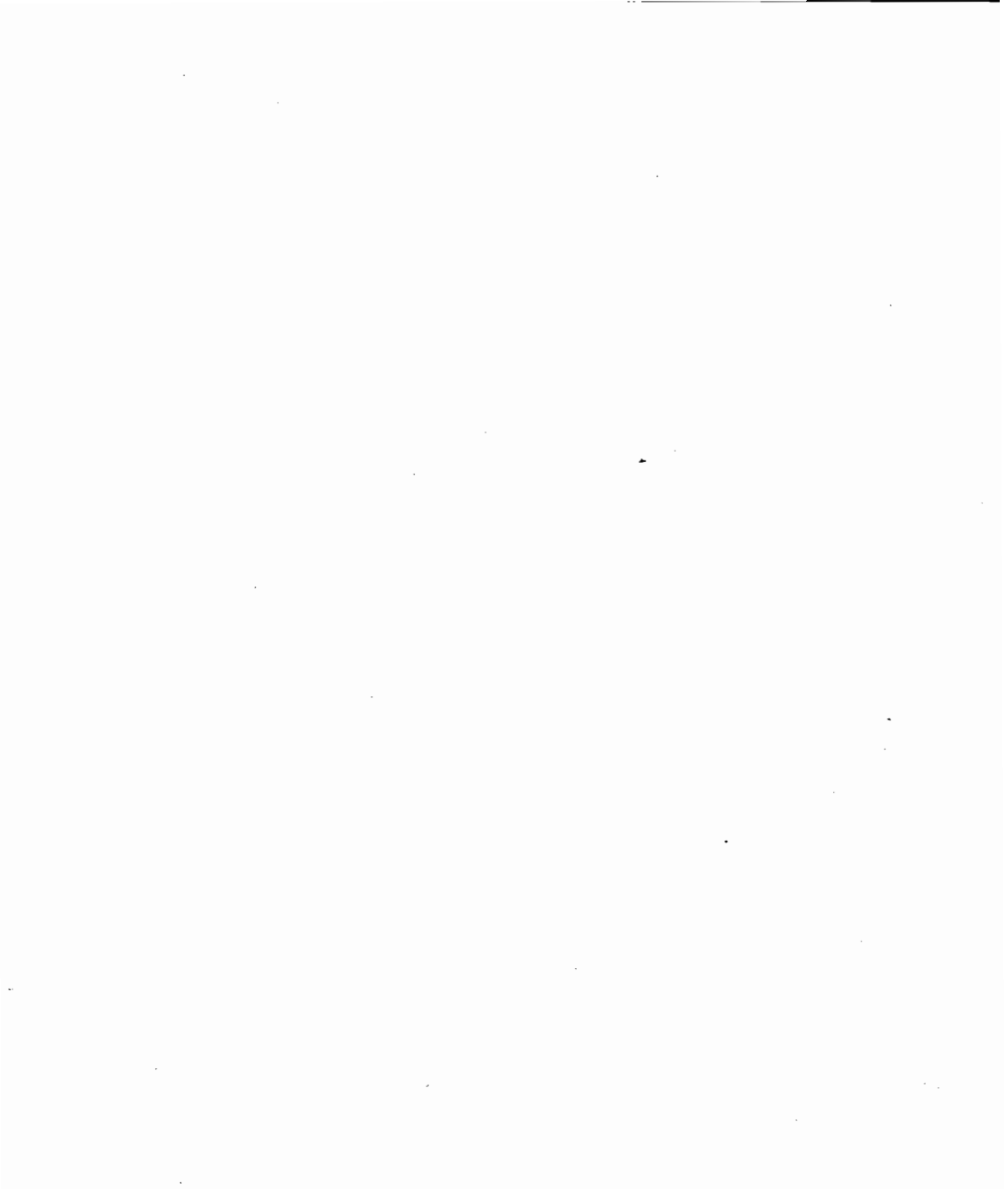
Ortiz de Urbina, J., 1989, *Some parameters in the grammar of Basque*, Foris, Dordrecht.

de Rijk, R. P., 1985, "Un verba méconnu", In J. L. Melena (ed), *Symbolae Ludovico Mitxelena Septuagenario Oblatae*, EHU/UPV, Vitoria-Gasteiz, II, 921-935.

Sarasola, I., 1986, "Larramendiren eraginaz eta", *ASJU* 20: 1, 203-216.

Para las abreviaturas de fuentes primarias o secundarias se recurrirá al "Índice de abreviaturas" publicado en *ASJU* 22 (3), 1988; cuando correspondan a otras filologías se atenderán los autores a las normas vigentes en las mismas. En caso necesario el autor utilizará otras adicionales cuyo valor explicará en la primera aparición de las mismas.

Se ruega a los autores que utilicen programas compatibles (Word-Star, Word-Perfect, McWrite o Word), tanto para PC como para Mac. Acompañarán al diskete tres copias del artículo, en papel y en las condiciones arriba citadas.

ANUARIO DEL SEMINARIO DE FILOLOGÍA VASCA
 "JULIO DE URQUIJO"
 International Journal of Basque Linguistics and Philology
 ASJU, XXXIV-2, 2000

XABIER ALBERDI, JULIO GARCIA, IÑAKI UGARTEBURU, Perpaus osagarri izenlagunak: tradizioa (II)	231
JOSEBA GABILONDO, Itxaro Borda: Melancholic Migrancy and the Writing of a National Lesbian Self	291
IÑAKI GAMINDE, Jatabeko Intonazioaz	315
HECTOR IGLESIAS, Le suffixe <i>-aga</i> , "lieu de"	337
JON KORTAZAR, Literatura konparatuaren saioak (II). Pott Banda: Atxaga, Sarrionandia	343
ASUNCIÓN MARTÍNEZ, El léxico vasco del pastoreo en <i>El Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja</i>	361
MATÍAS MÚGICA, Notas de fonética histórica (II). Finales en <i>-(i)ano, -(i)one, -ina</i>	397
MARI JOSE OLAZIREGI, The Basque literary system at the gateway to the new millennium	413
IÑAKI VILLOSLADA, ELENA TORREGARAI, Joannes Etxeberriren "euskal gazteriarri diskurtsoa"ren analisisa: kultura klasi-koaren transmisioa Euskal Herrian	423
Analytic Summary	443